ANTANAS RUBŠYS

ŠV. RAŠTO KRAŠTUOSE

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJA Nr. 21

Redakcinė vadovybė: *prel. dr. Vytautas Balčiūnas*, Thompson, CT, JAV. *Dr. Juozas Girnius*, Boston, MA, JAV. *Kun. dr. Juozas Prunskis*, Chicago, IL, JAV. *Kun. dr. Jonas Gutauskas*, Delhi, Ont., Kanada. *Kun. Stasys Yla*, Putnam, CT, JAV. *Prof. dr. Antanas Maceina*, Muenster, Vokietija. *Simas Sužiedėlis*, Brockton, MA, JAV.

Kalbą tikrino Petras Balčiūnas
Įrašus piešė Paulius Jurkus
Meniškai apipavidalino ses. O. Mikailaitė
Žemėlapius paruošė S.A. Romano
Nuotraukos Antano Rubšio
Išleido Krikščionis Gyvenime, 1932
Spausdino Nek. Pr. Marijos Seserys
I.C.C., Putnam, CT 06260
Kaina $9.00

IN THE LANDS OF THE BIBLE

by

ANTHONY L. RUBŠYS

SKIRIU

TĖVELIAMS

IR

SKAITYTOJUI

Tikėjimas laiduoja mums tai, ko viliamės, įrodo tikrovę, kurios nematome. Per jį protėviai gavo gerą liudijimą. Tikėjimu suvokiame, kad pasauliai buvo sukurti Dievo žodžiu...

Tikėdamas Abraomas paklausė liepimo keliauti į šalį, kurią turėjo paveldėti, ir išvyko, nežinodamas kur einąs...

Tikėdamas {Mozė} paliko Egiptą ir nepabūgo karaliaus... Tikėdami {izraeliečiai} perėjo per Raudonąją jūrą, tartum per sausumą...

(Žyd 11, 1-2.8. 27.29)

TURINYS

Leidėjų žodis 8

I DALIS:
ŽMOGUS — JUDANTI KRYŽKELĖ

Italija: Vieškeliai iš Romos į Rytus 13

Irakas: Abraomo tėviškė 29

Iranas: Kiro Didžiojo ir islamo kraštas 147

Turkija: siūlė tarp dviejų žemynų 268

II DALIS:
IŠ KELIONĖS TIK ASILAS NEGRĮŽTA ARKLIU

Tunisija: finikiečių nausėdija 275

Egiptas: faraonų žemė 307

Jordanija: virš karaliaus vieškelio 387

Vardynas 411

LEIDĖJŲ ŽODIS

Maža mūsų maldininkų grupė pamažu kilo įkalnin iš Jericho į Jeruzalę. "Aplankysim Gailestingojo samariečio užeigą" — paskelbė vadovas. Mūsų dėmesį atkreipė kieme paminklas, vaizduojąs Lk 10, 29-37 aprašytąją Gailestingojo samariečio sceną. Aišku, kad nei ano samariečio, nei kunigo, nei levito, nei sužeistojo izraelito visai nebuvo. Kristus juos sukūrė pavaizduoti jo norimai teologinei tiesai — kas yra mūsų artimas ir kaip turime būti gailestingi kiekvienam žmogui, kas jis bebūtų.

Keliaudami per Samariją, sustojome prie Jokūbo šulinio, esančio netoli Sichemo, Garizimo kalno papėdėje. Čia Kristus ilsėjosi, nuvargęs iš kelionės. Ilgam pokalbyje su atėjusia semtis vandens to miestelio ištvirkėle samariete, pasisakė jai esąs Mesijas (Jn 4, 1-42), — įtikėjo ji ir visi ano miestelio gyventojai.

Tas šulinys ir miestelis tebėra ir dabar. Ir Jokūbas, ir Kristus, ir Samarietė yra istoriniai asmenys, kuriais remiasi anas Šv. Rašto pasakojimas.

Šventas Raštas nėra nei grynai teologinis, nei grynai istorinis veikalas. Jo vedamoji, pagrindinė mintis yra teo-

loginė — Dievo įsijungimas į žmonių istoriją. Bet ta teologinė mintis nepakibus ore — ji atsiremia į tikrai gyvenusius žmones, tautas, į tikrai buvusius įvykius, ištįsusius daugelio šimtmečių būvyje.

Kaip atskirti, kas ir kiek istoriškai tikra Šv. Rašte, kas sukurta, norint geriau atskleisti Dievo planą ir to plano įgyvendinimą žmonijos istorijoje? Jau antras šimtmetis racionalistai bei modernistai bando beveik viską Šv. Rašte paversti mitu, paneigdami istoriškumą. Fundamentalistai krypsta į antrą kraštutinumą — viską suprasti ir aiškinti raidiškai.

Prakalbėjo akmenys! Per porą paskutinių šimtmečių archeologai atkasė Šventojoje Žemėje ištisus miestus, kurie buvo Šv. Rašte aprašytų įvykių liudininkai. Juose rado neįkainojamos vertės istorinių dokumentų, įrašų, rankraščių, daugelio Šv. Rašto knygų ar jų dalių nuorašus, patvirtinančius paties Šv. Rašto ir jame minimų vietų, asmenų bei įvykių tikrumą.

Šios knygos autorius kun. prof. Antanas Rubšys jau dvidešimt devinti metai dėsto Šv. Raštą Amerikos Seminarijose ir Kolegijose. Jis pats keliais atvejais dalyvavo atkasinėjimo ekspedicijose, vadovavo jų darbams. Jis daug kartų išvažinėjo visas anas vietas. Kaip akylus, visa pastebįs ir visa registruojąs turistas, šios knygos puslapiuose jis vedžioja mus po anas vietas, į savo įdomius, nuotykingus, gyvo stiliaus kelionių aprašymus, įjungdamas visa, kas šiaip jau paprastai sausai išdėstoma archeologijos vadovėliuose. Nė nepasijunti, kaip esi praturtintas būtiniausiomis žiniomis, praveriančiomis duris pirmam žingsniui į teisingą Knygų knygos — Šventojo Rašto supratimą. Šitokio veikalo mums gali pavydėti šimtamilijoninės tautos. Dėkodami autoriui, su malonumu pateikiame jį Skaitytojams.

Krikščionis Gyvenime Leidėjai

I.
Žmogus — judanti kryžkelė

Porta Appia: Romos miesto vartai, vėliau San Sebastiano vadinami.

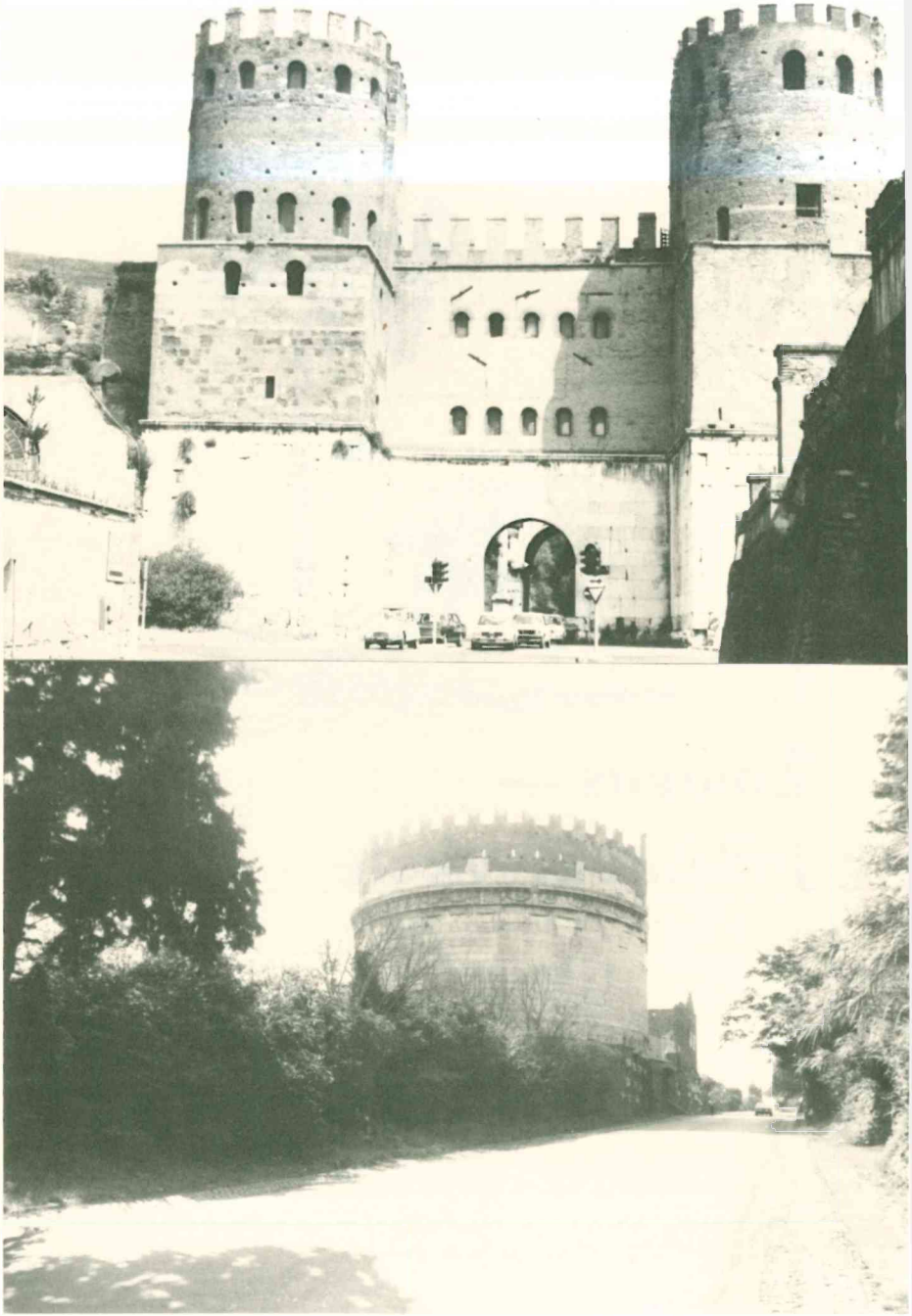

Via Appia: vienas didžiųjų Romos imperijos vieškelių.

ITALIJA: VIEŠKELIAI IŠ ROMOS Į RYTUS

1976 metų birželis. Esu Romoje. Vasaros tingumas lėtina ne tik gamtą, bet ir žmones.

Romoje ruošiuosi kelionei į rytinius Vidužemio jūros kraštus. Ant stalo knygos apie Iraką, Iraną, Turkiją ir Graikiją. Ir žemėlapių krūvos.

Į Iraką keliauti sunku. Turizmu ten nesidomi. O archeologijai nėra laiko. Užtat ir varstau Irako ambasados duris. Ambasadorius, matyt, "ne" sakyti iš karto nenori, o "taip" sakyti negali, nes jis — valdžios žmogus. Su Iranu labai lengva. Vizą duoda tuojau pat. Belaukiant arbatos stiklu pavaišina.

VISI VIEŠKELIAI Į ROMĄ VEDA...

Romoje ruoštis kelionei į Vidužemio jūros kraštus yra ne tik naudinga, bet ir smagu. Mat, kadaise Roma buvo jų visų sostinė — visi viešKeliai į Romą vedė. Esu

čia lyg namie. Studijų metai Romą padarė itin mielą. Aštuoneri metai... Triguba ji: pagoniškoji su Forum Romanum ir koliziejumi; krikščioniškoji su katakombomis bei bazilikomis; ir modernioji su paminklu karaliui Vittorio Emanuele II bei Via Veneto kavinėmis.

Forum Romanum — Romos aikštė, arba forumas, yra knyga apie pagoniškąją Romą. Romulas ir Remas, anie legendiniai dvynukai, vilkės užauginti, paliko čia savosios Keturkampės Romos pamatus. Smagu tingios birželio popietės ramybėje stovinėti prie statinių likučių, paminklų ir akmenų su įrašais. Legenda sako, kad Romulas Remą nužudė. Dėl ko? Ogi šis, norėdamas iš brolio pasityčioti, peršokęs per naujojo miesto sienas... Marsas, karo dievaitis, Remą į dangų nusinešė, o romėnai jį dievaičiu pasidarė. Romulo dulkės guli juodo akmens kape. Arti jo kapo yra du įvaizdūs paminklai: Romos bamba ir, kadaise auksu švytėjęs, mylių stulpas. Abu paminklai byloja tą patį: Roma — pasaulio centras.

Iš Romos aikštės šaute šauna vieškeliai: į šiaurę — Via Flaminia ir Via Salaria, į pietus — Via Appia, į rytus — Via Tiburtina, o į vakarus — Via Aurelia... Vieškeliai ne tik į Romą veda, bet Romoje ir prasideda. Mintimi skubu vieškeliu pietų linkui. Tai Via Appia. Lengvai peršoku Adrijos jūrą į Graikiją. Čia gi Via Egnatia — tiesus kelias į Filipus. Gi rytuose nuo Filipų Europa susitinka su Azija. Tiesa, Bosforo sąsiauris šias dvi seseris skiria, tačiau Europos ir Azijos siūlė yra kur kas ryškesnė, negu Bosforas. Ji net surambėjusi istorijos raidoje.

KELIONĖS TIKSLAS

Rytiniai Viduržemio jūros kraštai, Vakarinė Azija, mane masina. Jau ne pirmąsyk į ten keliauju. Tačiau ši kelionė daug žada. Dalyvauju tarptautinėje Artimųjų Rytų archeologų studijinėje kelionėje. Šv. Raštas ir Artimų-

jų Rytų raštija liudija, kad Artimieji Rytai buvo Vakarų kultūros ir civilizacijos lopšys. Čia geriau, negu bet kur kitur ant žemės, gali įsiminti, kad žmogus yra judanti kryžkelė: Rojus, Abraomas, Hamurabis, Zaratustra, Kiras Didysis, Aleksandras Didysis...

ROMA — PASAULINĖ VALSTYBĖ

Kalbant apie Romą, reikia sustoti ir giliai atsikvėpti. Roma nebuvo vien tik valstybė, ji buvo pasaulinė valstybė. Vienintelė žmonijos istorijoje. Jokia kita valstybė nepajėgė sujungti tiek daug skirtingų tautų į vieną politinę bendruomenę. Tiesa, Kinijoj ir Indijoj yra daugiau gyventojų, negu Romos imperijoj, tačiau jos yra labiau vienalytės negu Roma. Romos imperijos tautos, nors ir būdamos nevienalytės, save vadino *oikoumene* — pasauliu, kuriame žmonės gyvena. Šalia imperijos ribų, jų manymu, buvo tik dykynės, kuriose klajojo barbarai. Savo savimone jie buvo snobai. Barbarai, nebūdami oikoumene — pasaulio, kuriame žmonės gyvena, dalimi, nebuvo verti jokio dėmesio. Jų lyg nebuvo.

Šimtmečių raidoje Romos imperijos gyventojai buvo priversti prisipažinti, kad jie klydo. Tačiau Naujojo Testamento amžiuje jie buvo šventai įsitikinę, kad barbarai nebuvo žmonės. Roma buvo pasaulinė valstybė, pirmoji ir galbūt paskutinė žmonijos istorijoje. Ji buvo ne tik politinė bendruomenė, bet ir kone kosminė tikrovė.

Romos imperijos tautos skaitėsi su imperija lygiai taip, kaip žmogus skaitosi su gamta. Imperija atrodė taip reikalinga gyvenimui, kaip saulė, lietus, augmenija. Išimtis buvo žydai ir krikščionys.

Roma buvo imperija. Istorija liudija, kad ji buvo žiauri, despotiška, grobuoniška. Tačiau ji buvo gerbiama. Pagarba Romos imperijai kilo iš to, kad ji valdė geriau, negu bet kokia kita valdžia. Tautų pagarba jai buvo

Pagoniškoji Roma

Forum Romanum: miesto centro pastatų ir šventovių likučiai.

Koliziejus: keturaukštis Flavijaus amfiteatras.

Forum Romanum: vestalių rūmai ir kiemas.

Romėnų šventovės šeimos globėjams — Vesta ir Janus.

"Quo vadis" šventovė ant Via Appia vieškelio.

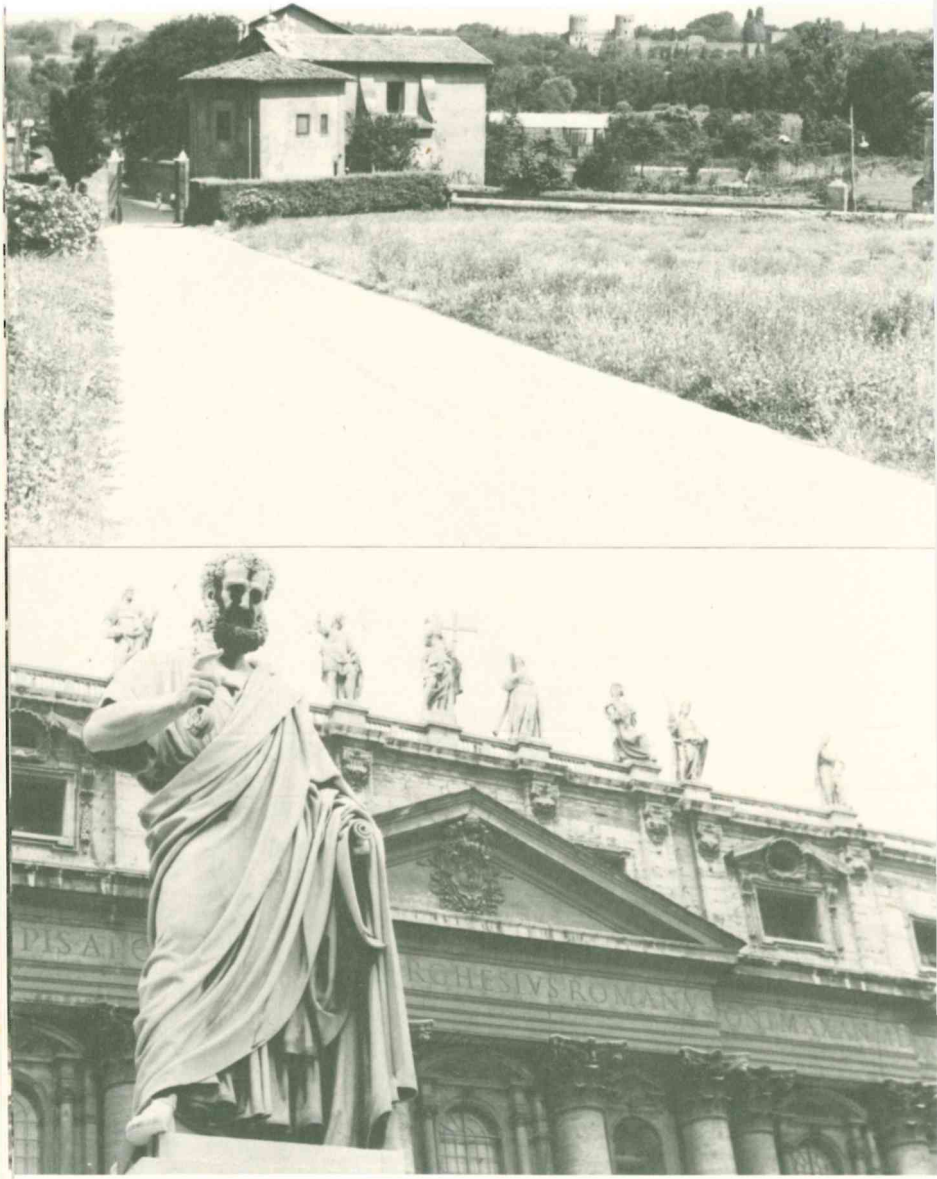

Šv. Petro statula prie Šv. Petro bazilikos.

Šv. Sebastijono katakombos: čia buvo laikomi apaštalų Petro ir Pauliaus kūnai persekiojimų metu.

Milvijaus tiltas: Konstantino pergalės vieta.

Paminklas karaliui Vittorio Emmanuele II ir Ara Coeli — Dangaus altoriaus šventovė iš senosios Romos laikų.

Palazzo Venezia: rūmai, iš kurių Mussolini skelbė karus.

Šv. Petro bazilikos stogas su kavine, paštu, krautuvėlėmis.

Sistinos koplyčios ir Vatikano įstaigų stogai.

Paminklas karaliui Vittorio Emmanuele II ir Ara Coeli — Dangaus altoriaus šventovė iš senosios Romos laikų.

Palazzo Venezia: rūmai, iš kurių Mussolini skelbė karus.

Šv. Petro bazilikos stogas su kavine, paštu, krautuvėlėmis.

Sistinos koplyčios ir Vatikano įstaigų stogai.

Lietuviška vytis prie Scala di Spagna (Ispanijos laiptų).

Paminklinė lenta Adomui Mickevičiui Romos senamiestyje.

Popiežiškoji Šv. Kazimiero kolegija ir Villa Lituana.

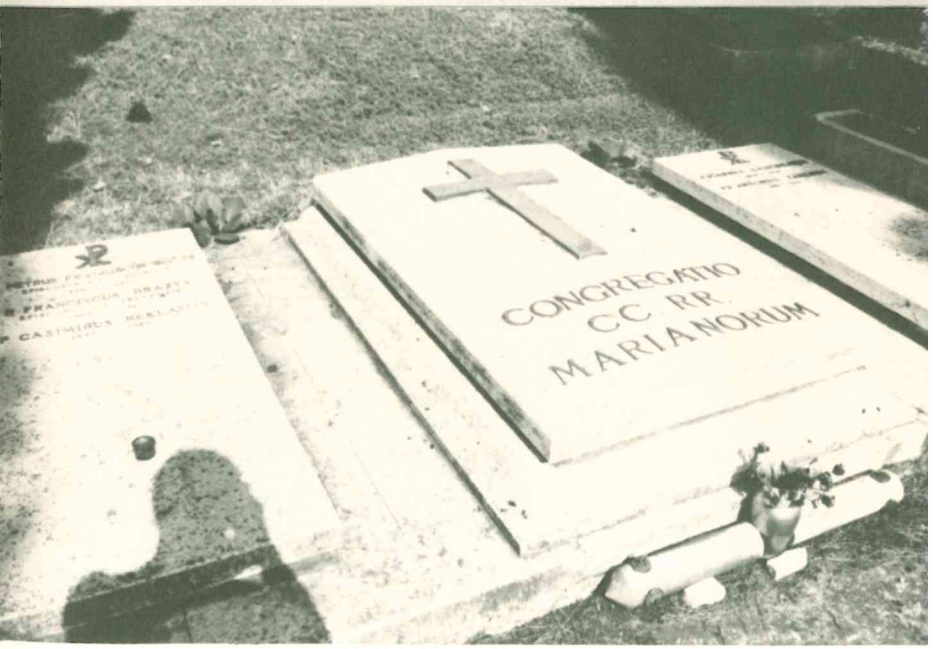

Tėvų Marijonų kapai Campo Verano kapinėse, kur palaidoti vysk. P. Būčys, vysk. P. Brazys, kun. K. Rėklaitis.

tolygi žmogaus pagarbai gamtos jėgoms. Romos imperija buvo ne tik gerbiama, bet ir garbinama.

Pax Romana — Romos taika buvo cezario Augusto sukurta ir tvėrė bent tris šimtmečius. Romėnai, aplamai imant, sukūrė taiką, kuri nesirėmė karo paliaubomis, bet įstatymu ir darna. Žinoma, ir čia buvo išimčių. Būdinga, kad apie netikusius imperijos gubernatorius sužinome iš pačių romėnų šaltinių. Tacitas, romėnų istorikas, deda į Britanijos karaliuko lūpas išsireiškimą apie romėnus: "Jie kraštą padaro dykuma ir pavadina taika". Neronui valdant, Judėjos prokuratoriai buvo vagišiai ir kyšininkai. Jie pagreitino tragiškąjį žydų sukilimą prieš Romą 66 m. prieš Kristų. Tačiau tai buvo išimtys. Romos imperijos valdžia rūpinosi valdomųjų gerove.

Romos taika buvo labai patogi keliautojams Viduržemio jūros kraštuose. Ne tik įstatymai ir legionai, bet ir vieškeliai, tiltai ir iškilūs pastatai jiems padėjo. Užtat prekyba ir idėjos galėjo tarpti. Tautų apaštalas Paulius šią padėtį, Evangeliją skelbdamas, meistriškai naudojo. Būdamas Romos pilietis, jis galėjo klausti: "Ar jums valia plakti Romos pilietį, ir dar nenuteistą?" (Apd 22,25). "Civis Romanus sum!" (Esu Romos pilietis!) būdavo net kalėjimo duris atveriąs pasas (žr. Apd 16,35-37).

Stovinėju pagoniškosios Romos griuvėsiuose. Mintimi matau jų statytojus Graikijoje, Mažojoje Azijoje, Mesopotamijoje. Po dienos kitos ten būsiu.

VIZA Į IRAKĄ GAUTA

Birželio 27. Irako ambasadorius praneša, kad vizą mums duos septyniom dienom. Mūsų grupė turi išvykti Irako lėktuvų linijos 054 skridimu po poros dienų, per Apaštalų Petro ir Pauliaus šventę. Viza gauta. Irake mumis rūpinsis Vatikano nuncijus.

Į BAGDADĄ — HARUN AR-RAŠID SOSTINĘ

Bagdadas yra Irako, vieno iš arabų kraštų, sostinė. Nuo 1958 metų jis flirtuoja su Sovietų Sąjunga ir jos satelitais. Su Vakarų kraštais irgi žaidžia. Irako linijos kontoroje gauname bilietus, tačiau tikslaus išskridimo laiko nenurodo. Sako, būkite Fiumicino orauostyje 5:30 val. popiet.

Studijinei grupei vadovauja amerikietis jėzuitas Robert North. Derlingojo pusmėnulio kraštai, Artimieji Rytai, jam yra lyg sava kišenė — daug dirbęs ir vadovavęs archeologiniam tyrimui. Esame seni studijų draugai. Prieš porą dešimtmečių turėjau progos pasinaudoti jo turtinga archeologine patirtimi ir išmintimi Šventraščio krašte — Palestinoje. Užtat dabar ir smaginuosi mintimi, kad ši studijinė kelionė supažindins su rytinių Derlingojo pusmėnulio kraštų praeitimi ir buitimi.

Tuoj popiet mane paima autobusiukas iš Villa Lituania kelionei į Fiumicino. Renkame ir kitus kelionės bendrus. Kai kuriuos randame viešbučių tarpduriuose, kai kuriuos prie tautinių kolegijų, o kitus net prie Vittorio Emanuele II paminklo, Piazza Venezia kampe. Iš viso 23. Vienų veidai balti, kitų juodi. Archeologų esama ir Tolimuosiuose Rytuose: kinietis iš Hong Kong, japonas iš Kyoto ir pilipinietis iš Quezon.

Autobusiukas lėtai prašliaužia kaire puse pro Šv. Petro baziliką ir įsibėgėja ant Aurelia vieškelio Fiumicino, tarptautinio Romos orauosčio, linkui. Apaštalų Petro ir Pauliaus šventė Italijoje yra nedarbo diena. Eismo mažai. Tik kavinėse žmonės būriuojasi, kavą gurkšnoja, futbolo rungtynes televizijos ekrane sekdami. Aurelia vieškelis kerta Lazio provincijos lygumą. Ant jos kur ne kur Roma savo naujiems gyventojams stato užmiestines gyvenvietes. Statyba šventą dieną aprimusi. Tik lankose tingiai juda galvijai, o laukuose javai siūlosi pjūčiai.

Tėvas North praneša, kad viešbučio Bagdade neturime. Teks nakvoti Knessiye Fatima parapijos salėje ant grindų. Esame Vatikano nuncijaus svečiai. Na, tai kas! Archeologams įprasta ilsėtis be lovos.

Didėjanti saulė, vis labiau rausdama, skęsta kažkur toli Tirėnų jūroje. Fiumicino orauostis yra tik keletas kilometrų nuo pajūrio. Čia pat ir Tiberis atkakliai girdo jūrą. O jo žiotyse kadaise būta Romos uosto — Ostijos. Orauostyje mūsų laukia dar vienas kelionės bendras. Jis save pristato žmogumi iš Ciudad Mexico — Meksikos miesto, vardu Gabriel Gomez. Pietietiškai judrus, smėlio spalvos trumpom kelnėm ir turbanu ant galvos. Pasiruošęs karštai kelionei. Ilgi, neramūs plaukai ir vešli juoda barzda jį daro tikru galvočium. Jis man primena Enkidu, kilnųjį laukinį iš *Gilgameš legendos.*

Skridimas 054 į Bagdadą tapo tikrove, tik vasaros vakarui įpusėjus. Prancūziškas Caravelle lėktuvas nerte nėrėsi pietryčių link. Keleivių, be mūsiškės grupės, tik keliolika. Sėdėk, kur nori. Tuojau pat krinta į akis drabužių skirtumas: arabiški ir europiški. Vyrai baltuose sijonuose, su juoda virvute pritvirtintu gaubtuvu, primena pingvinus.

Italijos pusiasalis atrodo lyg beformis batas su daug mirksinčių akučių. Ten Napoli, Bari, Taranto... Aibė miestelių ir kaimų. Nors žmonės ir miega, tačiau šviesos mirksi. Aplink beformį batą tamsu. Tai Vidužemio jūra naktį. Ten nemirksi jokia švieselė. Lėktuve tylu. Tamsa lauke lyg padidina tylą. Daug kas snūduriuoja. Ūmai pilotas pagarsina, kad pasiekėme Irako erdvę.

Skridimas 054 leidžiasi Bagdado, *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakų miesto, orauostyje tik antrą valandą ryto. Nakties metu iš oro Bagdadas atrodo tikra pasakų karalystė. Upė, vardu Tigras, su spalvotų šviesų pakrantėmis, jį dalina į vakarinį Al Mansur senamiestį ir rytinį

naujamiestį. Ir tiltai švyti spalvotais lankais. Bent trejetą jų aiškiai matau. Upe plaukioja pora šviesomis išpuoštų pramoginių laivų. Be abejo, tai judantys naktiniai klubai, kuriuose moderni Šeherezadė seka *Tūkstančio ir vienos nakties* pasaką.

Orauostyje keleivių nėra. Tik pilna policininkų, kareivių ir muitininkų. Visi ginkluoti.

Pasų kontrolė neįprastai kruopšti. Neužtenka vieno, bet reikia dviejų pasienio policijos antspaudų ant paso. Kiekvieną antspaudą valdo du valdininkai. Naktis juos padaro grubius. Nesigirdi jokio žodelio. Dirba tylomis, vartydami pasą ir sklaidydami savo juodąsias knygas su nepageidaujamų svečių sąrašais. Kartkartėmis padilbomis pasižiūri.

Sparčiau vyksta muitinės peržiūra. Vienas muitinės tarnautojų randa progą sugėdinti iš Europos grįžtančią merginą. Ji irakietė. Pastebėjo pas ją vieną *Playboy* žurnalo numerį. Iš karto jam į akis krito. Arabų kraštai savo moteris dengia gaubtuvais ir skraistėmis, o čia... Muitininkas, pirštą ant liežuvio padrėkindamas, skleidžia puslapį po puslapio. Tuo tarpu vargšiukė irakietė nežino kur dėtis. Parausta, pabąla, nuleidžia galvą ir atsiremia į sieną. Muitininkas ją pasiunčia su visu bagažu į kontorą.

Ateina mano eilė. Muitininkas rausiasi po mano lagaminėlį. Ištraukia mano hebraišką Šventraštį. "Šu hada?" (Kas gi čia?). "Tai mano Koranas — Biblija", atsakau. Vėl paprašo paso. Žiūri, ar nėra kur Izraelio vizos ar kokio antspaudo.

— Ar buvai Izraelyje? — Irakiečiai Izraelio nekenčia.

— Taip, — atsakau.

— Kodėl nėra vizos? — toliau kvočia.

Paaiškinu, kad Izraelis turistus ir maldininkus įsileidžia be vizos iš daugelio kraštų. Pasą grąžina.

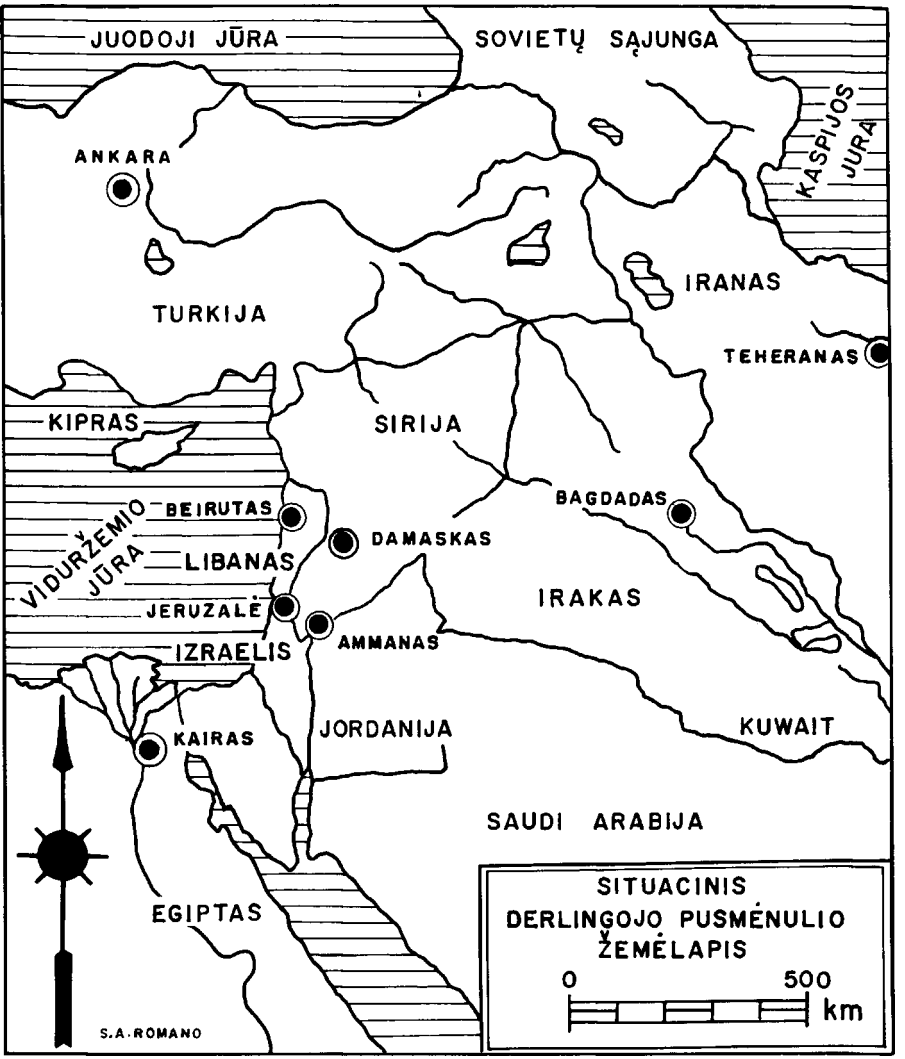
JUODOJI JŪRA
SOVIETŲ SĄJUNGA
KASPIJOS JŪRA
ANKARA
TURKIJA
IRANAS
TEHERANAS
KIPRAS
SIRIJA
BAGDADAS
VIDURŽEMIO JŪRA
BEIRUTAS
DAMASKAS
LIBANAS
JERUZALĖ
IRAKAS
AMMANAS
IZRAELIS
KAIRAS
JORDANIJA
KUWAIT
SAUDI ARABIJA
EGIPTAS
SITUACINIS DERLINGOJO PUSMĖNULIO ŽEMĖLAPIS
0
500
km
S.A.ROMANO

— Kam veži šią knygą? — toliau kamantinėja.

— Sau pačiam, — paaiškinu. — Jūsų krašte kadaise buvo rojus. Ši knyga jį aprašo. Atvykau ieškoti rojaus.

Muitininkui to pakanka. Plačiu šypsniu parodo savo paauksuotus dantis ir atsisveikina su "Ma' salami!" (Sudiev!).

Pasų kontrolė ir muitinė orauostyje yra tarpduris į naują kraštą. Roma tokia įprasta. Bagdadas — *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakų miestas — nejaukus.

Daiktus vėl murdau į lagaminėlį ir traukiuosi nuo muitinės stalo. Veriu duris į orauosčio laukiamąjį.

IRAKAS: ABRAOMO TĖVIŠKĖ

"Bienvenu!" (Sveikinu atvykus!) girdžiu prancūzų kalba. "Je suis un des pretres de la Knessiye Fatima" (Aš esu vienas iš Fatimos parapijos kunigų). Esame laukiami! Pasirodo, kad jis yra karmelitas iš Šveicarijos, Bagdado lotyniškųjų apeigų katalikų parapijos vikaras.

Esu Mesopotamijoje — krašte tarp dviejų upių, Eufrato ir Tigro. Kadaise čia būta rojaus. Tvanki naktis. Girdžiu musulmonų rytinę maldą: "Allah akhbar!" (Allah — Dievas yra garbingas!).

BAGDADE

Pere Pierre, mūsų laukęs karmelitas, jau turi surikiavęs šešetą taksių. Bėda su lagaminu. Mat, taksiai mažučiai, — rusiški, vokiški (iš Rytų Vokietijos). Didieji, iš senų laikų, reti ir vos vos bepajuda, drebėdami iš senumo. Man bėdos nėra. Keliauju su mažu lagaminėliu. Savo mantą su kasdienos reikmenimis ir fotografijos aparatūra galiu laikyti ant kelių. Daugiau mantos turį baiminasi. Reikia ją patikėti taksio stogui. Taksistas skubina sėsti, net

važtos virve prie stogo nepririša. Sako, reikia skubėti, nes tarp orauosčio ir Knessiye Fatima yra daugiau kaip 10 kilometrų su keletu policijos užtvarų. Tik pataria pasus turėti po ranka.

Išsijudiname miesto šviesų linkui. Dabar jos rytiniame horizonte. Lyg kolonija ant mėnulio, šviesomis žėri ir ugnimi spiaudosi naftos rafinavimo įmonė. Karinė policija tikrina tik taksisto leidimus. Per mūsų veidus tik su rankine šviesa perbėga.

Ko orauostyje bijota, tas ir įvyko. Kiniečio archeologo lagaminas kažkur nušoko pakelyje į naktį. Ieškoti? Allah, apsaugok! Bijo ieškoti ne tik taksistas, bet ir parapijos kunigai.

Palengva aušta. Ir gaidžiai kur ne kur gieda. Iš minaretų aidi pagarsinti šauklių balsai ir malda. Krintu trumpo poilsio ant čiužinio parapijos salėje.

HARUN AR-RAŠID MIESTE

Harun ar-Rašid — Aaronu Teisiuoju, Bagdado kalifu, gėrėjausi dar gimnazistas būdamas. Du dalykai man nuolat liko atmintyje: Šeherezadė, *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakų didvyrė, ir Harun ar-Rašido žirgai. Be to, knyga ir filmas apie Bagdado vagį tebėra gyvi vaizduotėje.

Knessiye Fatima parapija yra miesto vargingųjų dalyje. Parapijiečiai tikriausiai yra neturtingi. Ir salėje, kurioje guliu, cementinės grindys atspindi vargą. Užmigti negaliu. Pro langą iššoku į kiemą, o iš čia, suradęs laiptus, užsidanginu ant plokščio salės stogo. Čia galima pasismaguriauti ir ryto gaivoje atsigauti.

Knessiye Fatima yra vakarinėje Tigro pakrantėje. Namas, ant kurio stogo džiaugiuosi ryto gaiva, — dviaukštis. Galiu matyti ne tik Tigrą, bet ir senamiestį — Al Mansuro miestą. Rytuose jau matau, iš kur saulė tekės.

Bagdadas — jaunas Mesopotamijos miestas. Kalifas Mansuras pradėjo jį statyti 762 m. po Kristaus. Gi garsiausio abasidų dinastijos kalifo Harun ar-Rašido valdymo metu (786-809) jis tapo pats iškiliausias miestas islamo pasaulyje. Mokslo ir meno pažibos jį plačiai garsino, o įplaukos iš prekybos šilku ir emalio dirbiniais jį svaigino turtų džiugesiu. Platūs sodai su gaivaus vandens fontanais davė Bagdadui "Palaimos buveinės" pravardę. Šis iškilusis Bagdado amžius kaip tik ir atsispindi *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakose. Jau Harun ar-Rašido amžiuje jame gyveno pora milijonų gyventojų. Nūdien tėra tik 2.5 milijono. Su Harun ar-Rašido mirtimi ėmė merdėti ir jo pamilta Palaimos buveinė. Kalifo sostinė buvo perkelta į šiaurę — Samarrą.

Tekanti saulė karšta — ji mane nuveja nuo stogo į parapijos kiemą.

MIŠIOS ARABIŠKAI

Kiemas keturkampis ir uždaras. Siena nuo gatvės aukšta, o vartai apkaustyti geležimi. Palmės, kaktusai, žydį krūmai karštoje saulėje kvepia rojumi. Aplink kiemą buitiniai parapijos pastatai. Durų daug. Jos visos iš kiemo pusės. Vienos jų veda į klases, kitos į sandėliukus ir vienos net į virtuvę su valgomuoju kambariu. Kiemą nuo gatvės skiria didžiulis pastatas. Vietoje langų matau pailgus plyšius. Laiptais pasiekiu duris, kurios atrodo lyg praviros — tai durys į dievnamį. Viduje paprasta ir jauku. Jokių paveikslų, jokių statulų. Tik didžiulis kryžius už altoriaus. Tuojau bus mišios. Atpažįstu jaunąjį Pere Pierre. Sutinku ir parapijos kleboną, žilagalvį karmelitą. Ir jis šveicaras. Vietinių pašaukimų, atrodo, Irako lotyniškų apeigų katalikų tarpe beveik nėra. Jau dešimtmečiais čia katalikus aptarnauja europiečiai vienuoliai.

Žmonių dievnamyje pora tuzinų. Vyrai, moterys ir

paaugliai — berniukai ir mergaitės. Kai kurios moterys laiko rankose kūdikį. Veidai saulės išvagoti ir parudavę.

Mišios skiriasi tik kalba — aukojamos arabiškai.

Ya Rabb, irhama! (Viešpatie, pasigailėk!)

Ya Masiah, irhama! (Kristau, pasigailėk!)

Ya Rabb, irhama! (Viešpatie, pasigailėk!)

Atėjus pakylėjimui, visi dalyviai ištiesia rankas altoriaus link, o kunigas gieda pašventinimo žodžius. Melodija arabiška, kupina ilgesio aidų. Po pakylėjimo, kunigui ištarus "Tikėjimo paslaptis", pasigirsta "Amen!" (Tebūnie!) ir "Marana tha!" (Viešpatie, ateik!).

Musulmonai laiko Jėzų vienu iš pranašų. Jį labai gerbia. Tačiau jie netiki, kad Jėzus yra Dievo Sūnus. Evangeliją skelbti neleidžiama: krikščionys — retenybė, senųjų laikų krikščionijos likučiai. Pere Pierre papasakoja apie kitą Bagdado katalikų parapiją. Ji savų apeigų ir tebenaudoja aramajų — Jėzaus kalbą liturgijoje. Tai, sako, Šv. Šeimos parapija Saadu'un gatvėje.

PUSRYČIAI KNESSIYE FATIMA KLEBONIJOJE

Šveicarams įgimta tvarka. Nors pusryčiai ir paprastučiai, tačiau jie tvarkingi. Virinto vandens kiek nori, šaukštukas kavos, duonos — *pitta* plokštainis, marinuoto sūrio gabaliukas. Yra ir uogienės. Valgome stoviniuodami šalia virtuvės durų, kieme, po palmėmis. Tik saulėje būti nesinori.

MUZIEJUJE: IŠ DABARTIES Į PRAEITĮ

Bagdado archeologinis muziejus yra naujutėlis. Vėsinamas — smagu jį lankyti. Be to, jis ir puikiai sutvarkytas: priešistorinė ir istorinė krašto praeitis. Priešistorę nuo istorijos skiria raštas, kurį Mesopotamijoje žmogus susikūrė jau net 3200 m. prieš Kristų. Tai akmens amžius: senasis (paleolitinis), vidurinis (mesolitinis) ir

naujasis (neolitinis). Priešistorė čia turtinga. O ką bekalbėti apie istoriją: sumerai, semitai — akadiečiai, babiloniečiai, asirai, — persai, graikai, arabai...

Mesopotamija — kraštas tarp upių — yra didžiulė sąnašinė lyguma. Pietuose, kur Tigras susijungia su Eufratu ir įteka į Persijos įlanką, ji virsta nendrėtom pelkėm; šiaurėje, kur [illegible]inkso Armėnijos kalnai, ji išauga į plikas ir nykias kalvas; rytuose nuo Tigro Zagros kalnynas su mįslingais Kurdistano slėniais ją lyg saugo, o vakaruose nuo Eufrato tūno beribė ir suskirdusiu veidu Arabijos dykuma. Klimatas, aplamai imant, sausas ir karštas. Jokių žaliavų (nafta senovėje nesidomėta!) ir jokio akmens statybai. Molio labai daug. Molinės pirkelės ir rūmai iš plytų. Pati žemė nederlinga. Tik žmogaus prakaitu palaistyta neša vaisių. "Tai tau rojaus kraštas!" galvoju.

Vis dėlto nėra kito krašto ant Žemės, kuris būtų turėjęs daugiau įtakos Žemei, kaip Mesopotamija. Krašte tarp Eufrato ir Tigro upių buvo Vakarų žmogaus kultūros ir civilizacijos lopšys.

Diagramų gausa pirmuose muziejaus kambariuose padeda įsiminti į krašto praeitį. Sumerai maždaug prieš 5000 metų čia sukūrė civilizacijos židinį su šaknimis gilioje priešistorėje. Jau Neandertalio žmogus paliko savo buitinius pėdsakus Šanidar olose (Arbil Liwa Irako šiaurėje). Į mane žiūri 60,000 metų žmogaus kaukolės likučiai.

Pirmasis gyvulys, kurį žmogus sau palenkė, buvo šuo. Prieš tapdamas šuniu, šis gyvulys buvo vilkas. O tai buvo prieš 10,000-9000 metų. Šanidaro olų žmogus ir jo draugas šuo mane ilgėliau prisiriša. Turėta būti drąsaus žmogaus ir drąsaus vilko.

Neandertalio žmogus turėjo daug vargo su ledynais. Ledynai slėgė žemę. Tik properšos kur ne kur kyšojo.

Medžioti nebuvo lengva. Pavienis žmogus nieko negalėjo padaryti. Tik susibūriavus, tebuvo įmanoma žemės properšas surasti ir jose medžioti. Atrodo, kad ir vilkai bus panašią bėdą išgyvenę. Ir jiems teko būriuotis maisto ieškant. Matyt, kad medžiotojas žmogus vis vien buvo gudresnis už medžiotoją vilką, nes vilkai ėmė sekioti medžiotojus žmones.

Šanidaro olos' labai vykusiai atkurtos muziejuje. Užgesęs laužas. Išbarstyti kaulai.

Vaizduotėje matau drąsų Neandertalio amžiaus žmogų, su kaulu rankoje, besiartinantį prie baimės ir alkio apimto vilko. Jau juodu tuoj pat susitiks! Kad tik neišsigąstų! Abu sustoja, lyg suakmenėja. Palengvėle žmogus tiesia ranką su kaulu vilko linkui. Vilkas, akimis žmogaus akis sekdamas, ima vizginti uodegą. Ranka su kaulu artėja. Vilkas nesitraukia. Žmogaus ranka per kaulą susitinka su vilko snukiu. Vis dar akių nuo žmogaus neatitraukdamas, vilkas palengvėle paima kaulą iš žmogaus rankos. Susitiko ir pasidarė neatskiriami draugai — du drąsuoliai: žmogus ir vilkas. Žmogus liko žmogumi, o vilkas tapo šuniu.

Muziejaus diagramos atspindi įžvalgą, kuri pagrindžiama archeologinių iškasinėjimų daviniais. Palaipsnė — tūkstantmečius trunkanti kultūros ir civilizacijos raida išryškina žmogaus perėjimą iš klajoklio būsenos į sėslų gyvenimą. Būdamas klajoklis, žmogus rinko savo maistui tai, ko jis pats nesėjo ir neaugino; tapęs sėsliu, jis pats ėmė gamintis maistą. Žemdirbystė buvo priešistorinė žmonijos civilizacijos pradžia. Dirbdamas žemę ir ją palenkdamas pjūčiai, žmogus ėmė būti žmogišku.

Įdomu, kad žmonija netapo sėsli smarkuolių — savimi pasitikinčių ir savarankiškų asmenų vedama, bet daugiausia paliegėlių — silpnųjų ir savimi nepatenkintųjų verčiama. Ne smarkuolis medžiotojas buvo suviliotas sės-

laus gyvenimo būdo, bet jo silpnasis kaimynas, bėdos verčiamas, nerangiai įšlubavo į žemdirbystę. Man net akys išvirto, toliau paraštę apie žemdirbystę skaitant. Moteris, sako, suvaidino lemiamą vaidmenį vyro tapimo sėsliu. Mat, gimdyti ir auginti kūdikį namie, o ne pakeliui, jai buvo ir saugiau, ir parankiau. Įdomi įžvalga! Vyrui — ieškoti, o moteriai namai rūpi. Be abejo, medžiojamų žvėrių bei paukščių išretėjimas ir laukinių javų bei tinkamų valgyti augalų stoka irgi daug prisidėjo.

Žemdirbystės raida atsekta ne Mesopotamijos pietuose, bet kalvotose Zagros kalnyno papėdėse, Irako šiaurėje. Vietovių vardai neįprasti: Jarmo su 8000 metų senumo buitiniais likučiais, Hassuna ir Samarra — 7200, Halaf — 7000 ir Uruk — 5500. Tell Jarmo, arba Jarmo, 1.5 ha piliakalnis yra labai svarbus archeologiniam Artimųjų Rytų tyrimui. Penkiolikoje vienas ant kito gulinčių piliakalnio sluoksnių rasti buitiniai namų apyvokos likučiai liudija žmogaus perėjimą iš klajoklio medžiotojo į sėslaus žemdirbio buitį. Kiekvienas sluoksnis — reta knyga apie žmogaus praeitį.

Dešimt žemiausių piliakalnio sluoksnių rodo, kad keramika dar nebuvo pažinta, — gyventojai tuo metu nesinaudojo namų apyvokai žiestais ir degintais puodais. Tačiau jau jie gyveno molinėse, keleto kambarių trobelėse su žemėn įleistu židiniu — krosnimi ir kaminu. Jų būta nagingų akmens įrankių gamintojų. Tai rodo keli muziejaus kambariai, pilni akmeninių kirvių su aštrokais ašmenimis, akmeninių verpsto ritinėlių (jų mokėta austi!), kalkakmeninių puodukų ir taurių. Iš gyvulių kaulų gamindavo ylas ir adatas. Ir puoštis jie ne tik norėjo, bet ir mokėjo — gausu karolių, apyrankių, žiedų bei karulių, darytų iš akmens, šlyno ir kaulo.

Žemdirbystės istorijos raidą liudija dvi suanglėjusių kviečių rūšys (triticum monococcum ir triticum dicoc-

cum), miežiai, žirniai ir pupos. Paraštė apie kviečius mamane sudomino. Pasirodo, kad šių kviečių grūdai neturi uodegėlės ir negali būti vėjo pasėjami. Jiems reikėjo sėjėjo — žmogaus rankos; o žmogus nebūtų galėjęs tapti sėsliu, neturėdamas kviečių duonai. Labai įdomi draugystė!

Žmogus, pereidamas iš medžiojimo į žemdirbystę ir keramikos technologiją, tebenaudojo akmens įrankius. Gausu muziejuje akmeninių kirvių, titnaginių ašmenų pjautuvams ir grūstuvų grūdams. Šalia olos, kurioje buvo saugu gyventi, arba šalia urvo žemėje, kuris apsaugojo nuo kaitros gamtoje, atsirado dirva ir tvoros. Žmogus ėmė sėti ir pjauti. Pradėjo ūkininkauti.

Žemdirbystė žmogų pririšusi kartą prie žemės, įgalino jį būti sotų ir saugesnį bei tikresnį savo rytojumi. Ji tapo ir žmonių jungtimi. Mat, reikėjo jungtis į didesnius vienetus — kaimus, nes "kur du stos, — visados daugiau padarys". Gimė kaimas. Turėdamas javų perteklių, kaimas ėmė mainikauti su kitu kaimu. Ant žemėlapio matau anų kaimų pirmūnų vardus: Hassuna, Samarra, Halaf, Uruk. Mainikauta net su tolimesnėmis vietovėmis.

Man ypač įdomu spoksoti į Halaf vietovės likučius. Darbščiojo ūkininko dėka čia daugiau įvairių javų auginta, o šalia ganėsi galvijų ir ožkų bandos. Halaf gatvelės akmenimis grįstos.

NUOTAIKA PRIEŠISTORĖS PABAIGOJE

Du dalykai patraukia mano dėmesį Mesopotamijos priešistorės pabaigoje. Ryšku, kad akmens amžius ima jausti savo galą. Metalų amžius, tiesa, palengvėle, bet nenumaldomai, bruka žmogui savo žalvarinius karolius ir įrankius. Aišku taip pat, kad žemdirbystė, akmens amžiaus atnešta gerovė, žmogaus nepatenkina. Jis ir toliau nerimsta ir ieško. Tiesa, kaimai Irako šiaurėje ima didėti

ir gausėti. Tačiau civilizacija Mesopotamijoje nepajėgia užgožti bangos, kuri apreiškia žmogaus nerimą ir ieškojimą. Ji itin ryški pietinėje krašto tarp upių santakoje.

PIRMIEJI BANDYMAI RAŠYTI

Raštas skiria priešistorę nuo istorijos. Akmenys, nors ir yra buvę žmogaus įrankiai, lieka nebylūs, o raštas žmogų įamžina ir sudabartina. Muziejaus diagrama rodo, kad pirmieji bandymai rašyti krašte tarp upių yra 5200 metų senumo. Sumerai buvo žmonės, kurie pradėjo rašyti.

Rašto pradžia Sumere buvo piktografinė — rašymas vaizdais. Piktografijos padedami, sumerai galėdavo sudaryti savo nuosavybės aprašymą. Rašymas vaizdais buvo sudėtingas, — reikėjo net 700 skirtingų ženklų, — tačiau juo buvo galima įamžinti mintį bei įvykį ir perduoti daug kainavusią patirtinę išmintį. Rašyta ant minkšto molio plokštelių su smailiagale lazdele, lyg su kyliu. Užtat ir raštas kyliaraščiu vadinamas.

Skaitau sumerų patarles. Jos atspindi jų įžvalgą į žmogišką buitį:

Mieste, kuriame nėra sarginių šunų, lapė yra prievaizdas.
Tas, kuris turi daug sidabro, yra patenkintas;
tas, kuris turi daug miežių, yra sotus;
tas, kuris nieko neturi, miega ramiai.
Pagirk paauglį, jis viską tau atiduos;
numesk kaulą šuniui, jis tik uodegą tepavizgins.
Smagu kūdikį pradėti; tik gimdyti yra įkyru.
Raštas yra iškalbos motina — ir meistrų tėvas.

Sunku atsitraukti nuo plokštelių su sumerų patarlėmis.

RAŠTININKAS DU-DU

Tik paskubomis prabėgu pro cilindrus su kyliaraščio įrašais. Ur-nammu, sumerų karaliaus (XXI a. prieš Kr.),

paminklas mane sustabdo. Teisynas, pavadintas jo vardu, yra garsus *Dešimties Dievo Įsakymų* pirmtakas. Čia tik reprodukcija! Originalas Pennsylvanijos universiteto muziejuje.

Raštininko, vardu Du-du, statula mane prie savęs rište pririša. Sena — iš 2500 m. prieš Kristų. Šalia yra slunkiaus mokinio paraštė. Vargšiukas skundžiasi, kad "mano mokytojas manęs nemėgo". Sakosi, kad dažnai gavęs beržinės košės ir lazdų, ar tai už purvinus drabužius, ar už vėlinimąsi, ar už blogą dailyraštį. Matyt, kad buvo apsileidęs mokinys. Tačiau jo būta guvaus vaikėzo. Toliau rašo: "... pakišau savo tėvui mintį, kad pakviestų mano mokytoją pietų". Tėvas sutiko. Iškėlė profesoriui šaunias vaišes, padovanojo jam naujutėlę tuniką ir dar arbatpinigių saujon įbraukė. Mokytojas, dosnumo apsvaigintas, — giriasi mokinukas, — visų akivaizdoje prabilo: "Tu esi uolus mokinys ir būsi mokytas vyras!" Gaila, kad nėra mokinuko statulėlės su šelmiška šypsena. Tik šelmiški žodžiai liudija, kad jis buvo ne pėsčias. Nuostabu — raštas sudabartina tolimus asmenis.

HAMURABIS IR NABUKAS: DU BABILONIEČIAI

Hamurabis — pirmoji Babilono pažiba (1728-1686 m. pr. Kr.). Jis yra garsiojo Hamurabio Teisyno autorius. Tiesa, tikrojo Teisyno Bagdado muziejuje nėra. Jį turi prancūzai Louvro muziejuje, Paryžiuje.

Įdomu tą reprodukciją nors paglostyti. 282 įstatymai iškalti ant paminklo veido. Pats paminklas yra iš diorito akmens ir viena su puse pėdos aukštesnis už mane. Kurdamas savo teisyną, Hamurabis, pasirodo, panaudojo pirmtakų šimtmetinę patirtį. O jos būta daug. Tuomet kaimai jau buvo tapę miestais — valstybėmis. Miestų-valstybių ir jų karalių vardai liežuvį miklina ir laužo. Isin miesto-valstybės karalius Lipit-Ištar, Ešnunna miesto-valstybės

karalius Bilalama ir Lagaš miesto-valstybės karalius Urakagina turėjo savo teisynus. Jie yra kur kas ankstyvesni, negu Hamurabis. Hamurabio Teisynas yra atvejinis.

Senojo Testamento įsakymai yra daug kuo panašūs į Mesopotamijos teisynus. Įstatymas apie jautį, kuris nuduria žmogų, yra kone pažodžiui tapatus su Hamurabio, Lipit-Ištar ir Bilalama teisynų įstatymu (žr. Iš 21,28-32). Taigi jis nėra Šv. Rašto pramanas, o Mesopotamijos tikrovė. Abraomas gimė ir gyveno Hamurabio amžiuje. Nenuostabu, kad jis ir elgėsi pagal Hamurabio Teisyną. Archeologija parodo, kad žmonės, aprašyti Šventraštyje, nėra šmėklos, bet tikri istoriniai asmenys.

Muziejuje gausu jaunimo, saulėje įdegusiais veidais. Visi sijonuoti — ir berniukai, ir mergaitės. Mergaičių sijonų spalva tamsi. Tačiau jie puošnesni. Berniukų *galabijeh* sijonų spalva pilka.

Tarp berniukų ir mergaičių nėra jokio bendravimo. Atrodo, kad jie vieni kitų nė nemato. Prabėgomis pasižiūri į savo krašto praeitį. Jie arabai, o krašto senovė sumeriška, akadiška, babiloniška, persiška, graikiška. Alabastrinė moters galva — Nimrud Mona Lisa iš 720 m. prieš Kristų ir juos sudomina.

Turistų tik vienas kitas. Iš kalbos patiriu, kad jie iš Rytų Europos: rusai, lenkai, vokiečiai... Rusė už rankos veda penkiametį berniuką, kuris ją tempia nuo paminklo į paminklą su garsiu "Matuška, smotri!" Girdžiu ir vokiečių kalbą. Žiniuonė moteris, vyrą už parankės laikydama, pasakoja apie Ašurbanipalo biblioteką Ninevės mieste. Sako, kad jis buvo žiaurus Asirijos imperatorius, bet labai domėjosi kultūra...

Muziejaus tarnautojai gausūs. Ginkluoti. Tačiau paslaugūs. Paklausti, su šypsniu nurodo kelią muziejaus labirinte.

Nuo Hamurabio Babilono — XVIII a. prieš Kristų

— nusidanginu į Nebuchadnezzar, arba Nabuko, laikus — VII-VI a. prieš Kristų. Nabukas Babiloną išgarsino ne Teisynu, bet karais ir vienu iš Septynių pasaulio stebuklų. Mat, jis žydus ištrėmė iš Palestinos po to, kai sunaikino Jeruzalę. O savo žmonos namų ilgesį ramino kabančių sodų statiniu ant karališkų rūmų stogo.

Trys Nabuko dievai yra labai išraiškūs ir tebepuošia muziejun perkeltas jo rūmų sienas: Marduk, Ištara ir Hadad. Marduk įvaizdis yra sudėtinė mozaika: gyvatė, žuvis, erelis, liūtas. Marduk buvo vyriausias Babilono dievas. Užtat jis ir turi gyvatės, žuvies, erelio ir liūto savybių. Išraiškus įvaizdis! Mane stebina Ištara. Būdama dievė moteris, įvaizdinta liūtu. Ištara yra karo ir meilės dievė. Kai kur ji ir moterimi vaizduojama. Tačiau ir šiuo atveju ji vienoje rankoje laiko kardą, o kitoje — leliją. Hadadas turi jaučio įvaizdį. Jo dieviška sritis — perkūnas ir lietus.

MUZIEJUS — PRAEITIES LOBYNAS

Muziejuje yra daug kambarių su graikų, partų, romėnų ir arabų praeities likučiais. Arabų, arba musulmonų, praeičiai skiriama bene daugiausia vietos. Trumpu laiku ir prabėgomis galima įsiminti Vakarų žmogaus šaknis — pastangas kultūrėti ir kurti civilizaciją. Bagdado muziejus parodo, kad Vakarų žmogus — judanti kryžkelė.

IRAKO VIEŠKELIAIS

Keliauti po Iraką sunku. Mat, Irakas yra Sovietų Sąjungos klientas. Rusų kalba girdima viešbučiuose, muziejuje, gatvėse. Gausu uniformuotų kariškių — irakiečių ir rusų. Nei anglai, nei amerikiečiai nėra čia mėgstami. Mat, kadaise anglai juos valdė, o amerikiečiai — Izraelio rėmėjai. Irakas, kaip ir Sovietų Sąjunga, iš viso turistų nemėgsta ir juos įtaria šnipinėjimu. Ir mums, drąsiems ar-

cheologams, labai sunku išsijudinti iš Bagdado. Vargais negalais vidaus reikalų ministerijos leidimu (nuncijaus užtariami!) gauname pagyvenusį autobusą kelionei į Babilono miesto griuvėsius. Ne tik autobusą su šoferiu, bet ir valdišką vadovą (gidą), berniuką vandeniui paduoti ir tris kareivius su automatiniais šautuvais. Palyda, anot ministerijos valdininko, užtikrins mūsų saugumą. Berniukas vandeniui paduoti — patarnautojas ir kareiviai mus ypač stebina. Kam jie reikalingi? — patraukiame pečius klausdami.

Patarnautojas — paauglys berniukas. Jis nuolat siūlo vandens. Prisipildo ąsotį iš didžiulio bako autobuso priekyje ir eina per autobusą siūlydamas gerti. Vanduo šaltas. Matyt, bake yra ledų. Gerti reikia visiems iš tos pačios stiklinės. Kareiviai sėdi autobuso gale. Su mumis nesikalba. Valdiškasis gidas, prieš leidžiantis kelionėn, pareiškia, kad fotografuoti be jo leidimo griežtai draudžiama. Paprašo nerizikuoti, akimis parodydamas kareivius.

Į BABILONĄ

Iš Bagdado į Babiloną — 115 km. Vieškelis kur ne kur priartėja prie Eufrato. Lyguma. Tik miesteliai ir kaimai sustabdo akis. Palmių gojeliai linkčioja karšto vėjo verčiami. Žmonių ant vieškelio daug. Kariški sunkvežimiai su dideliu triukšmu skinasi sau kelią tarp karvių, mulų ir asilų traukiamų vežimų. Per miestelius važiuojant, mūsų vandens berniukas bėga prieš autobusą, kelio prašydamas. Vos ne vos praslenkame. Karinės užtvaros eismą dar labiau sulėtina. Nors gidas žandarams rodo leidimų krūvą, nors ir trys kareiviai žargosi autobuso gale, vis tie patys klausimai:

"Į kur?"

"Į Babiloną!"

"Kas per vieni?"

"Archeologai iš Romos!"

Atsakymus girdėdami, žandarai pečius patrauko. Karininkas, vis dar netikėdamas, lipa vidun, pereina nuo autobuso priekio iki galo, paprašo vieną kitą paso, savuosius su "Marhaba" (Sveikas!) pasveikina ir vėl išlipa. Išlipęs, plačiomis akimis permeta visą autobusą, pakrapšto pakaušį ir pamoja ranka. Matyt, tai ženklas šoferiui. Imame vėl judėti.

Sustojame Mahmudiya mieste. Autobuse darosi karšta. Norisi valgyti. Be to, ir vandens bake maža. O gerti ne tik norisi, bet ir reikia. Nors ir popietė, tačiau sausas 38°C vėjas temperatūrą padaro itin nemalonią.

Valgykla be durų ir be langų. Sausakamša. Savininkas, pastebėjęs mus — kitataučius, atskuba pasveikinti ir pakviesti. Tuojau pat suranda mums stalą ir krėslus. Ant stalo išdygsta šalto vandens buteliai. Tik ką išimti iš šaldytuvo. Vanduo — brangiausias gėrimas. Valgykla dūzgia ausims neįprastais garsais ir alsuoja svogūnais, česnakais, aviena, šviežia duona.

Aviena ant iešmo — *kebab*. Keli didžiuliai iešmai dar ant ugnies, o vienas regimai mažėja po miklaus kepėjo peiliu. Mėsa neatpjaunama, bet kirste atkertama mažais gabaliukais ir dedama lėkštėn. Ji jau ant iešmo kepama su prieskoniais. Prieskonių kvapas verčia varvinti seiles. Su mėsa paduoda ir perskeltą svogūną. Duonos — *pitta* plokštainiai iš anksto padėti ant stalo. Šviežia.

Padavus valgį, vėl pasirodo šeimininkas. Riebias rankas trindamas į sijono šonus, su auksuotu šypsniu teiraujasi:

— Ar patinka? Gardu?

— Šiukran! (Ačiū!)

Aibė musių, nebepakeldamos lauke karščio ir sausros, įkyriai lenda į vandens stiklą ir dalinasi gardžiąja aviena.

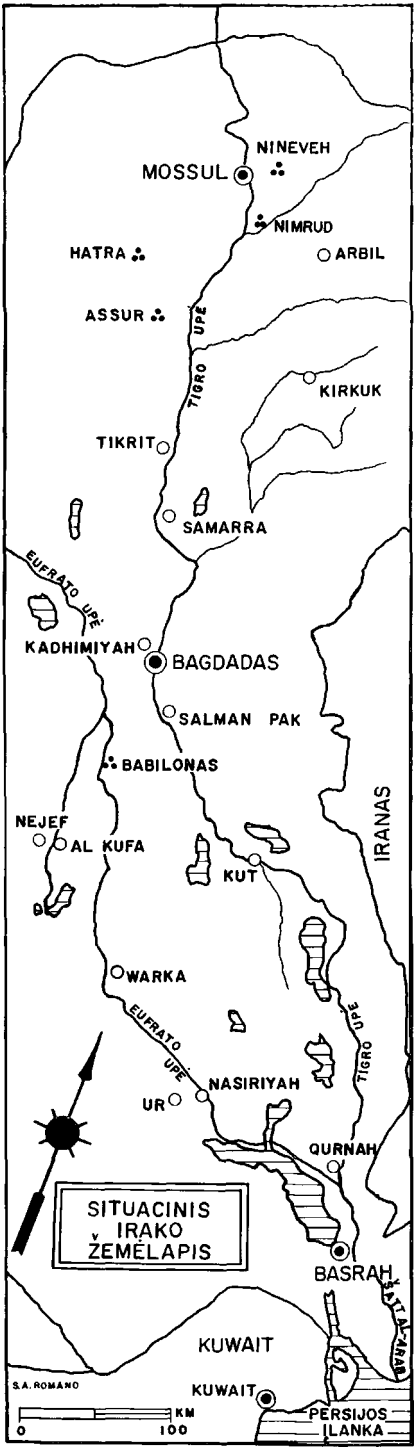
NINEVEH
MOSSUL
NIMRUD
HATRA
ARBIL
ASSUR
TIGRO UPĖ
KIRKUK
TIKRIT
SAMARRA
EUFRATO UPĖ
KADHIMIYAH
BAGDADAS
SALMAN PAK
BABILONAS
IRANAS
NEJEF
AL KUFA
KUT
WARKA
EUFRATO UPĖ
TIGRO UPĖ
NASIRIYAH
UR
QURNAH
SITUACINIS
IRAKO
ŽEMĖLAPIS
BASRAH
SHATT-AL-ARAB
KUWAIT
S.A. ROMANO
KUWAIT
PERSIJOS
ĮLANKA
KM
0
100

Tik pavakary mūsų autobusas pasiekia Babilono griuvėsius. Tai čia Psalmistas niūniavo tremtinio gėlą:

Prie Babilonijos upių sėdėdami verkiam,
Siono (Jeruzalės) kalną atminę.
Ant karklo šakų sukabintos arpos.
Mūsų trėmėjai mums liepia giesmes giedoti;
mūsų engėjai ragina džiūgaut...
Kaip mums giedoti Viešpaties giesmes:
mums svetima šita žemė...
Tėvynės užmiršti negalime! (Ps 136/137/, 1-6).

Esu Hamurabio ir Nabuko sostinėje! Žengiu jos gatvių grindiniu. Šalia dunkso degtų plytų rūmų griuvėsiai. Kabančių sodų, vieno iš septynių pasaulio stebuklų, nematau.

Babilonas — Bab-ili (Dievo vartai) yra akadiškas miesto vardas. Šventraštis Babiloną mini abiejuose Testamentuose. Apie Babelio bokštą Senajame Testamente girdėjau dar vaiku būdamas (Pr 11,1-9), o *Apreiškime Jonui* — Naujojo Testamento *Apokalipsėje* Babelė yra Dievo priešų įvaizdis, — "ištvirkėlių ir žemės šlykštynių motina" (Apr 17,1-7). *Apokalipsė* Babelės vardu paženklina Romą.

Kadaise Babilonas buvo didmiestis. Garbingas ir garsus, nes buvo Babilonijos miesto-valstybės, o vėliau Hamurabio ir Nabuko imperijos sostinė. Babilono miestas jau žinomas XXI a. prieš Kristų. Savo žydėjimo metu garsėjo turtų ir ginklų gausa — jis buvo vispusiškas Mesopotamijos galiūnas. Herodotas, graikų istorikas, V a. prieš Kristų turistas, rašo: "Nėra kito miesto, kuris jam prilygtų savo didingumu".

Babilono didingumą per šimtmečių šimtmečius slėpė judąs dykumos smėlis. O dykuma čia pat — vakarinėje pusėje Eufrato upės, ant kurios pakrantės rymojo Babi-

lonas. Įspūdingosios šventovės, aukštieji bokštai ir tvirtosios, emalio plytomis dengtos sienos virto smėlio kopomis, milžinišku ir kuprotu piliakalniu.

Tik prieš 80 metų (1899), vokietis archeologas Robertas Koldewey ėmė raustis po Babilono piliakalnio smėlio kupras. Be vargo atpažino likučius storų sienų, kurios saugojo Nabuko Babilono centrą su šventovėmis ir rūmais. Sienos — įspūdingo pločio, su įdomiais ir gausiais bokšteliais, kurie buvo gynėjams saugi atrama. Anot Herodoto, ant sienų "galėjo apsisukti keturių arklių traukiamas vežimas". Koldewey rado tik sienų likučius. Tačiau, padedamas senovės raštijos užuominų, jas atkūrė. Stoviu prieš plastinį modelį Babilono muziejuje. Man ypač įspūdinga atrodo vakarinė miesto siena palei Eufrato pakrantę. Ji augte auga iš upės. Matyti, ši siena ne tik atbaidė priešus, bet ir buvo kaip molas, kuris saugojo miesto gatves nuo dažnų potvynių.

Virš vakarinės miesto sienos kadaise dangun stiebėsi Babelio bokštas. Jo papėdėje būta tilto į vakarinę Eufrato pakrantę.

Sienos, Babelio bokštas, tiltas — tik likučiai. Babelio bokšto vietoje — pelkė su karklais pakraščiuose. Tik Herodoto aprašymą skaitydami, galime įžvalgiau liesti plytas, stebėtis nugara, kuri raitosi paupiu, ir akimis sekti sutrūnijusių plytų takelį per kanalu tapusį Eufratą. Pats Eufratas nutolo nuo Babilono miesto. Dabar Bab-il — "Dievo vartus" drėkina tik upės kilpa — Hillah kanalas.

DIEVĖS IŠTAR VARTAI

Archeologinių kasinėjimų pradžioje virš Babilono piliakalnio kopų kyšojo ir milžiniški, nors ir apgriauti, paradiniai vartai, kurie saugojo pagrindinį įėjimą į miestą. Jie ir dabar dar akis patraukia.

Persų karalius Kiras, VI a. Babilono užkariautojas,

nepajėgė Ištaros vartų sunaikinti. Nesudilino jų nė šimtmečiai, nors jie moliu pavertė storąsias plytų sienas.

Ištaros vartai yra puikiai atstatyti. Vos išlipus iš autobuso, jie mus kviečia pasižmonėti, mintimis bei vaizduote pakeliauti po senojo Babilono gatves. Vartai, pašvęsti dievės Ištaros garbei, turėjo dvigubą portalą. Abu portalai iš šonų sustiprinti iškiliais gynybos bokštais. Vartai yra pastatyti iš degtų plytų, kurias krūvon riša bitumas. Vartų sienos buvo apdengtos emalio plytelėmis su spalvingais dievų įvaizdžiais. Dabar juos galima matyti tik muziejuose — Bagdade ir Berlyne.

Prieiga prie Ištaros vartų buvo plati ir puošni alėja. Dažnai ja žygiuodavo procesijos dievo Marduko garbei. Alėjos šonus saugojo sienos. Ir jos buvo išpuoštos emaliuotų plytelių liūtais. Alėja buvo naudojama ne tik procesijoms, bet ir gynybai. Iškilių gynybos bokštų apsupta, ji buvo lyg maišas, į kurį patekdavo Ištaros vartų puolikai. Gynėjai, alėjos sienų ir bokštų saugomi, iečių ir strėlių lietumi lengvai susidorodavo su priešais.

Dabar alėjos prieš Ištaros vartus neberandi. Tačiau ja gali pasigėrėti muziejuje. Čia plastinis modelis įvaizdina ne tik alėją, bet ir procesijas bei mūšius.

BABILONO ŠVENTOJI GATVĖ

Už Ištaros vartų prasideda Šventoji gatvė į Marduko — pagrindinio Babilono dievo, šventovę. Gatvė atkasta ir aptverta vielų tvora. Gatvės grindinio plytos sukiužusios. Kur ne kur drąsuolė smilga, pavakario vėjuko šnekinama, lankstosi. Iš praeities juokiasi? O gal mus sveikina? Kur vakar ūžė Babilonas, šiandien auga smilgos!

KABANTYS SODAI

Šventosios gatvės kairėje tebestovi Nabuko rūmai. Sienos, tiesa, šimtmečių nudilintos, — gal tik trečdalis be-

likę. Tačiau plytos vis dar tvirtos ir raudonos. O tų sienų storumas! Tai ne rūmai, o tvirtovė saugiame mieste. Atrodo, kad storosios rūmų sienos gynė Nabuką ne nuo priešų, bet nuo nepakeliamo karščio. Stebiuosi sosto kambario sienomis. Jos yra bent 2½ metro storumo. Be to, visi trys įėjimai į sosto kambarį yra iš šiaurės pusės. Matyt, kad buvo vengiama saulės. Aplamai, Babilono namai turėjo storas sienas ir, atrodo, buvo be langų. Blanki šviesa pasiekdavo kambarius iš vėsaus kiemo pro duris.

Ieškau kabančių sodų. Tačiau veltui. Nabuko rūmai net stogų nebeturi! Tik į rūmų sienas atsirėmęs ir akis užmerkęs, galiu juos įsivaizduoti. Archeologas Koldewey bandė juos atkurti brėžiniais. Pagal jo vaizduotę, kabantys sodai — vienas iš tuometinio pasaulio stebuklų — buvo įruošti ant Nabuko rūmų stogo. New Yorko dangoraižių antstatai (penthouses) man padeda įsijausti į kabančių sodų statybą.

Medžiai, fontanai, upeliukai ir aibė balsingų paukščiukų padarė Nabuko antstatą nuostabų.

Man kyla kitas klausimas: kodėl Nabukas statė sodus ant rūmų stogo? Atsakymą randu legendiniame pasakojime apie Nabuko mylimąją Amyittis. Pasakojama, kad Nabukas pamilo medų karaliaus dukrą. Išauginta kalnuose ir pripratusi gyventi slėnių soduose, Amyittis, perkelta į Mesopotamijos lygumas, ėmė vysti. Ilgėjosi kalnų ir slėnių su sodais. Nabukas, norėdamas pradžiuginti savo mylimą žmoną, statė jai kalnus su slėniais Babilone. Kabantys sodai — meilės statyti!

Šventoji gatvė tik iš dalies atkasta. Vėl pakylu virš smėlio, kuris pavydžiai saugo praeities turtus ir paslaptis. Dešinėje takas į Ninmah šventovę, o tiesiai už puskilometrio matau daubą su palmių gojeliu ir masyvia liūto statula.

Babilono šventoji gatvė.

Dievas Marduk atvaizduotas šventosios gatvės sienoje.

Nabuko rūmai, kuriuos puošė kabantys sodai.

Babilono liūtas: Mesopotamijos imperijos įvaizdis.

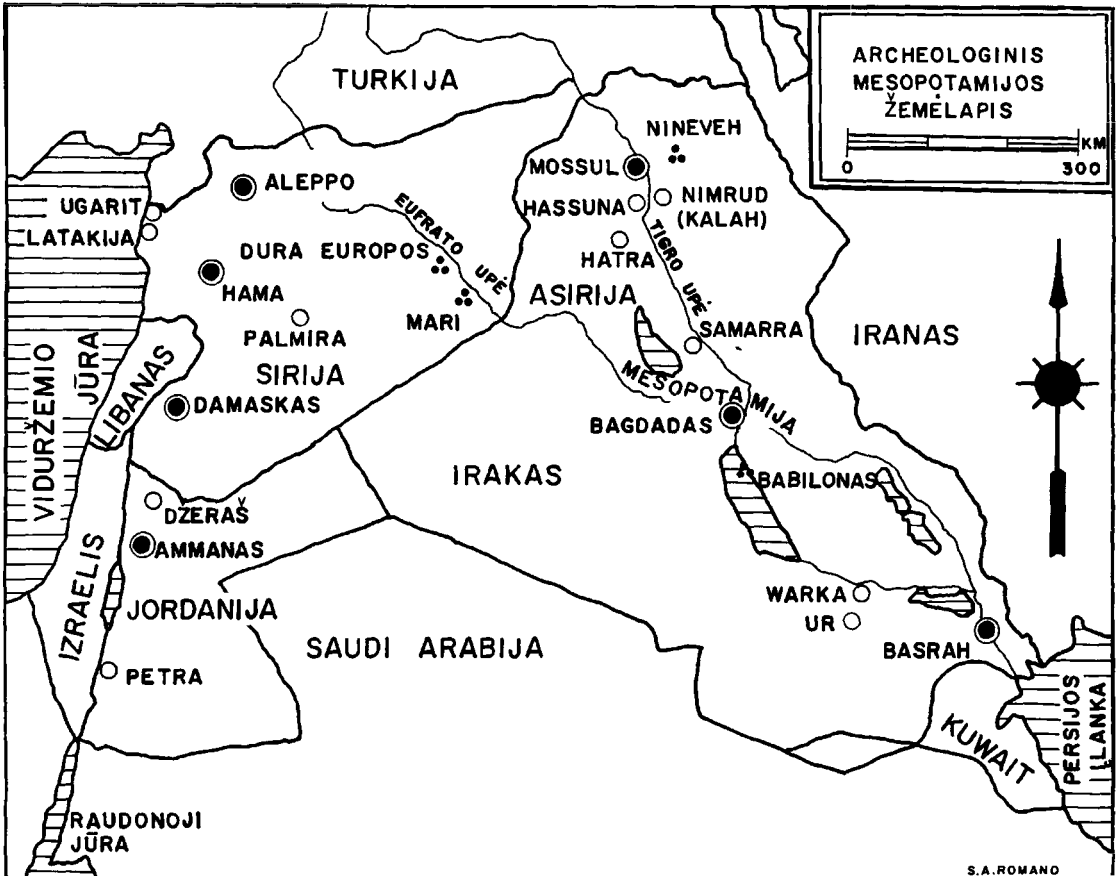
ARCHEOLOGINIS
MESOPOTAMIJOS
ŽEMĖLAPIS
KM
0
300
TURKIJA
NINEVEH
MOSSUL
ALEPPO
HASSUNA
NIMRUD
(KALAH)
UGARIT
LATAKIJA
EUFRATO UPĖ
TIGRO UPĖ
HATRA
DURA EUROPOS
HAMA
ASIRIJA
MARI
PALMIRA
SAMARRA
IRANAS
VIDURŽEMIO JŪRA
LIBANAS
SIRIJA
DAMASKAS
MESOPOTAMIJA
BAGDADAS
IRAKAS
BABILONAS
DZERAŠ
AMMANAS
WARKA
UR
IZRAELIS
JORDANIJA
SAUDI ARABIJA
BASRAH
PETRA
KUWAIT
PERSIJOS ĮLANKA
RAUDONOJI JŪRA
S.A.ROMANO

NINMAH — DIEVĖ, KURI "ĮSAKINĖJA DANGUI IR ŽEMEI"

Ninmah šventovė ne tik atkasta, bet ir visiškai atstatyta. Šventovė neturi stogo. Vien tik sienas. Aslos viduryje yra gilus šulinys, o dešinio šono gale — medinės kopėčios. Prieš pat šventovės duris iš lauko pusės tūno keturkampis molinis altorius. Neaukštas, tik iki juosmens.

Ninmah yra dievė moteris. Ji turi daug vardų: "iškilioji karalienė", "dievų karalienė", "karalių ir valdovų karalienė", moteris, kuri "valdo likimą", moteris, kuri "duoda įsakymus dangui ir žemei". Labai smarki dievė! Ninmah, mūsų akimis žiūrint, buvo žemės derlingumo dievė.

MESOPOTAMIJOS RELIGIJA: DIEVO NUOVOKA

Žmogui įgimta ieškoti prasmės ir laimės. Mesopotamijos prasmės ir laimės ieškojimas — slinktis Dievo linkui buvo politeistinė. Susidūrime žmogaus su Dievu gamtos jėgos žadino daugiadievę nuovoką — gamtos jėgos, kurios tik kėlė žmoguje nuostabą ir pagarbios baimės jausmą, buvo laikomos dievais. Šios jėgos buvo suasmenintos. Tokiu būdu kilo dievų sueiga — šventovė, arba panteonas.

Mesopotamijai būdingas gamtos jėgų ketvertukas. Keturios gamtos jėgos viešpatauja visatoje, arba kosminėje valstybėje: dangaus skliautas, audra, žemė, gėlas vanduo. Dievų sueigoje vyrauja keturi gamtos jėgose sutikti dievai: Anu — Dangaus skliautas, Enlil — Audra, Ninmah — Motina žemė ir Enki — Gėlas vanduo. Šis dievų ketvertukas sudarė Mesopotamijos dievų sueigos — panteono vadovybę. Dievų sueigoje buvo dešimčių dešimtys — aibė dievų ir dievukų.

Anu — Dangaus skliautas yra dievų dievas. Jis kelia didžiausią nuostabą ir pagarbią baimę gamtos jėgų tarpe. Dangaus skliautas — dangus žmogų prašnekina su glušinančiu ir nuostabiu didingumu. Mesopotamijos rašti-

ja skiria daug vietos dievo Anu didingumui. Mesopotamietis jaučia nerimą prieš įsakmią dangaus skliauto begalybę, kuri veržte veržiasi į gyvenimą, paversdama naktį diena ir žiemą vasara. Anu — Dangaus skliautas, pagal mesopotamiečio Dievo nuovoką, yra visų dievų tėvas, nes jam priklauso bet kokia valdžia danguje ir žemėje. Žmonių sueiga — žmogiškoji visuomenė, pagal mesopotamietį, yra dievų sueigos — visatos daliukė ir atspindys.

Enlil — Audra, arba Audros valdovas, yra skirtingas nuo Anu. Jau pats "Audros valdovo" vardas rodo, kad buvo garbinama gamtos jėga, su kuria susiduriama audroje. Audra įsakmiai viešpatauja tarp dangaus skliauto ir žemės. Mesopotamiečiui ji — antroji gamtos jėga visatoje. Audroje "apsireiškia" Enlil — Audros valdovas. Enlil vykdo dievų sueigos nuosprendžius per audringas gamtos užgaidas. Kur tik reikia panaudoti jėgą dievų sueigos vardu, ten yra Enlil. Anu ir Enlil viešpatauja: Anu — savo valdžia, o Enlil — savo jėga.

Žemė mesopotamietį stebino. Jis matė Žemėje Motiną — neišsemiamą naujo gyvenimo šaltinį. Kasmet ji gimdo iš naujo žolę ir augalus. Sausa dykuma, pavasario lietums atėjus, sužaliuoja gyvybe. Piemenys gena savo kaimenes, avys ir ožkos veda ir žindo jauniklius. Visur vešlu. Žmonės užtikrinami, kad jie bus sotūs, nes turės pieno, duonos, alaus..., — prasidės naujas gyvenimo ratas. Motina Žemė "apreiškia" save per naują derlių, per bandos ir šeimos prieauglį, per metinį gerovės ratą. Žemė yra jėga, kuri gimdo ir maitina. Motina Žemė — Ninmah vaizduojama moterimi su žindukliu; paaugliai, slėpdamiesi po jos sijonu, smalsiai žvalgosi.

Ninmah — Motina Žemė, būdama taip artima ir taip turtinga, nesiduoda lengvai suprantama. Mesopotamietis įžvelgė derlingoje dirvoje, gyvulių prieauglyje ir savo paties šeimos daugėjime Ninmah jėgą ir ją garbino. Būdin-

ga, kad jis Ninmah laikė ir Enki — Gėlo vandens, arba Vandens valdovo, motina. Vanduo šaltinyje, šulinyje ir upėje buvo dievas Enki. Ninmah — pasyvi, nejudanti, apvaisinama; Enki — aktyvus, veržlus, apvaisinąs.

Tik dabar imu suprasti Ninmah šventovės sąrangą: gilus šulinys kiemo asloje ir kopėčios pašonėje. Šulinys — ryšys tarp Ninmah ir Enki; kopėčios — ryšys tarp Ninmah ir Anu su Enlil. Šventovės kunigija turėjo stebėti dievų santykius ir mokyti žmogiškąją visuomenę — dievų sueigos daliukę ir atspindį — atsakomybės gamtoje.

MAGIJA — GAMTOS DIEVŲ GARBINIMAS

Mesopotamietis gyveno nuolatinėje gamtos užgaidų grasoje. Kraštas tarp upių yra beribė lyguma ir labai pavojingas. Mat, potvynis gali gyventojus užklupti nelauktai ir staiga. Gausios liūtys šiaurės kalnuose nešė nelauktus ir staigius potvynius kraštui tarp upių.

Gamtos jėgos, mesopotamiečio supratimu, elgėsi įnoringai. Jomis pasitikėti — neįmanoma. Užtat jas reikia stebėti ir rasti būdų joms apvaldyti. Tik tokiu būdu galima gamtoje sukurti darną.

Magija buvo būdas-technika gamtos dievų užgaidom apvaldyti. Magija buvo ir mokslas, kuris nurodė, kaip vėl užsukti gamtos dievus naujam derliui, naujam bandos ir šeimos prieaugliui. Mesopotamietis mėgo mokslą. Magija buvo jo mokslas, o mitas — jo filosofija.

Naujieji metai ir jų šventimas buvo itin svarbūs. Sausra baigiasi, prasideda pavasario lietūs. Apeiginės magijos padedamas, mesopotamietis iškiliai šventė *pradžią*.

Gamtos dievai buvo lytiški. Ir jų garbinimas buvo lytiškas. Apeiginė magija — dievų garbinimas buvo technika, paremta lytimi. Vyras ir moteris lytiškai dalyvavo grįžime į pradžią — į pavasarį, — į laiką, kuriame prasideda naujasis gamtos derlingumo ciklas. Ninmah ir

Enki — Motina Žemė ir Vandens valdovas buvo užsukami naujam gyvenimo ir mirties ratui lytiniu veiksmu.

GAMTOS RELIGIJA IR ŠV. RAŠTAS

Mesopotamijos religijos fone išryškėja Šventraščio religijos ir tikėjimo savitumas. Abraomas pasirodo kaip pirmasis žmonijos disidentas. Atliepdamas Dievo slinkčiai į žmogų tikėjimu, jis atsisakė garbinti gamtos jėgas. Jo Dievas nėra gamta, bet gamtos Kūrėjas; jo Dievas neturi žmonos, bet yra Vienas. Lytis nėra apeiginės magijos technika, kuria vyras ir moteris priverčia dievus duoti naują derlių ir prieauglį, bet Dievo kūrinys (Pr 2,18-25).

Su Abraomo Dievo išgyvenimu gimė nauja žmogaus savimonė ir laikysena pasaulyje. Ne žmogus surado Dievą, bet Dievas surado žmogų. Dievas surado žmogų bėdoj ir prašnekino jį nauja viltimi. Gyventi nėra grįžimas į pradžią, į pavasarį, bet ėjimas į ateitį. Gyvenimas nėra metų laikų ciklas, bet linija — nuolat beviliojąs ateities akiratis.

Babilono griuvėsiai mane moko, kad reikia skirti religiją nuo tikėjimo. Religija — žmogui įgimtas reikalas ieškoti Dievo. Tą liudija žmogaus gyvenimas ir žmonijos istorija. O tikėjimas yra atliepimas Dievui. Tikėjimas — atsakymas Dievui yra labai ryškus Šv. Rašte. Abraomas nuolat yra tikėjimo pirmūnas žydui, krikščioniui ir musulmonui. Katalikai melsdamiesi dėkoja Dievui už tikėjimą, kurį tik jis pažįsta, ir prašo Dievą laiminti kiekvieną, kuris jo ieško.

Religijų istorija pailiustruoja žmogaus slinktį į Dievą. Mesopotamietis Dievą nujaučia ir nuvokia apgraibomis gamtos jėgose, kuriomis jis nepasitiki; egiptietis — jėgose, kuriomis pasitiki. Mesopotamija — nerimo kraštas; Egiptas sklidi pasitikėjimu. Tačiau ir vienas, ir kitas užkliūva pakeliui, sustodami gamtoje ir sudievindami jos

jėgas. Net ir graikai, iškilieji filosofijos pirmūnai, užkliuvo gamtoje su savo panteistine savimone, sutapatindami Dievą su visata.

Šventraščio tikėjimo istorija išryškina žmogaus atsiliepimą Dievui. Atsiliepimas Dievui tikėjimu išvedė žmogų iš gyvenimo metiniu ciklu į istorijos raidos gyvenimą. Išgyvendamas iškiliosios Babilono kultūros likučius, gėriuosi drąsa tų, kurie atsakė Dievui tikėjimu. Čia juk yra Mesopotamija — gimtoji Abraomo žemė, pranašų Ezechielio ir Antrojo Izaijo tremties vieta... "Jie visi mirė, tvirtai tikėdami, dar negavę pažadėtųjų dalykų, tik iš tolo juos regėdami, sveikindami ir išpažindami, kad jie žemėje ateiviai ir keleiviai. Taip kalbėdami, jie duoda suprasti, jog ieško tėvynės. Jeigu jie būtų minėję aną, iš kurios iškeliavo, jie būtų turėję laiko sugrįžti atgal. Bet dabar jie siekė geresnės tėvynės... Todėl nėra Dievui negarbės vadintis jų Dievu: jis jiems parengė Miestą" (Žyd 11, 13-16).

BABILONO LIŪTAS

Matau jį iš Ninmah šventovės tarpdurio. Palei palmių gojelį piliakalnio dauboje. Masyvus. Žmogaus rankose liūtu tapęs akmuo. Sunkus net pažiūrėti. Liūtas — dievės Ištaros įvaizdis. Asirai pasisavino liūtą savo imperijos herbui. Pranašai mini priešą iš šiaurės, kuris lyg "liūtas" atriaumoja. Šiaurė, žiūrint iš Palestinos, buvo kelias Mesopotamijos imperijų armijoms į Palestiną.

Irako valdžia labai stengiasi apsaugoti Babilono griuvėsius ateičiai. Apdengdama ir sulopydama griuvėsius, sulėtina jų trūnijimą. Irakiečiai archeologai su pasididžiavimu mini — kreipia dėmesį į valdžios pastangas ir paramą. Tačiau griuvėsių trūnijimo visiškai sustabdyti nėra įmanoma. Gamtos jėgos — saulė, rasa, smėlis... negailestingai juos dilina.

Pasakojimas apie Babelio bokštą mane domino nuo pat vaikystės. *Pradžios* knygoje skaičiau: "Pradžioje viso pasaulio žmonės turėjo tik vieną kalbą ir naudojo tuos pačius žodžius. Keliaudami iš rytų, jie pasiekė slėnį Šinar (Babilonijos) žemėje ir ten apsigyveno. Jie kalbino vienas kitą: 'Eikš! Pasidarykime plytų ir išdeginkime jas ugnimi'. Mat jie turėjo plytas naudoti vietoj akmenų ir degutą (bitumą) vietoj kalkių. Jie toliau kalbino vienas kitą: 'Eikš! Statykime sau miestą ir bokštą su viršūne danguje, kad susikurtume sau vardą. Priešingu atveju, būsime išblaškyti visoje žemėje'. O Jahvė nužengė pasižiūrėti miesto ir bokšto, kurį pasistatė žmonės. 'Taip! Jie yra viena tauta ir kalba ta pačia kalba', sako Jahvė. 'Tai tik pradžia jų darbų! Netrukus jie pajėgs daryti visa, ką tik panorės. Eiva! Nuženkime ir sumaišykime jų kalbą, kad jie nebesuprastų vienas kito'. Taip Jahvė išblaškė juos iš ten į visą žemę, ir jie liovėsi statę miestą. Miestas buvo vadinamas Babele (Babilonu), nes ten Jahvė sumaišė visos žemės kalbą. Iš ten Jahvė išblaškė juos po visą žemę" (11,1-9).

Atrodo, kad pasakojimas apie Babelio bokštą nori atsakyti du klausimus: 1. Iš kur kilo kalbų įvairovė? 2. Kaip žmonija išsiblaškė po visą žemę? Iš pasakojimo ryšku, kad nepasidalinusi žmonija gyveno mažame žemės kampelyje. Žmonijos kalbai suskilus į kalbas, mažasis žemės kampelis pasidarė per ankštas. Čia išryškėja tikrasis pasakojimo apie Babelio bokštą tikslas. Mažasis žemės kampelis pasidarė žmonėms per ankštas, nes jie įžūliai sukilo prieš Dievą. Pirmoji žmogaus nuodėmė — įžūlumas (Pr 3,22-24) jį nutolino nuo Dievo ir nuo brolio (Pr 4, 1-16). Pasakojime apie Babelio bokštą žmonija kaip visuomenė nutolsta nuo Dievo savo įžūlumu ir subyra į tautas.

Kalba padeda vienam kitą suprasti ir bendrauti su kitais. Iš kitos pusės, kalba pabrėžia ir išryškina skirtumus tarp žmonių ir tautų, užtverdama tvoras tarp žmonių ir tautų. Babelio bokštas yra pirminis įvaizdis raidos, kuri paverčia kalbos palaimą prakeikimu. Prisimenu Margaret Mead, amerikietę antropologę, kuri paskaitos metu pasakojo, kad Naujoji Gvinėja turi tiek kalbų, kiek kaimų — 750 su viršum! Naujoji Gvinėja yra nuolatiniame karo stovyje!

BABELIO BOKŠTO ISTORINIS FONAS

Statinys, panašus į bokštą, vardu "Kalno viršūnė", asirų-babiloniečių kalba *ziggurat*, arba *zikurat*, yra būdingas Mesopotamijos šventovių architektūrai. Savo sąranga ziggurat yra panašus į piramidę. Tačiau ziggurat ir piramidė turėjo visiškai skirtingą paskirtį. Piramidė buvo tamsus labirintas — kapas; zigguratas — saulėje tviskančios kopėčios, kurios jungė žemę su dievais. Savo forma zigguratas yra arba kvadratinis, arba stačiakampis, arba net apvalus statinys. Iš profilio žiūrint, matai mažėjančias pakylas, kurias vieną su kita jungia iškilūs laiptai. Pačioje ziggurato dirbtinio kalno viršūnėje buvo mažutė šventovėlė.

Ziggurat — "Kalnų viršūnių" šventovių likučius mačiau ne tik Babilone, bet ir prie Ur, Nimrud, Warka, Nippur, Ašur ir Aqar Quf piliakalnių. Archeologai iki šiol atkasė daugiau negu 30 ziggurato likučių.

Iš kur atsirado ziggurat — Kalnų viršūnė Mesopotamijoje? Sumerai atėjo į slėnį tarp upių iš kalnų. Jiems buvo įprasta dievybę garbinti ant kalno. Patekę į lygumą, jie statėsi dirbtinius kalnus — ziggurat, kad galėtų bendrauti su dievybe.

Kalnas stiebiasi į dangų. Debesys akivaizdžiai sujungia kalno viršūnę su dangaus skliautu. Ir graikai savo

Aqar Quf zigguratas netoli Bagdado.

Zigguratas Ur mieste, Abraomo tėviškėje.

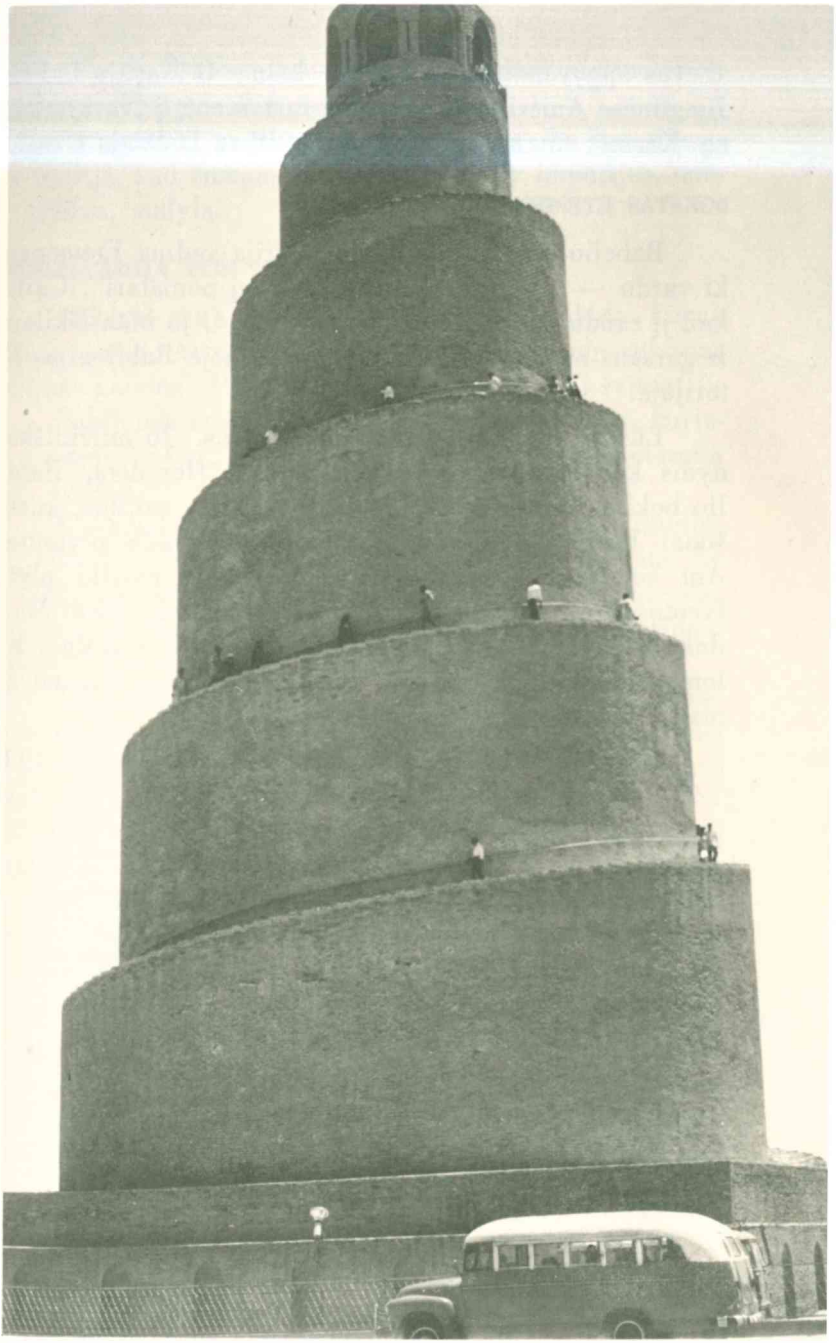

Ziggurato stiliaus mečetė Samarros mieste iš Harun ar-Rašid laikų, VIII - IX a.

dievus apgyvendino ant Olimpo kalno. O Navajo indėnai Jungtinėse Amerikos Valstybėse turi šventąjį Navajo kalną. Kasmet einama ant kalno pabuvoti su Didžiąja Dvasia.

BOKŠTAS ETEMENANKI

Babelio bokštą Babilonijos raštija vadina Etemenanki vardu — "Dangaus ir Žemės namų pamatais". Gaila, kad jį randu tik plastiniame modelyje. O jo būta iškilaus ir garsaus ne tik anuomet, bet ir vėlesnėje Babilonijos istorijoje.

Liečiu Etemenanki pamatų likučius. Jo milžiniškas dydis kadaise stebino pasaulį. Pagal Herodotą, Babelio bokštas turėjo septynias pakylas, arba aukštus, kurių šonai buvo iškloti skirtingos spalvos emalio plytomis. Ant septintosios pakylos stovėjo mėlyno emalio plytų šventovėlė su patogiu guoliu ir auksiniu stalu dievo Marduko patogumui. Patį bokštą supo pusės kvadratinio kilometro kiemas su aptvaru, kurio sienose buvo svirnai su manta ir kambariai kunigams.

Pirmasis Babilono bokštas, kurį *Pradžios* knyga (11, 1-9) laiko žmonijos įžūlumo Dievui įvaizdžiu, yra daugiau negu tūkstantmetį senesnis už Nabuką. Šimtmečių raidoje jis buvo sugriautas, vėl atstatytas ir vėl sugriautas. Paskutinį kartą jį atstatė garsusis Nabukas. Skaitau jo įsakymą savo architektams: "Tebūnie Bokšto viršūnė Dangaus varžovė!"

Persams sugriovus Babiloną (539 m. prieš Kristų), Babelio bokštas nesiliovė vaidentis žmonių vaizduotėje. Aleksandras Didysis užėmęs Babiloną 331 m. pr. Kristų, ruošėsi bokštą atstatyti ir padaryti jį savo pergalės paminklu. Tačiau turėjo liautis, nes būtų reikėję 10,000 darbininkų ir dviejų mėnesių laiko vien tik nuvalyti vietai. Aleksandras Didysis nesiryžo. Vėlesni šimtmečiai

"Dangaus ir Žemės namų pamatus" padarė plytine. Plytos buvo vagiamos namų statybai.

Etemenanki sudilino amžiai. Tačiau iki šiai dienai jis liudija, kad žmogus yra trapus, kad ir imperijos, nors ir įžūlios, sudyla.

MESOPOTAMIJA ŽĖRI ŠVIESA

Vakaras gaubia vieškelį. Grįžtame į Bagdadą. Eismo dabar mažai. Atveriu autobuso langą. Judėjimo sukurtas vėjukas gaivina. Pakelės kaimai ir miestai žėri šviesa.

Babilonas mane užbūrė. Vaikščiojau po vietą, kurioje vystėsi Vakarų kultūra ir civilizacija. Mesopotamija žėri šviesa!

Kas padarė Mesopotamiją kultūros ir civilizacijos pirmūne? Karšta, saulėje nurudavusi, vėjo iššluota, be medžių, be akmens, be mineralų (naftos tada žmogus dar nepažino!). Kas padarė anuomet Mesopotamiją derlingu rojumi? Kodėl ji dabar tokia suvargusi ir nualinta?

Autobusas sparčiai rieda Bagdado linkui. Žandarmerijos užtvarų lyg ir nebėra. Tiek daug įspūdžių! Mintimis grįžtu į muziejų ir į Babilono piliakalnį. Norisi juos kaip nors sujungti.

Sumerai metėsi į pramonę ir davė pradžią prekybai. Pirkliam reikėjo mokėti skaičiuoti. Ir ne vien tik galvoje viską palikti — jiems reikėjo skaitmenų ir rašto. Be to, buvo svarbu turėti raštus, įstatymus, valdžią ir laisvai išrinktą seimą. Sumerų poetas turbūt yra pats pirmasis poetas pasaulio istorijoje, kuris užsimena apie aukso gadynę praeityje, kuri vis dar tebesivaidena mūsuose: "Kadaise buvo metas, kada nebuvo gyvatės, nebuvo skorpijono... Tada nebuvo baimės, teroro... Tada žmogus neturėjo sau varžovo..."

Mesopotamija žėri šviesa: pirmasis rašytas žodis, pirmieji raštai, pirmasis valdovas, pirmieji teisynai...

Mūsų laikų žmogus didžiuojasi pramone. Ji vis labiau ir labiau įsigyvena visuose žemynuose. Ar pramonė neša žmogui laisvę ar pančius? Šūkis "Atgal į gamtą" dažnai girdimas, o protestai prieš atominę technologiją baigiasi net kruvinomis muštynėmis ir teismo sale. Sėdžiu autobuse, kuris mane veža per Vakarų kultūros ir civilizacijos gimtinę. Čia Mesopotamijos žmogus veržėsi iš gyvenimo olose į gyvenimą kaime, mieste, valstybėje, imperijoje... Politinė sistema ir technologija-civilizacija augo žmogaus laisvės sąskaiton. Ar civilizacija žmogų nužmogina, jį atbukina? Kas yra civiližacijos siela? Kultūra? Religija? Kas yra kultūra? Kas yra religija?

Auganti ateities viltis — revoliucinė. Vieškelio šonuose daug kariškų būstinių: hektarų hektarai apsodinti rusiškais tankais, sunkvežimiais ir šarvuotais šliaužikais. Prie būstinių vartų stoviniuoja jauni vyrai kariškomis uniformomis. Vidaus reikalų ministerijos mums duotas gidas nerviškai kartoja įspėjimą, kad fotografuoti galima, tik jam leidus. Fotografuoti nebūtų lengva — lauke naktis.

Muziejus rodė augančią Mesopotamijos ateities viltį, o Irako pakelės rodo žmogų ant liepto galo su augančia baime. Nualintas kraštas sklidinas prašmatnių ginklų! O gal tai nusivylimo ateitimi, kurią sukuria civilizacija, išraiška?

Keista, kad pasaulis, kurį sukuriame, vis labiau ir labiau riboja jo kūrėją — žmogų. Vakarų žmogaus kultūros lopšyje nėra laisvės. Peršasi mintis, kad civilizacija dar nėra kultūra. Atrodo, kad galima būti civilizuotam, bet be kultūros, ir kultūringam be civilizacijos. Civilizacija be kultūros — moderni mūsų laikų didmiesčio apraiška. Kultūra — gyvenimo būdas gimsta žmoguje dėl to, kad jis yra žmogus. Civilizacija — politinė sistema ir technologija yra žmogaus sukuriamos, gamtą sau prijaukinant.

Kultūrai būdinga spontaniškumas, o civilizacija yra mechaninė. Kultūra — žmonių grupės savimonė ir saviprata su šaknimis gilioje praeityje. Jos negalima eksportuoti ar importuoti. Tuo tarpu civilizacija gali būti primesta ar užmesta. Civilizacija, politinės ideologijos ir technologijos padedama, riša krūvon tautas su skirtinga kultūrine savimone ir išraiška.

Mesopotamija man kelia klausimą apie kultūros ir civilizacijos sankirtį. Kaip būti savitam ir puoselėti kultūrinį savitumą? Kaip kurti vieną pasaulį, patogų ir civilizuotą pasaulį, ir žmogaus neatbukinti? Juk kiekviena tauta turi skirtingą kultūrinį savitumą, ir daugumas žmonių jį labai brangina, nes jis atspindi šimtmečių ir tūkstantmečių savimonės ir išraiškos lobius?

CIVILIZACIJA "KULTŪRŲ KAPINYNAS"

Kiras Didysis, medų ir persų karalius, išdidžiai Babilone paskelbė save "visų keturių pasaulio dalių karaliumi". Neatsiliko ir romėnai, eksportuodami savo civilizaciją, neatsiliko anglai, kurdami "imperiją, kurioje nėra saulėlydžio", neatsilieka sovietai, "išlaisvindami" tautas, neatsilieka amerikiečiai, užkrėsdami žemynus savo gyvenimo stiliumi. Irake jų visų pėdsakus galima užtikti.

Mesopotamijos kultūra — Mesopotamijos civilizacijos auka? Kaimas, miestas, valstybė ir imperija pajungė Mesopotamijos gyventoją tarptautinei civilizacijai.

Archeologija suveda akis akin su civilizacija, kuri priėjo liepto galą — pasibaigė. Tačiau civilizacijos griuvėsiai alsuoja kultūra ir religija — žmogaus kūrybiškumu.

Nuostabu, kad archeologija verčia atpažinti žmogų, kuriame gimsta kultūra ir ateities viltis. Mat, ji liudija, kad istorijoje būta veiksmingesnių jėgų, negu technologija ir politinė sistema. Ši jėga yra pats žmogus. Jis ne tik gimsta, bet ir įsisavina tai, kas gimė ir gimsta jame, jo

šeimoje ir tautoje — papročius, savimonę, savipratą ir gyvenimo būdą. Mesopotamijos religija — Krašto tarp Upių siela.

PIRMOJI KELIONĖS AUKA

Iš Europos persikelti į vakarinę Aziją nėra lengva. Tai ant savo kailio patyrė pats jauniausias iš mūsų grupės — Luigi Prato, italas. Ėmė ir sugriuvo. Po trejeto dienų Bagdado ligoninėje turėjo grįžti į Europą.

VINJETĖS IŠ BAGDADO

Eiti palei Tigrą ryto metu labai smagu. Mane domina katalikų parapija, kuri meldžiasi aramajų — Jėzaus kalba. Su žemėlapiu rankoje rėplioju per Džiumhurijos (Jumhuriya) tiltą į rytinę miesto dalį ir, sekdamas pagrindinę — Saadu'un gatvę, atsirandu prie Šv. Šeimos maldos namų. Pastatas kuklus. Viduje suolų ir krėslų maža. Žmonės stovi. Pačiame viduryje — platforma. Altorių supa ne Dievo stalas, o puošni geležinė tvorelė.

"Bon jour, monsieur!" girdžiu malonų kreipinį. Atsisuku ir su džiugiu "Bon jour, mon pere!" spaudžiu ranką senukui kunigui. Iš sutanos matau, kad jis yra prelatas. Pasisakau kas, iš kur ir dėl ko esu Bagdade. Senukas švyti nuoširdumu. Pakviečia į pamaldas, kurios turi prasidėti tuojau pat.

Dar mums bešnekučiuojant, ima rinktis vaikai mokyklos uniformomis, moterys nedengtais veidais ir ūsoti bei barzdoti vyrai su "rūpesčio rožiniais" kairėje rankoje. Kone kiekvienas sveikina senuką kunigą su "Marhaba" (Sveikas!) ir pagarbiai bučiuoja jo sutanos rankovę. Po to ieško vietos dievnamio spūstyje. Kai kurie vyrai — matyt, vietinės bendrijos seniūnai—sėdasi ant krėslų platformoje, šiaip vyrai stoviniuoja pasieniais.

Moterys skuba "bobinčiaus" linkui, paaugliai — į choro galeriją, o patys jauniausi — į suolus priekyje. Tre-

čiadienio rytas. Paprasta savaitės diena. Dievnamyje spūstis.

Mišių apeigos — savitos. Tai Bagdado chaldėjų katalikų bendrija. Apeigos labai gausios judėjimų ir giedamų žodžių. Mišios baigiasi siuntimu į pasaulį: komunijos priėmimu ir giedota evangelija. Komunija jungiama su Pax — ramybės, arba atleidimo, išreiškimu.

Po pamaldų senukas prelatas pakviečia klebonijon. Du jauni irakiečiai kunigai jau pusryčiauja. Juodu, kaip ir Europos kunigai, apsirengimu nesiskiria nuo aplinkos. Laikysena labai santūri. Tik senukas nesiliauja gyventi prisiminimais iš studijų Romoje ir pasakoti apie savo krašto — Irako senovę.

POPIETĖ TIGRO PAUPYJE

Pavakary Bagdadas iš gatvių persikelia į paupį. Palei jį vingiuoja palmių alėja. Pačiu paupiu smagintis neįmanoma, nes jis apsodintas kavinėmis, valgyklomis ir pramoginiais kiemais. Visur matai ruošimąsi vakarui. Pėdos, kurias įspaudė vakar nakties svečiai, grėbliu išlyginamos, stalai apdengiami švariom staltiesėm, surikiuojami suolai, krėslai bei kėdės.

Daugiaspalviai popieriniai vainikai jau spurda Tigro alsavime. Ir prieplaukos ima atkrusti. Prie Jumhuriya tilto pramogų laivas su plaukiojančiu restoranu jau šildo savo keptuves ir baigia pakrauti gėralų dėžes. Įdomu, ar alaus vežasi? Sustoju ilgėliau, norėdamas pasitikrinti. Mat, islamo religija svaigius gėrimus gerti griežtai draudžia. Laiko dvasia, matyt, ir islamą vargina. Pakrauna ne tik alaus butelių dėžes, bet ir stipresnių bei importuotų skysčių. Kas juos gers? Vietiniai? Užsieniečiai? Paprastam irakiečiui svaiginamieji gėrimai sunkiai prieinami. Tik valdžios žmonės — aukšti tarnautojai — tepajėgia kartkartėmis skačiaus, vodkos arba džino stikliuką ištuš-

tinti. Svečiai iš Rytų, pasakoja irakiečiai, geria savo tarpe viešbučių kambariuose.

Palei Tigro alėjos šaligatvį ima dygti neįprasti restoranėliai. Sunkvežimėlis, arba net rankomis stumiami ratai, atveža geldą, arba net vonią su leduose plaukiojančiom žuvim ir malkų ryšuliais. Viens, du — lauželyje spraksėdama dega ugnis. Klientai pirštu parodo norimą žuvį. Ji dar gyva ir žiopčioja. Šeimininkas ją deda ant staliuko ir su aštriu kirvuku ima ruošti kepimui. Žuvis — Tigro lašiša. Paruošimas kepimui labai paprastas: nukerta galvą ir uodegą, išvalo vidurius ir padaro iš žuvies plokštainį. Ugnies lauželį supa geležinių iešmų tvorelė. Kepimui paruošta lašiša atremiama į šią tvorelę ir ima čirkšti kvepiančio sandalo medžio liepsnoje. Iškepta lašiša nėra čia pat valgoma. Reikia ją neštis į paupio restoraną arba vežtis į namus. Mat, prieskoniais tenka pačiam pasirūpinti. Tigro lašiša — *samak masgūf* — labai gardi.

Kavinės, valgyklos ir pramogų aptvarai pilnutėliai žmonių. Vaikai klykauja, radijas dūsauja dykumos muzika, oras virpa garsais ir šviesomis. Vakarų žara užleidžia vietą mėnuliui. Dangaus skliautas — dievas Anu, lyg tamsus dubuo, mirkčioja žvaigždėmis. Smagu, nes vėsiau.

VAKARIENĖ A LA HARUN AR-RAŠID

Vakarui įpusėjus, kojos prašyte prašosi poilsio. Buvoti praeityje — Babilone — ir buvoti dabartyje — Bagdade — yra įdomu. Matau, girdžiu, uostau, ragauju, liečiu dabarties lopelį.

Pasakojama, kad kalifas Harun ar-Rašid mėgdavęs lankyti savo sostinę *incognito* — svetima pavarde. Mat, jam knietėjo išgirsti savo valdinių skundus ir patirti jų džiaugsmus. Ir dabar Bagdado senamiestyje yra užeigos namų su valgyklomis, kurios giriasi, kad čia buvo svečias Harun ar-Rašid.

Valgykloje tik vyrai. Moterys iš namų neina. Staliukai maži. Jų daug; nesunku laisvą surasti. Atsisėdus, tuoj atneša vandens butelį. Alaus irgi yra, bet reikia užsisakyti.

Valgis neįvairus. Ryžių košė su padažu — ėriuko mėsos arba vištienos gabaliukai. Be to, turi ir tirštos sriubos. Matyt, vakardienos maisto likučiai. Tačiau valgyti įdomu. Svetimu veidu kiti svečiai domisi. Netrukus valgau nebe vienas. Pora studentų teiraujasi apie Europą, Jungtines Amerikos Valstybes, filmus, muziką... Stebisi, kad pažįstu jų krašto praeitį ir archeologiją; skundžiasi, kad vakariečiai tik pelnu tesirūpina. Sako, nemanyk, kad mes rusus mėgstame. Tik, sako, esame praktiški. Amerika nori bilijono dolerių už tai, ką rusai už pusę duoda. Iš kurio pats pirktum?

NAKTĮ PĖSČIOMIS BAGDADE

Bagdadas yra saugus ir naktį. Nėra pavojaus patekti į plėšiko Ali ir jo keturiasdešimt draugų rankas. Apie juos tik pasakojama.

Tiltas per Tigrą turi nemažą kuprą. Iš čia labai smagu stebėti gyvenimą naktį paupyje ir ant upės. Imu iš kuprinės foto aparatą, nes noriu parsivežti skaidrę atminimui. Mat, užsimiršau, kad esu krašte, kur fotografuoti be leidimo draudžiama. Ir dar nuo tilto... Nežinia, iš kur atsiranda kariškas džipas. Kariškis paprašo paso ir, jį pavartęs, pasisiūlo pavežinti iki Knessiye Fatimos. Atsisakyti nebuvo drąsos.

LEIDŽIA KELIAUTI PO IRAKĄ

Vidaus reikalų ministerija sutiko leisti mums keliauti į šiaurę — Mosul ir Kirkuk apylinkes. Po to, sako, gal duosime leidimą kelionei į pietus — Qurnah ir Basrah. Čia Tigras ir Eufratas tampa viena upe — žmonės upių santaką vadina Rojumi.

Su leidimu keliauti gauname ir teisę samdyti autobusą su visais priedais — gidu, vandens berniuku ir ginkluota palyda.

Į MOSULĮ — IRAKO ŠIAURĘ

Irako šiaurė kadaise buvo asirų kraštas. Asirija — viena iš žiauriausių praeities imperijų. Ašur miestas — pirmoji jos sostinė, o Nineveh — paskutinioji. Be to, ten ir Nimrud, ir Hatra miestų likučiai. Kelionė žada būti turtinga įspūdžių. Būdami šiuolaikiniame Irake, nukeliausime į II tūkstanmečio prieš Kristų Asiriją.

Iki Mosul 410 km kelionė. Plentas visu savo ilgiu flirtuoja su Tigru. Neplatus, bet asfaltuotas ir puikiai prižiūrimas. Eismas abiem kryptim tirštas. Iš karto krinta į akis sunkvežimių voros. Milžiniški, su priekabom ir aibe didžiulių ratų. Stebiuosi jų leidimų lentelėmis: Vakarų Vokietija, Rytų Vokietija, Rumunija, Jugoslavija, Lenkija, Čekoslovakija...

Keliauju Irako šiaurėn plentu, kuris yra prekybinis tiltas tarp Europos ir Vakarų Azijos. Žandarmerijos užtvaros eismą sulėtina ir net visiškai sustabdo. Laiko pasidairyti daug. Aišku, kad kai kurie sunkvežimiai yra pakeliui į Bagdadą bei Irako pietus, tačiau daugumas jų paženklinti stambiu užrašu IN TRANSIT — kelyje. Jie veža prekes į Iraną, Afganistaną, Pakistaną...

Mums duotasis vidaus reikalų ministerijos gidas nesiliauja priminti, kad fotografuoti griežtai draudžiama. Gale sėdį trys kareiviai kartkartėmis atkunta ir atrodo budresni.

Paplentėje karinės stovyklos, sunkiųjų ginklų ir įmantrios mašinerijos sandėliai. Sunkūs tankai, ilgavamzdės patrankos, smėlio spalva dažyti sunkvežimiai — išlygiuoti ant lygumos palei Tigrą. Kodėl Irakas toks ginkluotas? Kodėl sovietai ginkluoja irakiečius?

SAULĖ TEKA ANAPUS TIGRO

Iš Bagdado išvykome labai anksti. Raudona ir didžiulė saulė ima veržtis iš anapus akiračio, mums pasiekus Tigro užtvanką prie Samarros miesto. Nuvažiuota 125 km. Plentas vingiuoja vakariniu užtvankos krantu. Palypėjame į upės pakrantę. Virš užtvankos kabo lengvutės miglos drobulės. Akis sustabdo šviesos takas per užtvanką į tekančią saulę. Užtvankos veidas lyg iš stiklo. Nėra jokio vėjuko žaismo ant jo. Tik miglos drobulės, takas į tekančią saulę ir dar nepabudęs Samarros miestas. Lygi ir beribė Mesopotamijos žemė anapus užtvankos. Šviesos takas veda iki pat akiračio.

Mintimis girdžiu tylą. Autobuso motoras, lyg atsiprašyti norėdamas už ardomą tylą, kartkartėmis atsidūsta ir čiaudi. Pro Samarrą tik pravažiuojame. Grįždami ilgėliau sustosime.

SALAH AD-DIN TĖVIŠKĖ: TIKRIT

Salah ad-Din — Saladiną (1137?-1193) pažinau iš Kryžiaus karų istorijos. Jis buvo iškilus musulmonų karvedys ir pirmasis Egipto ajubidų dinastijos sultonas. Žinojau, jo būta Šventojoje Žemėje paveikaus kryžiuočių priešo. Nustembu, kai mūsų valdiškasis gidas atkreipia dėmesį į miesteliuką, vardu Tikrit, ir su pasididžiavimu sako, kad čia gimė Salah ad-Din—Saladinas. Nustebimas dar padidėja, kai sužinau, kad Saladinas gimė kurdų šeimoje.

Saladinas ypač iškilo Antrojo kryžiaus karo metu. Laimėjęs lemtingąjį Hattin mūšį Galilėjoje (1187), jis atkariavo iš krikščionių Jeruzalę. O Trečiasis kryžiaus žygis ir Ričardo I Liūtaširdžio riteriški nuotykiai su Saladinu jį įamžino istorijoje. Nūdien musulmonai didžiuojasi Saladino kilniu riteriškumu. Tą patį liudija ir legendos krikščionių tarpe.

Saladinas — arabų Vytautas Didysis. Sudaręs su krikščionimis taikos sutartį (1192) Ramla mieste, Palestinoje, jis užbaigė Kryžiaus karus. Mūsų gidas primena, kad Saladinas buvo ir iškilus islamo imperijos kūrėjas. Rūpinosi dykumą paversti rojumi drėkinimo tinklu, statė mečetes ir prusino arabus, steigdamas mokslo įstaigas. Užtat ir dabar arabai didžiuojasi jo dėmesiu mokslui, raštijai, architektūrai ir islamo tikėjimui.

Gidas pareiškia nepasitenkinimą, kad krikščionys Saladiną pravardžiuoja *saracėnu*. Klausiu, kodėl ši pravardė užgauna nūdienio arabo ausis. Anot jo, saracėnas neturi nieko bendro su islamu. Mat, šiuo žodžiu buvo paženklinami priešislaminiai Sirijos-Arabijos gyventojai — dykumos klajokliai beduinai. Tik krikščionys ėmę saracėnais vadinti bet kokius musulmonus. Toliau teiraujuosi apie patį *saracėno* žodį. Jaučiu, kad mūsų gidas nepėsčias. Ir neapsirinku. Jis man paaiškina, kad lotyniškasis *saracenus* kilo iš graikiškojo *sarakenos*. O tas, matyt, turi šaknis arabiškame žodyje *šarq*, kuris reiškia *rytai*, arba saulėtekis. Žodis *šarqujin* reiškia rytiečiai, arba saulėtekio žmonės. Taigi saracėnas, baigia gidas, reiškia ne aną piktą nevidoną, apie kurį rašo krikščionių raštija, bet mįslingą sampyną islamo istorijoje.

Smagu, kad mūsų gidas toks žiningas. Jis nepraleidžia progos man ir daugiau smulkmenų apie Saladiną priminti. Sako, Saladinas sunaikinęs ir *asasinų* tvirtoves Palestinoje. Žodis *asasinas* man yra pažįstamas iš Europos kalbų. Be to, prel. K. Razminas, Romos garsuolis, jį dažnai naudojo savo nepasitenkinimui išreikšti. Pasirodo, kad asasinas buvo Palestinos musulmonų slaptų fanatikų būrelių narys ir turėjo tikslą gąsdinti bei žudyti krikščionis. Kadangi drąsos dėlei prieš žygį jie rūkydavo hašišą, tai juos kiti arabai vadindavo *hašašin*. Iš čia ir gimė europiečių kalbose *assasinus*.

ĮVAŽIUOJAME Į KURDISTANĄ

Prie Širqat miesto, apie 315 km nuo Bagdado, gidas paprašo mus foto aparatus sudėti į kelionės maišą. Esame Kurdistane — Irako karo zonoje. Kurdai reikalauja sau laisvės, o irakiečiai nenori prarasti Kurdistano.

Autobusas sustoja prie labai ginkluotos žandarmerijos užtvaros. Kareiviai šalmuoti, apsikrovę šaudmenimis, sėdi šarvuočiuose. Ir tankai netoliese. Mūsų autobusą liepia pasukti į plento pašonę. Gidas su grupės vedėju išlipa ir seka žandarą į palapinę.

Lyguma baigiasi. Vasaros paauksuotos kalvos sukuria daubas ir slėnius. Tigro upės nebematau. Šiaurėje dunkso Armėnijos kalnai, o rytuose — Kurdistano, arba Zagros, kalnynas. Vieno slėnio keliuku rėplioja tankas. Kareivių vora jį seka pagrioviu. Džipas juos lenkia. Skuba, nes važiuoja pačia slėnio atšlaite. Slėnio gilumos nematau, nes jis turi alkūnę. Tik dulkių debesėliai kyla iš anapus kalvų.

Gidas su mūsų vedėju grįžta. Juos lydi jaunas karininkas. Atrodo, kad jis aukštesnio laipsnio. Jaučiasi šeimininku. Mikliai įšoka į autobusą ir linksmai pasveikina:

— Sabah el kher! (Labas rytas).

— Sabah el nūr! — irgi linksmai atsiliepiame.

Karininkas jau žino, kas esame ir kur keliaujame. Šį rytą jam telefonu pranešta iš Bagdado. Mus atsisveikina su "As-salam 'alaikūm!" (Ramybė jums!) ir palinki saugios ir sėkmingos kelionės. Tik dar primena, kad esame labai jautrioje Irako valstybės vietoje.

KURDISTANAS

Paaugliu būdamas, mėgau skaityti Karl May knygas. Jo *Per laukinį Kurdistaną* itin vertinau. Nuo tų dienų Kurdistanas ir kurdai man liko mieli — svetingi ir spalvingi. Na, ir gal šiek tiek pavojingi! Tikrovė braunasi į akis ir

spaudžia širdį: kurdai engiami savo krašte.

Kurdų vadas, senukas Mustafa al-Barzani, nors ir visą savo amžių kovojo už laisvę, laisvo Kurdistano vis nesukuria. Ir Jungtinių Amerikos Valstybių valdžia, atrodo, kurdų lūkesčius nuvils. Didžiūnai tariasi, prie žemėlapio sėdėdami, o kurdai savo žemę krauju laisto.

Kurdistanas yra platus Vakarų Azijos plokščiakalnis ir kalnynai. Triskart didesnis už Lietuvą — 191,660 km^2. Kurdistano valstybės istorijoje nėra buvę. Tėra tik kurdai ir jų kraštas, kuriuo dalinasi irakiečiai, turkai ir iraniečiai. Kurdiškiausias yra Tigro ir Eufrato aukštupys. Irakiečiai giriasi, kad Irake esą daugiausia kurdų, tačiau patys kurdai teigia, kad iš 8,000,000 tik du milijonai tegyvena Irake. Turkija turi bent 4,000,000 kurdų, o Iranas — 2,000,000.

Irako kurdai spiečiasi apie tris miestus: Mosul, Kirkuk ir Sulaimanijah. Kurdai nėra arabai. Jie gimininigi persams — iraniečiams. Tai liudija ir jų kalba. Tik tikėjimu kurdai yra artimi arabams — musulmonai sunitai.

Esu skirtingame pasaulyje. Pasikeitė ne tik gamtovaizdis, bet ir žmonės. Tiesa, plentas ir toliau lieka plentu, bet šalia plento matau kurdus — pusiau klajoklius piemenis, kurie verčiasi avininkyste. Ganyklos kalvose. Kur ne kur mulas, asilas ir jautis traukia medinius, dvejeto aukštų ratų, vežimus. Apsidangsčiusi moteris, dažniausiai su mažučiu vaiku skreite ir dar dviem ar trim paaugesniais šalimais, sėdi vežime. Vyras žingsniuoja šalia vežimo. Kelnės labai įdomios. Arabam įprasta nešioti sijonus — *galabijeh*. Kurdai nuo arabų skiriasi savo liemeningom, su nukritusiu šakumu, kelnėm. Apie blauzdas jos siauros. Ant kojų autuvas, kuris yra daug kuo panašus į vyžas. Vyrai nešioja turbanus. Veidai išrašyti saulės ir vėjo, su giliomis, į juodą anglį panašiomis, akimis. Mumis nesidomi. Atrodo, nenori, kad ir mes jais domėtumės.

Keliaujant Irako vieškeliais į šiaurę.

Eufrato upė šiaurėje skiria Siriją nuo Turkijos; Senovėje čia buvo asirų imperijos plotai.

Mosul miestas Kurdistane.

Nimrud: šventkalnis iš gilios senovės.

KURDŲ PRAEITIS

Kurdų laisvės kovos ir pajėgumas išlikti kurdais svetimųjų priespaudoje stebina. Jau graikas Xenophon juos mini IV a. prieš Kristų. Arabų nukariauti VII a. po Kristaus, kurdai turėjo tapti musulmonais. Turkai — XI a., mongolai — XIII-XV a. ir vėl turkai daugumą jų valdė. O I pasaulinio karo pabaigoje, otomanų imperijai subyrėjus, kurdai pasinaudojo proga reikalauti nepriklausomybės. Paryžiaus taikos konferencija (1919) ir vėliau Sevres sutartis, paskelbdama otomanų Turkijos galą, nepriklausomybę jiems pažadėjo. Tačiau Turkija vėl atgimė. Kemal Ataturk vedama, ji atsisakė duoti laisvę kurdams.

Kurdai dusyk sukilo prieš turkus (1925 ir 1930) ir kartą prieš Iraną. Sovietų Sąjunga bandė "laisvinti" kurdus, kurdama "Kurdistano respubliką" po II pasaulinio karo. Tačiau neišdegė, ir S.S. buvo priversta pasitraukti. Irako kurdai jau nuo 1960 m. yra karo stovyje su valdžia.

Kurdai neturi nei tautinės laisvės, nei politinės savivaldos, tačiau lieka saviti. Saladinas, islamo vadas Kryžiaus karų amžiuje, yra vienas iškiliausių kurdų.

MOSUL: DVIEJŲ PAVASARIŲ MIESTAS

Apie vidurdienį pasiekiame Mosul — miestą, kuris driekiasi ant abiejų Tigro upės krantų. Pats Mosul jau arabų statytas ir perdėm arabiškas. Rytiniame Tigro krante yra ir Nineveh, senovės asirų sostinė (nuo X a. pr. Kristų). Arabus nuo kurdų lengva atskirti: arabai — sijonuoti, o kurdai — kelnėse su nukritusiu šakumu ir talpia sėdyne. Be to, kurdai verčiasi žemės ūkiu — gyvulininkyste, o arabai čiulpia Kurdistano naftą. Pavasario festivalis švenčiamas dusyk: balandžio ir rugsėjo mėnesyje.

KRIKŠČIONYBĖ MOSUL MIESTE

Pervažiuoti per 250,000 gyventojų miestą, kurio gatvės yra ne tik siauros, bet ir kreivos, yra sunku. O ypač

Vakarų Azijoje. Ir Mosul mieste mūsiškis vandens berniukas turi kartkartėmis lipti iš autobuso ir, bėgdamas priekyje, skinti kelią autobusui. Be to, reikia sustoti, nes reikia pavalgyti ir pasirūpinti nakvyne.

Iš Bagdado išvažiuodami, tikėjomės galėsią nakvoti net dviejose vietose: turistų užeigoje pagal valdžios nurodymus ir pas tėvus dominikonus. Pirmiausia kreipiamės į valdžios užeigą. Atsakymas labai trumpas: neturime įsakymo iš Bagdado, ir vietos nėra. Prašome, kad susisiektų telefonu su Bagdadu, bet veltui. "Čia ne mūsų reikalas", ranka numoja.

Nuvažiuojame prie dominikonų vienuolyno, geriau pasakius, prie buvusio prancūzų dominikonų vienuolyno. Pastatai valdžios nusavinti. Tik šventovė su šalimais besiglaudžiančiu pastatu. Imame belstis. Niekas neatsako. Paaugliai, mūsų pastangas stebėdami, žiopso ir vienas kitam alkūnėm baksteli. Pagaliau paslaugus irakietis praeivis papasakoja, kad prie šventovės bėra likęs tik vienas "baltas abūna" (kunigas). Kiti turėjo iš Mosul išvykti. Pataria susirasti telefoną ir skambinti, nes, sako, abūna su vaikais labai nesutaria ir beldžiantis durų neatidaro. Telefoną radome. Prisiskambinome. Tačiau nakvynės nė čia negavome. Senukas vienuolis tik atsakė: "Moi, je suis seul..." (Aš — aš esu vienas...). Matyt, ir mus palaikė vietos paaugliais.

Be nakvynės. Lyg Dievo paukšteliai. Tačiau pamatyti turime daug ką: Nimrud ir Nineveh — dvi senovės asirų sostines.

Esame musulmonų mieste. Nejaugi nėra čia daugiau krikščionių? Taip — atsako. Čia yra asirų, arba nestorijonų, krikščionijos centras. Nestorijonų bendrija yra išplitusi ne tik Irake, bet ir Irane bei Malabar (Indijoje). Jų yra apie 100,000 asmenų. Nestorijonų bendrijos apeigos yra vadinamos asiriškom, arba chaldėjiškom. Švento-

vėlės kuklios. Visur jaučiama gili pagarba ir meilė Kryžiui. Tiksliau aptarti jų teologiją sunku.

Aišku tik, kad Nestorijus, visuotinio Efezo susirinkimo 431 metais pasmerktas Konstantinopolio patriarchas, yra jų Šventasis, Mergelė Marija jiems nėra Dievo Motina (nors ją ir labai gerbia), ir jiems tegalioja tik du visuotiniai Bendrijos susirinkimai (Nikėjos — 325 ir Konstantinopolio — 381).

"Turite vietos nakvynei?" klausiame. Akimis perbėga nuo galvos iki kojų ir tvirtai atsako: "Ne!" Irake bendrauti su svetimšaliais nėra gudru.

BE DRĄSOS NIEKO NEBUS: Į NIMRUD

Ne nakvynės ieškoti važiavome, o asirų senovės pažinti. Valgyti, tiesa, radome. Pavalgius daugiau drąsos ir noro keliauti.

Keliamės į rytinę Tigro upės pusę. Prie Bagdado jis vandeningas. Prie Mosul daug kur seklu, ir saulėje kaista jo žvyruota vaga.

Nimrud yra 35 km į pietryčius nuo Mosul. *Pradžios* knyga jį aprašo Tautų sąraše: "Kūš pagimdė Nimrud, kuris buvo pats pirmasis galiūnas žemėje. Jahvės valia jis tapo garsus medžiotojas. Užtat ir patarlė kilo: 'Panašus į Nimrud, Jahvės valia garsus medžiotojas'. Jo karalystės pagrindas buvo Babelė, Erech ir Akkad, visi jie Šinar žemėje; iš tos žemės kilo Ašur. Jis pastatė ir Nineveh, Rehoboth-ir, Kalah (Nimrud) ir Resen, tarp Nineveh ir Kalah (Nimrud), — pastarasis buvo sostinė" (10, 8-12). Kūš, arba Kūšas, atrodo, buvo kasitas. Kasitai antrąjį tūkstantmetį užkariavo Babiloniją. Tautų sąrašas *Pradžios* knygoje atspindi senovės politinės geografijos raizgyną. Be to, pasakojimas apie asmenį ir miestą, vardu Nimrud, yra legendinis. Aprašomi įvykiai yra nuostabūs, tačiau jo būta vieno iš mirtingųjų. Užuominos apie garsius senovės

miestus pietuose — Babelę, Erech, Akkad (Šinar žemėje, arba Sumerijoje ir Babilonijoje) ir Kalah (Nimrud) bei Nineveh šiaurėje (Ašur žemėje) rodo, kad kalbama apie asmenį istoriniame fone. Nimrud, apie kurį rašo *Pradžios* knyga, turėjo valdžią visoje Mesopotamijoje. Pirmasis Mesopotamijos galiūnas, kuris pajėgė valdyti visą Kraštą tarp upių, buvo asiras Tukulti-Ninurta I, XIII a. prieš Kristų. Ar Nimrud buvo jo pravardė? Šv. Raštas — Senasis Testamentas, skaitomas Mesopotamijos archeologijos fone, turi daug ką pasakyti istorijai.

Nauja šviesa, kuri padės suprasti Tautų sąrašą *Pradžios* knygoje (10,1-32), jo turinį ir formą, yra Eblos piliakalnio radiniai. Ebla, arba Tell Mardikh, Sirijoje, yra naujai atrastos senovinės karalystės sostinės griuvėsiai. Jos Karaliaus archyvas su 15,000 kyliaraščiu rašytų plokštelių žada daug šviesos ne tik Tautų sąrašui pažinti, bet Protėvių sakmei suprasti (Pr 12-50).

NIMRUD, ARBA KALAH, GRIUVĖSIAI

Mesopotamijos piliakalnius — griuvėsius lankyti be Šventraščio rankose neįmanoma. Griuvėsiai lieka griuvėsiais. Jie seni, akli ir tylūs. Tik Šventraščio pasakojimas — minimos vietovės, aprašomi įvykiai ir aprašomų įvykių dalyviai griuvėsius *sudabartina*, padarydama juos iškiliais praeities liudininkais.

Nimrud turi du vardus: Nimrud ir Kalah. Archeologai čia ėmė raustis kone prieš 150 metų. Jau XIX a. viduryje buvo atrasta ziggurat — dievų garbinimo kalnas ir ugnimi sunaikinti rūmai su dramblio kaulų drožiniais. Vėliausiai ant Nimrud piliakalnio rausėsi anglas archeologas, vardu M. Mallowan, detektyvinių romanų rašytojos Agatha Christie vyras. Archeologas yra savos rūšies detektyvas. Be abejo, Agatha Christie savo žaismingą ir šmaikštų įžvalgumą bent iš dalies lavino prie Nimrud piliakalnio.

Ant Nimrud ziggurat viršūnės užlipti nesunku. Labai vertinga. Matau prieš save bent daliukę visumos. Popiečio saulėje stebiu nuo Nimrud amžių nutolintą Tigro upės vagą. Kadaise jo tekėta pro pat miesto šalį, o dabar jis — už 3-4 km vakaruose. Plano padedamas, atpažįstu ir pusiau atkastą už 3 km į pietryčius Šalmanasar III fortą. Nimrud turėjo būti platus miestas. Aišku, kad archeologai jo tik mažą daliukę dar teatkasė, nors jau čia ir antrą šimtmetį rausiasi.

Šalmanasar III yra garsus Šv. Rašto istorijoje. Mat, jis save ir Qarqar mūšį (853 m. prieš Kristų) Sirijoje įamžino Juodajame obeliske. Tuomet Ahab, Izraelio karalius, buvo vienas iš jo priešų. Po keliolikos metų, Šalmanasar III apgulus Sirijos sostinę Damaską (841 m. prieš Kristų), Jehu, Ahabo įpėdinis Izraelio soste, siuntė jam duoklę. (Užuomina: 2 Kar 10,32; pas arkivysk. J. Skvirecką 4 Kar 10,32). Obeliske Jehu iškaltas klūpsčias prieš Šalmanasarą III. Šalia kyliaraščio įrašas "Jehu, Omri sūnus" ir duokle duotų vertybių sąrašas. Juodojo obelisko Nimrud rūmuose nebėra. Jį saugo Britų muziejus Londone.

Mane labiausiai sudomina Ašurnasirpal II (apie 880 m. prieš Kristų) ir Šalmanasar III, asirų karalių, rūmai. Didžiuliai — ant pusantro hektaro žemės. Tikra biblioteka! Atkastosios sienos yra dengtos marmuro plokštėmis su kyliaraščio įrašais. Aprašoma asirų karalių žygdarbiai, imperijos savimonė ir religija. Šiuose rūmuose gyventa triukšmingai. Viename įraše aprašoma puota, kurią iškėlė Ašurnasirpalas rūmų baigimo proga. Per dešimt dienų puotoje dalyvavo 69,574 svečiai iš visų Asirijos imperijos kampų. Puotaudami jie suvalgė 2,200 jaučių ir 16,000 avių. Paukštiena, gazelių mėsa ir žuviena nebuvusi sveriama, o kiaušinių, vyno ir alaus kibirai nebuvę net skaičiuojami.

Rūmų duris saugo du įmantrūs mitologiniai gyviai: lyg žmonių galvomis ir rankomis, lyg liūtų liemeniu, lyg erelių kojomis ir sparnais.

Šalmanasar III, atrodo, neturėjo progos džiaugtis rūmais ir jų vėsia gaiva. Pagal įrašą sienoje, jis savo 35 valdymo metus pašventė karo žygiams po Armėniją, Persijos įlankos kraštus, Kilikiją (Mažojoje Azijoje).

"KELKIS IR EIK Į NINEVEH..." (JON 1,1)

Pranašo Jonos kelionė iš Šventosios Žemės į Nineveh banginio pilve stebina jaunus ir senus. "Nineveh buvo didelis miestas, tik per tris dienas apeinamas" (Jon 3,3). Iš Nimrud (Kalah) vingiuotais kalvotų laukų keliukais grįžtame į Mosul apylinkes, kur rytinėje Tigro pakrantėje yra milžiniškas Nineveh piliakalnis.

Į akis krinta dvi Nineveh griuvėsių kupros. Viena jų šiaurinėje piliakalnio dalyje, vardu Quyunjik (Kujundžik), yra archeologų rankose, o antroji pietinėje dalyje, vardu Nebi Yunus (Pranašas Jonas), — nūdienis miestelis. Abi kupros su kuprelėmis. Matyt, po jomis yra dar neatkasti Nineveh griuvėsiai. Visas piliakalnis kadaise buvo supamas mūrinės sienos. Kai kur ji atkasta, kai kur tik lyg nugarėlė kyšo, o kai kur net atstatyta. Archeologai bando ir vartus į senovės Nineveh atkurti. Labai patraukliai atkurti Šiauriniai vartai.

Quyunjik kuprą nuo Nebi Yunus miestelio skiria Khoser upeliukas. Vasaros metu iš jo telieka tik dulkina vaga. Nuo Quyunjik kupros žiūrint, Nineveh turėjo bent 15 km mūrus.

Pačioje piliakalnio šiaurėje ganosi avių banda. Piemuo su birbyne jas ramina ausims neįprasta melodija. Matyt, jis yra kurdas. Vyras be sijono, o su margaspalvėmis, apie liemenį apdrikusiomis ir nukritusiu šakumu, kelnėmis.

Nebi Yunus — Pranašo Jonos piliakalnio dalis archeologams yra neprieinama. Čia žmonės tebegyvena. Įdomu paklajoti po kapines, mečetę su "Jonos kapu". Miestelio vaikai mumis domisi. Su pirštais burnoje, su šelmišku šypsniu ant dulkinų skruostukų, basomis kojomis arba basnirčiai naginėse, jie sekioja mus. Paskui juos bėgioja ėriukai, ožiukai, šunys. Į kalbas nesileidžia. Šnekinami nusisuka ir juokdamiesi bėga už namų kampo.

NINEVEH SENOVĖS ATMINTYJE

Ksenofonas savo knygoje *Anabasis* (V a. pr. Kristų) užsimena, kad čia dulkėse ilsisi senovė. Archeologai ėmė senovę Nineveh mieste žadinti prieš 150 metų. Tai padarė archeologas pirmūnas P.E. Botta, prancūzas, 1842 metais.

Miesto vardas Nineveh kyliaraščio raštijoje siejamas su *Nina* — ženklu, kuris reiškia aptvarą su žuvimi. Būdinga, kad ir šventraštinė Jonos knyga aprašo žuvį, kuri padeda pranašui nukeliauti į Nineveh.

NINEVEH MIESTO PRADŽIA

Nineveh miesto pradžia slypi priešistorės miglose. Hamurabio Teisyno įžanga mini Nineveh, nes ten esanti iškili dievės Ištar šventykla. Nineveh Ištaros statulėlės buvo plačiai žinomos Derlingojo pusmėnulio kraštuose. Net Egipto faraonai jas gaudavo dovanų. Tačiau Nineveh ėmė labiau garsėti X a. prieš Kristų, tapdama Asirijos sostine.

Sennacherib (VIII a.) padarė Nineveh iškiliausiu Asirijos miestu, o Ašurbanipal (669-633) sostinę praturtino mus pasiekusia biblioteka. Šių dviejų karalių amžiuje Asirija viešpatavo visame Derlingajame pusmėnulyje.

Ašurbanipalas domėjosi mokslu. Archeologai, rausdamiesi po jo rūmų griuvėsius, atrado 22,000 molio plokštelių biblioteką su Mesopotamijos raštija. Jų tarpe yra ir plokštelės su panašiu Tvano ir Kūrimo pasakojimu, kaip

Nineveh: atstatyti šiauriniai miesto vartai.

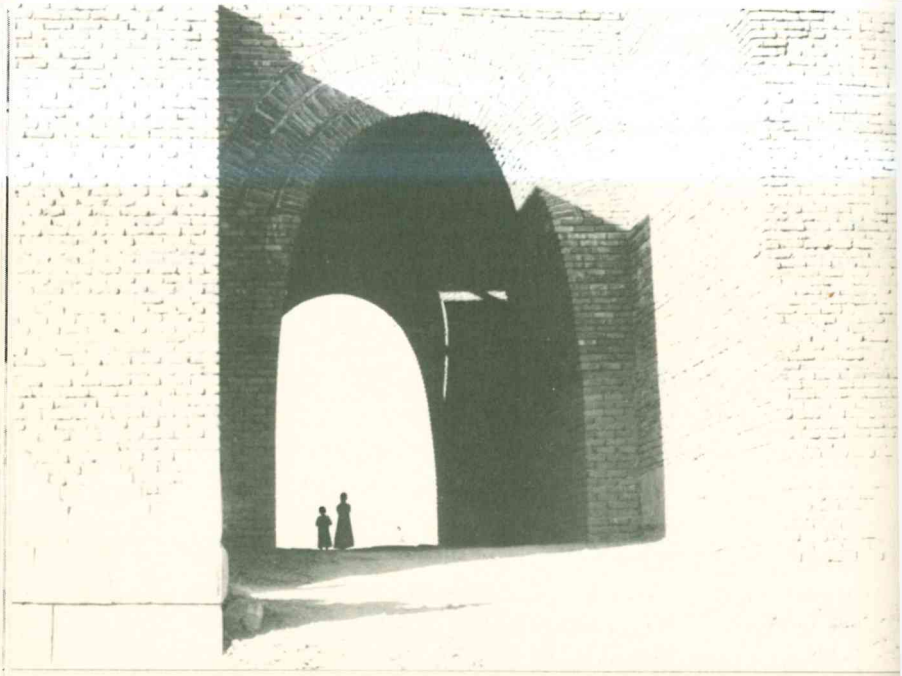

Nineveh: pietinė piliakalnio dalis, Nebi Yunus miestelis.

ir *Pradžios* knygoje. Be to, istoriniai dokumentai ir tuometinė mokslinė raštija. Šv. Raštas šių radinių šviesoje pasidarė perdėm istoriškas ir patikimas šaltinis ne tik žydų-krikščionių tikėjimui, bet ir Artimųjų Rytų istorijai.

Asirija — Nineveh priėjo liepto galą 612 m. prieš Kristų... Babiloniečiai ir medai, Nabuko vedami, atsikeršijo Asirijai. Nineveh buvo sunaikinta. Iškiliosios šventyklos ir rūmai virto dulkių piliakalniu.

Didžioji Ašurbanipal biblioteka po 2,500 metų vėl tapo jungtimi tarp mūsų ir Mesopotamijos minties ir dvasios turtų.

SKUBAME Į NAKTĮ BE NAKVYNĖS

Norisi daugiau laiko, kad įsimintume ir įsiklausytume į praeitį, kuri tokia sena ir gudri. Tačiau saulė jau vakaruose. Palengvėle svyra žemyn ir žemyn anapus Mosul mečečių ir minaretų. Pradėdama savo kelionę per dangų, ji buvo didžiulė ir raudona, pasidarė auksinė su sidabro šviesa dienokaitoje, o dabar ji regimai didėja ir rausta. Laikas judėti, nes nakvynės dar neturime!

ASIRIJA — ŽIAURI IMPERIJA

Jau autobuse sėdėdamas, rišu mintis apie Nineveh su Šventraščiu. Be *Jonos* knygos, yra dar du pranašai, kurie kalba apie Nineveh galą. Tai Zefanijah ir Nahum. Zefanijah apie Nineveh tik užsimena, o Nahum visą savo pranašystę pavadina "Nineveh našta".

Asirijos valstybinis ženklas buvo liūtas. Sunkus ir nuožmus iš grubiai aptašyto akmens. Žinau tris jos sostines: Ašur, Nimrud (Kalah) ir Nineveh.

Kyliaraščio įrašai rūmų sienų likučiuose atspindi žiaurią Asirijos leteną. Teroras buvo viena iš priemonių. Pagrindinė priemonė. Turiu po ranka asirų karalių savimonę, kurią jie įkalė į savo rūmų sienas. Tiglath-pileser I, XI a. prieš Kristų karalius, sakosi: "Kovojau su jų (Ma-

žosios Azijos tautų) 20,000 kareivių ir penketu karalių... ir juos visus sumaliau. Jų krauju palaisčiau slėnius ir aukščiausias kalvas. Nukirtau jų galvas ir surinkau jas, lyg javus kieme, į krūvas palei jų miestų vartus... Sunaikinau jų miestus ugnimi... — neliko jų miestų nė pamatų"... Užtinku ir Sennacherib įrašą apie jo karo žygį prieš Judah ir Babiloną. Beje, jo pasakojimas yra labai panašus į 2/4 *Karalių* knygos pasakojimą (2 Kar Senajame Testamente anglų kalba, o 4 Kar pagal arkiv. J. Skvirecko vertimą). Sennacherib aprašo asirų kariuomenės įsiveržimą į Palestiną (apie 701 m. prieš Kristų). Giriasi, kad sunaikinęs 46 Judah miestelius ir paėmęs nelaisvėn 200,150 vyrų ir moterų. Jeruzalę, Judah sostinę ir didžiausią maištininkę, sako, apguliau, jos karalių Hezekijah "uždariau, tarsi paukščiuką, į narvą".

Asirai, rašo Šv. Raštas (2/4 Kar 18, 13-37), Jeruzalės nesunaikino, bet uždėjo didelę duoklę. Vėl skaitau Sennacherib žodžius: "Prie jo (Hezekijah) metinės duoklės dar pridėjau didesnę duoklę ir pareikalavau dovanų, kaip dera mano orumui... Jis (Hezekijah) atsiuntė man į Nineveh 30 talentų aukso, 800 talentų sidabro..., brangakmeninių puošmenų..., dramblio kaulu išpuoštų lovų ir krėslų, dramblio odos ir kaulų..., savo dukras, savo haremą, savo dainininkus ir dainininkes". 30 talentų aukso ir 800 talentų sidabro! Talentas svėrė 26.26 kg!

Sennacheribo kerštas prieš Babiloną buvo dar didesnis. Jo pirmtakūnai, galbūt gerbdami Babilonijos kultūrą, pasitenkindavo uždėti duoklę, o jis — patį Babiloną sunaikino. Sunaikinimas aprašytas Nineveh rūmų sienose: "(Gyventojų lavonais) pripildžiau miesto aikštes. Miestą ir jo pastatus nuo stogų iki pamatų sunaikinau ugnimi. ...Sienas ir mūrus, šventyklas ir dievus, plytinius ir iš žemės supiltus bokštus, kiek tik jų bebuvo, sulyginau su žeme. Iškasiau kanalus per miesto vidurį (iš Eufrato upės)

ir jį paskandinau vandeniu... Kad niekas ateityje nebeatpažintų nei vietos, kur stovėjo miestas, nei dievų su šventyklomis, visa ištirpdžiau vandenyje..., sunaikinau, paversdamas pieva".

Dievai, kuriuos Sennacherib tarėsi sunaikinęs, buvo irgi nuožmūs ir kerštingi. Sennacherib žuvo nuo savo sūnų rankos vos aštuoneriems metams tepraėjus po Babilono sunaikinimo. Vėliau pati Babilonija, princo Nabuko vedama, atkeršys asirams. 612 m. Nineveh buvo sugriauta.

SENOJO TESTAMENTO DIEVAS ATLAIDUS

Dienos nepasiilgsi, nakties neišgyvenęs; pavasario nelauksi, žiemos vargų nepatyręs. Dievo samprata Senajame Testamente ir Dievo nuojauta Abraomo žemėje skiriasi lyg dangus nuo žemės. Nineveh man primena *Jonos* knygą, arba pranašystę, apie visuotinį Dievo gerumą. Jona, pranašas, siunčiamas skelbti atgailos asirams — žiauriesiems žydų priešams. Pranašui Jonai ši užduotis netelpa galvoje. Užtat jis ir nuo Dievo bėga. Siunčiamas į Nineveh, keliauja į Taršiš, siunčiamas į rytus, bėga į vakarus. Negi Dievas išprotėjo!

Ar tik nebus *Jonos* knyga pasakojimas apie Dievo sąmojį? Dievas yra Tėvas, kuris mėgsta sąmojį. Tik visa bėda, kad jo vaikai bijo juoktis.

Jonos knyga yra pilna sąmojo. Sąmojis gimsta, kai mintis yra priversta ristis į nelauktą prasmę, du dalykus belygindama. Palyginimas verčia juoktis. Sakykim, užsimanė pelė miegoti su drambliu! *Jonos* knygos pasakojimas turi aibę progų ristis į nelauktą prasmę — juoktis. Dievo siunčiamas, žmogus nuo Dievo bėga; žydai pranašų nepaklausė, asirai, vos Jonos žodžius išgirdo, tik atgaila begyveno... Atleidimas sukuria naują padėtį! *Jonos* knyga kalba apie atleidimo aušrą, Jėzus bus atleidimo saulėtekis.

Ašurbanipal — asirų imperijos įvaizdis. Liūtas, kuris medžiojo liūtus. Užkariavimo ir grobio viliojami, karingi asirų karaliai sukūrė vieną žiauriausių ir galingiausių imperijų senovės pasaulyje. Ašurbanipal viešpatavo imperijai, kurios sienos prasidėjo Irane ir baigėsi Egipte. Jai priklausė per keletą amžių visas Derlingasis pusmėnulis.

Ašurbanipal, kaip ir dauguma Asirijos karalių, buvo labai energingas, — visur pats ėjo. Reljefai ant rūmų sienų vaizduoja jį drąsų liūtų medžioklėje ir mūšiuose. Ašurbanipal buvo taip pat ir asirų kunigas bei mokslininkas. Įrašai ant sienų liudija, kad jis statė dievams šventyklas, telkė mokslo žinias bibliotekoje ir kūrė savo garbei tuzinus panegirikų. Jis tikrai buvo savimi patenkintas. Vienoje save liaupsinančioje panegirikoje jis rašo: "Aš esu Ašurbanipal, visatos valdovas, Asirijos karalius, kuriam Ašur, dievų karalius, ir Ištar, mūšio dama, lėmė tapti didvyriu... Dievas Nergal (mirusiųjų karalystės vartų sargas) pažadino manyje medžiotoją... Ėmiau medžioti... Lygumoje laukiniai liūtai, nuožmūs kalnų gyviai, stojo piestu prieš mane... Pagriebiau nuožmųjį liūtą už ausų..., Ašur ir Ištar padedamas,... jį nudūriau su savo ietimi..."

Liūtai, atrodo, buvo nuolatinė grėsmė Mesopotamijos lygumose. Kitas Asirijos karalius, valdęs ketvertu amžių anksčiau už Ašurbanipalą, giriasi nudobęs jų visą tūkstantį! Ir *Gilgameš legendoje* grumiamasi su liūtu.

Liūtų medžioklė bus turėjusi apeiginę prasmę. Tai ryškėja iš Ašurbanipalo panegirikos turinio: "Ant liūtų, kuriuos aš nugalėjau, padėjau dievės Ištar galingąjį lanką. Ant jų ir auką aukojau ir išpyliau aukos vyną. Didieji dievai savo Taryboje... padarė mane dalininku kunigystės, kurios aš trokšte troškau. Aukas, kurios patinka dievams, atnaujinau. Didžiųjų dievų šventyklas atstačiau..."

Kyliaraščio įrašus lydi išraiškūs raižiniai su medžioklės scenomis. Iliustruota knyga ant akmeninių sienų. Sunku pamiršti medžioklės sceną. Rodos, medžioklė ką tik pasibaigusi. Vargšas liūtas, ketverto iečių perdurtas, jau jau kniumba. Pats Ašurbanipal, su apeiginiu drabužiu ir galvos apdangalu, dėkoja dievams. Atlikdamas kunigo pareigas, pila vyną ant keturių liūtų lavonų. Tuo tarpu du tarnai dar vieną atvelka. Kiti tarnai saugo Ašurbanipalo ginklus ir žirgą, su vėdyklėmis baido šalin muses ir čirpina kanklėmis. Šalimais kyla smilkalų dūmai. Apeiginė liūtų medžioklė atspindi medžioklės prasmę — Asirijos savimonę. Ašurbanipal — karalius, kuris nugali nuožmias jėgas! Ir visa tai ant akmeninių sienų.

Kova su liūtais—liūtų medžioklė tėra tik įvadas. Įvadas į dar nuožmesnį sankirtį — kovą su kitu žmogumi. Čia bene bus Asirijos savimonės širdis. Savitvarda ir narsa, reikalingi kovai su liūtais, būtini kare. Akmeninėse rūmų sienose iškalti kariai, ginkluoti ietimis ir skydais, supa liūtų medžioklės lauką. Jų gretos ankštos — neištruks joks liūtas! Jie, rodos, tuojau pat smogs į nematomo priešo gretas.

Asirai buvo karo technikos pirmūnai Žemės istorijoje. Ir Ašurbanipal aprašo save: "Nuo pat vaikystės galingieji dievai, kurie gyvena danguje ir žemėje, manimi rūpinosi. Kaip tikri tėvai jie mane išauklėjo ir išmokė dieviškai elgtis: kovoti, duoti ženklą mūšiui, vadovauti kariams puolime... Jie davė man galingus ginklus prieš mano priešus, kurie nuo mano jaunystės iki šiol nesiliovė kovoję prieš mane..." Ir vėl jis neiškenčia savęs nepaliaupsinęs: "Aš esu Ašurbanipal, didysis karalius, galingasis karalius, visatos valdovas, Asirijos karalius, keturių pasaulio šalių karalius, karalių karalius, be sau lygaus, kuris, Ašur liepimu, valdo žemes nuo Žemosios (Persijos) jūros iki Aukštosios (Vidužemio) jūros, nes paklupdė prieš save visus karalius..."

ASIRIJA: DIEVO RYKŠTĖS ĮVAIZDIS

Ašurbanipal rūmuose yra sienoje iškalta pergalės puotos scena. Pats Ašurbanipal tyso ant sofos su vyno taure. Prie jo kojų sėdi jo žmona, karalienė Ašuršarat. Aibė tarnų velka skanėstus, palmių šakomis baido muses ir vėdyklėmis vėdina orą. Kairėje, šalia arfininko, stovi medis. Ant jo šakų kabo žiaurus karo trofėjus — Teuman, nugalėto elamitų karaliaus, kruvina galva.

Nenuostabu, kad Asirija Senajame Testamente yra Dievo rykštės įvaizdis. Pranašas Izaijas rašo, kad Dievas duos "ženklą toli esančiai tautai (Asirijai), švilptelėjimu pašauks ją nuo pat žemės pakraščių. Štai ji ateina, greitai, paskubomis..." (Iz 5,26).

Asirija sunaikino Izraelį — vieną iš žydų tautos karalysčių 721 m. prieš Kristų. Asirijos liūtas buvo labai nuožmus. Tuo tarpu *Jonos* knyga aprašo Dievo atleidimą asirams. Dievo siunčiamas, pranašas Jona prašnekino žiauriuosius asirus su kvietimu į atgailą.

NAKVYNĖ PO MESOPOTAMIJOS DANGUMI

Turtinga diena. Naktis retina judėjimą plentu. Kur ne kur lygumoje jau užsidega žiburėliai. Eikliai skubame Hatra linkui. "Ten", sako mūsų valdiškasis gidas, "rasime nakvynę". Hatra — partų miesto griuvėsiai su viešbučiu ir mažu kaimeliu. Nakvynei vietą rasti Mesopotamijos dykynėje būriui pakeleivių pusvalandį prieš vidurnaktį bus tikras stebuklas. Viešbutyje vietos nėra.

Naktis nešalta. Maloni. Atrodo, atsisėsk palei apgriuvusią mūrinę sieną ir snausk. Tačiau čia dykynė, o ne pievelė kalnuose. Tiesa, ir čia naktį žmogus miegui skiria. Visa bėda, kad dykynės gyvūnai naktį maisto ieško ir eina medžioti. Nakties tyloje girdžiu šnarėjimą, šliaužimą, mirtinę kovą. Kas tie per gyvūnai? Skorpionai, gyvatės... Lipu atgal į autobusą.

PAUKŠČIŲ TAKAS — PIENO TAKAS

Dangaus skliautas — Anu įsakmiai švarus, žvaigždėtas. Vien dėl žvaigždžių verta lauke nakvoti. Tokia daugybė, ir tokios ryškios! Visas dangus tviska. Nuo šiaurės rytų į pietų vakarus balzgana juosta dalina dangų į dvi apylyges dalis. Tai Paukščių takas. Nuostabus ir jis kraštе tarp upių!

"Kodėl Europos kalbos šią balzganą juostą Pieno taku vadina?" — klausiu šalia manęs sėdintį kolegą. Ieškome vardo kilmės. Atrodo, kad graikai buvo pirmieji. Mat, balzganoji juosta atsirado, kai Dzeuso žmona Hera, atsisakydama maitinti Heraklį, išliejo savo krūčių pieną ant dangaus skliauto. Pasirodo, kad graikai turi atsakymą į bet kokį klausimą. Jų dievai buvo labai žmogiški. Dzeusui įsimylėjus iki ausų mirtingąją Alkmeną, jiem gimė Heraklis. Tuo tarpu Hera, Dzeuso žmona ir sesuo, dievų ir žemės karalienė, buvo baisiai pavydi. Iš antikinio pasaulio "Pieno takas" prigijo daugely Europos kalbų. Lietuvių kalba sudaro išimtį. Ir latviai graikais seka — *Piena celš* Paukščių taką vadina. Lietuviai stebėjo paukščius. Matydami, kad jie išskrenda į pietus ir iš pietų grįžta, darė išvadą, jog paukščiai seka balzganąją juostą danguje.

LAŠAS PO LAŠO IR AKMENĮ PRATAŠO...

Kelionės vadovui daug rūpesčių: leidimai, užeiga, ryšiai su palyda. Be to, noras mus praturtinti Derlingojo pusmėnulio — Mesopotamijos pažinimu. Vakar diena jam buvo viena iš sunkiausių.

Paryčiu Tėvas North ima skųstis, kad blogai jaučiasi. Lašas po lašo ir akmenį pratašo... Susisiekiame su vietos gydytoju, jaunu ir paslaugiu irakiečiu. Diagnozė — vispusiškas išsisėmimas. Gydymas — tuojau pat į ligoninę. Pats skambina į Hatra policijos būstinę. Po pusvalandžio džipas ligonį jau gabena į Bagdadą — 450 km į pietus.

Apie partus ir Partijos imperiją buvau girdėjęs studijų metu. Be to, *Apaštalų darbų* knyga partus mini, aprašydama Pirmąsias Sekmines: "Jeruzalėje gyveno maldingų žmonių iš įvairių tautų. Pasigirdus... ūžesiui, subėgo daugybė žmonių. Jie didžiai nustebo, kiekvienas girdėdamas savo kalba juos kalbant. Lyg nesavi ir nustėrę, jie klausinėjo: 'Argi, va, šitie kalbantys nėra galilėjiečiai? Tai kaipgi mes kiekvienas juos girdime savo gimtąja kalba? Mes, *partai*, medai, elamiečiai'..." (Apd 2,5-9).

Dabar man partai labai artimi. Mat, sėdžiu palei jų mirusio miesto mūrus ir džiaugiuosi tekančia saule.

Nakties gyvūnai jau apyaušriais liovėsi aplink rėplioti. Jaučiuosi saugus, ant žemės sėdėdamas. Tik atsargumo dėlei gerai apsižvalgau, kad neatsisėsčiau ant skorpiono urvelio angos. Atsarga juk gėdos nedaro!

Partija buvo iškili Azijos imperija tarp III a. prieš Kristų ir III a. po Kristaus. Patys partai gi— kur kas senesni. Tai skitų kilmės tauta, garsi savo raiteliais ir kilpininkais. Prieš savaitę Bagdado muziejuje mačiau juos įraižytus didžiulėse sidabro lėkštėse. Partų raitieji kilpininkai mokėjo gudragalviauti mūšyje. Apsimesdavo, kad bėga nuo priešų, ir leisdavosi būti jų vejami. Tačiau tai būdavo tik klasta. Priešui įsismaginus partus vytis, miklieji raiti kilpininkai šuoliuodami staiga atsigręždavo ir priešą apipildavo strėlių lietumi. Ši partų klasta slypi anglų kalbos posakyje "parting shot" — paskutinė salvė. Tik ji labai nudilinta. Iš tikrųjų reikėtų sakyti "Parthian shot" — partiškas šūvis.

Partų imperija grasino rytiniam Romos imperijos pasieniui. Nesykį jie davė romėnams per ausį. Ir Mažosios Azijos krikščionims teko dėl partų kentėti nuo imperatoriaus Trajano (98-117 m. po Kristaus). Mat, vietos

valdytojas Plinijus Jaunesnysis įtarė, kad jie rengė sąmokslą su partais prieš Romos valdžią.

ARCHEOLOGUI TENKA BŪTI DULKINAM

Vanduo Hatra apylinkėse labai brangus ir branginamas. Ir gyventojų čia mažai. Reti vietos gyventojai yra klajokliai. Jie turi du vandens šaltinius: žiemos debesis ir žemės gelmes. Liūčių vanduo yra pagaunamas į talpyklas — žemėje tinkuotas skyles su dangčiu. Vandens ieškoti žemės gelmėse sunku, nes nėra gręžimui priemonių. Senieji partų šuliniai bei talpyklos ir šiandien iš dalies tebetarnauja.

Veidui prausti vandens nėra. Klajokliai brangina kiekvieną vandens lašą. Vogčiomis suvilgau nosinaitę ir bent dulkes nuo akių nušluostau.

HATRA RYTO SAULĖJE

Nustembu, kad Hatra griuvėsiai savo išvaizda taip artimi Romos bei Atėnų senienoms. Partai buvo graikų — helenizmo įtakoje. Į akis krinta miniatiūrinis partenonas — dievės Atėnės šventykla su agora, miesto aikšte. Pati dievė, tiesa, amžių apdilinta, bet įsakmi. Atėnė vėl stovi ant papėdės. Ji ne iš marmuro, o tik iš smiltainio. Be to, jos drabužiai lyg netinka Atėnei. Perdėm rytietiški. Sunkus gaubtuvas ant galvos, o sijonas labai apstus ir klostėtas. Viena ranka, lyg judėti norėdama, jį kilsteli, o kita turbūt kadaise laikė dievės skeptrą. Dabar ji pakelta, bet be riešo.

Už partenono stovi dar ir kitos Hatra šventos vietos. Dvi jų labai įspūdingos: šventnamis dievui Saulei (saulė šių kraštų kalbose yra vyriškos giminės) — Šamaš ir dievnamis dievui Saulei — Mithra. Šamaš garbino semitai, o Mithra — persai. Dievas Saulė brangus abiem. Šamaš ir Mithra — vyriškiai. Mūsų protėviai irgi saulę — Saulę Močiutę garbino.

PALYDA NEKANTRAUJA

Trys kareiviukai Hatra nesidomi. Jiems senovė ne prie širdies. Tik į mus su gailesiu žiūri. Murzini, dulkini, barzdoti apie senienas būriuojasi, jas iš visų pusių fotografuoja, matuoja ir braižosi planus. Kur jų galva!

Vandens berniukas moka tik arabiškai. Tačiau mes jau spėjome susiprasti. Man atrodo, kad jis bene mus geriausiai supranta. Hatra griuvėsių sargų padedamas, jis ne vieną mūsų nutempia į naujausius radinius. Kareiviukai tuo tarpu dar labiau žiovauja ir, diržus verždami, rodo į laikrodį. Jiem teko dalintis judria kelione, naktimi su nemigu ir vandens bei duonos trūkumu. Nuvargę ir alkani.

Valdiškasis gidas turi daug bėdos su policijos valdininkais.

ATGAL Į BAGDADĄ

Grįžę į plentą, sustojame prie pirmutinės pakelės užeigos. Tai vieta su stogu ant keliolikos stulpų. Sienų neturi. Vienoje pašonėje kiūto duonai kepti krosnis ir krosnelė su ugnimi arbatai virti. Arbata karšta, o duona šviežutėlė. Smagūs pusryčiai Mesopotamijos restorane be sienų. Šeimininkas, patyręs iš kareivių apie pereitos nakties nuotykius, rodo mums didelį nuoširdumą. Vargas žmones suartina.

SAMARRA PRIE TIGRO UŽTVANKOS

Samarra miestą pravažiavome vakar rytą, į šiaurę važiuodami. Dabar ilgėliau sustojame, nes jis yra svarbus savo neolitinio — naujojo akmens amžiaus likučiais ir arabų — musulmonų praeitimi.

Tiltas per Tigrą yra užtvankos nugara. Kairėje įspūdingas ežeras, o dešinėje žmogaus apvaldyta upės vaga.

Dar patraukia akis vakarinėje upės pakrantėje, palei tiltą, kalva su pilies griuvėsiais. Pilis ant kalvos! Kalvos

Samarra apylinkėse labai retos. Gidas sako, kad tai Qasr-Manšuq — Mylinčių pilies griuvėsiai.

Kalva daugelį sudomina. Paprašome, kad autobusas sustotų, nes norisi į Samarra pasižiūrėti nuo kalvos. Pati pilis tik griuvėsiai. Skylės patrankoms sienose rodo, kad pilis nėra sena.

Musulmoniškąjį Samarra miestą įkūrė kalifas Al-Mutassim 836 metais. Bagdadui ėmus griūti, Samarra tapo kalifų sostine. Bent septyni kalifai valdė iš Samarra. Iš neolitinio — naujojo akmens amžiaus šukių nebegalima rasti. Kas tik rasta, išgabenta į Bagdado muziejų.

SAMARRA — ŠVENTAS MIESTAS

Senamiestyje gausu musulmonų šventų vietų. Stoviu Beit al Kalif — kalifo Al-Mutassim rūmų prieangyje. Jis gana apgriuvęs. Tačiau įdomu iš jo stebėti milžinišką Penktadienio mečetę su 52 m aukščio sraigtišku bokštu. Pati mečetė — aptvaras be stogo, triskart didesnė už Šv. Petro baziliką Romoje. Sraigtiškasis bokštas — minaretas turi septynių padalų įviją. Gidas teigia, kad kito tokio nėra islamo pasaulyje. Nesunku sieti sraigtišką Samarra minaretą su Mesopotamijos senovės Ziggurat—Kalnu.

Šiandien kaip tik penktadienis, musulmonų savaitinė maldos diena. Maldininkai lipa nuožulnia minareto įvija į jos siaurėjančią viršūnę. Lipimas kelia baimę. Mat, įvija iš lauko pusės, o turėklų kone nėra. Tik paaugliai bėgte bėga viršūnėn. Keliolika jų pačioje viršūnėje, ant briaunos sėdėdami, tabaluoja kojomis. Lipančių nedaug. Geriau melstis, spoksant papėdėje! Spoksau ir aš. Ūmai pastatau ausis, nes girdžiu rusų kalbą. Rusų pora stebisi musulmonų tikėjimu ir vienas kitą klausia, ką galvoja maldininkai, pavojingais įvijos laiptais žengdami. Pokalbis rimtas ir pagarbus.

Naujamiestyje saulėje tviska musulmonų mečetė su

paauksuotu kupolu. Tai Al-Rawda al-Askaryah mečetė — mauzoliejus, kuriame ilsisi du imamai.

IMAM — ISLAMO VADAS

Imam yra arabiškas žodis, kuris reiškia pripažintą vadą. Sunitų musulmonų tarpe *imam* yra vyras, kuris vadovauja penktadienio pamaldoms mečetėje. *Imam* yra ir islamo mokytojas.

Imam vardu buvo vadinami ir Mahometo įpėdiniai — kalifai, vyrai su galia kalbėti Allah (Dievo) vardu. Šia prasme šijitai musulmonai naudoja žodį *imam*. Mauzoliejuje yra dviejų šijitų *imam* kapai.

Aplink mečetę žmonių spūstis. Paaugliai, svetimšalius pastebėję, ima mumis domėtis. Iš karto kalbina rusiškai. Rusai, matyt, jiems įprasti svečiai. Mane stebina žmonių spūstis. Pirmusyk matau tokias minias maldininkų musulmonų šventoje vietoje. Teiraujuosi mūsų valdiškąjį gidą, kodėl taip yra. Pasirodo, kad Samarra mečetė yra šijitų musulmonų svarbi šventa vieta, ir ją kasmet aplanko dešimtys tūkstančių maldininkų. Nemusulmonui eiti į mečetę draudžiama.

MAHDI — MUSULMONŲ MESIJAS

Mečetės duryse yra įrašas apie dvyliktąjį ir paskutinį islamo *imam* — pranašo Mahometo šviesos nešėją. Įraše sakoma, kad šis ateisiantis imam pradingo, dar berniuku būdamas, iš Samarra miesto (873 m. po Kristaus). Šijitai musulmonai jį vadina Slypinčiu imam. Jis vieną gražią dieną grįš kaip Mahdis — islamo mesijas.

SUNNI IR ŠIJA ISLAMAS

Islamas yra vispusiško atsidavimo, arba paklusnumo, Dievui religija. Ir žodis *musulmonas* reiškia asmenį, kuris atsiduoda, arba paklūsta. Sunni islamas save kildina iš Mahometo, o Šija islamas — iš Mahometo per jo žentą Ali.

Islamo religija yra jauniausia iš trijų didžiųjų Vakarų žmogaus religinių kryžkelių. Kitos dvi yra judaizmas ir krikščionybė.

Islamo religija prasidėjo su Mahometu (Muhammad) 622 m. po Kristaus. Vos keletai dešimčių metų tepraėjus, islamas ėmė skaldytis. Muawiya, arabas Sirijos valdovas, atsisakė pripažinti Ali, pranašo Mahometo žentą, IV-uoju kalifu ir Tikinčiųjų pranašo įpėdiniu. Kalifo titulą jis sau pasiglemžė, o islamo sostinę perkėlė iš pamaldaus Medina miesto į išdykusį Damaską. Šiuo žygiu Muawiya davė pradžią Omayyad dinastijai, kuri gyvavo ištisą šimtmetį. Ali kalifato irgi nenorėjo atsisakyti. Įsteigdamas sostinę Kufa mieste (Irake), jis liko Muawiya varžovu.

GIDAS PASAKOJA APIE ALI

Negudru girti ar peikti dieną be vakaro. Gidas, kuris pirmomis dienomis atrodė toks įtaringas, pasirodo esąs geras islamo žinovas ir puikus pasakotojas. Ir jis su mumis, ir mes su juo apsipratome. Ir kariškoji palyda, iš jo pavyzdį imdama, yra mažiau nervinga. O ypač po sunkios, kartu praleistos ilgos nakties Hatra griuvėsiuose.

Gidas ima pasakoti apie islamo suskilimą į sunitus — tikruosius musulmonus ir šijitus — atskalūnus. Sunku įspėti, kas jis per vienas: šijitas ar sunitas? (Vėliau paaiškėjo, kad jis krikščionis!)

Ali, pradeda gidas, buvo vienas iškiliausių musulmonų. Ir giminystės ryšiai su pranašu Mahometu buvo stiprūs. Ali buvo Mahometo dėdės Abu Talib sūnus ir Mahometo dukros, Fatimos, vyras. Abu Talib išaugino ir patį Mahometą. Fatima pagimdė Ali du sūnus — Mahometo vaikaičius. Be to, Ali buvo vienas iš pirmųjų priimti Mahometo apreiškimą, žavėjo arabus savo dosnumu ir gražbylyste bei drąsa mūšiuose. Nors ir buvo apkūnus

storulis ir plikis su žila barzda, tačiau vis darė savo sekėjams didelį įspūdį. Užtat dauguma musulmonų buvo įsitikinę, kad Ali turėjo būti pirmasis, o ne ketvirtasis kalifas.

Ali, tęsia gidas, turėjo priešų nuo pat savo kalifato pradžios. Priešų tarpe buvo varžovai į kalifatą ir 'Aiša, įtakingoji pranašo Mahometo našlė. Panūdau paklausti, kodėl Aiša nemėgo Ali. Ir gerai padariau. Gidas dar labiau įsismagina.

Mahometas, pabrėžia gidas, turėjo daug žmonų. Khadija, pirmoji jo žmona, buvo turtinga ir už jį kur kas vyresnė. Jai mirus, Mahometas vedė dar devynias žmonas. Tiesa, pastebi gidas, Koranas vyrui teleidžia turėti tik keturias žmonas. Tik pranašui Mahometui buvo padaryta išimtis. Be to, kai kurios jo moterystės buvusios naudingos islamui ir išryškinusios jo žmoniškumą. Mat, Mahometas vedęs kovoje kritusių draugų našles ir iškilių šeikų dukras. Viena jų ir buvusi Aiša, artimiausio Mahometo bičiulio ir patarėjo dešimtametė dukra. Čia gidas nubraukia nuo veido ranka šelmišką šypsnį ir prideda, kad Aiša dar tebežaidė su lėlėmis.

Anot gido, Mahometo žmonos turėjo sau atskirus kambarius aplink erdvų jo namų kiemą. Gidas vėl kreivai šypsosi ir, iš lėto pabrėždamas, priduria, kad Mahometas kiekvieną žmoną lankydavo iš eilės. Atrodo, kad šis bruožas gidui yra svarbus, nes jis nuo jo nenori pasitraukti. Koranas, sako, duoda vyrui teisę nepaklusnią žmoną bausti, bet Mahometas buvęs atlaidus ir neįtaringas vyras savosioms. Čia pagaliau ima ryškėti ryšys tarp Ali, IV kalifo, ir Aiša neapykantos jam.

Kartą Mahometas pasiėmė Aišą kartu kelionėn. Kelionės metu, pametusi karolius, ji atsiliko nuo karavano. Tik žymiai vėliau, Mahometui jau pasiekus Mediną, ji tepasivijo karavaną. Ir tai su jaunu savo genties vaikinu.

Kai kurie Mahometo sekėjai ją apkaltino neištikimybe. Mahometas pagal gautą iš Allah apreiškimą savo jaunutę žmoną ne tik teisino, bet ir gynė.

Beje, nukrypsta gidas, nuo to laiko Koranas įsakė, kad kiekvienas, kuris drįsta moterį apkaltinti svetimavimu, turi pristatyti keturis liudininkus. Kaltintojas, kuris neturi keturių liudininkų, užsitraukia 80 botago kirčių bausmę.

Arabo klausytis labai įdomu. Be to, mūsų gidas moka pasakoti. Pagaliau ima savo pasakojimą vesti į galą. Ali buvo vienas iš tų, kurie įtarė Aišą neištikimybe Mahometui. Aiša jam to niekuomet neatleidusi.

AIŠA IR KUPRANUGARIO MŪŠIS

Aiša rėmė Ali varžovus į kalifatą. Dvi musulmonų armijos susirėmė prie Basrah, Irako pietuose, Kupranugario mūšyje. Aiša iš neštuvo ant kupranugario nugaros savo armijos kareivius skatino į mūšį prieš Ali armiją. Užtat ir mūšis vadinamas Kupranugario mūšiu. Tačiau mūšis baigėsi Ali laimėjimu.

Ali po trejų metų buvo nudurtas Kufa mečetėje. Jo sekėjai kalifu paskelbė jo vyresnį sūnų Hasan. Tačiau ir šis tapo kankiniu. Tragiška Mahometo anūko mirtis paskatino Ali šalininkus trauktis iš pagrindinės islamo srovės į savitą religiją.

Nūdien tik 10% visų musulmonų save laiko šijitais — apie 60,000,000. Dauguma jų gyvena Irake, Irane, Sovietų Sąjungoje, šiaurinėje Indijoje, Jemene ir Alžirijoje. Jiem būdinga kasmet švęsti savo kankinių šventę save kankinant — save čaižydami kruvinai peiliais ir geležinėm grandinėm, jie sudabartina Ali.

RUDAS IR NYKUS GAMTOVAIZDIS

Pro autobuso langą stebiu rudą ir nykų krašto veidą. Sunku tikėti, kad čia kadaise buvo Vakarų žmogaus kul-

tūros ir civilizacijos lopšys. Dabar čia tikra dykuma.

Kai čia gyveno Abraomas ir žydai ilgėjosi savo gimtosios žemės Babilono tremtyje, žemė turėjo būti žalia ir turtinga. Kaip ji atrodė? Galvoju, kad San Joaquin ir Imperial slėniai pietinėje Kalifornijoje gali būti Rojaus šalies įvaizdžiu. Gojai su datulių palmėmis, laukų laukai su javais, daržovėmis ir vaismedžiais. Rojus buvo šalis su vandens gausa ir paunksne.

Žemės ūkis čia įmanomas ir dabar. Tik reikia vandens žemei laistyti. O sniegas ir lietus yra toli šiaurėje. Vandenį neša upės. Tik pagauti jį sunkoka. Žemę padrėkinus, saulė viliote išvilioja žalumą iš rudos žemės.

Sumerai, akadiečiai, babiloniečiai, asirai turėjo daug patirties dykumai drėkinti. Kanalais Tigrą ir Eufratą apvaldydami, jie pakinkė vandenį žemės ūkiui. Persai ir kalifato arabai naudojosi praeities patirtimi. Tačiau arabų tvanui ėmus slūgti ir mongolams XIII a. pradėjus varginti ir Mesopotamijos gyventojus, įmantrios užtvankos, kanalai ir pylimai sugriuvo.

Kai kur matau pastangas laistyti rudąjį ir nykų Mesopotamijos veidą. Iš karto gali matyti, kad tai sunkus darbas. Tigro ir Eufrato vagos smėlingos ir plačios. Vanduo vagiamas ar tai miesto, ar tai kokios įmonės labui. Tokiu būdu upės vaga atrodo lyg išdarkyta, lyg pasimetusi. Irako krašto atstatymas turi ne vieną, bet šimtus problemų. Ir gyventojų tiršta. Ar taps Irakas vėl Rojumi?

"KRIKŠČIONIS — ŠUO..."

Bagdade ir aplamai Irake į mečetę nemusulmonui įeiti draudžiama. XVI a. musulmonai krikščionį vadino "krikščionis šuo" vardu. Nūdien šios pravardės nebegirdėti.

Negalėdamas eiti vidun, stovinėju prie vienos mečetės durų Bagdade. Esu vyrų minioje. Panašu į bičių avilį

prieš bitėms spiečiant. Veidai įtempti, pilni jėgos, kurios nepajėgiu suprasti, ir bauginančio ryžto. Neatrodo, kad liūdesys juos slegia. Jaučiu, kad jų tarpe yra daug nepakantos. Juos stebėdamas, galiu įsijausti į senovės religijų kruvinas aukas. Šie musulmonai yra šijitai. Jų kilmė buvo kruvina. Jie, nors ir būdami mažuma, yra nepakantūs ne tik kitatikiams, bet ir saviesiems — sunitams. Tai ypatingai ryšku Irake — šijitų šventoje žemėje.

ISLAMAS — AISTRINGA RELIGIJA

Gido pasakojimas mane labai sudomino. Ieškau progos jį vėl įvilioti į pokalbį. Kelionė į Mesopotamijos pietus — Basrah ir Ur — tik po dienos. Prašau gidą kartu paklajoti po Bagdadą. Noriu geriau pažinti islamą.

Pradedame nuo šventojo Kadhimiyah miesto. Jis tik 7½ km į šiaurę nuo Bagdado. Pakeliui kalbame apie pranašą Mahometą. Pranašas mirė 632 m. Buvo besūnis ir nepaskyrė sau įpėdinio. Atrodė, kad islamas tuojau subyrės. Tik stipri ranka, galinti tuojau pat būti įsakmi, galėjo padėtį išgelbėti. Rinkimų keliu pranašo įpėdiniu tapo jo artimas bičiulis Abu Bakr. Ali, pranašo giminaitis ir žentas, kaip jau anksčiau buvo užsiminta, buvo aplenktas. Dar du kalifai buvo išrinkti islamui vadovauti, Ali aplenkiant. Pagaliau ir Ali tapo kalifu—ketvirtuoju. Tačiau vėl bėda. Ali buvo švelnus asmuo, o jam reikėjo valdyti dykumos gentis. Nėra ko stebėtis, kad jis Kufa mečetėje tapo žudiko auka.

Ali paliko du sūnus: Hasan ir Hussein. Paliko ir suskilusią islamo imperiją. Hasan atsisakė kalifo valdžios. Viena iš jo žmonų už tai (taip žmonės kalbėjo) jį nužudė ir padarė kankiniu. O jo brolis Hussein, žygiuodamas į Iraką reikalauti sau kalifato, buvo užpultas priešų ir žiauriai nužudytas Karbala mieste, Irake. Ali šeima išnyko tragiškai.

Šijitai tiki, kad Mahometo įpėdiniu turėjo būti Ali, Hasan, Hussein... Anot jų, pirmieji trys kalifai — Abu Bakr, Omar ir Othman — buvo tik uzurpatoriai, Mahometo valdžios paglemžėjai. Šijitai ypač neapkenčia Omar. Gidas pasakoja, kad net dabar sunitai, Omaro vardu, keliaudami į Iraną atsargumo dėlei savo vardą pakeičia į Ali vardą. Jis prisimena pamaldaus šijito maldą: "Allah, prakeik Omar, po to prakeik Abu Bakr ir Omar, po to prakeik Othman ir Omar, o po to Omar, o po to Omar, o po to Omar...!" Malda be galo.

Aišku, kad šijitai, atmesdami anuos tris sunitų Mahometo įpėdinius, tampa savita islamo padala. Be to, jų savita mistinė teologija juos dar labiau atskiria nuo sunitų. Jausminė pagava savo kankinių Ali ir Hussein garbinime išryškina skirtumą. Sunitai — daugiau kietos savitvardos žmonės.

Irakas yra šijitų šventoji žemė, nes čia yra Ali ir Hussein kapai. Keturi Irako miestai jiem yra šventi: Najaf-Kufa, Karbala, Kadhimiyah ir Samarra. Kasmet bent pusė milijono maldininkų iš Irano, Indijos, Afganistano... juos aplanko. Kiekvienas šių miestų turi milžiniškas kapines. Mat, pamaldus šijitas nori pasilaidoti galimai arčiau prie šventojo kankinio Ali ar Hussein.

Akis patraukia keistos laidotuvių procesijos. Matau karstą ant automobilio stogo arba net sunkvežimį su keliais karstais. Artimieji veža savuosius į šventųjų miestų kapines.

Sunitai melsdamiesi veidu gręžiasi į Mecca, o šijitai —į šventuosius Irako miestus. Didžiausia šijitų šventė yra *muharram* — pirmas musulmoniškų metų mėnuo. Tai šventas metų laikotarpis, skiriamas kankiniams sudabartinti. Šijitai jį švenčia su dideliu ir liguistu griežtumu. Ypatingai švenčiama Hussein mirtis Karbala mieste. Šijitų Hussein gedulas tikrai yra toks gilus, kad, pabrėžia gidas,

atrodo, jog Hussein mirė ne prieš 1200 metų, bet vakar. Jo mirtis yra išgyvenama kiekvienoj smulkmenoj. Lyg ne žmogus, bet pats Allah būtų apraudojamas.

KAIP MIRĖ HUSSEIN?

Prašau gidą, kad man papasakotų, kaip mirė Hussein. Kartą, pradeda gidas, Hussein ir jo šeimą su maždaug 70 asmenų apsupo priešai — irgi musulmonai — prie Karbala miesto, vakarinėje Eufrato pakrantėje (102 km nuo Bagdado). Prasilaužti trūko jėgų. Be to, ir nuo paties Eufrato jie buvo atkirsti. Negalėdami pasisemti vandens, jie kentėjo troškulį. Hussein jautė, kad jo ir artimųjų likimas — mirtis. Dešimčiai dienų praėjus, naktį jo sesuo išgirdo, kad brolio tarnai galanda Hussein kardą mūšiui. Ašarodama atskubėjo į brolio palapinę.

"Sesut", sako Hussein, "pasitikėk Allah ir niekuomet neužmiršk, kad žmogus gimsta mirti. Net dangus praeis! Visa praeis, tik Allah artumas nepraeis. Allah visa sukūrė ir savo galia visa sugrąžins pas save. Mano tėvas Ali buvo geresnis už mane, mano motina Fatima buvo geresnė už mane, mano brolis Hasan buvo geresnis už mane. Visi turime Allah apaštalo pavyzdį. . ."

Po to Hussein susišaukė savo sekėjus. Kalbino juos palikti jį Allah likimui ir grįžti į savo namus. Tačiau jie nedvejodami atsakė: "Gink, Allah, mus nuo tos dienos, kada mes būtume gyvi be tavęs!"

Hussein įsakė surišti palapines virvėmis — virvės tarp palapinių turėjo sukliudyti priešo raiteliams. O aplink palapines Hussein įsakė iškasti duobes ir jas pripildyti sausų žagarų. Mūšio metu bus galima juos padegti.

Ryto metą Hussein ruošėsi mūšiui, apsiprausdamas ir pasikvepindamas. Karių klausiamas, kodėl kvepinasi, jis atsakė: "Mus ir juodakes rojaus merginas skiria tik priešo raiteliai. . . Tuojau būsime užpulti ir nužudyti. . ."

Užlipęs ant kuprio nugaros, perskaitė saviesiems Korano puslapį ir išjojo į lemtingą mūšį.

Hussein sekėjai kovojo lyg liūtai. Jam buvo sužeista galva, ir jis turėjo valandėlei pasitraukti į savo palapinę. Paėmė jauną verkiantį sūnų į savo rankas ir ramino. Priešo strėlė pervėrė sūnų jo rankose. Hussein vėl išskubėjo į mūšį. Jausdamas didelį troškulį, prasiskynė taką į paupį. Pasilenkė gerti, ir priešo strėlė pervėrė jo burną. Hussein sekėjai tęsė kovą. Jie buvo nugalėti ne drąsa, bet skaičiumi.

Priešų raiteliai dar ilgai jodinėjo ant Hussein kūno. Jo galva buvo nugabenta į Basrah — grubiam miesto valdytojui. Versdamas ją savo puošnios lazdos galu, jis nugirdo žodžius: "Elkis švelniai! Jis yra Pranašo vaikaitis. Tegyvuoja Allah! Aš pats mačiau, kaip šios lūpos bučiavo palaiminto Mahometo lūpas".

Kadhimiyah mečetė jau čia pat. Paauksoti kupolai ir keturi iškilūs minaretai žvalgosi plačioje lygumoje. Milžiniška ir iškili mečetė. Tačiau ji man neatrodo graži. "Auksas yra tikras", pastebi gidas. "Tikras!" patvirtina taksistas.

KADHIMIYAH

Taksistas nepataria išlipti iš automobilio. "Nenoriu patekti į bėdą! Mums reikia skubėti..." Gidas jaučiasi bejėgis ir tyli.

Iš taksio stebiu septynis didžiulius mečetės vartus. Už jų atviras aptvaras su grindiniu. Pačiame centre — mečetė. Vyrai eina ir išeina, liesdami grandines prie durų. Mane patraukia jų karštos ir piktos akys. "Kodėl jie pyksta?" prasitariu. "Jie liūdi", atšauna taksistas.

Kodėl Kadhimiyah yra šventas šijitams? Atsakymą gaunu iš abiejų — gido ir taksisto. Šijitai yra keisti žmonės. Jie tiki, kad kone dieviškoji Mahometo jėga buvo per-

duota per vyrus, kuriuos *mes* vadiname imam, arba Mahdi. Paskutinis jų, XII, pradingo seniai seniai. *Mes* tikime, kad vieną gražią dieną šis Mahdi grįš ir paims visus šijitus į dangų.

Kadhimiyah mečetėje yra dviejų svarbių imam-Mahdi karstai: VII — Musa bin-Tafar ir IX — Muhammad bin-Ali. Aplink mečetės aptvarą yra tūkstančiai tūkstančių kuklių, vėjo apdailintų, kauburėlių. Tai kapai šijitų, kurie nori ilsėtis arti šijitų didžiūnų. "Čia pasilaidoti nėra pigu", sako gidas. Atrodo, kad nūdien reikia būti ne tik turtingam, bet ir gudriam sūnui, kad galėtum savo tėvui duoti kapą šventoj šijitų žemėj.

MESOPOTAMIJA: ROJAUS, TVANO, ABRAOMO ŽEMĖ

Irakas yra daugiasluoksnė Vakarų žmogaus judanti kryžkelė. PriešKristinių amžių asirai, senieji partai ir arabai-musulmonai pristato save lankytojui senienomis ir gyvenimu. *Pradžios* knyga 1-11 aprašo žmonijos pradžią Rojuje tarp Upių ir Dievo bausmę — Tvanu. Likusioje *Pradžios* knygos dalyje (Pr 12-50) protėvių sakmė. Rojus, Tvanas ir Protėviai siejami su Mesopotamija.

Šventraštis sieja Rojų, Tvaną ir Protėvius su Mesopotamijos pietine dalimi. Nūdien ten Qurnah, Basrah, Nasiriyah, o Tigras amžinu bučiniu susijungia su Eufratu.

VAŽIUOJAME IŠ BAGDADO ROJAUS IEŠKOTI

Pakylu anksti. Nuo plokščio stogo stebiu tekančią saulę, kuri žadina Bagdadą. Ant gretimo stogo jau ruošiamasi dienos darbams. Vasaros metu žmonės miega ant stogų. Lovos netaisomos, tik sugriaunamos ir į kampą pastatomos. Jis lėtai rąžosi, o ji jau maitina kūdikį. Rudas Tigras skuba žemyn Qurnah linkui. Pirmieji žmonės eina per tiltą.

Juo ilgiau svečiuojamės Irake, juo labiau mumis pasitiki. Kelionei į pietus kariškos palydos nereikia.

ŠV. RAŠTAS: DIEVO KNYGA

Šv. Raštas yra Dievo *Atsiminimai*, — Visatos Kūrėjo ir Istorijos Viešpaties atsiminimai. Kartą Dievas nutarė rašyti savo atsiminimus. Ne diktuodamas, ne savo ranka rašydamas, bet įkvėpimu prašnekindamas savo pamėgtus asmenis. Dievo *Atsiminimai* — Šv. Raštas yra Dievo Knyga, kurią jis parašė "per žmones, žmogišku būdu". Dievo įkvėpimu prašnekinti žmonės buvo gyvi įrankiai. Šv. Rašto istorija turi daug bendro su Mesopotamijos istorija. Šv. Rašto geografija — Artimieji Rytai.

Šv. Raštas gyvai nupiešia Dievo užmojį ir veiklą istorijos įvykiuose. Karas ir taika, pergalė ir pralaimėjimas, gentys ir tautos yra veikėjai. Dievo užmojis ir veikla tampa gyvi per žmones. Sėdžiu palei autobuso langą su Šventraščiu rankose, važiuoju ieškoti Dievo *Atsiminimų* šaknų.

PRADŽIOS KNYGOS GEOGRAFIJA

Nelengva būti svečiu Senojo Testamento kraštuose. Kiekvieno puslapio fonas yra amžių sąnašynas. Kelionė nėra vien tik per dabartį, bet ir per praeities voratinklius. Reikia atidos ir sparnų drąsai. Tiesa, daug vietų, minimų Šv. Rašte, galima pirštu parodyti ant Artimųjų Rytų žemėlapio. Tačiau jas pasiekti nėra lengva, nes jos slypi žemėje — piliakalniuose. Norint atrasti, reikia raustis ir sijoti amžių dulkes.

XIX a. į Senąjį Testamentą buvo žiūrima gana skeptiškai: minimi asmenys — legendiniai, minimi miestai — vaizduotės pramanas, įvykiai ir jų aprašymas — neistoriniai. O mūsuose Senasis Testamentas ir dabar tebelaikomas žydų tautosaka. Sėdžiu autobuse, kuris mane veža vis giliau ir giliau į pietinę Mesopotamiją — Rojaus, Tvano, Abraomo kraštą, ir krapštau pakaušį. Juk Abraomas dar

nebuvo žydas, o pasakojimas apie Rojų, Tvaną, Abraomą negali būti žydų tautosaka?

Archeologija iš esmės pakeitė kritiškąjį požiūrį į Šv. Raštą. Tiesa, ji negimė tam, kad įrodytų, jog Šventraštis tiesą sako. Archeologija atkasė senovę — kultūros bei civilizacijos likučius ir pasitarnavo Šventraščio tyrimams, parodydama, kad aprašomi asmenys, miestai bei įvykiai nėra pramanas. Dievas rašė savo memuarus "per žmones — žmogišku būdu". Archeologija padeda pažinti žmogiškąją Dievo memuarų pusę.

NUO BAGDADO Į BASRAH

Vieškelis į pietus vingiuoja rytine Tigro pakrante. Iki Basrah per Kut miestą — 560 km. Ten yra mūsų dienos tikslas. Tigras ir Eufratas virsta viena upe prie Qurnah — apie 50 km prieš Basrah.

Palmių gojeliai palei Tigrą, molio namukų miesteliai ir lėtas, medinis, raguočių traukiamas arklas — dažni vaizdai. Arklą seka mesopotamietis. Kas jis? Arabas, babilonietis, akadas, sumeras...

Autobusas lyg netinka šiam pasauliui. Atrodo, kad yra įsibrovėlis. Tačiau spartus. Palikdami arėjus su lėtais arklais ir paties Tigro srovę, sparčiai riedame pietų linkui keliu, kuris tai priartėja, tai nutolsta nuo vagos.

Vyrai ir moterys tingiai juda paupio palmių pavėsyje, semdami vandenį molio ąsočiais. Matau keistą valtį. Gidas ją vadina *gufa*. Nojus ja negalėjo pasitikėti. Atrodo lyg apvali pintinė. Perdėm nepatogi ir senoviška. Joje gali plūduriuoti 15-20 žmonių. Gidas tvirtina, kad ji tinka ne tik plūduriavimui, bet ir kelionei. Be to, labai saugi, nes ištinkuota degutu (bituminu). Ir Nojus savo arką degutu ištinkavo.

ROJUS PELKĖSE?

Pasiekęs Amara miestą, atsiduri nematytame pasaulyje. Tigro upė pradeda virsti pelkėmis. Drėgna. Tuojau krinta į akis namukai iš nendrių ir *mašhūf* — baidarė. Namukai stovi ant smėlio ir plaukiojančių nendrinių salelių. Salelių aibė. Gaila, kad autobusas nesustoja. O norėtųsi aplankyti pelkių gyventojus. Tačiau ir nuo vieškelio jaučiu, kad jie turi ir vandens, ir gaivios paunksnės. Vanduo ir paunksnė mesopotamiečiui — Rojaus palaima. Baidarė — nendrinė ir ištinkuota degutu. Atrodo, kad ji yra pagrindinė pelkių gyventojų susisiekimo priemonė. Irklų neturi, reikia stumtis su ilga kartimi. Nendrės primena bambuko gojus, — jos yra dvigubai aukštesnės už mane.

Rojaus ženklų nėra. Tik prie Qurnah miesto, Tigro ir Eufrato santakoje, randu seną medį, vardu Adomo medis. Rojus — Edeno Sodas, pagal *Pradžios* knygą (Pr 2, 4b-3,24), buvo duotas Pirmajai Porai žmonijos pradžioje. Edeno Sodą drėkino keturios upės (dvi jų mums žinomos), ir jame buvo daug paunksnės. Edeno Sodo prasmė yra teologinė — šiuo pasakojimu norima pasakyti, kad Dievas žmogų myli. Pasakojimas turi ryšio su mesopotamiečio Rojaus ilgesiu, o jo teologija yra būdinga Šv. Rašto tikėjimui.

Pasakojimas apie Rojų Šventraštyje pabrėžia, kad nėra "rojaus" be Dievo. Pirmoji Pora ryžosi apsieiti be Dievo ir būti "dievu" sau patiems. O tokio Rojaus Šv. Raštas nepažįsta.

BASRAH: RYTŲ VENECIJA

Basrah yra Irako Klaipėda — išėjimas į jūrą. Miestas yra ant vakarinio Šatt Al-Arab upės pašonio. Šatt Al-Arab upė įdomi ir savita. Mat, ji gimsta Tigro ir Eufrato santakoje. Be to, lyg moka kvėpuoti, nes maitinasi potvyniu ir atoslūgiu iš Persijos įlankos. Kanalai ir kanalėliai

raižo miestą ir flirtuoja su gatvėmis. Aplink Basrah gausu datulių palmių sodų. Gidas, matyt, amerikiečių pomėgį skaičiams žinodamas, tvirtina, kad juose esą bent 10,000,000 palmių. Tačiau jo teisingumu abejoti nedrįsčiau.

Basrah — Rytų Venecija yra arti dykumos. Naktį girdžiu ne tik laivų sirenas, bet ir kupranugarių dejones. Naktis karšta ir drėgna — miegoti per tvanku.

IŠ ROJAUS Į URĄ — ABRAOMO TĖVIŠKĘ

Šv. Raštas kalba apie Rojų teologine prasme. Kas kita su Abraomu — Protėvių sakme. Abraomas ir protėviai nėra tik teologiniai, — jie turi šaknis ir paliko pėdsakus istorijoje.

Ur yra maždaug 100 km nuo Basrah. Grįžtame į Qurnah ir sukame Nasiriyah, miesto prie Eufrato, linkui. Kertame skersai pelkes — Rojų.

URAS: ABRAOMO MIESTAS

Dievo sandora su Abraomu yra vienas svarbiausių Senojo Testamento įvykių. Psalmė 104 (105) primena, kad:

Dievas mums yra patsai Viešpats,
visą pasaulį valdo jo galingasis žodis.
Amžiais jis atmena sandorą savo,
pažadą, duotą kartoms tūkstantinėms:
sutartį su Abraomu sudarytą,
priesaiką, duotą kilniam Izaokui.
Jokūbui jis davė įstatymą tvirtą,
amžiną sandorą — Izraeliui.

Pradžios knyga rašo, kad "Tarė buvo Abraomo, Nahoro ir Arano tėvas. . . . Tarė pasiėmė savo sūnų Abraomą . . . ir savo marčią Sarą ir juos išvedė iš chaldėjiečių miesto Ur Kanaano žemės linkui. Atėję į Haran, jie ten apsi-

gyveno...” (Pr 11,27-31). Šv. Raštas sieja Dievo sandorą su Abraomu, o Abraomą su Ur miestu.

Ur miestas yra kur kas senesnis už Abraomą. Jau sumerai jame turėjo savo centrą su iškilia kultūra ir civilizacija. Ur likučiai buvo atrasti ir atpažinti XIX a. Tačiau tik mūsų amžiaus 20-ieji ir 30-ieji metai teatvėrė dulkinas Ur senovės duris. Anglas archeologas Sir Leonard Woolley pašventė visą savo amžių jam tirti. Atpažinta, kad būta ir Tvano, ir Abraomo čia gyventa. Ur — iškilus ir istorinis Mesopotamijos miestas.

PRADŽIOS KNYGOS PIRMIEJI SKYRIAI

Pirmieji vienuolika *Pradžios* knygos skyrių religiniu požiūriu yra labai aiškūs. Rašoma apie pasaulio ir žmonijos pradžią, nuodėmės ir mirties kilmę, blogio ir vandens tvaną, kalbų ir tautų atsiradimą. Tačiau istoriniu požvilgiu šie skyriai yra pilni mįslių. Aplamai paėmus, Senojo Testamento mokslinis tyrimas rodo, kad pirmieji vienuolika *Pradžios* knygos skyrių turi daug bendro su sumerų ir akadų raštija.

MESOPOTAMIJOS RAŠTIJA: PR 1-11 FONAS

Mesopotamijos raštijoje du mitai — dvi epinės poemos yra itin garsios: *Enuma eliš — Kai aukštybėse* (vadinama pirmaisias poemos žodžiais) ir *Gilgameš legenda*. *Enuma eliš* aprašo pasaulio kūrimą per grumtynes kosminės darnos su kosminiu chaosu, o *Gilgameš legenda* — žmogaus nerimą bei mirties baimę ir nemirtingumo ieškojimą.

Enuma eliš poemą sudaro septynios kyliaraščiu rašytos molio plokštelės. Jų atplaišos ir skeveldros mus pasiekė trim keliais: per Nineveh Ašurbanipalo biblioteką, per Ašur miesto griuvėsius ir per Kiš piliakalnio likučius. Ašurbanipalo biblioteką atkasė anglai archeologai

(1901-1902), Ašur miestą — vokiečiai archeologai (1915), o Kiš piliakalnį—anglai ir amerikiečiai (1923). Mus pasiekę poemos tekstai palyginti jauni. Jie tik iš pirmojo tūkstantmečio prieš Kristų. Tačiau savo turiniu ir išraiška jie priklauso senovės Babilonijai — Hamurabio laikotarpiui ir Sumerijai, t.y. antrajam ir trečiajam prieškristiniam tūkstantmečiui.

Gilgameš legendą — epinę poemą sudaro dvylika kyliaraščio plokštelių. Vienuoliktoji yra visų sveikiausia, — mažiausiai amžių nudilinta. Ji — ir ilgiausia, turi 300 su viršum eilučių. Vienuoliktoji plokštelė yra labai svarbi Senojo Testamento tyrimui. Mat, jos turinys yra Tvanas.

Dauguma *Gilgameš legendos* kyliaraščio plokštelių mus pasiekė per Ašurbanipalo biblioteką Nineveh mieste. *Gilgameš legenda* buvo žinoma ir Mesopotamijos kaimynų. Tą liudija antrojo prieškristinio tūkstantmečio vertimai. Bogazkoy, hetitų imperijos sostinės (nūdienėj Turkijoj), archyvai išsaugojo plokštelių atplaišas ne tik hetitų, bet ir huritų kalba. Atrodo, kad poema apie žmogaus mirties baimę ir nemirtingumo ieškojimą buvo vienu iš labiausiai mėgstamų rašinių Derlingojo pusmėnulio kraštuose. *Gilgameš legenda* buvo pažįstama ir Palestinoje. Tai liudija iš XII a. prieš Kristų molio plokštelės skeveldra, rasta Megiddo piliakalnyje.

MITAS: VISUOMENINĖ ŽMOGAUS SAVIMONĖ

Enuma eliš ir *Gilgameš legenda* yra svarbiausi Mesopotamijos mitai. Mums įprasta mitą laikyti netiesa. "Tai yra mitas", dažnai sakome. Be to, mitą vadiname ir pasaka. Tačiau mitas yra spalvingas pasakojimas tiesai išreikšti. Mitu bandyta suprasti ir aptarti gamtą ir įžvalgą į žmogaus padėtį ir paskirtį. Aplamai paėmus, mitas — senovės žmogaus filosofija, o magija — jo mokslas.

Žmogus išgyvena gamtą pajusdamas joje tąsą ir kai-

tą: dienos ir nakties seką; savaitės, mėnesio ir metų laikų raidą. Jis su nuostaba seka gamtos atgimimą — pavasarį; su baime lydi gamtos mirtį — žiemą. Gamta liudija, kad tąsa ir kaita turi metinį ratą. Išgyvendamas metinį gamtos ratą, žmogus nuvokia ir jėgas gamtoje: saulę, mėnulį, dangaus skliautą, audrą, vandenį, žemę... Gamtos jėgos senovės žmogui buvo asmeniškos. Gamta jį kalbino asmeniškai. Neasmeniškų jėgų gamtoje jis nepažino. Mitas yra šio žmogaus pokalbio su gamta spalvinga išraiška. Taigi mitu išreiškiama visuomeninė, arba kolektyvinė, žmogaus savimonė. Jame ryšku ir poezija, ir protavimas, ir apeiginis elgesys. Mat, juo ir įsijaučiama, ir protaujama, ir pagal jį elgiamasi, — norima įgyvendinti tai, apie ką mitas spalvingai pasakoja.

Per gamtos reiškinius žmogus susiduria ir su būtiniais klausimais: pradžia ir tikslu; nematoma, bet įsakmia darna ir jos svarba matomai darnai pavienio asmens ar visuomenės gyvenime. Dienos ir nakties seka, metų laikų raida su pavasariu — gamtos atgimimu ir žiemą — gamtos mirtimi įsakmiai rikiavo žmogų dienos apyvokai ir metų laikų darbuotei. Senoji Mesopotamijos religija yra pati seniausia iš gamtos religijų su taip gausia mitologine raštija. Turėdama šaknis sumerų tikėjime, ji per tūkstantmečius nesiliovė būti dvasios vadove ir aiškinti gyvenimo užduotį ir mirties paslaptį. Įsakymais ir mitu-pasakojimu ji dalinosi atsakymais į klausimus: "Kas esame? Kur esame? Kaip čia atsiradome?"

GYVENIMO UŽDUOTIES MITAS: ENUMA ELIŠ

Mesopotamija yra tarp dviejų kaprizingų upių — Tigro ir Eufrato. Pavasario potvyniai gali paversti į sąnašyną jos derlingą žemę. Be to, gulėdama šalia beribės Arabijos dykumos, ji neišvengia smėlio audrų, *simūm* — sausra ir smėliu deginančio vėjo, skėrių antplūdžio ir beduinų pa-

salų. Mesopotamiečio gyvenimo užduoties samprata yra labai dramatiška. Tai itin ryšku *Enuma eliš* poemoj apie pasaulio kūrimą. Pagal jos kolektyvinę savimonę, žmogus turi dalyvauti metiniame gamtos atkūrime. Naujųjų metų, arba pavasario, šventėje mesopotamietis įsijungdavo į darnos ir chaoso dramą. Apeigine magija jis išreikšdavo savo baimes ir lūkesčius, atnaujindavo metų ratą ir užsitikrindavo sau vietą metiniame cikle. Pavasario šventės centre buvo įsitikinimas, kad kosminė darna yra žmogui svarbi ir įsakmi. Užtat žmogus turi save su ja suderinti. Lygiai svarbu buvo užtikrinti perėjimą iš mirties žiemos metu į gyvenimą pavasarį apeiginiu magijos elgesiu. Apeiginė magija buvo lytinė ir įvaizdi.

Būdinga, kad pavasario dramos šventimas žėri tik metine viltimi. Ateities viltis pagal *Enuma eliš* nesiveržė į priekį, bet *grįžo atgal* į pradžią. Ateitis, pagal mesopotamietį, yra metinis grįžimas į pradžią. Ši savimonė Mesopotamijoje ryški nuo pat Sumerijos laikų iki Kserkso, persų imperatoriaus, amžiaus. 484 metais prieš Kristų Kserksas Pavasario, Naujųjų metų, šventę panaikino.

NEMIRTINGUMO IEŠKOJIMAS: GILGAMEŠO LEGENDA

Žmogus gimsta gyventi, bet turi mirti. *Gilgameš legenda* yra pasakojimas apie sukilimą prieš mirtį. *Enuma eliš* moko, kad žmogus yra sukurtas būti dievų vergu. Mirtis, anot *Enuma eliš*, žmogų sunaikina, arba, geriausiu atveju, nuveda į beprasmį buvojimą tamsiame Požemyje. Tuo tarpu dievai, būdami dievai, puotauja.

Gilgameš legenda pasakoja apie žmogų, kuris ieško nemirtingumo. Gilgameš, legendos didvyris, buvo legendinis Erech (nūdienės Warka) karalius. Dviem trečdaliais dieviškas ir tik trečdaliu žmogus. *Gilgameš legenda* pradžioje aprašo Erech miesto didybę. Tuo primenama, kad Mesopotamijos kolektyvinė savimonė labiau teigė

grupinius poreikius, negu pavienio asmens. Žmonių bendrija — visuomenė jai buvo svarbesnė ir ilgaamžesnė už pavienį. Pavienis asmuo galėjo tik viltis, kad, savo garsių žygių ir darbų padedamas, jis liks gyvas ir garsus po mirties pagarbioje žmonių atmintyje. *Gilgameš legendos* didvyris tuo nepasitenkina, nes nori ir ieško kur kas daugiau: asmeniško nemirtingumo.

Legendoje aprašoma Gilgameš kelionė į anapus Saulėtekio, anapus "Mirties jūros", kur gyvena Utnapištim, vienintelis žmogus, tapęs nemirtingu. Gilgameš kelionė — odisėja. Spalvinga ir pilna nuotykių. Siduri, smuklės mergina, jam pataria nesivarginti, nes

Gyvenimo, kurio ieškai, nerasi.
Dievai, kurdami žmoniją,
mirtį žmonėms paskyrė,
o gyvenimą sau pasilaikė.
Tu, Gilgameš, būk nuolat sotus,
linksminkis dieną ir naktį.
Kiekvieną dieną
paversk šventę;
kiekvieną naktį
šok ir smaginkis!
Tebūnie tavo rūbai švarutėliai,
plaukai išplauti. Nusimaudyk vandeny.
Rūpinkis mažąja rankute, kuri tavosios ieško,
leisk savo mylimajai džiaugtis tavo glėbyje.
Tokia yra žmogaus dalia!

Gilgameš nesuvilioja Siduri žodžiai—nepabūgdamas jos įspėjimo, jis tęsia savo ieškojimą. Sekdamas saulę iki Mirties vandenyno, jis suranda valtininką Uršanabi. Šis po didelių pavojų perkelia Gilgameš į anapus Mirties vandenyno, kur gyvena nemirtingu tapęs Tvano didvyris Utnapištim.

Gilgameš paprašius nemirtingumo iš Utnapištim, šis atsako su klausimais, kurie mažai težada:

Ar mes statome amžinus namus?
Ar mes sudarome amžinas sutartis?
Ar broliai dalinasi palikimu amžiams?
Ar neapykanta krašte trunka amžinai?
Ar upė amžinai aptvindo?
. . .
Nieko nėra amžino.
Tik mirusiųjų ramybė . . .
. . .
. . . dievai renkasi,
mirtį ir gyvenimą jie skirsto,
bet mirties dienų neapreiškia . . .

Gilgameš nemirtingumo neranda. Svetingasis Utnapištim siunčia jį namo į Erech. Norėdamas jį paguosti, pataria pasiimti erškėtrožės, kuri auga ant jūros dugno, šakelę. Beje, erškėtrožės vardas yra "žmogus tampa jaunas senatvėje", t.y. atjaunėjimo erškėtrožė. Tačiau ir šios šakelės Gilgameš į Erech neparsineša. Mat, grįždamas pasiekia patrauklią kūdrą ir užsimano atsigaivinti. Besimaudant žaltys pavagia jo erškėtrožės šakelę. Apie žaltį, nors ir skirtingu požiūriu, rašo ir *Pradžios knyga* (Pr 3, 1-11).

Gilgameš legenda į savo turinį įaudžia ir Tvano pasakojimą. Utnapištim, klausiamas, kokiu būdu jis tapo nemirtingas, atsako pasakojimu apie Tvaną. Apie Tvaną skaitome ir *Pradžios* knygoje (Pr 6-9). Tik Šv. Rašte Tvano didvyrio vardas yra Nojus.

PRADŽIOS KNYGA IR MESOPOTAMIJOS MITAI

Šv. Raštas yra Dievo *Atsiminimai.* Savo Knygoje, "pasinaudodamas žmonėmis, . . . Dievas kalba žmonių būdu". Pradžios knygos priešistorė (Pr 1-11) ir protėvių

sakmė (Pr 12-50) atspindi antrojo prieškristinio tūkstantmečio Mesopotamiją ir Egiptą. Nenuostabu, kad *Enuma eliš* ir *Gilgameš legendos* pasaulėjauta yra tokia artima *Pradžios* knygos pasaulėjautai. Sunkiau atsakyti į klausimą apie Šv. Rašto autorių ryšį su Mesopotamijos mitais. Koks jis buvo: tiesioginis ar netiesioginis? Viena man aišku, kad mesopotamietis Abraomas paliko ne tik Ur miestą, kuriame gimė, užaugo ir gyveno, bet ir gamtos religiją — Mesopotamijos pasaulėžiūrą.

ABRAOMO TĖVIŠKĖJE — URO MIESTE

Mitai, nors ir įdomiausi, vis vien lieka mitais. Kas kita buvoti vietoje, kur jais buvo gyvenama. Po bendro įvado į Ur praeitį ir archeologiją, pabyrame kiekvienas savo keliais.

Ur yra senas sumerų miestas. Griuvėsių miestas. Šv. Raštas jį vadina ir Kaldėjos Ur. Sumerai buvo pietinės Mesopotamijos tauta, kuri nebuvo semitiška. Jų kilmė tebėra iki šiol paslaptis. Atrodo, kad jie atėjo iš Rytų — Irano ar Indijos ir įsikūrė tarp upių krašto žemupyje. Archeologija liudija, kad jau penktame prieškristiniame tūkstantmetyje sumerai gyveno kaimeliuose.

Kaldėja buvo pati pietinė Tigro ir Eufrato upių slėnio dalis. Kartkartėmis Šv. Raštas prie Kaldėjos prijungia ir Babiloniją (Pr 11,28; Jer 50,10). Kaldėjos gyventojai, kaldėjai, buvo semitai. Jie atsirado Mesopotamijoje asirų imperijos žlugimo metu (apie 1000-sius metus prieš Kristų). Asirų imperatoriui Ašurbanipalui mirus (626 m. pr. Kr.), kaldėjas Nabopolassar sukūrė imperiją — naująją Babiloniją, arba Kaldėją. Nabukas buvo jo sūnus ir naujosios imperijos pažiba. Jį sutikome Babilono griuvėsiuose.

Mesopotamijos lygumos.

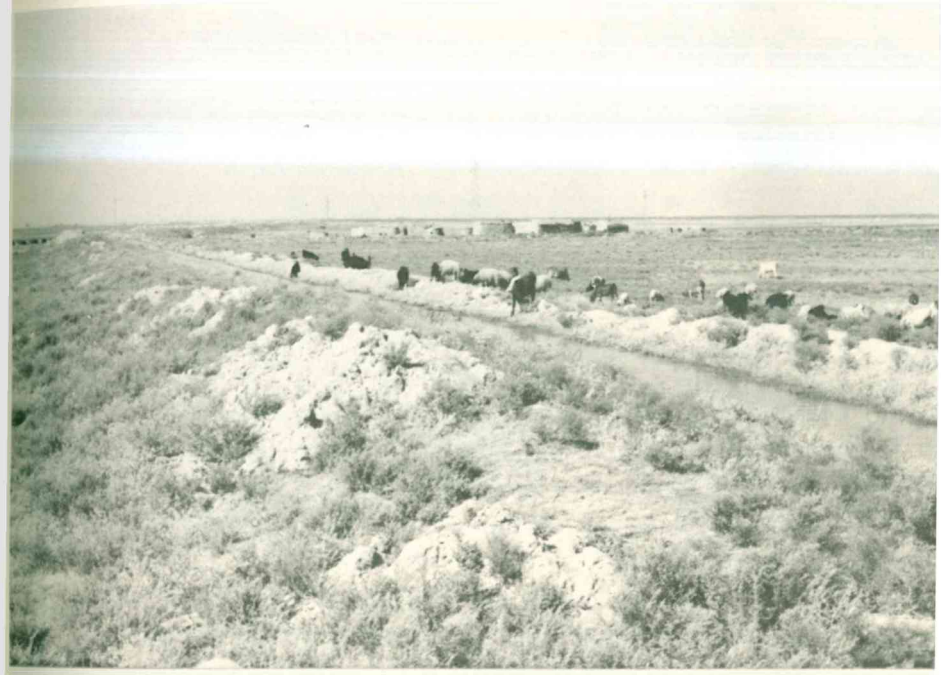

Tvano sąnašynas Ur griuvėsiuose.

Karaliaus kapas Ur mieste.

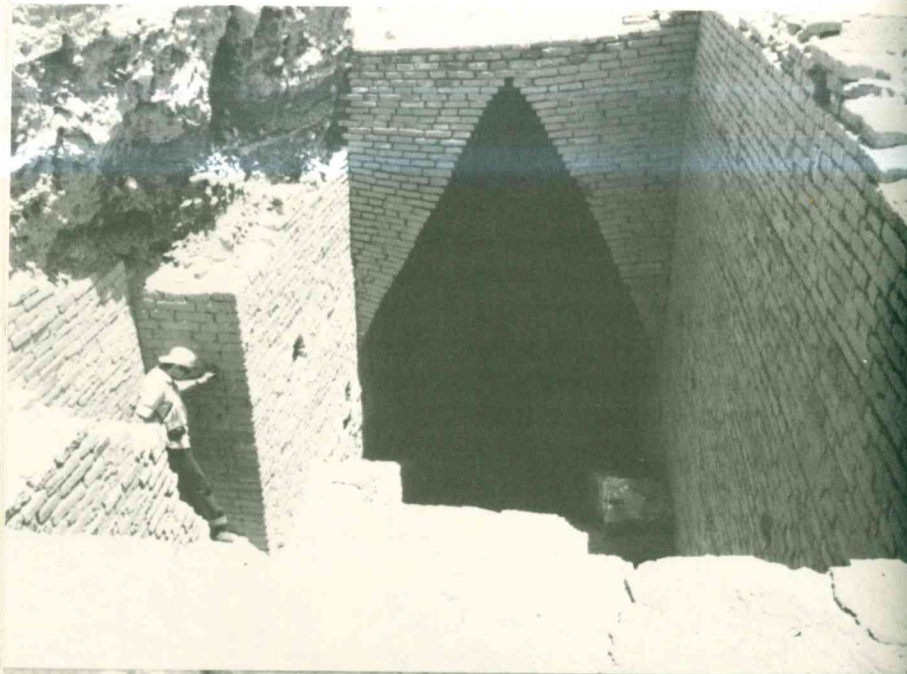

Karaliaus Šulgi įrašas plytose.

Tūno šventovių apdilę pamatai.

Raizgosi siauros gatvelės.

Ur piliakalnis — kupra dykumoje.

Kur pradėti susitikimą su Ur praeitimi? Ji gili ir turininga — svarbi Vakarų žmogaus kryžkelė. Čia vienas sumerų kaimelis tapo miestu, o vienas miestų — miestu-valstybe.

Sumerai buvo pirmieji Mesopotamijos gyventojai, kurie pradėjo rašyti. Ankstyviausios kyliaraščio plokštelės yra tik sumeriškos. Tai įvyko apie 3200 metų prieš Kristų. Istorijos aušra ir saulėtekis Krašte tarp upių yra sumeriško veido.

Ur miestas tapo iškiliu pirmosios sumerų dinastijos laikotarpiu (2850-2350 m. pr. Kr.). Tuomet Sumerija sudarė laisvą miestų-valstybių sąjungą.

Sumerai nebuvo vieninteliai Mesopotamijos gyventojai. Šiaurinėje jos dalyje gyveno semitai. Juos įprasta vadinti akadais. Beje, ir Abraomas buvo semitas. Akadai gausėjo ir buvo karingesni už sumerus. XXIV a. Sargon, akadas, sukūrė pirmąją imperiją Žemės istorijoje: nuo Elam rytuose iki Viduržemio jūros vakaruose, nuo Mažosios Azijos šiaurėje iki Arabijos pietuose. Kadangi imperijos sostinė buvo Akkad miestas, ir pati imperija vadinama Akkad vardu.

Akkado karaliai davė sumerų kultūrai politinę išraišką. Ur miestas pasidavė Sargon valdžiai 2340 metais ir tapo vienu iš svarbių imperijos centrų. Trečiojo prieškristinio tūkstantmečio pabaiga yra Izraelio istorijos pradžia. Protėvių sakmė (Pr 12-50) rodo, kad Šventraščio kraštuose tuo metu buvo daug nerimo ir tautų bei genčių kraustymosi. Tą patį sako ir archeologija. Mesopotamijoje merdėjo sumerų kultūra, Egipte viešpatavo sąmyšis ir nuosmūkis, o Palestinoje buvo palaida bala.

Akadų imperiją sunaikino barbarai Guti. Palengvėle įsibraudami į Mesopotamiją, jie ne tik uždusino akadų imperiją, bet ir padėjo sumerų kultūrai atgimti. Ir šiuo metu Ur miestas suvaidino didelį vaidmenį. Trečioji Ur dinastija ir jos pirmūnas Ur-nammu save laikė "sumerų ir akadų karaliais" ir "keturių pasaulio šalių valdovais" (2060-1950).

Prieš mano akis apdilę trečiosios Ur dinastijos miesto griuvėsiai. Abraomas turėjo būti jo pilietis. Pasaulis, kuriame jis gimė, augo ir gyveno, jau buvo senas, — pražilęs ir raukšlėtu veidu. Abraomo laikais *Enuma eliš* su savo apeigine magija ir kolektyvine savimone bei *Gilgameš legenda* apie mirties baimę ir nemirtingumo ieškojimą buvo gerai pažįstami.

URO MIESTAS ABRAOMO AMŽIUJE

Abraomo tėviškė nūdien yra į vakarus nuo Eufrato upės ir tolokai nuo Persijos įlankos. Abraomo amžiuje Eufratas plovė Ur miestą, o įlanka buvo Ur uostas. Nėra abejonės, kad Ur miestas ir jo apylinkės buvo drėkinamos įmantria kanalų sistema. Dabar, ypač vasaros metu, aplink matai tik dykumą. Oras drebėte dreba saulėje, o *simūm* — sausas ir deginąs vakaris iš dykumos — verčia užsidėti ant burnos drėgną nosinaitę. Pats Ur piliakalnis milžiniškas ir labai kuprotas. Planingi archeologų kvadratai daug kur tik apskritos duobės ir daubelės.

DVIEJŲ METRŲ MOLIO SLUOKSNIS

Tvano pėdsakai? Anglas archeologas Sir Leonard Woolley vadovavo Ur archeologiniam tyrimui šio amžiaus antrame ir trečiame dešimtmetyje. Jis ir aprašo Tvano pėdsakus savo trumpame, bet labai patraukliame veikale apie Ur senovę.

Piliakalnio tyrimas yra archeologijos sritis. Piliakalnį tirdama, archeologija jį sunaikina. Piliakalnius suku-

ria amžiai — žmonės, statydami ir atstatydami savo miestus. Kiekvienas statymas ir atstatymas yra lyg torto sluoksnis su kasdienės apyvokos reikmenimis, statinių likučiais, gatvių grindiniais, kiemais, puodų šukėms, pelenais...

Archeologai, kasdamiesi vis gilyn ir gilyn į Ur piliakalnio sluoksnius, aptiko molio sluoksnį, kurį galėjo sunešti tik vanduo. Iš karto jie pamanė, kad jau pasiektas pats piliakalnio dugnas su pirmykščiu sąnašiniu sluoksniu. Tačiau archeologas Woolley atsisakė šią išvadą priimti. Mat, jam atrodė, kad šis molio sluoksnis yra per arti prie piliakalnio paviršiaus ir jis negali būti žemės paviršius, ant kurio stovi piliakalnis. Užtat jis liepė kasti per molio sluoksnį. Molis buvo labai kietas. Jame neužtikta nei keramikos skeveldrų, nei namų apyvokos reikmenų. Tik kur ne kur rasta koks kauliukas ar sraigės kiautas. Pasikasus maždaug porą metrų, molis staiga baigėsi, ir prasidėjo naujas sluoksnis su ženklais, kad žmogaus gyventa. Imta kasti tolėliau — 100 metrų į šiaurę. Tie patys rezultatai. Vandens sukurti molio sluoksniai rodė dvi skirtingas kultūras: žemąją su rankų darbo keramika ir šukėmis bei akmeniniais (titnago) įrankiais ir aukštąją su iškilia keramika, dirbta ant puodžiaus rato, bei metalo įrankiais.

Archeologai darė išvadas. Anot jų, užtiktas molio sluoksnis liudija, kad Tvanas dalina Mesopotamijos kultūrą ir civilizaciją į du skirtingus periodus. Piršosi mintis, kad dėl to ir sumerų karalių sąrašai dalinami į dvi serijas: karaliai "prieš Tvaną" ir karaliai "po Tvano". Be to, ir užuomina apie Tvaną *Gilgameš legendoje* darosi suprantama. Ką jau bekalbėti apie šventraštinį pasakojimą apie Nojų (Pr 6-9).

Archeologų išvados sukėlė sensacijas. Anot paties Woolley: "Turint omenyje visus davinius, negali būti jokios abejonės, kad tvanas, kurio galimus pėdsakus užtiko-

me, yra ne tik tas anas tvanas, apie kurį kalba istorija ir sumerų legenda, bet ir tas, kuriuo remiasi pasakojimas apie Nojų".

PASLAUGUS SARGAS BALTAME SIJONE

Šalia mirusio Ur miesto kauburėlių yra milžiniška duobė. Sargas šaukia "Švey, švey!" (Palengva, palengva!). Tikrai duobės briaunos labai trapios. Griuvėsių sargas sakosi esąs Sir Leonard Woolley laikų sargo sūnus. Jo baltutis sijonas — *galabijeh* ir galvos gaubtuvas — *kafijeh* plevena dykumos vėjuje. Jo drabužių švarumas ant dulkino piliakalnio tuojau pat sustabdo akis. Prie kariško diržo kabo sunkus revolveris, o abu pečius sverdama, kryžiuojasi atsarginių kulkų juosta. Savita, bet miklia anglų kalba jis sveikina Ur senolių vardu.

Atsargiai leidžiuosi į duobę. Jos net šonai sutrūniję. Tikrai, reikia būti atsargiam. Tik repečkomis slenku žemyn.

Duobės sienos liudija bent penketą tūkstantmečių. Įdomu krapštinėti sienas ir atpažinti sluoksnius, kurie atspindi žmogaus istorijos raidą. Kur ne kur kyšo puodų šukės. Sveiką puodą sunku rasti. Ne tik šukės, bet ir kaulai, ir apyvokos rakandų likučiai. Tikras šiukšlynas! Ima pagunda ką nors pasiimti atminimui. Tačiau tai būtų nusikaltimas ne tik prieš įstatymą, bet ir prieš archeologiją.

Archeologams praeities šiukšlynai — knyga. Paslaugiojo sargo padedamas, atrandu storąjį molio sluoksnį. Tikrai, jame nėra jokios šukelės. Lyg kirviu nukirsta. Šios molio sąnašos turi bent 6000 metų.

Irako senienų departamento pastangomis bandoma duobę apsaugoti nuo didesnio sugriuvimo. Vargu ar pasiseks. Tačiau pačios pastangos labai džiugina. Klausiu sargą, ar šis molio sluoksnis yra panašus po visu piliakalniu. Atsakyti jis neskuba. Patylėjęs atsako: "Ne, ne vi-

sur". Atsisveikinu su Tvano pėdsakais, klausdamas save apie jo apimtį.

Sumerų ir Šv. Rašto pasakojimai apie Tvaną turi ryšį su tikru Tvanu. Tačiau archeologiniai duomenys nėra pakankami, kad patvirtintų visus Tvano pasakojimo bruožus. Aišku tik, kad archeologijos atpažintas tvanas nebuvo visuotinis, bet tik dalinis — vietinė katastrofa. Jis palietė Tigro ir Eufrato upių žemupį — 640 km ilgio ir 160 km pločio. Mesopotamijos gyventojams jis buvo ir liko atmintyje Tvanu.

URO ZIGGURAT: KALNAS DIEVUI SUTIKTI

Gal geriau seksis su Ur Kalnu — ziggurat? Iškilus jis ir dabar. Amžiai ir tūkstantmečiai nespėjo jo sudilinti. Žemutinė pakyla tebestovi ant piliakalnio ir tebeliudija, kad žmogus ir lygumoje kalnus pastatys, Dievo ieškodamas. Ziggurat mano domesį iš karto patraukia.

Visi mano matyti ziggurat buvo panašiai pastatyti. Septynios mažėjančios pakylos viena ant kitos. Pakylos kvadratinės. Atrodo, kad mesopotamietis jau pažino septynias planetas danguje. Septynios pakylos Kalne į dievybę — jo pasaulėjautos įvaizdis. Dievaičio kambarys būdavo ant pačios aukščiausios pakylos. Patogiai nuožulnūs laiptai dar ir dabar veda nuo paviršiaus virš pirmos pakylos. Ur ziggurat yra geriausiai išsilaikęs pavyzdys visoje Mesopotamijoje.

Jaučiu, kad ziggurat — Kalnas į dievybę mane prašnekina. Lipdamas laiptais, bandau suprasti jausmą, kurį išgyvenu. Lyguma, ant kurios tūno piliakalnis su ziggurat, yra rami savo beribiu akiračiu. Beribė lyguma manyje kelia nerimą. Lipdamas jaučiu, kad ziggurat padeda žmogui pakilti, pasižvalgyti ir praplėsti savo horizontą. Ziggurat prašnekina kvietimu lipti ir padrąsina veržtis iš suskirdusios dykumos į aukščiau ir į daugiau, — iš savęs į dievy-

bę — dieviškąjį Kitą. Jaučiu dėkingumą seniai mirusiems architektams už ziggurat — galimumą pakilti virš lygios aplinkos ir ribotumo.

Ur ziggurat prašnekina žmogų net savo griuvėsiais. Koks turėjo būti reginys, kada jo pakylos tviskėjo Eufrato upės ir Persijos įlankos fone! Nūdien tik pirmoji pakyla stabdo akis. Kadaise šiais laiptais Ur kunigai lipo dievaičio statulos lankyti. Naujųjų metų — Pavasario šventės proga jie nunešdavo statulą žemyn procesijai mieste. Prisimenu Jokūbo sapną *Pradžios* knygoje apie kopėčias nuo dangaus ligi žemės (Pr 28,12).

Plytos, iš kurių pastatytos pakylos sienos, degtos. Pakylos sienose pastebiu eiles plyšių. Jie panašūs į skyles patrankoms Viduramžių pilyse. Mane plyšiai stebina. Sargas sako, kad jie stebino ir pirmuosius Ur archeologus. Plyšiai gilūs — kerta išorinę pakylos sieną iki pat ziggurat vidaus, kuris yra molinis. Sargas ima pasakoti, kad archeologai pradžioje manė, jog šie plyšiai padėjo pastatą nusausinti. Tačiau ši išvada pasirodė nepakankama. Molis ziggurat viduje netruko išdžiūti. O retas lietus turėjo šonus nubėgti žemyn. Atsakymą į plyšių mįslę, sako sargas, davė Nabonido, paskutinio Babilono karaliaus, įrašas. Įraše jis sakosi, kad, lankydamas Ur, ziggurat radęs labai apgriuvusį. Atstatydamas ziggurat, rašo Nabonidas, "surinkau nuo jo šonų nulūžusias medžių šakas". Pasirodo, kad ziggurat pakylos buvo šonuose apsodintos medžiais, o plyšiai tarnavo jų laistymui.

Palipu virš pakylos ant molio kauburio. Bent 30-40 metrų nuo piliakalnio paviršiaus. Aplink ziggurat driekiasi miręs Ur miestas. Aptrupėję bestogiai molio namai spiečiasi apie milžinišką Kalną į dievybę. Įsidienojusi saulė krinta kone tiesiai ant mirusio miesto, lyg norėdama išryškinti rūmus, šventoves, namelius ir gatvių raizgyną. Akimis galiu atsekti atkastąsias gatves su jų sankryžo-

mis į visas keturias puses, kol jos vėl pasineria archeologų dar nepajudintame smėlyje.

Kiek tik akys neša, tęsiasi dykuma. Akis sustabdo horizontas — dykumos jungtis su dienovidžio dangumi. Rytuose raitosi siaura žalia siūlė rusvu paviršiumi. Tai Eufratas — upė, kuri, drėkindama datulių gojelius, teka į Persijos įlanką.

GYVENIMAS SENOVĖS URO MIESTE

Prieš akis Ur miesto griuvėsiai. Mintimis keliauju į Ur miesto senovę. Kadaise Persijos įlanka ir Eufrato upė buvo čia pat. Eufratas, kartu su Tigru, nesiliovė savo sąnašomis platinti Mesopotamijos veidą. Pajūrį nustūmė bent 200 km į pietus. Mesopotamija yra šių dviejų upių nuosėdų dovana.

Bagdadas, 420 km į šiaurę, tėra tik 85 metrai virš jūros paviršiaus. Ur — vos ne vos vienas metras, o Basrah, 200 km į pietus, — tik pusė metro. Abraomo amžiuje Ur turėjo uostą laivam. Vietoje dykumos aplinkui žaliavo ir žydėjo spalvinga augmenija.

Palmių gojai ir kviečių laukai supo miestą, nes gėlo vandens kanalai buvo stropiai prižiūrimi. Vietoje kandaus simūm, dykumos vėjo, pūtė gaivus vėjukas nuo pajūrio, o vietoje mįslingo dykumos dejavimo aidėjo gatvių triukšmas.

Kurioj gatvėj, kuriame name gyveno Terah, Abraomo tėvas? Kuriame kieme žaidė mažasis Abraomukas? Nulipu nuo ziggurat ir žingsniuoju per Abraomo miestą. Man atrodo, kad Bagdado namai daug kuo panašūs į senovės Ur namus. Nuėmus nuo Bagdado namų stogus ir palikus juos stovėti porą metų saulėje — ir Bagdadas būtų panašus į Ur. Gaunu įspūdį, kad Abraomas ir jo kaimynai gyveno ištaigiau, negu dabartinio Bagdado priemiesčių gyventojai. Gatvelės, tiesa, siaurutės. Vos ne vos asilas su

manta ant nugaros gali prašliaužti. Tačiau yra gatvelių šonuose namų, kurie turi net keturiolikos kambarių likučius. Ir dviaukščių namų būta. Namų sienos storulės, — bent pusantro metro pločio, o jų durys atsiveria ne į gatvę bet į kiemo pusę. Turėjo būti smagu gyventi senajame Ur mieste.

KAPAI NAMŲ ASLOJE

Vienas Ur miesto gyventojų paprotys nelimpa prie širdies. Archeologas Sir Leonard Woolley atpažino namų priestatus su molio karstais. Lyg svirnas — atskiras butas šeimos mirusiesiems. Vargingesnės šeimos, nepajėgdamos pastatyti priestato, savuosius laidodavo po namo asla. Mirusieji ir po mirties gyveno su gyvaisiais.

Rūpestis mirusiųjų gerove yra būdingas visai žmonijai. Mesopotamijos šeima jautė stiprius, net mirties nesuardomus, tarpusavio ryšius. Šeimos ryšiai buvo glaudūs ir Abraomo gentyje.

ABRAOMAS: MIESTIETIS TAMPA KLAJOKLIU

Ur miesto archeologinis tyrimas liudija, kad Abraomas buvo iškilios ir raštingos visuomenės narys. Kaip suprasti jo poslinkį iš sėslios miestiečio būsenos ir patogaus gyvenimo į klajoklio palapinę ir ieškojimą. Šv. Raštas teigia kad tikrasis Dievas—Dievas, kuris sukūrė žmogų, prašnekino Abraomą su kvietimu palikti Ur gimtinę ir keliauti į Žemę, kurią jis duos (Pr 12,1-4). "Tikėdamas Abraomas paklausė liepimo keliauti į šalį, kurią turėjo paveldėti, ir išvyko, nežinodamas, kur einąs... Mat, jis laukė miesto su tvirtais pamatais, kurio statytojas ir kūrėjas būtų Dievas" (Žyd 11,8-10).

Tapdamas Dievo klajokliu, Abraomas paliko ne tik Ur uostą ir prekyvietes, bet ir Kalną į dievybę — gamtos religiją. Gimimo miestietis, bet pagal Dievo valią tikras

Juo pasitikįs klajoklis. Žmogaus statomas miestas — gamtos religija Abraomo nepatenkino. Jis su ryžtingu pasitikėjimu keliavo į Dievo statomą miestą — į ateitį, kuri neišsitenka gamtoje. Su Abraomo išėjimu iš Ur religija gavo naują kryptį — istorinę savimonę.

Šv. Rašte Abraomas yra įvaizdis žmogaus, kuris, net "Nesant jokios vilties, ... patikėjo viltimi" (Rom 4,18). Jis tapo žmogaus — amžino klajoklio, dypuko, disidento įvaizdis.

URO KARALIAUS KAPE

Vos vos kojas bepavelku. Saulė spigina. Neįprastas dykumos vėjas nejučiomis išdžiovina. Spėju, kad temperatūra turi būti apie 45 laipsnių C. Tačiau būti Ur piliakalnyje ir neužsukti į karaliaus A-ba-gi ir karalienės Šubad kapą būtų apsileidimas. Karalius ir karalienė ilsėjosi kartu su aštuoniasdešimčia dvariškių — damomis ir kareiviais. Be to, jame buvo vietos ir karaliaus karietai su dviem asilais, karalienės karietai su trim jaučiais, ketvertui muzikantų su arfomis, kanklėmis ir mediniais, brangakmeniais išpuoštais, būgnais. Ir vergai blizgino ąsočius ir taures.

Nūdien kapas tuščias. Radiniai išvežti į muziejus — Bagdadą, Londoną, Berlyną, Stambulą. Tik kapo sienos — plytos dar sveikutėlės. Kartkartėmis pastebiu ant jų kyliaraščio įrašą: "Šul-gi, sumerų ir akadų karalius".

Archeologas Woolley aprašo kapų radinius savo knygoje. Skeletai ir padargai — žmonės, gyvuliai ir vežimai buvo rasti suploti. Archeologams teko atkurti pirmykštį kapo vaizdą. Žmonių skeletai liudija, kad mirta ne iš prievartos, bet savo noru. Nerasta jokių ženklų, kurie rodytų sąmyšį ir mirties baimę. Archeologų nuomone, jie visi mirė narkotikų svaiguly.

Archeologai pastebėjo, kad viena dvaro dama netu-

rėjo karūnėlės ant galvos. Visos kitos mirė su auksine ar sidabrine karūnėle. Dama be karūnėlės ant galvos savąją laikė prie liemens. Archeologų nuomone, ši dama pavėlavo atvykti į kapą mirčiai. Pavėlavusi atvykti, nė savo karūnėlės nespėjo ant galvos užsidėti. Ji taip ir pasiliko sijono kišenėje ar rankinuke, kuris kabėjo prie liemens. Tik 4000 metų vėliau archeologai vargšiukę apkaltino pasivėlavimu.

Karalius A-ba-gi mirė. Turėjo mirti ir karalienė Šubad. Turėjo mirti ir visas karaliaus dvaras.

ABRAOMO PAŠAUKIMAS: ISTORINĖ RELIGIJA

Apreikštoji religija — istorinė religija prasidėjo Ur mieste. Apreikštoji religija yra Dievo slinktis žmogaus linkui per įvykius. Visas Senasis Testamentas žėri Dievo pažadu ir daliniu jo išsipildymu Abraomui. Naujasis Testamentas mato Jėzuje "Abraomo sūnų" (Mt 1,1). Per Jėzų Kristų, savo palikuonį, Abraomas yra krikščionių "tikėjimo tėvas".

Abraomas, Dievo prašnekintas ateities viltimi, paliko gamtos religiją ir įmantrią aplinką Ur mieste ir tapo pakeleiviu į Žemę ir Dievo kuriamą Ateitį. Paulius, Tautų apaštalas, aiškindamas Abraomo tikėjimą Dievu, rašo: "(jis) tapo tėvu visiems tikintiesiems..., kurie vaikšto (jo) pėdomis" (Rom 4,12).

PER ILGAI UŽSIBUVOME IRAKE

Viza į Iraką buvo duota tik savaitei. O jau ir antroji įpusėja. Ar nesuvarys į "rojų"? Išvykdami į Mesopotamijos pietus, buvome padavę prašymą, kad leistų ilgiau Irake pabuvoti.

Pasiekus Nasiriyah, apie 10-15 km nuo Ur piliakalnio, valdiškasis gidas kreipiasi telefonu į Bagdadą. Laimė šypsosi tiems, kurie yra pasiruošę ją sutikti! Viza pratęs-

ta. Į Bagdadą galime grįžti neskubėdami ir be baimės. Be to, duotas leidimas ir kelionei į Ktesiphon — partų sostinę.

Iki Bagdado apie 400 km. Knessiye Fatima svečiai būsime apie vidurnaktį.

MESOPOTAMIJA RAŠĖ KYLIARAŠČIU

Prieš akis keleto valandų kelionė. Akys ir kojos labai nuvargusios. Tik galva dar dirba. Puiki proga suburti į krūvą padrikas mintis apie Mesopotamijos raštą — kyliaraštį.

Kyliaraštį sukūrė ir ištobulino sumerai apie 3200 m. prieš Kristų. Erech (nūdienis Warka), *Gilgameš legendos* miestas, savo griuvėsiuose išsaugojo vienus iš pirmųjų bandymų rašyti. Rašmenys yra brūkšniai, panašūs į kylius. Aplamai, buvo rašoma ant minkšto molio lazdele, įspaudžiant kylius.

Sumerai ėmė rašyti piešiniais. Pirmykštis jų rašymas piešiniais yra piktografija. Tačiau piktografinis rašymo būdas kone tuojau pat pasirodė per daug ribotas. Mat, lengva pavaizduoti daiktus piešiniu, bet sunku nupiešti veiksmažodį. Nupiešdamas galvą, mesopotamietis raštininkas norėjo pasakyti, kad turi mintyje "galvą". Tačiau veiksmažodžio "galvoti" jis nemokėjo išreikšti, nes jis yra atsajus. Ilgainiui sumerai ėmė naudoti ideogramas — ženklus, kuriais buvo išreiškiami žodžių ir sąvokų junginiai. Imkime ideograminį junginį — rašmenį "burna". Rašmuo "burna" buvo naudojamas ir veiksmažodžiui "kalbėti". Ir čia dažnai įvyko nesusipratimų. Imkime pavyzdžiu ideogramą—rašmenį, kuriuo išreiškiama "koja". Veiksmažodis "koja" gali išreikšti du veiksmus: "stovėti (ant kojų)" ir "eiti (kojomis)". Be to, reikėjo daug ideogramų. Jų skaičius siekė šimtus. Babiloniečiai ir asirai jų priskaitė tarp 300-600.

Tik ėmus rašmenis naudoti fonetiškai — sujungus rašmenį su garsu, garsinė kalba lazdele buvo perkelta ant molio plokštelės ar kaltuku ant akmens. Garsine rašyba buvo galima išreikšti ne tik garsus, bet ir jausmą, ir mintį. Duodami kiekvienam garsui rašmenį, mesopotamiečiai galėjo pasakyti ar parašyti žodį paraidžiui. Tokiu būdu kyliaraštis išsivystė į lankstų ir parankų būdą įamžinti minčiai, žygdarbiams, sutartims.

Kyliaraščiu naudojosi ne tik Mesopotamija, bet ir Elam bei hetitų imperija. Elam — nūdieniam Irane, arba Persijoj, o hetitų imperija — Turkijoj. Dar užtinkama ir neiššifruotų kyliaraščio įrašų. Ir jie priklauso Derlingojo pusmėnulio tautų raštijai.

Persams užkariavus Babiloniją (VI a. pr. Kr.), kyliaraštis pradėjo eiti iš mados. Dar trumpam laikui atsigavo III-I a. prieš Kristų. Po to visai išnyko.

RAKTAS Į KYLIARAŠTĮ: DARIJAUS I ĮRAŠAS

Įspūdingiausias įrašas — raktas į kyliaraščio raštiją yra saugomas ne kur nors muziejuje, bet iškiliai prašosi skaitomas ant granitinės uolos veido prie Behistun kaimo, Irane. Persų karalius, Darijus Didysis jame įamžino savo žygdarbius.

Behistun įrašas yra svarbus, nes jo pagalba XIX a. mokslininkai iššifravo kyliaraštį. Darijus I, norėdamas, kad visa imperija ir visi pavaldiniai jį deramai suprastų, savo žygdarbius kaltuku įkalė trim kalbom: persų — savo gimtąja kalba, elamitų ir akadų. Reljefas šalia įrašo vaizduoja Darijų I su dešimčia karalių, kuriuos jis paėmė į nelaisvę.

KYLIARAŠČIO VERTĖJAS: HENRY C. RAWLINSON

Renesanso ir Apšvietos amžiuje Vakarų žmogaus domesį traukė klasikinė graikų ir romėnų raštija. Jis buvo ribotas. Aplamai paėmus, antikinio pasaulio pažinimas

liko ribotas iki XIX a. archeologija atkasė Egiptą ir Mesopotamiją. Hieroglifų ir kyliaraščio raštija rodė į nuostabiai iškilią Derlingojo pusmėnulio kraštų praeitį. XIX a. buvo iššifruoti Egipto hieroglifai ir atspėta Mesopotamijos kyliaraščio mįslė. Egipto ir Mesopotamijos raštai Vakarų žmogų supažindino su įmantria Artimųjų Rytų kultūra ir civilizacija. Mirusios tautos ir žilieji senovės tūkstantmečiai vėl tapo istorijos pokalbio dalyviais. Lotyniški, graikiški ir Šv. Rašto tekstai pasirodė perdėm jaunučiai, palyginus su Egipto ir Mesopotamijos tekstais. Tačiau jie pasidarė svaresni Artimųjų Rytų kultūros fone.

Kyliaraščio kodą įveikė jaunas karininkas, anglas Henry C. Rawlinson. 1835 metais, vos 25 metų amžiaus, Rawlinson buvo paskirtas Kurdistano gubernatoriaus Persijoje kariniu patarėju. Jis buvo ne tik kariškis, bet ir istorikas, ir kalbų žinovas. Persijoje jį labai sudomino įrašai su neįprastais, kylio išvaizdos, rašmenimis ant granito uolų ir senovės paminklų. Vienas jų Rawlinsoną burte užbūrė. Tai buvo Behistun įrašas.

Behistun įrašas buvo ilgas. Jis turėjo 1306 eilutes. Tačiau ne jo eilučių skaičius Rawlinsoną traukė. Įrašas yra ant plikos ir stačios uolos Zagros kalnyne, šiaurės vakarų Irane. Seni žmonės Uolą laikė šventa, — ją ir vadino Bagistana — dievų vieta. Rawlinson jautė, kad įrašas Uoloje yra svarbus.

Pati Behistun Uola yra maždaug 540 metrų aukščio. O įrašas ir reljefai bent 90 metrų nuo žemės. Pro šalį eina kelias — karavanų kelias nuo Babilono į Ekbataną (arba Hamadan). Reljefe išsiskiria milžinas vyras su lanku rankoje ir koja ant nugalėto karaliaus, parpuolusio prieš jį, kaklo. Dešimt kitų karalių stovi netoliese.

Rawlinsonui knietėjo sužinoti, kas yra reljefo milžinas, kas yra nugalėtasis karalius, kas yra anas dešimtukas. Tačiau niekas nežinojo milžino vardo, nei įrašo prasmės.

Pats Behistun įrašas labiausiai Rawlinsoną masino. Jis yra didžiulis: 15 metrų pločio ir 5½ metrų aukščio. Praeityje daug kas buvo jį pastebėję. Bet kyliaraščio rašmenys vis liko mįsle. Kalbininkai, bandę juos iššifruoti, pasijusdavo bejėgiai.

Anglas Rawlinson nebuvo pirmasis, kuris ėmė galynėtis su Behistun įrašo paslaptimi. Jau 1765 metais danas matematikas Carsten Niebuhr lankėsi Persepolio mieste. Lankymosi metu atpažino griuvėsius rūmų, kuriuos buvo pastatęs Darijus I. Niebuhr rūpestingai nusirašė nuo griuvėsių keliolika trumpučių įrašų. Įrašuose atpažino tris skirtingas kyliaraščio formas, — spėjo, kad įrašai ant akmens paminklų yra trimis kalbomis. Vėliau šios trys kalbos bus atpažintos tiksliau: senoji persų, elamitų ir akadų (asirų, arba babiloniečių).

Dar svarbesnis žingsnis į mįslingą kyliaraščio prasmę buvo padarytas vienoje Vokietijos smuklėje lažybų dėka. 1802 metais Georg Friedrich Grotenfend, 27 metų kalbininkas ir graikų kalbos dėstytojas, susilažino su bokalo draugais, kad jis iššifruos kyliaraštį. Su jauno žmogaus užsidegimu ir pasitikėjimu jis ėmė spoksoti į Carsten Niebuhr nuorašus. Ir jam nebuvo sunku daryti išvadą, kad įrašai yra trikalbiai, — tas pats įrašas skirtinga kyliaraščio forma.

Grotefend manė padarysiąs pažangą, pradėdamas su viršutinėmis Persepolio įrašų dalimis. Mat, jos užėmė svarbiausią vietą. Jo manymu, šių įrašų dalių ir turinys turi būti svarbus. Be to, jos buvo trumpesnės už žemutines. Nuojautos vedamas, spėjo, kad ši kyliaraščio forma yra persų kalba.

Vienas kyliaraščio rašmuo savo padėtimi ir pasikartojimu patraukė Grotefendo dėmesį. Ir vėl, nuojautos vedamas, spėjo, kad šis rašmuo reiškia "karalių". Vargais

negalais jis ėmė iššifruoti vieną kitą rašmenį. Galų gale jis atpažino dešimt kyliaraščio rašmenų ir tris karalių vardus (vienas jų buvo Darijus). Be to, jis patvirtino, kad pasikartojąs nuožulnusis rašmuo yra rašmenų jungtis į žodžius ir kad kyliaraščiu buvo rašoma iš kairės į dešinę.

Grotefend padarė įtaigią senosios persų kalbos iššifravimo pradžią. Rakto į kyliaraščio mįslę jis nepagamino, — lažybas prakišo. Nors ir įžvalgiai nagingas, jis atsimušė į sieną, nes turimi kyliaraščio įrašai buvo trumpučiai ir nepakankami.

RAWLINSON NUSIRAŠO BEHISTUNO ĮRAŠĄ

Trisdešimt metų po Grotenfend pastangų Rawlinson susidūrė su ta pačia bėda. Tačiau jis buvo susipažinęs su Behistun Uola ir buvo arti jos. Įrašas, kaip matėme, buvo ilgas, — turėjo 1306 eilutes. Ir jame buvo trys skirtingos kyliaraščio formos. Vieną iššifravus, bus lengviau į kitų dviejų mįslę įsiveržti. Rawlinsonui buvo aišku, kad raktas į mįslingąjį kyliaraštį yra ant "nepasiekiamos" Uolos veido.

Rawlinson ėmėsi darbo. Uolos įrašui nurašyti teko pašvęsti net dvylika metų (1835-1847). Pastangos dažnai vedė į pavojų gyvybei. Mat, Uola buvo kone vertikali. Be to, pats Uolos veidas buvo Darijaus I raštininkų nušlifuotas ir apdengtas lako glazūra. Atrodo, kad senieji meistrai naudojosi milžiniškais pastoliais, kurių Rawlinsonui stigo. Jam teko naudotis Uolos briaunomis, kabėti ant virvės ir naudotis virvinėmis kopėčiomis. Daugiausia vargo turėjo su trečiuoju tekstu. Tik guvaus kurdo vaikėzo padedamas, vargais negalais Rawlinson nusirašė Behistun įrašą.

EUREKA! AŠ ATRADAU!

Apie Grotenfend lažybas smuklėje ir pastangas bei rezultatus Rawlinson nebuvo nieko girdėjęs. Dirbdamas

visiškai savarankiškai, jis ne tik priėjo tas pačias išvadas, kaip Grotenfeld, bet jį pralenkė. Behistun įrašas persų kalba buvo iššifruotas. Jame buvo tik 40 rašmenų, kurie išreiškia persų kalbos garsus. Kur kas sunkiau buvo su elamitų kalbos kyliaraščiu, nes jame buvo daugiau kaip 100 rašmenų; akadiškasis, su keletu šimtu rašmenų, buvo sunkiausias. Akadų kyliaraštis dar nebuvo alfabetinis.

DARIJUS, KARALIUS, ĮSAKO...

Behistun įrašo turinys yra vieno iškilaus persų valdovo pareiškimas. Jo vardas yra Darijus I (558?-486 m. prieš Kristų). Susitvarkęs su savo karalystės sukilusiais vasalais, jis panūdo įamžinti savo garbę, žygdarbius ir imperijos didybę. Kadangi imperijos tautos nebuvo vienakalbės, Darijus I įsakė, kad jo pareiškimas būtų pakartotas trimis plačioj imperijoj naudojamomis kalbomis: savo gimtąja persų kalba, užkariautų vakarų — Persijos elamitų kalba ir akadiškai — senovės semitine kalba, kuria naudojosi asirai ir babiloniečiai.

Darijaus I pareiškime yra ir įsakymas:

Darijus, karalius, įsako:
Tu, kuris bet kada žvelgsi į šį įrašą
arba į šiuos raižinius, nesunaikink jų,
bet apsaugok juos, kol tik pajėgsi...

Netrukus būsiu prie Behistun Uolos. Mūsų kelionė iš Irako veda mus į Iraną.

VĖL ŽĖRI BAGDADO PAŠVAISTĖ

Autobuse tylu. Tik motoras lygiai dūzgia. Naktį ir motorui smagiau. Kelionės bendrai rymo, pro langus žiūrėdami į vis didėjančią Bagdado pašvaistę. Kai kurie miega. Diena buvo karšta ir ilga. Nuo Rojaus į Ur... Nuo Ur į Bagdadą. Šuoliavome ant Mesopotamijos — Vakarų žmogaus kryžkelių.

VIEŠNAGĖ HARUN AR-RAŠID MIESTE BAIGIASI

Ilgos dienos ir trumpos naktys. Ilgos, bet greitakojės dienos. Įspūdžiai kraunasi ant įspūdžių, vieta seka vietą. Nuolatinis nėrimas iš dabarties į praeitį ir atgal į dabartį labai užima. Laiko skųstis nebelieka.

Robert North, mūsų vadovas, anksti pasirodo Knessiye Fatima salės duryse. Ir dar su švilpuku burnoje. Net labiausiai įmigę ima akis rankomis trinti ir keltis.

Stebiuosi mūsų vadovo gajumu. Smagu, kad mūsų rūpintojėlis spėjo atsigauti. Ligoninė jį keletą dienų pamigdė, pailsino ir pavalgydino.

Paskutinė diena Irake. Dvi įžymybės mus domina: Ktesiphon griuvėsiai ir Aqar Quf ziggurat. Be to, Irako Senienų departamentas nori atsisveikinti su mūsų grupe. Kviečiame departamento atstovą vakarienei į Al-Šemut restoraną naujajame Bagdade. Prieš akis turtinga diena.

KTESIPHON: PERSŲ RŪMŲ ARKA

Kelias į Ktesiphon neilgas. Tik 35 km. Važiuojame palei buvusį Al-Hikmah — Išminties universitetą. Prieš 1969 metus jam vadovavo jėzuitai. Dabar jis valdžios nusavintas. Tačiau Al-Hikmah vardas, nors kadaise kalkėmis uždažytas, vėl ima rodytis ant sienos prie vartų. Valdiškasis gidas apie Al-Hikmah universitetą vengia kalbėti. Tik pastebi, kad pravažiuojame pro vieną iš svarbesnių Irako aukštųjų mokyklų.

Prieš pat Ktesiphon mūsų autobusą labai sulėtina miesčiukas, vardu Salman Pak. Gausu maldininkų. Man prisimena atlaidai Žemaitijoje. Vertelgos su būdelėmis aprūpina maldininkus maistu ir atminais. Pagrindinė Salman Pak aikštė lyg apsodinta arbatinėmis ir valgyklomis. Kreipiuosi į gidą klausdamas, kodėl čia tokia žmonių spūstis. Gidas mano domesį nukreipia į rytiniame aikštės šone esančią mečetę. "Joje", sako, "yra palaidotas pir-

masis persas musulmonas, šeichas Salman el-Farsi, šijitų šventasis."

Gidas mane klausia, ar pažįstu islamo šventąją knygą — Koraną. Atsakymo nelaukdamas, ima pasakoti apie Korano šaltinius. Pranašas Mahometas buvo didelis poetas. Korano poetinės dalys yra jo paties kūryba. Be to, Korane gausu Mahometo amžiaus Arabijos padavimų ir legendų, žydijos Talmūdo išminties ir Senojo Testamento. Mahometas pažino ir Arabijos bei Sirijos krikščionių tikėjimo kraitį. Gidas pasižiūri į mane su domesiu. "Pradžioje", sako, "Mahometo kaimynai tyčiojosi iš jo mokslo, nes jame atpažino margą rinkinį." Salman el-Farsi padėjo Mahometui aprašyti dangų ir pragarą. Užtat Korano dangaus ir pragaro aprašymas ir yra panašus į persų dangaus ir pragaro aprašymą.

Lėtai šliaužiame per Salman Pak aikštę palei pat mečetę. Sustoti nesaugu. Maldininkai nemėgsta kitatikių spoksotojų. Ir į mečetę įeiti gali tik musulmonas.

Peršliaužus per Salman Pak, atsiduriame didžiuliame palmių gojuje palei Tigrą. Palmės lieknos ir žmogaus rankų prižiūrimos. Palmių gojuje stiebiasi didinga Ktesiphon griuvėsių pažiba — Taq-i-Kesra, karaliaus Chosroes arka, sasanidų, persų valdovų, rūmų likučiai.

KTESIPHONO PRAEITYJE

Ktesiphon griuvėsiai yra garsūs ne vien tik Chosroes arka. Daugiasluoksnis kadaise gyvo Ktesiphon miesto vaidmuo padaro Ktesiphon garsų Artimųjų Rytų istorijoje.

Antrame prieškristiniame amžiuje Ktesiphon miestas buvo Azijos atsakas helenizmui — Graikijai. Mat, partai, nugalėję medus ir persus, ėmė veržtis ir į Babiloniją. O čia viešpatavo graikai. Anapus Tigro, vakariniame jo krante, ir dabar matau kauburius — graikų kultūros cent-

ro Seleukijos griuvėsius. Partai, norėdami užgožti graikų įtaką, ėmė statyti savo miestą rytinėje Tigro pakrantėje. Pradžioje čia tebuvo tik pilis — tvirtovė su rūmais, bet ilgainiui apie pilį išaugo ir miestas, kuris nustelbė graikų miestą.

Romos imperija turėjo daug vargo su partų Ktesiphonu. Ir Trajanas (116 m. po Kr.), ir Lucijus Verus (166 m. po Kr.), ir Septimius Severus (197 m. po Kr.) jį niokojo, bet Ktesiphon klestėjo. O sasanidams — persų dinastijai perėmus partų provincijas (224 m. po Kr.), jis tapo vienas iš Persijos sostinių.

KTESIPHON IR KRIKŠČIONIJA

Iš Ktesiphon persai vargino bizantų imperiją. Besibaigiant VI a., persų karalius Chosroes nusiaubė Palestiną ir Egiptą, bizantų imperijos rytines dalis, ir pagrobė iš Jeruzalės Jėzaus Kryžių. Krikščionijai tai buvo didelis ir skaudus smūgis. Tik po keturiolikos metų Heraklis, bizantų imperatorius, tepajėgė persus išvaryti iš savo žemių ir taikos sutartimi atgauti Jėzaus Kryžių.

Ktesiphon griuvėsiuose prisimenu legendą, kurią kadaise tekdavo skaityti brevijoriuje — kunigų maldyne. Pasakojama, kad Heraklis suruošė šaunias iškilmes Jėzaus Kryžiui grąžinti į Jeruzalę. Apsirengęs iškiliausiais, auksu ir brangakmeniais išpuoštais rūbais, jis pats ant savo pečių nešė Jėzaus Kryžių į Kalvariją, sekdamas Kančios kelią. Priėjęs Šv. Karsto bazilikos duris kurios veda į Kalvariją, buvo nematomos rankos sustabdytas. Juo tvirčiau stengėsi žengti per slenkstį, juo labiau jautėsi stabdomas. Heraklis ir palyda stebėjosi. Tuo tarpu Zacharijas, Jeruzalės vyskupas, nekantriai laukė Jėzaus Kryžiaus prie Kalvarijos. Pagaliau jis ir sako: "Imperatoriau, tu negali panešti Jėzaus Kryžiaus, nes tu neseki Jėzumi". Imperatorius buvo visoje savo didybėje.

Heraklis nusivilko savo iškiliuosius rūbus ir apsivilko paprastą kaimiečio sermėgą. Be jokio vargo peržengė durų slenkstį ir padavė Jėzaus Kryžių Zachariui, Jeruzalės vyskupui.

CHOSROES SOSTO SALĖJE

Chosroes rūmų sosto salės pietinis kampas didingai mane sveikina. Šiaurinis sparnas, sako, buvo nuplautas šio amžiaus pradžioje Tigro potvynio metu. Net plytų nebeliko, — jos panaudotos Bagdado namų statybai.

Sosto salė turėjo būti milžiniška, nes jos likučiai milžiniški. Net galva ima suktis žiūrint į jos lubas.

Arabai, 637 metais užkariavę Mesopotamiją, į Ktesiphon įsiveržė, tik parsidavėlių padedami. Gidas primena pasakojimą apie kilimą, kuris dengė tuomet salės aslą. Kilimas buvęs persiškas ir nuostabiai vertingas. Pagal arabų karo nuostatus, visas grobis, ir nuostabusis kilimas, turėjo būti padalinti mūšyje dalyvavusiems kareiviams. Kadangi kilimas buvo labai vertingas, mūšio vadas nedrįso jo karpyti, bet nusprendė pasiųsti į Mediną, šventąjį Islamo miestą. Kalifas, pranašo Mahometo įpėdinis, kilimą grąžino į Ktesiphon su įsakymu jį "padalinti". Chosroes sosto salės kilimas buvo sukarpytas į gabaliukus — tiek gabaliukų, kiek buvo kareivių. Ali, pranašo Mahometo žento, gabaliukas jau anuomet buvęs parduotas už 50,000 dinarų! Dinaras ir dabar tolygus trims doleriams.

PRAEITIS DABARTYJE

Ktesiphon griuvėsiai yra valstybiniame parke. Parkas — oazė. Vakaruose yra Tigro kilpa. Vandens apstu. Žmogaus rankomis sodintos palmės sudaro paunksnę atgaivai. Parkas — ne tik oazė, bet ir muziejus. Be archeologinių įdomybių iš persų bei partų laikų, yra ir etnografinių dalykų. Itin patraukliai atrodo beduinų palapinė ir

Ktesifono, buvusios partų sostinės, likučiai parke.

Klajoklių beduinų palapinė Ktesifone.

Pelkių gyventojų nendrinis namas.

pelkių gyventojų nendrinis namelis. Abu kruopščiai įrengti ir atspindi jų gyventojų gyvenimo būdą ir poreikius.

KIRAS DIDYSIS GIRIASI

Persų karalius Kiras nugalėjo Babilonijos kariuomenę 539 metais prieš Kristų prie Opis miesto. Taip sako istorinai raštai. Pats Kiras giriasi: "Babilonas atvėrė man savo vartus ir pasidavė be mūšio. . ." Dažnai ant žemėlapio ieškodavau Opis vietovės. Veltui. Gidas rodo pirštu į vakarinę Tigro pakrantę su Seleukijos griuvėsiais. Archeologų spėjimu, Seleukija buvo pastatyta ant Opis griuvėsių.

Opis mūšis iš esmės pakeitė tuometinį Artimųjų Rytų žemėlapį. Juo baigėsi ir žydų tautos tremtis Babilonijoje. Izaijo 40-55 atspindi anuometinę nuotaiką ir nuostabą.

TIEK DAUG DALYKŲ NEMATYTA...

Viešnagė Mesopotamijoje — Krašte tarp upių — baigiasi rytoj. Nežiūrint sunkumų ir slegiančio karščio, norisi jame ilgiau pabuvoti. Tačiau judėti reikia, — ir dabar žmogus yra judanti kryžkelė.

Mesopotamija yra ir ziggurat žemė. Pasisvečiavus, ziggurat, Kalnas į Dievą, tampa įspūdingu Mesopotamijos įvaizdžiu. Smagu viešnagę baigti prie Aqar Quf, arba Agarguf, ziggurat.

Į DUR KURIGALZU: Į KURIGALZU MIESTĄ

Iš Ktesiphon rytiniame Tigro šone autobusu šliaužiame į vakarinį. Vėl per Salman Pak ir per žmonių pilnas Bagdado gatves. Aqar Quf yra palei vieškelį į Damaską, apie 30 km nuo Bagdado.

Į Bagdado gatves pro autobuso langą žiūrėti yra įdomu. Ko čia nematysi! Sunku atskirti šaligatvius nuo gatvės vidurio. Pėstieji ir važiuojantys juda kartu. Važiuojama ir dviračiais, ir dviejų ratų mulų traukiamais ve-

žimais, ir iškiliais limuzinais. Kur ne kur sunkvežimis pilnas jaunų kareivių. Jie važiuoja stačiomis. Gatvė tiesi, bet judėjimas daro vingių vingelius. Arabai prekiauja būdelėse, iš lagaminėlių... Pirkėjų spiečiai.

Kai kur gatvė panaši ir kvepia lyg valgykla. Mėsos kepsniai—*šiš-kebab* ir žuvies kvapas netelpa nosyje. Valgoma stoviniuojant. Vienur kitur per arbatinės duris vidun kviečia prakaituotu veidu riebulis arbatininkas. Paslaugiu kvietimu traukia praeivius iš kamšaties saulėkaitoje į prakaitu sklidiną atgaivą viduje. Be abejo, ten orą judina palubės elektrinės vėdyklės.

Aqar Quf pasiekiame tik po poros valandų. Valdiškasis gidas mums jau kone namiškis. Mūsų gerove nuoširdžiai rūpinasi. Turįs net raktus į plaukimo baseiną, kuris esąs visai netoli ziggurat.

KURIGALZU MIESTO GRIUVĖSIUOSE

Ziggurat — Kalnas į Dievą — stovi ant kasitų karaliaus Kurigalzu sostinės griuvėsių. Kasitai Šventraštyje nėra minimi, bet yra gerai žinomi Mesopotamijos istorijai kaip įsibrovėliai į Babiloniją iš Luristano.

Kasitai turėjo būti įdomi tauta. Ne semitinė, bet turbūt indoeuropietinė. Jie gyveno Irano plokščiakalnyje. XVIII a. prieš Kristų, nežinomų veiksnių verčiami, jie pajudėjo į vakarus. Užkariaudami Babiloniją, jie tapo Mesopotamijos viešpačiais iki XII a. galo. Po to, viską palikę, grįžo į Irano plokščiakalnį, kur pamažėle dingo iš istorijos. Krikščioniškosios eros pradžioje apie juos nieko nebegirdime.

Kasitų karalius Kurigalzu buvo iškilus Mesopotamijoje XV a. prieš Kristų pabaigoje. Jis buvo įsitikinęs, kad kasitų tauta yra sumerų-akadų kultūros paveldėtoja. Užtat ir rūpinosi atstatyti senuosius ziggurat Ur mieste bei Babilone, kur pasistatė naują sostinę save įamžinti. Kuri-

galzu aistringai garbino audros viešpatį, dievą Enlil. Jo sostinės ziggurat ir buvo skirtas Enlil garbei. Elamitai iš Persijos sugriovė kasitų sostinę XII a. Tačiau ziggurat ir rūmų pamatai tebeliudija, kad kasitų būta istorijoje.

Aqar Quf — Kurigalzu, Kalnas į Dievą, rište pririša mano akis. Ir dabar jis dar turi 57 metrus aukščio, ir jo tikslios kertės, lyg modernus kompasas, teberodo į keturias pasaulio šalis. Treji laiptai, statyti iš degtų plytų, tebeveda į aukštesnes pakylas. Matau, kad ziggurat nebuvo tuščiaviduris, bet jo šerdis buvo pripildyta moliu. Molio sluoksnius kas 20 cm stiprina storulės nendrių virvės.

Į ziggurat nebuvo įeinama, bet lipama. Ziggurat yra Mesopotamijos Kalnas į Dievą, kuris žmoguje pažadina būtinį jausmą: žmogus yra klausimas Dievui.

NUSIVILIAME...

Paskutinė viešnagės diena Irake karštesnė negu pirmosios. Su karščiu jau lyg apsiprasta. Tačiau proga atsigaivinti vandenyje ziggurat lankymą labai paspartina. Juk Mesopotamija yra vandeninga,—Kraštas tarp upių! Upes matėme, norisi jų vandenį pajusti. Skubiname gidą į plaukimo baseiną.

Dur Kurigalzu buvo didžiulis miestas. Pakeliui į baseiną praeiname šventyklų, rūmų ir buitinių pastatų pamatus. Irako archeologai juose ir dabar rausiasi.

Plaukimo baseinas yra prie Sakhawiyeh kanalo, palmių gojuje. Gojų supa mūro tvora. Stebiuosi tyla anapus tvoros. Gidas, atrakindamas vartus, lyg dvejoja. Palmių gojuje vėsiau. Po poros minučių išaiškėja, kodėl taip tylu. Plaukimo baseinas be vandens! Jo kampe voratinkliai, o ant dugno veltui bando išlipti besparnis paukščiukas.

DĖKOJAME UŽ PASLAUGĄ

Švenčiame paskutinį vakarą Bagdade — Harūn ar-Rašid sostinėje. Valgome vakarienę restorane Al-Šemūt.

Norime padėkoti Knessiye Fatima kunigams ir gidui už paslaugą. Šveicarams karmelitams kvietimas vakarienės tikra atgaiva. Gidas didžiuojasi galėjęs mums tiek daug parodyti. Į vakarienę jis atvyksta kartu su mūsų kviestu Senienų departamento atstovu.

Al-Šemūt restoranas ištaigus. Valgiaraštis atspindi Artimuosius Rytus ir Europą. Grindys su kilimais, įmantriai padengti stalai su spalvingomis šviesomis, viduje patogiai vėsu. Į Al-Šemūt patekti nėra lengva. Norint jame vakarieniauti, reikia kreiptis į Turizmo departamentą. Iš gatvės į Al-Šemūt neužeisi.

ARABAI IR MUSULMONAI

Nuostabu! Nuotaika prie stalų jauki! O, rodos, kitaip turėtų būti. Poros savaičių suvaržytoje kelionėje matyta, girdėta, patirta tik gera.

Gidas su Senienų departamento atstovu yra mano stalo bendrai. Abu, tiesa, iš Senienų departamento, bet jaučiasi namie ir dabarties voratinkliuose. Tačiau apie dabartį kalbėti iškiliame Bagdado restorane nūdien yra rizikinga. Tenka ieškoti pokalbiui bendros, — įdomios, bet ne pavojingos, — temos.

Gidas, matyt, įsidėmėjo mano susidomėjimą islamu, nes ima savo kolegai apie mane pasakoti. Gido kolega — sunitas musulmonas. Islamas tampa mūsų pokalbio turiniu. Klausiu, kaip jie atskiria arabą nuo musulmono? Ar iš viso galima arabą nuo musulmono skirti? Atsako, kad ne tik galima, bet ir reikia, nes "nors visi arabai ir yra musulmonai, tačiau ne visi musulmonai yra arabai". Mat, esama dvejopo islamo: vakarietiško ir rytietiško. Vakarietiškajam islamui priklausančios trys tautos: arabai, turkai ir iraniečiai, arba persai; rytietiškajam — vidurinės ir rytinės Azijos tautos. Vakarietiškajam islamui būdinga gili pagarba ir prisirišimas prie Arabijos istorijos. "Isla-

mas gimė tarp arabų: islamas sukūrė arabus. Būti arabu yra būti musulmonu!" teigia gido kolega. Tokia, atrodo, yra taisyklė. Man knieti pabrėžti išimtis: Libano gyventojai yra arabai, tačiau jie ir musulmonai, ir krikščionys, ir drūzai. Pats gidas yra arabas, bet tikėjimu krikščionis. Laukiu, kad gidas atkreiptų į tai dėmesį. Jis apie kažką tyliai galvoja ir įdėmiai žiūri į spalvingą stalo šviesą.

Gido kolega apibrėžia rytietiškąjį islamą. Jam esąs būdingas pats islamo religinis pradas — atsidavimas Allah. Žinoma, Arabijos panorama su pranašu Mahometu ir čia nuolat svarbi. Ar gali islamas susitautinti? —klausiu. Taip! Šalia Arabijos islamas susitautina. Pakistanas, Afganistanas, Sovietų Sąjunga, Bengladeš, Indonezija, Filipinai, nors ir yra islamiški kraštai, gyvena pagal islamą, kuris nėra vien tik arabiškas.

SUTAUTINTA RELIGIJA — RYŠYS SU DIEVU

Trys didžiosios Vakarų žmogaus religinės kryžkelės — judaizmas, krikščionybė, islamas — tiki į vieną ir vienintelį Dievą. Visos trys tiki, kad Dievas yra žmogaus ieškotojas, kuris randa žmogų įstrigusį gyvenimo raizgynuose ir neša jį savo gerume.

Judaizmui gyvenimo raizgynai yra "Egiptas". "Egiptas" ne tik istorine, bet ir teologine prasme. Vergija faraonų Egipte ir vergija dabarties "Egipte". Pagal judaizmą, kiekvienas žmogus turi savo "Egiptą". "Atsimink, kad ir pats buvai vergas Egipte ir kad iš ten tave išvedė Viešpats, tavo Dievas. . ." (Įst 5,16).

Krikščionybei gyvenimo raizgynai yra "nuodėmė ir mirtis". Užtat ji nesiliauja švęsti nuostabų įvykį Jėzuje Kristuje:

Meilė — ne tai, jog mes pamilome Dievą,
bet kad jis pamilo mus ir atsiuntė savo Sūnų. . .
. . .

Mes pažinome ir įtikėjome meilę,
kuria Dievas mus myli.
Dievas yra meilė... (1 Jn 4,10.16)

Islamui gyvenimo raizgynai yra "stabų garbinimas". Jau pačioje pirmoje Korano suroje-skyriuje islamas išpažįsta:

Vardan Allah, Užjaučiančio, Gailestingojo...
Šlovė Allah, pasaulių Viešpačiui!
Užjaučiančiam, Gailestingajam!
Karaliui Teismo dienoje!
Tik Tave mes garbiname,
Tik Tavo pagalbos šaukiamės.
Vesk mus tikruoju (islamo) keliu, —
keliu tų,
kuriems Tu esi buvęs maloningas;
ant kurių Tu nepyksti ir kurie nenuklysta. Amen.

Visos trys Vakarų žmogaus religijos pajunta ir išgyvena Dievo, žmogaus ieškotojo, visuotinį gerumą. Joms visoms būdinga šį visuotinį Dievo gerumą sutautinti.

Judaizmas visuotiniam Dievo gerumui duoda itin stiprų tautinį bruožą. Religiją nuo tautos, tautą nuo religijos atskirti judaizme beveik neįmanoma. Dievo sutautinimo problema yra labai aitri mūsų amžiaus Izraelyje. Klausimas "Kas yra žydas?" vis neturi atsakymo.

Islamas visuotinį Dievo gerumą suarabina. Tačiau, anot musulmono vakarienės bendro, "arabai yra musulmonai, bet ne visi musulmonai yra arabai". Abu — judaizmas ir islamas — remiasi religiniu teisynu-įstatymu. Įstatymas tvarko ir pavienio asmens gyvenimą, ir jo santykius su artimu, ir jo ryšį su Dievu. Tautiniai siekiai virsta religiniais siekiais.

Krikščionybė nesiremia religiniu teisynu, bet Įvykiu — Jėzaus Kristaus mirtimi-Prisikėlimu. Jau pirmo-

jo kristinio amžiaus viduryje apaštalas Paulius krikščionis vadina "Kristaus laišk(u), kurį mes (apaštalai), patarnaudami jums (pagonims), surašėme ne rašalu, bet gyvojo Dievo Dvasia, ne akmens plokštėse (Įstatyme), bet gyvų širdžių plokštėse. . . . (nes) raidė užmuša, o Dvasia teikia gyvybę" (2 Kor 3, 3.6). Primenu savo pokalbio bendrams, kad apaštalas Paulius buvo žydas, gimęs ir augęs šalia Palestinos. Tokiu jis, sakau, ir liko. Tačiau visuotinį Dievo gerumą jis perkėlė iš vienos tautos — Izraelio — į visas tautas — pagoniją.

Pokalbis apie Dievo ir ryšio su juo sutautinimą mane priverčia giliai susimąstyti. "Išganymas ateina iš žydų. Bet ateis valanda, — jau dabar ji yra, — kai tikrieji garbintojai šlovins Tėvą dvasia ir tiesa. Ir pats Tėvas tokių garbintojų ieško" (Jn 4,22-23). Krikščionybė tiki Dievu, kuris "trokšta, kad visi žmonės būtų išganyti ir pasiektų tiesos pažinimą" (1 Tim 2,4). Jai "Nebėra nei žydo, nei graiko; nebėra nei vergo, nei laisvojo; nebėra nei vyro, nei moters: visi . . . viena Kristuje!" (Gal 3,28).

Iš tikrųjų, ateidamas į žmogaus istorinį raizgyną, Dievas ir krikščionybėje susitautina. Turime lietuvišką, amerikietišką, rusišką, lenkišką ir tt. krikščionybę. Tačiau krikščionybėje tautiniai siekiai nevirsta religiniais siekiais.

Tikėjimas nėra plyta. Tikėjimas yra žmogus. Plytą galima mesti iš vietos į vietą. Tikėjimas Dievu, kuris ateina į žmogaus istorinį lopelį, atspindi žmones ir tautas.

Vakarienę baigėme vėlai. Bagdadas yra *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakų vieta. Ką sakytų Harūn ar-Rašid apie šio vakaro pokalbį?

Persų menas: reljefas Persepolio sienose.

IRANAS: KIRO DIDŽIOJO IR ISLAMO KRAŠTAS

Dar tik aušta. Penketas taksių jau mūsų laukia prie Knessiye Fatima vartų. Laikas vykti į Bagdado orauostį skridimui į Teheraną, Irano sostinę.

Naktis trumpa, bet keltis smagu. Oras gaivus. Saulės, mat, dar nėra. Skubiai prisipildo pirmieji trys taksiai, ilgėliau trunka ketvirtasis, o penktojo vairuotojas ima nekantrauti. Turiu užduotį atžymėti sąraše kiekvieną išvykstantį ir priminti nieko neužmiršti. Išleidžiu ketvirtąjį taksį. Penktajame jau snūduriuoja du kelionės bendrai, bet pagal sąrašą hongkongiečio Joseph Au dar nėra. Atvykus į Iraką, Joe neteko savo lagamino. Išvykstant iš Irako, jo paties nėra. Nejaugi jį palikome Al Šemūt restorane vakar naktį? Skubu į salę, kurioje miegojome. Uždegu visas šviesas. Mūsų Joe dar tebemiega!

Orauostį ankstų rytą pasiekti lengviau negu vakare ar dienos metu. Judėjimo ant vieškelio maža. Žandarmerijos užtvaros jau buvo tikrinusios pirmuosius keturis taksius. Mus praleidžia netikrindami.

Pačiame orauostyje tenka susimesti. Mat, išskrendame visą valandą anksčiau, negu numatyta. O mes dar susivėlavome pakilti iš nakvynamio. Skubus perėjimas per muitinę ir pasų kontrolę. Bėgte bėgame į lėktuvą. Patarnautojas moja, kad skubėtume. Uždusę krintame į kėdes ir rišamės diržus. "Ar visus atvežei?" girdžiu Bob North balsą. "Ar yra Joseph Au?" klausiu. North žvalgosi kabinoje ir su kreivu šypsniu atsako: "OK!"

Kylame į saulėtekį. Mesopotamija — Kraštas tarp upių, saulės žadinamas, gaubiasi ryto nuostaba. Matau abi upes — Eufratą ir Tigrą. Lyg du vingiuoti žalčiai rusvoje lygumoje.

Po pusvalandžio jau esame virš Zagros kalnų Irane.

LĖKTUVU VIRŠ IRANO

Iranas yra vardas, kurį šachas Reza Khan 1935 metais davė Persijai. Sanskrito kalboje Iranas reiškia arijų, arba kilniųjų, šalį.

Istorija, geografine padėtimi ir dydžiu Iranas yra Artimųjų Rytų milžinas. Triskart didesnis už Prancūziją plotu (1,648,000 kvadratinių kilometrų).

Sėdžiu lėktuvo dešinėje prie lango. Vos perskridus Zagros kalnus su Kurdistanu ir Luristanu, pietuose pasirodo beribis Irano plokščiakalnis. Tuščios aukštumos su druska pasūdyto smėlio dykumomis. Susipažįstu su kraštu, žemėlapio padedamas. Ką tik perskristi Zagros kalnagūbriai skiria Iraną nuo Irako vakaruose. Atrodo labai laukiniai, — masyvi siena nuo Azerbaidžano šiaurėje iki Persijos įlankos pietuose, su keletu 4,000 - 5,000 metrų viršūnių. Rytuose, palei Afganistano pasienį, yra Khoras-

san kalnai. Ir jų viršūnės siekia 3,500 metrų. Irano pietuose, Fars dalyje, stiebiasi 3,000 metrų kalnų keteros. Šiaurėje gi dunkso Elburso kalnai su išdidžiąja 5,671 metų aukščio Demavend viršūne. Irano plokščiakalnis — 1,200 metrų aukštuma su Dašt-i-Kavir ir Dašt-i-Lut druskos dykumomis. Tik palei Kaspijos jūrą ir Persijos įlanką žemėlapis turi vietos žaliom spalvom. Dėmesį patraukia upės — jų tiek mažai tokiame milžiniškame krašte. Žemėlapyje surandu tik keturias: Karūn, kuri vingiuoja per Khuzistan pietuose į Persijos įlanką; Sefid, kuri per Kurdistaną veržiasi į Kaspijos jūrą; Haraz, kuri nuo Demavend kalno skuba išsilieti į Kaspiją. Ketvirtoji man itin įdomi. Prasideda plokščiakalnio dykumoje ir pasibaigia dykumoje. Tai dykumos upė. Jos vardas Zayandeh Rud. Kraštas toks didelis, o upių mažai.

Vanduo Irane turi būti labai brangus. Pastebiu, kad Zagros kalnų keteros dar tebesivėsina sniegynuose, nors liepos mėnuo jau įpusėjęs. Spėju, kad Zagros sniegynai yra svarbūs vandens šaltiniai Irane.

Lėktuve, be mūsų grupės, keleivių tik keliolika. Galiu klajoti nuo lango prie lango ir stebėti Irano gamtovaizdį iš viršaus. Plokščiakalnio paviršius patrauklus savo spalvomis. Jame gausu Dievo duotų raukšlių. Kur ne kur matau ir žmogaus sukurtas oazes. Vieškeliai, lyg juodi kaspinai, riša abu akiračio pakraščius. Domesį patraukia mažų kraterių linija, jungianti oazę su oaze ir oazes su jų apylinkėmis. Suku galvą, norėdamas atspėti jų paskirtį. Aha, jau žinau! Kraterių linijos prasideda kalnų papėdėse, kalnuose gi tirpsta sniegynai. Irano vandentakių tinklą sudaro požeminiai kanalai. Tuneliai apsaugo, kad dykumos karštis neišgarintų vandens. Paviršiuje matomi krateriai yra šachtos, kurias padarė vandentakių kasėjai. Irigacijos tinklas dykumoje turi būti brangus. Vėliau pa-

tyriau, kad požeminis vandentakių tinklas Irane yra tokio senumo, kaip ir šacho sostas, — iš prieškristinių amžių.

Pilotas primena, kad esame virš Qom, šventojo šijitų miesto. Rudi pastatai rudame plokščiakalnio fone. Gausūs minaretai ir kupolai spindi saulėje. Lėktuvas sukteli šiaurėn. Artėjame į baltas Elburso kalnų viršūnes. Jų pietinėje papėdėje driekiasi Teheranas, Irano sostinė. Rūkas — dūmų ir suodžių mišinys primena Europos ir Jungtinių Amerikos Valstybių miestus.

Esame virš paties miesto. Noriu atpažinti senamiestį ir naujamiestį. Veltui. Teheranas turi būti labai jaunas miestas, nes senamiesčio neturi. Jo gatvės — platūs bulvarai, o namai daugiaaukščiai ir modernios statybos. Atrodo, lyg miestas būtų be praeities. Nesinori tikėti, kad esi virš vienos Artimųjų Rytų valstybių sostinės. Rodos, kad apačioje yra Kalifornijos Los Angeles su Western ir Vermont gatvėmis. O automobilių gausa gatvėse! Teheranui trūksta didžiųjų vieškelių.

TEHERANO ORAUOSTYJE

Nusileidžiame atokiau nuo orauosčio pastatų. Iš lėktuvo mus persodina į ilgą, lanksčiu viduriu, autobusą. Orauostis tarnauja ne tik civiliniams, bet ir kariniams poreikiams. Lėktuvai su įvairių valstybių ženklais ir spalvomis tupi eilėse ir yra ruošiami skridimui. Lufthansa, PanAm, Aeroflot, Sabena, Alitalia...

Pasams tikrinti bent penkios būdelės, kiekviena su pasienio policijos tarnautoju. Pasą tikrina tik vienas tarnautojas. Iš padilbų nežiūri. Pavarto savo abėcėlinį "nepageidaujamų" svečių vardyną, deda antspaudą ant paso ir, jį grąžindamas, sako "merci". Keleivių eilės trumpėja labai greitai. Eilėje stovi jauna motina su kūdikiu ant rankų. Policininkas ją nuveda prie pasų tikrinimo būdelės be eilės. Ana, senukas, sijonuotas arabas, iš Bagdado su

keletu gabalų mantos. Policininkas ir jį nuveda be eilės prie pasų tikrinimo tarnautojo.

Muitinėje nė vienam iš mūsų nereikia atidaryti lagamino. Tik paklausia, ką turi apmuitinti. Viens, du... ir esame Irane. Smagu!

Iranas nėra arabiškas kraštas. Irane tik rašoma arabiškai, o kalbama persiškai.

REBEKA SU AUTOBUSU

Bagdade turėjome didelį rūpestį. Mat, užgaišę ilgiau negu buvo planuota, baiminomės, kad visi mūsų planai Irane nueis vėjais. Tik pasiuntėme savo kelionių biurui telegramą, kad atvažiuojame su pasivėlinimu. Ir dabar baiminamės...

Tarp muitinės ir laukiamojo orauostyje aukštos sienos ligi lubų nėra. Poros metrų sienelė teskiria laukiančiuosius nuo atvykstančiųjų. Koks džiaugsmas matyti iškeltą įrašą "Archaeological Survey '76". Nematau nei rankų, nei asmens — tik užrašą. Esame laukiami! Telegrama iš Bagdado nepaklydo.

Skubame prie nematomų rankų — asmens, kuris laiko užrašą. Dėkinga širdimi ir pakilusia nuotaika apspintame viduramžę moterį su plačia šypsena. "I am Near East Tours", ji sako. Ir, perduodama užrašą pirmajam iš mūsų, tiesia ranką su: "My name is Rebekah... Welcome! Bienvenu!"

Rebeka teiraujasi apie kelionę. Pastebi, kad esame dulkini ir barzdoti. Juokaujame apie Hatra, Mosul, Dur Kurigalzu... Šypsosi, sakydama "Irane atsigausite..." "Ar jau visi?" klausia. "Tik 22? Kur dar vienas?" Rebeka yra labai pastabi ir kruopščiai pasiruošusi būti mūsų gide.

Lauke karšta. Sausas vidurvasario karštis. Prie orauosčio mūsų laukia autobusas — patogus ir vėsinamas.

IRANAS REMIASI VAKARAIS

Gatvė iš orauosčio į miestą yra Dwight D. Eisenhower bulvaras. Pirmoji gatvių sankryža veda į Elizabeth II bulvarą. Iš gatvių vardų matai, kad Irakas remiasi Rytais, o Iranas — Vakarais.

Gatvių sankryža turi persišką vardą: Šahyad — Šacho paminklas. Persijos sostas yra 2,500 metų senumo. Dinastijos keitėsi, bet sostas liko tas pat. Paminklo vardas iškilus: Arya Mehr — Arijų saulė. Jį pastatė dabartinis šachas Muhammad Reza 1971 metais minėdamas 2,500 metų sukaktį. Nūdien Arya Mehr paminklas yra Teherano Eifelis. Tačiau jis tėra tik 45 metrų aukščio (Eifelis — 400 m.). Neatrodo, kad jis būtų žmonių lankomas. Tik automobilių upė teka abiem kryptim pro paminklo šalį.

Ir viešbutis, kuriame sustojame, turi vakarietišką — Elizabeth II — vardą. Vieta patraukli. Kitoje gatvės pusėje milžiniškas imperatorės Farah parkas, o pašonėje Teherano universitetas.

Esame laukiami ir viešbutyje.

REBEKA LEIDŽIA TIK NUSIPRAUSTI

Viešnagė Irane jau suplanuota. Likęs priešpiečio laikas skiriamas pokalbiui apie Iraną; popietė laisva. Rytoj — priešpiet į muziejų, o popiet skrendame į Isfahan. "Tai tik gera pradžia", sako Rebeka. "Pagal sutartį, parodysime ne tik Irano praeitį, bet ir dabartį. Širaz, Abadan, Ahwaz pasieksime lėktuvu, o Šuša, Kermanšah, Hamadan, Qazvin, Rašt, Bandar-i-Pahlavi, Čalūs — autobusu", ji tęsia. Skubomis pieštuku žymiu vietas žemėlapyje. Bandar-i-Pahlavi ir Čalūs yra Kaspijos pajūryje, o Širaz — pietuose, netoli Persijos įlankos.

"Pokalbis apie Iraną už pusės valandos", reikšmingai primena Rebeka.

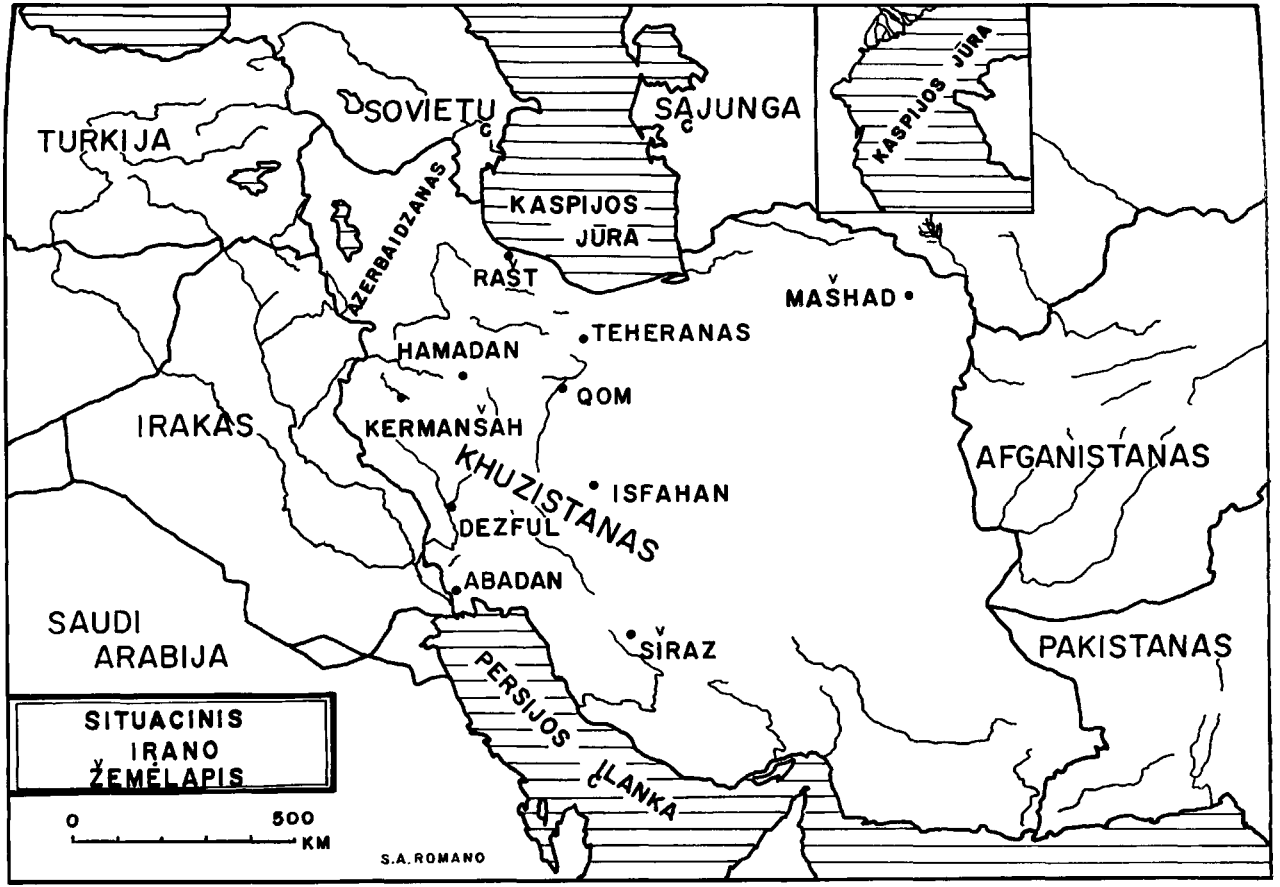
TURKIJA
SOVIETŲ SĄJUNGA
KASPIJOS JŪRA
AZERBAIDŽANAS
RAŠT
MAŠHAD
TEHERANAS
HAMADAN
QOM
KERMANŠAH
IRAKAS
AFGANISTANAS
KHUZISTANAS
ISFAHAN
DEZFUL
ABADAN
SAUDI ARABIJA
ŠIRAZ
PAKISTANAS
PERSIJOS ĮLANKA
SITUACINIS IRANO ŽEMĖLAPIS
0
500
KM
S.A. ROMANO

Pokalbis vyksta baro kampe. Rebeka pataria nesivaržyti ir naudotis baro paslauga. Arbata ir čia yra tautinis gėrimas. Be to, yra apstu alaus, sunkų, kavos... Pokalbis žada būti jaukus.

Nustembu, kad Iranas — Kilniųjų valstybė — nėra vientautė šalis. Apie azerbaidžanus, kurdus ir turkomanus buvau kadaise girdėjęs geografijos pamokose. Dabar sužinau, kad Irane yra ir baktiarų, ir lūrų, ir arabų, ir kaškų, ir balučų. Rebeka sako, kad tik 65% Irano gyventojų yra persai. Mane labiausiai patraukia dvi mažumos — afšarai ir šasavanai. Jie tebėra klajokliai. Vasarą jie savo kaimenes gano Elburso šlaituose, o žiemą praleidžia plokščiakalnyje prie Širaz.

Rebeka primena, kad Iranas yra konstitucinė monarchija. Šah — šachas, geriau pasakius, Šahanšah — šachų šachas yra karalių karalius ir Aryamehr — Arijų saulė. Ir dabartinės Pahlavi dinastijos šachas savo sostą sieja su Kiru Didžiuoju, VI prieškristinio amžiaus achemenidų valdovu.

Iranas yra būdingas ir tuo, kad valstybinė religija šijitinis islamas. Šija islamas gimė Irake, bet prigijo persų tarpe. Šijitams būdinga nepripažinti renkamo islamo kalifo — Mahometo įpėdinio. Anot jų, dvasinė Mahometo galia yra perduodama kraujo giminyste per Mahometo žentą Ali, jo sūnus Hasan ir Hussein ir dar devynis jų įpėdinius. Rebeka teiraujasi, ar žinome skirtumą tarp kalifo ir imam. *Imam* sunitų musulmonų tarpe yra žmogus, kuris vadovauja bendrai maldai mečetėje. Tuo tarpu *imam* šijitų musulmonų tarpe yra kone kunigas. *Kalifas* sunitų islame yra Mahometo įpėdinis. Ali, Hasan, Hussein ir devyni jų įpėdiniai yra šijitų *imam*. Dvyliktasis — paskutinis *imam* šiuo metu turi slapstytis nuo paglemžėjų. Jis turi apsireikšti kaip paskutinis *imam* Mahdi paskuti-

nę pasaulio dieną. Tuo tarpu ayatullah ir mullah atspindi Dievo — Allah valią. *Ayatullah* reiškia Allah atspindys, o *mullah* — (Allah) mokytas. Jie liudija ir aiškina Allah apreiškimą, tikinčiuosius užtaria ir atperka savo mirtimi ir kančia. Rebeka pakartotinai palygina ayatullahs ir mullahs su kitų religijų kunigija, bet pabrėžia, kad jie nėra kunigai, nors savo vaidmeniu ir įtaka yra labai panašūs į kunigus.

REBEKA KALBA APIE TEHERANĄ

Rebeka mėgsta būti klausinėjama. O man liežuvis niežti, nes noriu žinoti, kodėl Teheranas atrodo lyg miestas be praeities. Mane stebina, kad krašto sostinė su 2,500 metų senumo sostu nerodo jokių senatvės raukšlių. Lyginu Teheraną su Jeruzale, Atėnais ir Roma.

Mano klausimas Rebekai patinka. Taip, sako, Teherano pastatai modernūs, gatvės plačios ir medžiais apsodintos. Parkų labai daug. Vanduo iš Elburso kalnų gaivina augmeniją parkuose ir žmones gatvėse. Matysite, sako, mieste įmantriai įruoštus ir prižiūrimus vandens kanaliukus, kurie skiria šaligatvius nuo gatvių. "Kodėl Teheranas atrodo jaunas?" klausia pati save Rebeka. "Teheranas *yra* jaunas", pati atsako.

Teherano praeitis tesiekia tik XI a. po Kristaus. Tada čia buvo tik nežymi gyvenvietė Rages, seno Persijos miesto, paunksnėje.

Man prisimena, kad "Rages Medijoje" yra minimas *Tobijo* knygoje, Senajame Testamente. Ir persų šventoji raštija *Avesta* Rages pažįsta.

Turkai — seldžiukų dinastija, tęsia Rebeka, padarė Rages miestą savo sostine. Tačiau XIII a. mongolai nuniokojo seldžiukus ir jų sostinę. Rages gyventojai ieškojo saugesnių užuovėjų. Viena jų buvo Teheranas. Taigi Teherano pradžia — XIII a.

Teheranas liko ir toliau kitų Persijos miestų paunksnėje iki XVIII a. pabaigos. Aga Mohamed Qajar (Kadžar) pradėjo naują dinastiją ant Persijos sosto. Reikėjo ir naujos sostinės. Laimingu sutapimu, Teheranas buvo Aga Mohammed klajoklių genties kaimynystėje. Naujoji dinastija ėmė tvirtintis Teherane. Pastatė pilį. Aga Mohammed Qajar norėjo, kad visa Persija pajustų, jog jis viešpatauja. Rebeka mums papasakoja apie jo žiaurumą: "Po pilies slenksčiu palaidojo savo pirmtako galvą."

Ilgainiui aplink pilį ėmė dygti gyvenamieji namai ir augti prekyvietės. Aga, Mohamedo įpėdinis, pastatydino pasakiškus Gulistan rūmus ir iškilias mečetes. Sostinė Teheranas darėsi puošnesnis. Šacho Naser ed-Din valdymo metu (1848-1898), jis atrodė ir jautėsi Persijos sostine.

Nūdienį ir modernų sostinės veidą Teheranui davė dabartinė Pahlavi dinastija. O pati Pahlavi dinastija prasidėjo tik XX a. su Reza Khan, Irano armijos karininku. 1921 metais jis vadovavo perversmui. Po poros metų Reza Khan tapo Irano ministeriu pirmininku, o 1925 m. tautos atstovai jį paskelbė šachu.

Rebeka prideda, kad šachas Reza Pahlavi mirė tremtiniu Pietų Afrikoje. Mat, II pasauliniam karui prasidėjus, jis įsivėlė į suokalbį su Vokietija. Sąjungininkai, to nepakęsdami, užėmė Iraną ir privertė šachą Reza Pahlavi atsisakyti sosto sūnaus Muhammad Reza naudai. Sako, trys didieji — Rooseveltas, Churchillis ir Stalinas — 1943 metais Teherane dalinosi pasaulį.

Teheranas *yra* jaunas miestas. Pahlavi dinastija nugriovė senąsias miesto sienas bei vartus ir užlygino pilies gynimo griovius. Norėdama pasivyti Europą, ji išvedė naujas gatves ir įvedė europietišką architektūrą.

TEHERANO CENTRAS — POVO SOSTAS

Šachas Nadir 1793 metais Povo sostą į Persiją pargabeno iš Delhi miesto Indijoje. Jis kadaise stovėjo Jahan, mogulų imperatoriaus, audiencijų salėje. Šachas Nadir nuniokojo Indiją ir apiplėšė imperatoriaus rūmus. Ilgainiui Povo sostas tapo Persijos šachų įvaizdžiu. Kur Povo sostas, ten yra Teherano — Irano centras.

Povo sostas nūdien yra laikomas Gulistan rūmuose. Gulistan rūmai yra Teherano centras — Persijos karalių sosto vieta.

POKAITIS TEHERANE

Rebeka, mus apgyvendinusi ir supažindinusi su nauja aplinka, ragina pailsėti — eiti pokaičio. Mat, Teherane taip daroma. Judėjimas gatvėse aprimsta, krautuvės ir įstaigos užsidaro, net gaivusis vėjukas nuo Demavend kalno apsnūsta.

Nėra taisyklės be išimties. Pasitenkinti vien tik pokalbiu apie Teheraną man ne prie širdies. Norisi pabuvoti gatvėse, pasidžiaugti Gulistan rūmais, užeiti į mečetes. Suvalgęs viešbučio užkandinėj daugiasluoksnį sumuštinį, imu žemėlapį į rankas, dedu kepurę ant galvos ir išeinu paklajoti po miestą be praeities.

TEHERANO GATVĖSE

Paklysti Teherane sunku. Tuojau pat išmokstu du persiškus žodžius: *khiaban* — gatvė ir *meidan* — aikštė. Noriu pasiekti Gulistan rūmus — prie Meidan Sepah.

Kur ne kur šaligatvį nuo gatvės skiria vandens kanaliukas. Ir medžių paunksnės daug. Eiti smagu. Man įdomu pasukti iš didžiųjų gatvių į mažesnes, nes norisi pamatyti, kaip žmonės gyvena.

Lengva pastebėti, kad mažesnės gatvės nuo didžiųjų skiriasi. Vietoje krautuvių su įmantriomis vitrinomis —

spintos dydžio krautuvėlės; vietoj įmantrių prekių — duona, alyva, daržovės, žibalas... Tačiau švaru. Nebaugu eiti ir žvalgytis. Į svetimą žmogų niekas nekreipia dėmesio. Stabteliu ties kilimų audyklos durimis. Pats karštis, bet pokaičio audėjos neturi. Dvi jaunos mergaitės triūsia prie kilimo staklių. Elektrinės vėduoklės ūžia audyklos kampuose. Audėjos ir prie darbo apsigaubusios su čador — juodu gaubtuvu.

KILIMŲ AUDIMAS — MENAS

Kilimų audimas Irane yra liaudies menas. Ir kaimuose, ir klajoklių palapinėse užtinki kilimų stakles su jaunomis audėjomis. Kilimuose įaudžiama tautos siela — pasaulėjauta, kuri yra labai turtinga genčių savitumu. Audėjos yra liaudies poetės.

Pomėgis įvaizdžiams yra labai ryškus. Įvaizdis kilime apsaugo abu — audėją ir pirkėją — nuo nelaimių, neša palaimą namams. Kupranugaris yra turto įvaizdis, gaidys įvaizdina pergalę, šuns įvaizdis kilime saugo nuo ligų ir "blogos akies". Gyvybės medis, senasis Mesopotamijos įvaizdis, užtikrina audėjai ir pirkėjui sielos nemarumą.

Kilimas yra labai senas žmogaus kūrinys. Sumerai jau V prieškristiniame tūkstantmetyje audė plaušinius kilimus iš nendrių iškloti savo namus ir šventoves. Be to, jie naudojo plaušinius kilimus pertvaroms savo nendriniuose nameliuose. Ilgainiui žmogus išmoko vertinti vilnas. Iš vilnų audė ne tik sau drabužius, bet ir kilimus.

Vilnoniai kilimai gimė Azijos plokščiakalnių klajoklių tarpe. Jiems palapinė be kilimo, lyg namas be stogo. Kilimas — klajoklių lova, sauganti nuo žemės drėgmės ir smėlio; kilimas — svarbi balno dalis ir papuošalas; kilimas — vieta ir altorius maldai.

MEIDAN-I-SEPAH: SEPAH AIKŠTĖ

Bijau drumsti Teherano pokaitį. Eidamas gatvėmis, didelėmis ir mažomis, vis labiau įsidrąsinu. Mat, imu įsitikinti, kad pokaičiauja tik plačiosios gatvės, o siaurosios ir popietėje kruta ir pluša.

Meidan-i-Sepah pasiekiu maždaug po valandos. Jos centre ant bronzinio arklio joja Pahlavi dinastijos tėvas, šachas Reza Khan. Kadaise šiaurinis Meidan-i-Sepah pakraštys buvo kadžarų miesto siena. Dabar ten stovi Teherano miesto rotušė. Man reikia kirsti aikštę pietų kryptimi, nes ten jau matau gaivų sodą su Gulistan rūmais.

GULISTAN: ROŽIŲ SODO RŪMAI

Gulistan persų kalboje reiškia Rožių sodas. Iš tikrųjų reikėtų sakyti *Rožių sodas* soduose. Gulistan rūmai yra sodų gilumoje.

Pereinu išorinį sodą. Vėsu. Daug žmonių, jaunų ir senų, ieško atgaivos. Išorinis sodas turi net keletą valdiškų pastatų. Vidinį sodą nuo išorinio skiria meniška pintos geležies tvora. Vos perėjus vartus, puošnūs dekoratyviniai ežerėliai prašyte prašo, kad jais gėrėtumeis. Kitaip ir būti negali. Ir patys Gulistan rūmai gėrisi savo atspindžiu ežerėliuose. Viename iš jų balta gulbė moko savo jauniklius išdidžiai plūduriuoti. Vaikai krykštaudami plukdo mažučius laivelius.

Priekinėje Gulistan rūmų pusėje yra didžiulė, vienu aukštu nuo žemės pakelta, niša su iškiliu sostu. Kadaise čia šachai ieškodavo atgaivos, bendraudami su savo pavaldiniais. Persų pomėgis naudoti stiklą puošmenoms patraukia akis ir užburia širdį. Jų rankose stiklas tampa deimantu. Šviesos ir šešėlių atspindžiai sukuria vaizdinę muziką.

Gulistan rūmų sienos yra stiklinės. Didžiulė veidrodžių salė su kabančiais daugiakampiais, daugiašoniais

stalaktitais. Pasijunti, kad esi kambaryje be sienų ir be lubų.

Nūdien Gulistan rūmai naudojami tik iškilmėms ir muziejui. Šachas Muhammad Reza turi naujus rūmus šiauriniame Teherano priemiestyje.

Leidžiama lankyti tik priėmimų salę antrame Gulistan rūmų aukšte. Ji milžiniška. Iš veidrodžių prieškambario į priėmimų salę kyla iškilūs laiptai. Pusiaukelėje jie pasidalina į dvejus laiptus. Lankytojų tik vienas kitas. Galiu žvalgytis iki soties. Kiek čia meno ir poezijos! Persai, nors ir tapo musulmonais, tačiau širdyje — mene ir poezijoje — liko persais.

GULISTAN RŪMŲ PRIĖMIMŲ SALĖJE

Priėmimų salė yra Povo sosto salė. Tikras muziejus. Dvylika baldais atskirtų nišų talpina XVIII a. meno vertybes — karalių dovanas kadžarų dinastijos šachams. Porcelanas, keramika, ginklai, laikrodžiai, gobelenai. Dovanos iš Napoleono Bonaparte, caro Petro I, Katarinos II, Japonijos imperatoriaus... Ir čia sienos išpuoštos įmantriu stiklu. Be to, gausu aliejinių paveikslų. Nuo daugiagaubčių puošmenomis apkrautų lubų leidžiasi daugiažvakiai sietynai. Ne visi uždegti. Tačiau uždegtieji savo šviesa blizgina ir kaimyninius sietynus. Priėmimų salės sąranga žėri noru sukurti regimą laimės krašto atšvaistą.

POVŲ SOSTAS

Povo sostas yra Irano šacho įvaizdis. Jis stovi galinėje priėmimų salės nišoje. Prie sosto prieiti neleidžiama. Jį saugo du budrūs ir mažakalbiai sargai.

Nustembu, kad Povo sostas yra labiau panašus į guolį negu į kėdę. Guolis turi kone metro aukštumo liūto kojas. Liūtu įvaizdinama Persijos valdovų galia. Kur tik bežiūrėtum, visur matai brangakmenius.

Šacho sėdynė yra auksu ir sidabru išdabinta priegalvė. Sėdėdamas šachas atsiremia nugara į puošnų guolio galą, kuris labai panašus į lovagalį. Lovagalis sudaro foną šacho karūnai.

Povo soste nėra vietos šacho žmonai — karalienei. Povo sosto kairėje stovi puošnus kėdės išvaizdos sostas. Jis skirtas karalienei. O Povo sosto dešinėje yra puošnus krėslas — Povo sosto paveldėtojui.

Iranas-Persija ir karaliaus sostas yra lyg įsimylėjusių, visam gyvenimui įsimylėjusių, pora. Istorijos lūžiuose ir pervartose valstybė nuo sosto kartkartėmis atsipalaiduodavo, bet tauta grįždavo vis prie sosto. Pahlavi dinastija yra vėliausia Povo sosto įsimylėjimo išraiška. Povo sostą partempė šachas Nadir 1739 metais iš Delhi miesto Indijoje.

Iš Povo sosto salės patenku į kadžarų dinastijos šachų gyvenamuosius kambarius. Pro langus galiu stebėti sodų idiliją, o viduje gėrėtis įmantraus gyvenimo likučiais. Kadžarai turėjo gausų haremą. Ranka rašyti koranai atspindi tikėjimą Allah apreiškimu ir atsidavimą jam.

NUO PREKYVIETĖS Į MEČETĘ

Grupėje keliauti yra saugu ir patogu, bet ne taip įdomu. Vienam keliauti nėra taip paranku, bet įdomiau. Turima daugiau progos įsijausti į pirmukart matomą aplinką. Nereikia būti skubančia antimi, galima pasijusti neskubančia gulbe.

Kiekvienas Artimųjų Rytų miestas turi dengtą prekyvietę. Kai kur ji vadinama *bazar*, o kai kur — *sūq*. Teherano bazaras yra bene spalvingiausias ir turtingiausias iš visų iki šiol matytų. Arbatinės, restoranai, krautuvės, kilimų audyklos, auksakalių įmonėlės... Persijos "siela" atsispindi Teherano bazare.

Neturiu laiko jame pasinerti ir pabuvoti. Irte iriuos per gatveles, kurios sklidinos kvapų, garsų ir vaizdų, į Masjid-i-Šah — Šacho mečetę.

Mečetės slenkstis aukštas. Tuo primenama, kad reikia nusimauti batus ir vidun eiti basam. Slenkstis yra gilus religinis įvaizdis. Mat, slenksčiu atskiriami du pasauliai: kasdieniškasis — *Šiapus* ir šventasis — *Anapus*. Nusiaunu batus ir kišu į krepšį prie foto aparatų. Nesinori basam likti...

Tarpdurys yra lyg niša, atvira į abu šonus. Sienos, išklotos emalio plytelėmis, puošnios spalvomis ir raštavimu. Aplamai islamas draudžia piešti Allah, pranašą Mahometą, žmones, gyvulius, paukščius, pasitenkina spalvingu raštavimu. Persai yra nuolaidesni.

Šacho mečetė yra didelė, bet kukli. Iš vidaus atrodo lyg aptvaras su salėmis maldai. Aptvaro viduryje yra vandens bakas apsiplovimui prieš maldą. Keletas vyrų ir dabar plaunasi kojas, rankas ir veidus. Plaunasi lėtai, apgalvotai. Atlieka apeiginį veiksmą, — nori pereiti iš kasdienos dulkių — *Šiapus* — į tyrumą — *Anapus*. Vyrai tik sijonuoti ir su turbanais. Sijonai juodi, arba pilki. Matau tik vienui vieną moterį su trim vaikučiais. Ji dengiasi su čador — juodu gaubtuvu.

Jaučiu, kad mečetės užvaizdas-mullah nėra manimi patenkintas. Į mano sveikinimą neatsako. Matyt, jo manymu, esu įsibrovėlis. O gal tik popietės nuotaika?

Į MUSULMONŲ SEMINARIJĄ

Masjid-i-Šah — Šacho mečetėje nesinori ilgai buvoti. O mečetę Teherane noriu iš arčiau pažinti. Žiūriu į žemėlapį, ieškodamas kitos mečetės. Surasti nesunku, nes jų daug. Nusižiūriu į Masjid-i-Sepahsalar — Sepahsalar mečetę. Ji yra pakeliui į viešbutį. Be to, ten yra mullah teologinė mokykla.

Ir Sepahsalar mečetė yra kadžarų dinastijos laikų. Ją pastatė šachas Naser ed-Din. Įeinama iš rytų pusės. Dėmesį patraukia tarpdurys su dviem minaretais. Tiesa, slenksčio čia nėra, ir galima eiti vidun su batais. Mat mečetė yra ir musulmonų dvasiškių-mullah seminarija. Čia ne tik meldžiamasi, bet ir gyvenama ir mokomasi. Tarpdurys išklotas emalio plytelėmis, kurios išgražintos linksmomis, šviesiomis spalvomis ir simetriniu raštavimu. Gulistan rūmuose stiklas — veidrodžiai, o Sepahsalar mečetėje spalvos ir raštavimas atspindi persų meniškus polėkius ir įgūdžius.

Mečetės kiemą iš visų keturių pusių supa dviaukštis pastatas. Kiemo viduryje yra vandens baseinas su augalotų medžių pavėsiu. Nuo tarpdurio per baseiną žvalgydamasis, matau tiesiog anapus baseino atvirą maldos salę.

Maldos salė turi kupolą — dangaus skliautą miniatiūroje. Iš lauko kupolas žėri šviesiomis emalio plokštelių spalvomis. Maldos salę nuo kiemo skiria slenkstis. Išlipu iš batų ir žengiu vidun. Asla išklota kilimais, sienos išpuoštos mozaika. Įmantriai arabeskomis išdabinta maldos niša, *mikrab*, rodo kryptį į Meccą.

Sėduosi ant kilimų. Tylu. Tik triukšmas iš gatvės anapus aptvaro kartkartėmis primena, kad esu didmiestyje. Sijonuotas vyras, parpuolęs ant abiejų kelių, kakta liečia aslą. Nejuda. Būrelis jaunų vaikinų sėdi palei mikrab ir kartu skaito Koraną; tolėliau kitas būrelis su atida seka žilabarzdžio mullah kalbą. Nežinia iš kur prabėga keli vaikai. Jie žaidžia slapstynes. Apeiginio pamaldumo nematau. Islame prieš Allah nutylama.

Mečetė yra šventnamis, kuriame musulmonai buvoja su Allah. Stebėtojui buvojimas tyloje atrodo mįslingas ir asmeniškas. Iš minareto skamba *muezzin* — maldos šauklio — balsas. Jau turi būti vėlyva popietė. Maldai į mečetę niekas neatskuba.

GAUBLYS SU EMERALDŲ JŪROMIS

Saulė dar kaitri, bet jau tolsta vakarop. Imu taksį į Bank Markazi — Centrinį Irano banką su Sosto turtais.

Persijos Sosto turtai yra laikomi banko požeminiame rūsyje. Iš karto gaunu įspūdį, kad einu pamatyti didelių turtų. Krepšį su foto aparatūra turiu palikti požemio sargams virš požemio. Nusileidęs požemin, pereinu per duris su rentgeno spinduliais ir elektroniniais prietaisais. Daug stipriai ginkluotų sargų. Į Sosto turtų salę įleidžia tik dešimt asmenų iš karto.

Neseniai buvau matęs Anglijos karalių sosto turtus Londono Tower požemyje. Tada atrodė, kad matau turtingiausią brangenybių rinkinį, tačiau Persijos Sosto turtai yra kelis kart įmantresni ir gausesni.

Nustembu radęs dar vieną Povo sostą. Persijos Sosto turtų salėje stovįs sostas yra 2.17 metrų aukščio kėdė, išdabinta 27,000 brangakmenių. Skaitau įrašą: "Šachas Reza Khan buvo vainikuotas Persijos karaliumi ant šio sosto 1926 metais."

Lankytojus labiausiai stebina nešlifuotas 182 karatų deimantas, vardu Daria-i-Nur — Šviesų jūra, Pahlavi karūna su 3,380 deimantų bei 368 perlais, smaragdais, safirais, ir gaublys iš 52,000 brangakmenių su emeraldų vandenynais. Galva ima suktis!

Įdomu, bet nejauku. Skubu iš Sosto turtų požemio į viršų — į gatvę. Manęs laukia tikrojo Teherano vėsus vakaras ir auksinis saulėlydis.

KĄ VALGO PERSAI?

Čai khaneh yra arbatos namai — arbatinė, kurioje galima atsigerti ir pavalgyti. Elizabeth II viešbučio restoranas perdėm europietiškas, noriu pasinaudoti proga pradėti savo viešnagę Irane su persiška vakariene. Arbatinę

rasti labai lengva, — nosis yra geriausias gidas. Patiekalų pavyzdžiai yra ant stalo prie arbatinės durų.

Einu į pirmąją. Arbatinė nedidukė — tik keletas stalų su daug krėslų. Paprastutė, bet švari. Šeimininkas atskuba su "Salaam aleikūm!" (Ramybė jums!). Nustembu, kad persas mane prašnekina arabiškai. "Salaam!" atsakau.

Persai, tapdami musulmonais, perėmė daug visuomeninės ir religinės išraiškos bei žodyno iš islamo pirmūnų — arabų. "Ahval-i-šoma? (Kaip sekasi?) jau persiškai klausia. Atsakau su arabišku "Mabsūt! el Hamdu lilah!" (Gerai! Ačiū Dievui!). Šeimininkas lengvai supranta, kad aš nesu nei persas, nei arabas, tačiau bandymas kalbėti jam pažįstama kalba daro jį nuoširdžiai paslaugų.

Šeimininkas padeda ant stalo šaldyto vandens butelį ir tempia prie išdėstytų valgių. Giriuosi, kad šiandien yra mano pirmoji diena Teherane ir noriu pasivaišinti persišku valgiu. Šeimininkas garsiai sušunka iš virtuvės bežiūrinčiam paaugliui. Tuojau pat ant stalo atsiranda dvi lėkštės, — vienoje sausoki virti ryžiai, o kitoje padažas su mėsos gabaliukais. *Čelo kebab*, paaiškina šeimininkas. *Čelo kebab* yra ryžiai su avienos padažu. Valgis negaruoja, tik drungnas. Matyt, paruošiama iš ryto visai dienai. Paragavęs atpažįstu avienos padažą ir sviestą, svogūnus ir pipirus... Žiūriu, kad valgantieji naudoja tik šaukštus ir šakutes. Peilį naudoti jiems neįprasta.

Po *čelo kebab* gaunu puoduką šalto *mast* — rauginto avių pieno. Tirštas ir skoniui neįprastas, tačiau alkanam ir juoda duona gardi. Šeimininkas, tarpais kitus svečius palikdamas, prieina pasižiūrėti ir paklausti, ar gardu. Pagiriu *čelo kebab*. Atsako jis su prancūzišku "merci!" (Ačiū!).

Persiškas valgis be stiklo arbatos — lyg karšta diena

be gaivaus vakaro. Valgis yra aitrus prieskoniais, arbata nuramina įkaitusį gomurį.

Į Elizabeth II viešbutį grįžtu taksiu. Kambarys septintame aukšte ir vėsinamas. Iš balkonėlio matau Teheraną. Bandau atsekti gatves, kuriomis vaikščiota. Didžiosios gatvės skendi šviesoje, mažosios tamsios. Iranas — daugiatautė imperija; Teheranas — daugiasluoksnė jos sostinė.

PERSIJOS PASLAUGA ŽMONIJAI

Mesopotamija — geologinis ir istorinis sąnašynas. Irano plokščiakalnis niekuo neatsilieka nuo Mesopotamijos. Geologinė kaita lėta, bet istorinė labai judri. Gentys, miestai-valstybės, tautos ir imperijos čia susijungė, susikryžiavo ir tapo istorijos kūrėjais.

Tautos didžiuojasi savo praeitimi, — "iš praeities stiprybę semia". Nūdienis Iranas didžiuojasi dviguba savimone: persiškumu ir šijitiniu islamu.

Rebeka jau 7 valandą ryto mūsų laukia viešbučio valgomajame. "Turime labai įdomią programą šiai dienai", nedelsdama šnekina. "Archeologinis Irano muziejus, Reyy (Rages) miestas ir išvykimas į Isfahan", paaiškina.

Išvykdami į Isfahan — Irano plokščiakalnio centrą, pradedame savo dešimties dienų klajoklę po Iraną. Rebeka pataria sunkesnį bagažą palikti viešbučio apsaugoje. "Pasiimkite tik tai, be ko negalima apsieiti." Į Elizabeth II viešbutį dar grįšime prieš kelionę į Stambulą.

Persijos praeitis ir paslauga žmonijai bus mūsų dėmesio centre.

ARCHEOLOGINIAME IRANO MUZIEJUJE

Žmogus, judanti Irano plokščiakalnio kryžkelė, paliko gilius pėdsakus Vakarų kultūroje. Persų įnašas į Vakarų žmogaus pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą yra ir senas,

ir svarbus. Persijos paslauga yra Zaratustros dvilypė visatos samprata — dualizmas ir Kiro Didžiojo pakantumas — tolerancija. Du vardai ir dvi idėjos — abi iš Persijos.

Irano archeologinis muziejus yra jaunas senis. Įkurtas tik 1937 metais, bet jau apšepęs ir sustabarėjęs. Norėta sukurti archeologinę Persijos apybraižą — jos paslaugą žmonijai pailiustruoti, bet aptingta. Lankytojui nelengva. Reikia susimesti.

Archeologiniai radiniai veda iš karto į V prieškristinį tūkstantmetį. Pirmasis muziejaus aukštas skiriamas Persijos priešistorei ir istorijai iki islamo laikotarpio (642 m. po Kristaus), o antrasis — islamiškajai Persijai (nuo 642 m. po Kristaus).

Priešistorė gausiai pailiustruota puodų šukėmis — keramika, aptikta šiaurinėje ir vakarinėje Irano dalyje. Tepe Sialk — piliakalnio centriniame Irane radiniai liudija, kad ir čia žmogus ėmė rašyti maždaug tuo pačiu metu, kaip ir Mesopotamijoje (apie 3200 m. prieš Kristų). Priešistorę liudija vietovės Azerbaidžane, Kurdistane, Luristane. Kai kurias teks pamatyti kelionės metu: Češmeh Ali, Reyy, Susa. Radiniai surikiuoti vitrinose, jų daugiau kaip 30.

Einu iš priešistorės į istoriją. Aplamai priešistorė liudija beraštį žmogų, o istorija —žmogų raštingą. Stebiuosi Persijos panašumu į Mesopotamiją. Plokščiakalnio ir lygumos gyventojų buitinė sąveika ryški. Garsusis Mesopotamijos Gilgameš ir Persijos plokščiakalnyje buvo įraižomas ant žalvario diskų.

LURISTANO "ŽALVARIAI"

Pirmasis muziejaus aukštas turi du sparnus. Tarp jų yra kambarys su Luristano "žalvariais". Iš Luristano kilo kasitai, Hamurabio Babilonijos nugalėtojai, kurių sostinę

Dur Kurigalzu lankiau prieš keletą dienų. Dabar Luristane gyvena lūrai ir baktiarai.

"Žalvariai" yra ginklai, kirviai, puodukai, veidrodžiai ir puošmenos, daryti iš žalvario I prieškristiniame tūkstantmetyje. Ir juose pastebiu Mesopotamijos ir Luristano gyventojų sąveiką: ant "žalvarių" vaizduojamas Gilgameš, mesopotamietis.

VIENO PASAULIO VIZIJA: ACHEMENIDAI

Rytinis pirmojo aukšto sparnas muziejuje man arti širdies. Skaitau užrašą: "Achemenidų laikotarpis 550-331 m. prieš Kristų". Jis arti širdies, nes turi daug bendro su Šv. Raštu ir Graikija.

Achemenidai, sukūrę pirmusyk Persijos imperiją, pradėjo ir pirmuosius "išlaisvinimo" karus Žemės istorijoje. Archeologiniai radiniai iš Pasargadae, Persepolis, Sūsa, Ekbatana (Hamadan) prieš akis. Štai bareljefas iš Persepolio, achemenidų apeiginės sostinės. Jame Darijus I savo soste su įpėdiniu Kserksu I ir imperijos didikais. Ana, sarginis šuo iš juodo akmens iš Persepolio—iš Apadana, arba priėmimų salės; jautis su žmogaus galva iš Sūsa; paminklinės lentos su kyliaraščiu trim kalbom: persų, elamitų, babiloniečių.

Nutylu. Archeologija sudabartina praeitį ir žmones, kurie gyveno ateities viltimi. Achemenidinė Persija matė ateitį gerume ir šviesoje, kūrė imperiją su gerumu ir šviesa, prašnekino žydus ir graikus bendro gerumo ir šviesos vizija.

PASLAPTINGIEJI PARTAI

Muziejaus skyrius apie partus turtingas ir turiningas, tik labai mažai lankomas. Partai buvo šiaurės rytų Persijos gentys. Partijos karalystė smarkavo Irano plokščiakalnyje kone penketą šimtmečių (nuo III prieškristinio amžiaus vidurio iki III kristinio amžiaus pradžios).

Archeologiniai radiniai muziejuje rodo, kad partai pamėgdžiojo graikus. Tai liudija partų monetos. Didžiulė žalvario statula partiškuose drabužiuose iš I kristinio amžiaus turi graikišką galvą. Užtinku ir archeologinę keistenybę — sugraikintą Buddha statulą. Partams buvo būdinga sąveika su centrine Azija.

Įdomi muziejaus pažiūra į achemenidų ir partų sąveiką. Achemenidai kilo iš Pars dalies pietuose, o partai — iš šiaurės rytų Persijos. Achemenidai plėtė Persiją į rytus — į Indiją ir į vakarus — į Graikiją. Graikų kovos su persais V prieškristiniame amžiuje yra įamžintos Termopilų, Maratono ir Salamis mūšiuose. Ilgainiui graikai — Aleksandras Didysis užgožė persų ateities viziją — Persepolį padegė 331 metais. Tačiau graikų kultūra nepajėgė užburti ir prigyti nualintame Persijos krašte. Jau 247 metais partai sukūrė savo dinastiją rytinėje Persijoje ir ją pasodino į Persijos sostą. Jie ilgainiui ėmė veržtis į vakarus — Mesopotamijos ir Romos imperijos sąskaiton.

PERSIJA VĖL SUŽYDI

Muziejus turi istorinę sąrangą: nuo partų, persams gimininges dinastijos, veda vėl prie persų, sasanidų dinastijos (226-641 m. po Kristaus).

Archeologiniai radiniai iš sasanidų laikotarpio gausūs, įmantrūs. Persiją vėl valdo karaliai iš Pars. Ardašir iš Sassan giminės pradėjo sasanidų dinastiją.

Ardašir įpėdiniai, atrodo, nebuvo draugiški Vakarams — Romai ir Bizantijai. Dėl krikščionių persekiojimo įsivėlė į ilgus karus. Archeologiniai radiniai atspindi karo grobį.

Archeologija atspindi ir Zaratustros religiją, kuri sasanidų valdymo metu tapo valstybine religija. Šapur I, Ardašir sūnus ir įpėdinis, III a. buvo ypatingas Ahuramazdah garbintojas.

Sasanidų amžiaus archeologija rodo, kad persai naudojosi romėnų belaisvių darbu rūmų ir tiltų statybai. Paimti belaisvėn Romos legionieriai buvo priversti vergauti persams. Likučiai iš sasanidų praeities sudabartina du priešiškus išgyvenimus: tautinio atgimimo svaigulį ir belaisvių namų ilgesį. Persai džiaugėsi atgimimu, o romėnų belaisviai kentėjo namų ilgesį.

Praeities piliakalniai, džiaugsmu ir ilgesiu palaistyti archeologiniai radiniai, mane verčia susimąstyti. Šio "jauno senio" muziejaus lankymas ima mane labiau dominti.

Sasanidai mokėjo puoštis ir lėbauti. Vitrinų vitrinos puošmenų moterims ir sidabrinių indų. Puošmenos iš brangių metalų ir perlamutro. Gausu monetų — numizmatikui būtų smagu. Tik nuotaiką sugadina ženklas su įrašu: "Kopijos. Originalai buvo rasti pietinėje Rusijoje. Laikomi Leningrado Eremitažo muziejuje".

Sasanidų dinastiją užgožė Mahometo kalifų-įpėdinių kareiviai iš Arabijos. Persiškumas susiliejo su islamu: Persijos savimonė, dualizmas ir tolerancija, buvo sulieti su Ali, Mahometo žento, aistra vienam Dievui — Allah.

ISLAMIŠKOJI PERSIJA

Antrasis muziejaus aukštas sudabartina islamiškąją Persiją. Persiškasis skyrius kone tuščias —lankytojų jame labai mažai. Islamiškasis gi sklidinas būriu beplaukių mokyklinio amžiaus berniukų, mergaičių su gaubtuvais, sijonuotų vyrų su turbanais ir dengtų moterų. Matyti ir šeimų. Ana vyras europietiškai apsirengęs su žmona pilkame gaubtuve. Moteris neša ant rankų kūdikį. Gal trimetis berniukas, trumpakelnis ir su nykščiu burnoje, žiūri į mane, o su kaire kabinasi į mamos gaubtuvą.

Gausu nišų-mikrab krypčiai į Mecca pažymėti, sakyklų-mimbar ir maldos kilimėlių, surinktų iš įvairių

vietovių ir laikotarpių. Man įdomiausia vitražai. Persų rankose stiklas tampa perlu ir deimantu!

Aliejinių paveikslų mažai. Krinta į akis paveikslas su šachu Fath Ali ir jo sūnumi Abbas Mirza. Jis vaizduoja 1826-1828 metų karą tarp Persijos ir Rusijos. Šachas siunčia savo karius į mūšį su rusais.

MUZIEJAUS SKAITYKLA

Islamiškasis muziejaus skyrius baigiasi biblioteka ir skaitykla studentams ir mokslininkams. Čia sunku surasti laisvą stalą. Studentai ir mokslininkai, iš drabužių sprendžiant, tik persai ir arabai. Saviti sijonai ir turbanai rodo, kad jie islamo dvasiškiai. Norisi pamatyti ayatullah atspindį. Kol kas dar nemoku tokio dvasiškio atpažinti. Kalbą užmegzti nedrąsu, nes visi labai rimti ir darbštūs.

PERSIJA MAN YRA MĮSLĖ

Vėl prie muziejaus durų. Sėsteliu ant laiptų. Ką tik perėjau per Persijos 7000 metų praeitį. Prieš mane gatvė su dabartimi. Istorija — Dievo staklės. Persijos istorinis gajumas — daugiatautės staklės, ryškios ir muziejuje, ir gatvėje.

Archeologija liudija, kad ir Irano plokščiakalnio žmogus nesitenkino medžiokle ir maisto rankiojimu, bet ėmė sėti javus ir juos piauti bei gyvulius auginti. Indoarijai, arba indoeuropiečiai, paliko savo pėdsakus čia jau nuo II prieškristinio tūkstantmečio. Pagal Herodotą, graikų istoriką, dvi tautos ėmė išryškėti: medai ir persai. Medija Persijos šiaurėje IX a. prieš Kristų sukūrė savo karalystę su sostine Ekbatana (nūdien Hamadan), o Persija ėmė reikštis pietuose VI prieškristiniame amžiuje. Medai nepaliko mums savo raštijos. Apie medus tik kiti — asirai ir graikai — daug rašo. Medai buvo kurį laiką patekę po Asirijos letena. Išsilaisvinę iš asirų, jie augo ir plėtėsi

persų sąskaiton. Karalius Astyages susigiminiavo su Kiru Didžiuoju — Persijos žvaigžde VI a. Persija, Kiro Didžiojo vedama, tapo vieno pasaulio vizijos pirmūne.

Dualizmas — dvilypė pasaulio samprata — yra atsaji ir padeda suprasti pasaulį visuotinio gėrio ir blogio fone. Ir tolerancija padeda žmogui išeiti iš savęs, iš savo genties, iš savo tautos, iš savo rasės. Bendro gėrio ir blogio savimonė Persijos istorijoje sietina su Zaratustra, o pakanta kitiems — su Kiru Didžiuoju. Kas žmogų jungia? Gerumas ir šviesa. Kas žmones skaldo? Blogumas ir tamsa. Šiame priešiškame dvilypume Zaratustra ir Kiras Didysis atpažino žmogaus didybę — nuosprendį būti geram ir gyventi šviesoje. Vertinti save ir ieškoti sau gerovės, bet ne kito asmens sąskaiton; vertinti savo tautą ir ieškoti jos gerovės, bet kitas tautas gerbiant.

Zaratustros ir Kiro Didžiojo įžvalga tapo achemenidų svaja. Vieno pasaulio vizija užkrėtė graikus. Senojo Testamento Dievo Tauta — žydija, ilgai kentėjusi tremties nedalią Babilonijos imperijoje, susidūrė su persais ir jų vieno pasaulio svaja Kiro Didžiojo amžiuje. Susidūrė ir nustebo! Žydai, Apreiškimo tauta, mokėsi Kiro mokykloje branginti savo tautą ir vertinti kitas.

Žydų tremties pranašas Kirą vadina Mesiju — Dievo Pateptuoju (Iz 45,1), pašauktu nešti išganymą — teisumo pergalę (Iz 41,1-5).

NERIAMĖS Į PATĮ IRANĄ

Šliaužiame autobusu per plačias, bet judėjimo sklidinas Teherano gatves į Reyy — *Tobijo* knygoje minimą Rages (Tob 4,1; 9,2). 13 km į pietvakarius. Nūdien sunku Teheraną nuo Reyy atskirti. Abu jungia pramonės centras. Per jį vos pašliaužiame.

Reyy-Rages yra iškilus ne dydžiu, bet praeitimi ir mauzoliejais. Rebeka šiandien dar žvalesnė. Nesiliauja

KASPIJOS
JŪRA
SOVIETŲ SĄJUNGA
0
250
km
RAŠT
RAMSAR
QAZVIN
KARADŽ
TEHERANAS
MAŠHAD
HAMADAN
KERMANŠAH
QOM
DEZFUL
ISFAHAN
IRAKAS
AHVAZ
IRANAS
KHORRAMABAD
ABADAN
AFGANISTANAS
KUWAIT
ŠIRAZ
PAKISTANAS
PERSIJOS
SAUDI ARABIJA
ĮLANKA
IRANAS
S.A.ROMANO

mums pasakoti apie Reyy svarbą Persijai ir šijitų islamui. Dvi vietos, tarp daugelio kitų, esančios ypatingai šventos: Abdul Azim kapas ir šacho Reza Khan Pahlavi, dabartinės Persijos dinastijos pradininko, mauzoliejus.

Į Reyy artėjame šlaitu. Skirtingas vaizdas. Teherane griaunama ir naujai statoma, o čia taisoma ir lopoma tai, kas sena. Pats miestas tūno pačioje kalnų atšlaitės papėdėje. Labai išradingai aprūpinamas vandeniu. Požeminių vandentakių šachtų angos atrodo lyg siūlių mazgai. Net ir pagrindinėje gatvėje maišosi ir klajokliai su avimis bei ožkomis, ir sunkvežimiai su plytų važtomis, ir taksiai bei autobusai su maldininkais.

SODYBOS MIESTE

Šalia pagrindinės gatvės, kuria šliaužia mūsų autobusas, matau gatvių gatveles. Jos negrįstos ir turi sienas. Sienose langų nematau, tik kur ne kur duris. Atrodo, kad persai ir aplamai arabai savo namus ir miestuose apsupa mūru iš molio. Namas, kambarių virtinė, nugara remiasi į sieną aptvaro viduje. Kiekvienas kambarys turi savo stogelį — gaubtą, ne plokščią. Beje, gaubtas stogas, sako, labiau saugo nuo karščio. Namo langai ir durys tik į kiemo pusę. Stoginė, tarsi gaubtuvas, saugo langus ir duris nuo saulės vasarą ir nuo liūčių žiemą. Kiemas, nors ir nedidutis, turi sodelį. Persai sodus labai mėgsta.

ŠIJITŲ ŠVENTASIS ABDUL AZIM

Abdul Azim, šijitų šventojo, mauzoliejų matome tik iš tolo. Mat, nemusulmonui į vidų eiti draudžiama. Rebeka teigia, kad kasmet šventąjį Abdul Azim aplanko bent 1,000,000 žmonių.

Abdul Azim mirė 860 metais, bet jo atminimas šijitų tarpe labai gyvas. Pats mauzoliejus tik iš XIX a. Persų pomėgis žaisti spalvomis ryškus mauzoliejaus kupole.

Atrodo lyg kvapus spalvomis emalio plytelių svogūnas. Spalvų žaismas mene persams yra arti širdies.

PAHLAVI DINASTIJOS KAPAS

Autobusas suka į šalutinių gatvelių raizgyną. Rebeka užsimena, kad Pahlavi dinastija pasirinko Reyy miestą savo šeimos kapui. Šachas Reza Khan jau ilsisi savo paties statytame iškiliame mauzoliejuje, o jo žmona, dabartinio šacho Muhammad Reza motina, nors dar gyva, jau statosi sau mauzoliejų. Sustojame prie abiejų. Šacho Reza Khan mauzoliejų gausiai lanko kariškiai. Šacho motinos mauzoliejus dar užrakintas. Rebeka suranda durininką su raktais. Atsiranda ir pora sargų.

Architektūriniu požvilgiu mauzoliejus yra labai patrauklus, tačiau statyba pigi. Nebaigtas, o jau griūva. Galbūt šacho motina, gyva būdama, nenori dėti širdies į mauzoliejų ir jį užbaigti?

KODĖL PAHLAVI DINASTIJA MĖGSTA REYY?

Reyy, arba Rages pagal Šventraštį, mane traukia dėl savo ryšio su *Tobijo* knyga Senajame Testamente. "Kodėl Pahlavi dinastija čia mauzoliejus stato?" klausiu Rebeką.

Rebeka atsako sudėtingai, bet įdomiai. Reyy yra ir labai persiškas, ir labai musulmoniškas miestas. Žiūriu, Rebeka ima iš savo krepšio užrašų knygutę. Jos padedama, toliau aiškina. Kaip matote, sako, Reyy yra arti Teherano. Be to, tai viena iš seniausių Persijos gyvenviečių. Jau V tūkstantmetyje prieš Kristų, neolitiniame (naujame akmens) amžiuje, žmogus čia paliko savo pėdsakus. Achemenidų — Kiro Didžiojo laikais čia buvo miestas; Rages pažino graikų istorikai ir geografai, o pats Aleksandras Didysis čia ilsėjosi prieš vydamasis Darijų III į rytinę Persiją. Taigi Reyy yra Pahlavi dinastijai svarbus savo persiška praeitimi.

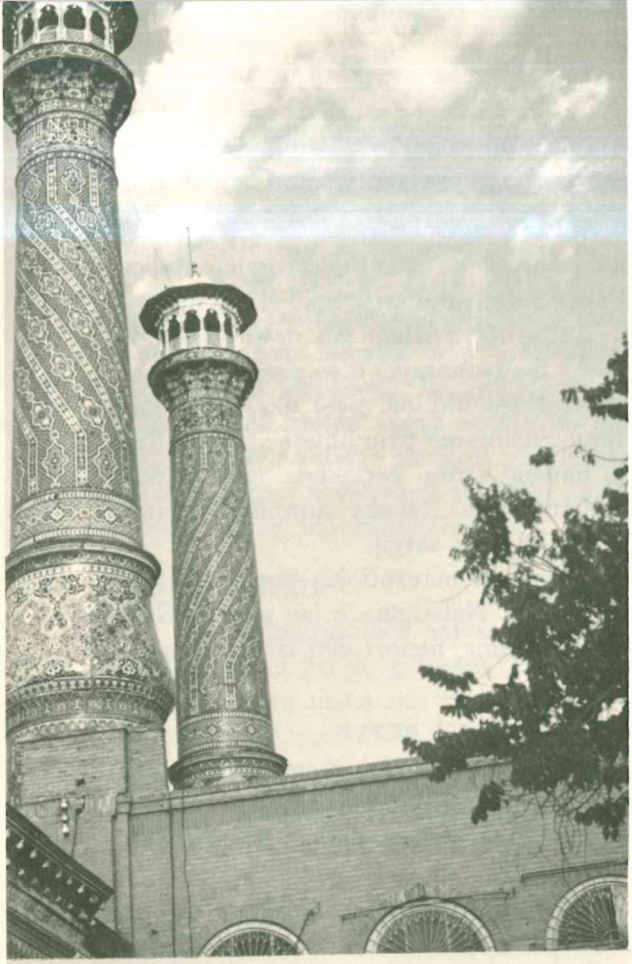

Reyy:
mečetės
minaretai
ir
Pahlavi
dinastijos
mauzoliejus.

Reyy yra svarbus mums, sako Rebeka, kaip musulmonams. Persams tapus musulmonais, Reyy buvo pavadintas Mohammadiyeh vardu Mahometo garbei. Bet svarbiausia, kad jis kadaise buvo Mahometo įpėdinio kalifo Al Mansur, Bagdado įkūrėjo, miestas. Ir jo sūnus Harūn ar-Rašid čia gimė.

Pahlavi dinastija puoselėja ryšius su Persijos ir islamo praeitimi.

ŠERMENŲ BOKŠTAS

Įdomiausia Reyy lankyti būtų pėsčiom. Autobusas vos vos prasimuša pro judėjimo sustingdytas gatves. Rebeka panūsta parodyti Tylos bokštą ir Češmeh Ali šaltinį.

Sukinėjamės iš gatvės į gatves, ieškodami laisvesnio kelio. Sankryžoje vaikų būrys spardo futbolą. Šoferis, nekreipdamas dėmesio, važiuoja per jų žaidimą. Ūmai girdime pokšt! — užvažiavome ant vaikų futbolo! Žaidėjai apspinta autobuso priekį ir toliau važiuoti nebeleidžia. Piktai grūmoja. Policininkas turi mums kelią praskinti.

Tylos bokštas kadaise buvo persų Zaratustros religijos šermeninė. Pagal Zaratustrą, gerumas ir tiesa turi savo šaltinį viename Dieve, kurio vardas yra Ahuramazdah — Viešpats, Išmintingasis. Ahuramazdah, tiesa, yra aukščiausias, tačiau gamtoje yra jam priešingų jėgų: šviesai priešinasi tamsa, tiesai — melas; gerumui priešinasi blogumas; gyvenimui — mirtis. Gamtoje ir žmoguje yra spraga tarp to, kas gera, ir to, kas bloga; tarp to, kas teisinga, ir tarp to, kas klaidinga. Ši spraga prasidėjo kartu su pasaulio kūrimu ir verčia žmogų rinktis ir apsispręsti už tai, kas gera, ar tai, kas bloga; už tai, kas teisinga, ar tai, kas klaidinga.

Mirtis neigia gyvenimą, atima šviesą ir veda į tamsą. Mirtis yra blogis, kuris sutepa ir užteršia. Paliesti lavoną reiškia susitepti ir būti užterštam. Lavono negalima nei

žemėje pakasti, nei vandeny nuskandinti, nei ugnimi sudeginti. Žemė, vanduo, ugnis būtų mirties užteršti. Tylos bokštas yra apvalus, bestogis pastatas, kuriame būdavo paliekami mirusiųjų lavonai plėšriesiems sparnuočiams.

Tylos bokštas prie Reyy yra iš kristinių laikų. Dabar jis kone mieste, bet kadaise jo būta ant kalvos, atokiau nuo miesto. Atšlaičių grifai rinkdavosi padėti laidoti mirusiuosius, nesutepant nei žemės, nei vandens, nei ugnies.

Prašome Rebeką, kad ji mus nuvestų į patį Tylos bokštą. Šiek tiek pagalvojusi, sutinka.

Tylos bokšto asla akmeninė, o apvali siena iš plytų. Aslos vidury būta įdubimo su trim padalom šonuose. Anot Rebekos, mirę vyrai, moterys ir vaikai buvo išstatomi grifams atskirai.

Rebeka jau neprašoma pasakoja apie persų laidotuves. Įprasta kūną atnešti baltoje drobulėje. Neša šeši laidotuvių dalyviai, apsirengę baltais drabužiais. Artimiesiems atsisveikinus su mirusiuoju, kūnas įnešamas į Tylos bokšto vidų, padedamas į deramą aslos padalą, drobulė prakerpama.

Nūdien apie šį Tylos bokštą grifai neskraido. Tačiau galiu įsivaizduoti, kad čia kadaise, vos kūno nešikams pasitraukus, jie klykdami sugūžėdavo šermenims. Netrukus likdavo tik kaulai saulėje.

Rebeka, jausdama mūsų susidomėjimą parsų šermenimis, prideda, kad paprastai po keleto dienų kūno nešėjai grįždavo į Tylos bokštą ir sumesdavo kaulus į alsos įdubimą.

Reyy Tylos bokštas jau seniai nenaudojamas. Tik muziejinė įdomybė. Ir vaikai slapstynes jame žaidžia.

ANUOMET PERSAI, NŪDIEN PARSAI

Islamas Zaratustros religijos labai nekentė. Jos sekėjai turėjo slapstytis arba bėgti. Irane jų dabar tik apie

20,000. Jie save vadina zarduštijais, Zaratustros, ir bahdinais, gerosios religijos, sekėjais.

Bėgliai pasiekė Indiją — Bombėjų ir jo apylinkes. Indai juos vadina parsais. Jų skaičius siekia daugiau negu 100,000.

ČEŠMEH ALI

Tarp Tylos bokšto ir kalnų papėdės čiauška šaltinis, vardu Češmeh Ali. *Češmeh* reiškia šaltinį. Kartoju mintimi "čiauška šaltinis" ir "češmeh". Ar ne panašiai skamba? Persų ir lietuvių kalbos abi turi šaknis sanskrito kalboje. Vardas Ali — musulmoniškas ir šijitams labai brangus.

Į Češmeh Ali užsukame tik dėl to, kad jis čia pat. Rebeka dar atkreipia dėmesį į Tepe Češmeh Ali — kalvą, ant kurios rasta neolitinio amžiaus gyventojų pėdsakų.

Češmeh Ali labai spalvingas. Nuogi vaikai ir paaugliai su drabužiais braido po kūdrą, kurią maitina šaltinio vanduo. Smagi atgaiva popiečio karštyje. Suaugusieji — moterys ir vyrai skalauja naujutėlius kilimus ir skleidžia juos ant uolų džiovinti. Pats šaltinis šiek tiek aukštėliau, aptvertas geležine tvora. Iš ten moterys vandenį semia. Senukas laukia savo eilės — išdžiūvęs, kone pajuodusiu veidu. Vieni semia su molio puodais, o kiti ir su kibirais. Puodus moterys grakščiai ir vikriai neša ant savo galvų, o kibirus su naščiais tempia vyrai.

KUR TOBIJO PĖDSAKAI?

Reyy miestą *Tobijo* knyga vadina Rages vardu (Tob 4, 1-5.21; 9,3.6). *Tobijo* knyga yra istorinė novelė, kuri pasakoja apie pamaldų ir ištikimą žydą tremtyje VIII a. prieš Kristų. Tobijas, jausdamas, kad ateina mirtis, siunčia savo sūnų, irgi vardu Tobijas, į "Medijos Rages" atsiimti iš tautiečio Gabaelio skolą (apie $20,000). "Kur

gyveno Gabaelis?" tyčiomis užklausiu Rebeką. "Gabaelis? Kas jis?"

Tobijo knygos pasakojimas nėra istorija, bet pamokymas. Norima pasidalinti įsitikinimu, kad Dievas rūpinasi tais, kurie yra jam ištikimi ir daro gera artimui. Pasakojimo fonas yra prieškristinė Mesopotamija — Nineveh, taip pat ir Persija — Ekbatana ir Rages miestai.

SKRENDAME Į "PUSĘ PASAULIO"

Dar tik antra diena, o jau jaučiuosi, kad stoviu abiem kojom Irane. Teheranas ir muziejus. Reyy miesto persiškos ir islamiškos šaknys.

Nuo Reyy iki orauosčio Mehrabad trunkame tik pusvalandį. Atsikreipiame visu veidu į Iraną — skrendame į Isfahan — "Pusę Pasaulio".

Šoferis sako "Au revoir!" (iki pasimatymo!). Diena jam turėjo būti sunki. Mažai kilometrų, bet daug įtampos. "Pasimatysime po trejeto dienų Ahwaz mieste!" — moja. Nustembu. Ir Rebeka sako "Au revoir!" Tuojau paaiškina. Isfahan ir Širaz miestai, į kuriuos dabar važiuojame, turi Near East Tours skyrius. "Esate laukiami. O aš jus pasitiksiu Ahwaz mieste. Važiuosime kartu per Kurdistaną, Azerbaidžaną į Kaspijos pajūrį."

Iranair yra Irano valstybinė lėktuvų linija. Kiekvienas jos lėktuvas papuoštas šauniu jūrų arkliuku. Mat Iranas save laiko ne tik plokščiakalnio, bet ir dviejų jūrų — Kaspijos ir Omano — šalimi. Skridimas į Isfahan yra IA 211. Turime pakilti 17:45.

Orauostyje skridimas jau ruošiamas. Nors laiko dar visa valanda, bet jau laukia ilga keleivių eilė. Du tarnautojai tikrina bilietus ir pasus. Be paso Irane niekur nekeliausi. Perėjus pirmąją tarnautojų liniją, patenki į bagažo tikrinimo kambarį. Ne muitinė, bet saugumas. Dabar suprantu, kodėl Rebeka patarė vežtis tik tai, kas reikalinga.

Du saugumiečiai iškrauna visą mantą ant stalo. Foto aparatus tikrindami, išsuka linzes. Klausia, ar yra viduje filmas. "Taip", atsakau. Liepia nuspausti. Labai kruopštūs ir priekabingi.

Keliauju su lengvu bagažu. Rodos nieko neturiu, kas būtų saugumui įtartina. Ūmai vienas iš saugumiečių randa mažą nagams pjaustyti peiliuką. Pavarto, pasižiūri iš visų pusių į jį ir paprašo paso. Peiliuką įdeda į stipresnio popieriaus voką ir užrašo mano pavardę. "Atiduos Isfahan!" Ko bijo Iranas?

Jau ore, virš vakaro gaivos laukiančio Irano plokščiakalnio. Lėktuvas pilnas. Ir ne tik žmonių. Ant mano kaimyno skreito su dideliu išgąsčiu į mane žiūri pora jaunų gaidukų. O lėktuvo gale, įlipdamas, mačiau gurbe ėriuką. Kad tik nebūtų ožys!

Rodos, kad kabame virš Dašt-i-Kavir — Druskos dykumos. Apačioje balta ir lygu. Mojave dykuma atrodo lyg sodas, palyginus su Dašt-i-Kavir.

Skridimas trumpas — iš Teherano į Isfahan tik 425 km. Akiraty pradeda augti gražus sodas — dykumos oazė, laistoma Zayandeh upės.

VIEŠBUTIS ANT KETURIŲ SODŲ ALĖJOS

Esame laukiami. Jahan (Džahan) viešbučio autobusiukas paima mus kelionei ir orauosčio į Chahar Bagh — Keturių sodų alėją.

Orauostis yra apie 2 km nuo miesto. Kelias veda per tiltą, kuris yra ir užtvankos nugara. Isfahan miestas keliose vietose pažaboja Zayandeh upę.

Ketvirtadienio vakaras. Ką tik nusileido saulė už Zagros kalnų. Dykuma ir kalnai nudažo vakaro žarą aukso spalvomis. Rytoj penktadienis — musulmonų maldos ir poilsio diena. Atrodo, kad visas Isfahan ant tilto... Nejaugi išėjo mūsų pasitikti?... Tiltas dviaukštis ir su

balkonėliu. Per autobusiuko langą jaučiu gaiviai kvapų vakaro vėjuką. Jauni ir seni džiaugiasi vakaru.

Jahan viešbutis perdėm persiškas. Svečiai tik iraniečiai. Jie mus pasitinka su maloniu nustebimu. Mat, užsieniečiai retai teišdrįsta pasinerti jų gyvenime.

Gaunu kambarį antrame aukšte su balkonu į Chahar Bagh alėją. Skersai alėjos mečetė. Alėja kunkuliuoja vakaro gyvenimu. Mečetėje tylu, bet vidus tviska šviesomis.

MUEZZIN ŠAUKIMAS MALDAI

Dvejopi balsai prikelia mane su aušra: muezzin — šauklio maldai ir gaidžių. Laimė, kad tik muezzin teturi garsiakalbį. Šaukimas maldai iš mečetės skersai alėjos įsakmus ir įtikinąs.

La ilaha illa Allah;
Muhammad rasul Allah.
Tik Allah yra Dievas;
Muhammad yra pranašas.

Į mečetę niekas neatskuba. Muezzin liaujasi šaukęs. Tačiau jo liūdno, dykuma padažyto, balso negaliu užmiršti. Savo akimis daug kartų mačiau, kad musulmonai, muezzin šaukimą išgirdę, puola veidu į žemę šventojo Mecca miesto pusėn ir meldžiasi. Palei namus, pakelėse, orauostyje, autobusų ir traukinių stotyse. Isfahan yra lopelis — oazė dykumoje. Malda oazės gyventojai sujungia savo lopelį su Allah — Kūrėju. Nustemba, pasiguodžia, pasidrąsina...

Muezzin ir gaidžiai nutyla. Miegoti nebesinori. Einu į balkoną pabuvoti su miestu dykumoje, oaze, kuri atbunda naujai dienai.

Ką girdi musulmonas muezzin šaukime maldai? Kaip gimsta tikėjimas? Kas išvilioja žmogų iš tikrovės lopelio į visumą? Iš oazės dykumoje?

ISFAHAN: SAFAVIDŲ MIESTAS

Pusryčiai Jahan viešbutyje karališki: kepti kiaušiniai, šviežios duonos plokštainiai, kava. Jeigu mėgsti, gerk arbatą.

Isfahan ir Šv. Raštas neturi nieko bendro. Tačiau Isfahan miestas yra vertas dėmesio, nes yra safavidų dinastijos sostinė ir išraiška. Safavidai valdė Persiją nuo XVI iki XVIII a. Isfahan praeitis yra dar žilesnė. Pirmusyk ši dykumos oazė tapo Persijos sostine seldžiukų-turkų valdymo metu (XI-XII a.)

Safavidų amžių galima vadinti naująja Persijos karalyste. Šijizmas tapo valstybine religija. Dinastijos žvaigžde buvo šachas Abbas Didysis (1588-1629). Jam Isfahan buvo "nešf-i-džahan" — Pusė pasaulio. Anuomet statyti rūmai ir mečetės dar ir dabar tebetraukia tūkstančius lankytojų.

Isfahan lankyti malonu. Klimatas malonesnis negu Teherane. Esu 1570 metrų aukštumoje nuo jūros lygio.

ISFAHANO GATVĖSE

Penktadienis. Musulmonai ilsisi ir meldžiasi. Chahar Bagh — Keturių sodų alėja turi tris kelius: du šoninius — važiuoti, o vidurinį — pėsčiom eiti. Keturios eilės medžių: palei šaligatvį kairėj ir dešinėj, ir abipus pėsčiųjų kelio. Teka dirbtinis upelis. Ne visur jį galiu matyti. Kai kur pasislepia po alėjos grindiniu. Gatvių sankryžose upelis tampa vandens baseinu su švirkštais. Lapuočiai medžiai saugo nuo saulėkaitos.

Turiu visą dieną sau. Dauguma kelionės bendrų bando atsigauti po kelionės Irake. Judresnieji judame į miestą, norėdami jį pažinti iš arčiau.

CHAHAR BAGH MEČETĖJE

Mečetė yra skersai Keturių sodų alėjos nuo mano viešbučio. Liekni minaretai stebiasi virš medžių viršūnių,

o kupolas tviska linksmomis emalio plytelių spalvomis. Girdžiu, kad ją vadina Madresseh-i-Madar-i-Šah — Šacho motinos teologinė mokykla. Šacho Hussein motina ją pastatė savo lėšomis. Sužinau, kad šachas Hussein, paskutinis safavidas, buvo čia iš pasalų nužudytas.

Noriu eiti vidun per iškilias duris. Durų sargas — mullah moja ranka, kad dabar negalima. Maldos metas.

Šalia mečetės yra senas *khan* — užeigos namai, irgi Hussein motinos pastatyti. Užeigos namai savo įplaukomis turėjo padėti išlaikyti mokyklą. Nūdien Khan-i-Madar-i-Šah yra iškilus Irano viešbutis. Dabartinis šachas jį naudoja svarbiems imperijos svečiams priimti. Vidun patekti negaliu, bet per kiemą pereiti niekas nedraudžia.

Jaučiu įdomią nuotaiką, stebėdamas pastatus ir sodus. Dykumos oazė. Aplinka alsuoja trapiu džiaugsmu. Pastatai iš plytų, saulėje džiovintų; sodai laistomi vandeniu iš upės, kuri išteka iš dykumos ir įteka į dykumą; gležni lapuočiai kaitrioje aukštumų saulėje.

Į 40-TIES KOLONŲ PAVILJONĄ

Judėjimas Chahar Bagh alėjoje tirštėja. Atsidaro vis daugiau krautuvių, auksakalių dirbtuvėlių ir kioskų su atminais. Kai kurie auksakaliai, šalia iškabos persų kalba, turi ir iškabą hebraiškai.

Alėjoje kertasi du pasauliai. Tai pastebiu drabužiuose: sijonai ir kelnės. Sijonas — Azija, o kelnės — Europa. Senimas — vyrai ir moterys — sijonuoti, o jaunimas — vaikinai ir mergaitės — kelnėti. Sijonuotieji saviti alėjoje ir arbatinėje. Kelnėtas jaunimas niekuo nesiskiria nuo europiečių. Garsiakalbiai, mėgsta erzeliuoti ir džiaugtis triukšminga muzika. Jaunimo tarpe yra ir turistų su gitaromis ir miegmaišiais. Iš ženklų atpažįstu prancūzus, vokiečius, skandinavus...

Alėja prieinu sankryžą į Čehel Sotun — Keturias-

dešimties kolonų paviljoną. Ji platesnė už kitas ir itin įmantri. Viduryje vandens baseinas su auksinėmis žuvimis ir fontanų žiedu. Iškiliausiame sankryžos šone tūno miesto rotušė. Šiandien ji uždara. Tik vėliavos tingiai drykso, popietinio vėjuko laukia.

Ant rotušės laiptų ir sankryžoje patruliuoja kareiviai su automatiniais ginklais ant peties. Vakar orauostyje saugumiečiai atėmė peiliuką. Ko bijomasi Isfahane, kad miesto rotušė taip saugoma?

40-ties kolonų paviljoną pastatė šachas Abbas I, arba Didysis. Tik trejetas šimtmečių amžiaus. Paviljono portalas mane domina. Skaitau kolonas: tik 20 aštuonšonių kolonų! Kur kitos dvidešimt? Prieš portalą yra ramus stačiakampio formos tvenkinys. Jo paviršiuje matau kitą dvidešimtį aštuonšonių kolonų. Kolonos medinės ir puošnios. Persų vaizduotė labai išradinga!

Paviljono viduje įdomi sosto salė. Jos veidrodžiai ir freskos turi istorinės vertės. Vienoje jų šachas Abbas I kovoja prieš uzbekus. Šachas juos jau vejasi su lenktu kardu rankoje. Kita freska rodo šachą Nadir užimant Indijos miestą Delhi. Labai sodri puotos freska su muzikantais ir haremo šokėjomis.

VAIKAS YRA JUNGTIS

Paeinu atokiau nuo tvenkinio. Ganau akis ant Čehel Sotun. Netoliese sėdi persų šeima. Jis yra be sijono — kelnėse, ji su čador — baltu gaubtuvu. Dvi mergaitės madingais drabužėliais sėdi prie motinos kojų. Tėvas akimis seka keturmetį sūnų, kuris vis bando šokdinti plokščius akmenėlius ant vandens paviršiaus. Plokščių akmenukų nėra daug. Prie savo kojų pastebiu keletą. Paimu vieną ir rodau vaikui. Pribėga, pasiima, ir vėl prie tvenkinio. Krykštauja. Akmenukas pasineria ir iššoka, pasineria ir iššoka, pasineria ir iššoka... "Madar, madar, sey..."

(Mama, mama, triskart...), girdžiu. Vėl atbėga prie manęs kito akmenuko ieškoti. Tėvas šypsosi visu veidu. Motina tyli. Klausiu tėvą, ar galiu jo sūnų fotografuoti. "S'il vous plait" (Prašau).

KUO TOLIAU, TUO ĮDOMIAU

Persų pomėgis statyti rūmus ir kurti sodus palengvina ir mano, keleivio, dalią. Dengia nuo karštos saulės ir gaivina. Su valgiu irgi nėra bėdos. Užtenka duoti valią nosiai. Pasistiprinu su džiudžė-kebab — ant iešmo keptu viščiuku su ryžiais. Ryžiai — Irano bulvės. Be jų čia neapsieisi.

Valgau prie vartų į Meidan-i-Šah — Šacho aikštę. Isfahaniečiai ją ir dabar vadina naqš-i-džahan — pasaulio paveikslu. Safavidų dinastijos dvaras anuomet rungtyniavo su Elzbietos I Londonu ir Liudviko XIV, Saulės karaliaus, Paryžiumi. Šacho aikštė buvo naudojama polo žaidimui, prekybai, pramogoms, šventėms.

Žodis *šachas* yra naudojamas ir mūsų kalboje. Šachmatai — *Šach-mat* reiškia "karalius mirė". Šachmatų žaidimo vardas yra persiškas, tačiau žaidimo pradžia sietina su Indija.

MEIDAN-I-ŠAH — ŠACHO AIKŠTĖ

Šacho aikštę aprašyti sunku, nes aprašymas ima skęsti būdvardžių jūroje. Naqš-i-džahan — Pasaulio paveikslas! Ilgumo pusės kilometro su viršum — 512 metrų, o pločio — 164 metrų. Stačiakampė. Šiauriniame gale dengtos prekyvietės — bazar, pietiniame Šacho mečetė — Masjid-i-Šah, o rytiniame Lutfullah mečetė. Visus pastatus dengia arkada. Net karščiausią dieną eini aplinkui gaiviame pavėsyje. Pati aikštė dabar yra sodas su vandens tvenkiniais ir fontanais. Tai Pahlavi dinastijos dovana.

Vidurdienis. Iš arkados žvalgausi po Šacho aikštę. Kas yra grožis? "Quod visum placet", sako filosofai. Tai,

kas patinka akims ir prašnekina širdį malonumu, džiaugsmu, nuostaba. Šacho aikštė patinka akims ir pakutena širdį.

ALI QAPU RŪMUOSE — "ALI VARTAI"

Šacho aikštėje sunku pajudėti. Mat, visuma lyg pririšusi laiko. Įpratęs sukti dešinėn, ir dabar einu į dešinę — į Ali Qapu.

Rūmai statyti safavidų šacho Abbas I valdymo metu. Abbas buvo didelis Ali, Mahometo žento, gerbėjas. Negalėdamas gyventi Karbala — Ali mieste, nusavino "Ali vartus" iš mečetės Irake ir perkėlė juos į savo rūmus Isfahane.

Nūdien Ali Qapu yra muziejus. Iš priekio, rodos, tik pora aukštų teturi, bet, įėjus, be Ariadnos siūlo sunku apsieiti.

Smagiausia ant Ali Qapu terasos. Randu krėslą. Iš čia, kaip ant delno, matau visą Šacho aikštę. Sako, kad šachas Abbas I mėgdavo čia sėdėti ir stebėti gyvenimą žemai aikštėje. Polo žaidimas, jaučių ir liūtų kovos buvo jo mėgstama pramoga. Arkados, kaip ir dabar, vos pajėgė apsaugoti nuo saulės gausius pirklius ir mullahs. Puiki vieta priimti ambasadorius ir viešai pasmerkti nusikaltėlius. Skaitau paaiškinimą, kad Abbas I iš tikrųjų iš šios terasos duodavo įsakymus akmenimis užmušti svetimautojus, nukirsti rankas vagims ir išdeginti akis plėšikams.

Ali Qapu lanko mokyklinio amžiaus vaikų būrelis. Svetimšalių nematau. Norėtųsi pajusti, ką vaikai galvoja apie savo krašto praeitį. Kas jiems arčiau širdies — persiškumas ar islamas? Vaikai su svetimu žmogumi kalba nenoriai. Tik iš padilbų pasižiūri, o į bandymą prašnekinti atsako pasitraukimu. O jų gidas neturi laiko leistis į kalbą.

Koridorius nuo terasos veda į sosto salę. Persijai bū-

dinga sostas. Sostas svarbus ir musulmoniškajai Persijai. Koridorius ir pati salė išpuošti freskomis. Sosto salę supa maži kambarėliai. Jų lubos išdailintos miniatūriniais drožiniais iš medžio. Persų menui būdinga aistra detalei. Sausas Isfahan oras padeda išsaugoti praeities turtus.

MEČETĖ APVALI IR BE MINARETO

Nuo Ali Qapu terasos gėrėjausi šeicho Lut-fullah mečete. Artėju prie jos. Ji irgi trišimtmetinė. Asmeniška Abbas I mečetė. Stebiuosi, kad jai trūksta minareto. Aplamai minaretas mečetei yra kaip bokštas dievnamiui.

Labai patraukli savo kupolu. Dengta šviesaus emalio plytelėmis, kurios išraštuotos žaliomis ir mėlynomis spalvomis. Kokia aistra detalei! Aistra apsireiškia meile arba kančia. Mečetės Lut-fullah kupolas turi būti meilės kūrinys. Nors pasiimk ant delno ir parsinešk į Vilnių, kaip Napoleonas Bonaparte norėjo Šv. Onos dievnamį parsinešti į Paryžių.

Lut-fullah mečetė turi apvalų maldos kambarį. Įėjimas į jį tiesiai prieš *mikrab* — ženklą krypties į Mecca. Sienos išklotos mozaika, o grindys — kilimais. Mozaikoje ir kilimuose lyg atrandu raštavimą, kuris man, lietuviui, artimas.

Sunku skirtis su mečete be minareto. Ji iškalbi savo menininkų aistra grožiui.

AISTRA SPALVŲ ŽAISMUI

Užsibuvau!

Žiūriu su nerimu į laikrodį. Jau penkta popiet! O skridimas į Širaz po trejeto valandų.

Pietiniame Meidan-i-Šah gale yra vienas iškiliausių safavidų Persijos islamo meno paminklų. Tai Šacho mečetė —Masjid-i-Šah. Ji yra paminklas aistrai, kuri žaidžia spalvomis.

Durys į mečetę yra lyg iškili stoginė su dviem minaretais. Aplamai architektūra apvaldo erdvę, sukurdama vietą gyventi, dirbti, melstis. Šacho mečetė nepasitenkina erdvės apvaldymu — vietos sukūrimu maldai, bet išsilieja į žaismą spalvomis.

Tarpdurys iš lauko pusės išpuoštas emalio plokštelėmis su spalvingu raštavimu, o iš vidaus — mozaika. Pajunti, kad žengi per slenkstį iš šiapus į Anapus. Norisi ne tik batus nusiauti, bet ir širdį nudulkinti, nes jauti, kad žmonės eina į Allah — Dievo artumą. Šis jausmas, matyt, manyje buvo toks stiprus, kad užgožė kitą jausmą — baimę dėl batų. Užmiršau juos įsidėti į krepšį.

Mečetės kiemas kvadratinis, su tvenkiniu viduryje. Į visas keturias puses atsiveria portalai į maldos sales. Portalai yra be sienų iš kiemo pusės. Pietinis portalas — iškiliausias. Čia yra pagrindinė mikrab — niša, nurodanti kryptį į Mecca. Be to, ir jos šonus puošia du minaretai. Maldos salės vidus išklotas kilimais.

Isfahane mane lydi jausmas, kad ši oazė labai trapi. Ir Šacho mečetės maldos salė man atrodo lyg milžinas, kuris jaučia savo trapumą. Per angą pačioje kupolo viršūnėje veržiasi šviesos spindulys. Atrodo, kad kviečia išeiti iš šio trapaus milžino į Anapus — Allah. Spindulys jau labai nuožulnus. Saulė skuba į vakarus.

Batai tebestovi tarpduryje prie slenksčio Tik dabar atsimenu, kad buvau užmiršęs baimę juos palikti.

PAS KRIKŠČIONIS Į JULFĄ

Isfahan turi armėnų krikščionių bendruomenę. Ji gana gausi. Gyvena būryje — miesto dalyje, kuri vadinama Julfa (Džiulfa).

Noriu per Julfą bent pervažiuoti ir bent akį užmesti. Laiko nedaug, bet laimė šypsosi. Be vargo pasigaunu taksį.

Ryšiai tarp persų ir krikščionijos turi gilias šaknis.

Jau partai, antroji čiabuvė Persijos dinastija, vargino Romos imperiją ir Palestiną dar prieš Jėzaus gimimą Betliejuje. "Išminčiai iš Rytų šalies" (Mt 2,1) buvo žydams pažįstami.

Chosroes, sasanidų dinastijos karalius, nuniokojo rytines Bizantijos imperijos dalis ir Palestiną. Tiesa, jis pasiėmė iš Jeruzalės Jėzaus Kryžių, bet nieko nelietė Betliejaus Gimimo bazilikoje, nes jos freskos vaizdavo išminčius persų drabužiais. Kašan mieste, apie du šimtus kilometrų pakeliui į Isfahan, yra legenda apie išminčius, kurie iškeliavo ieškoti naujai gimusio žydų karaliaus.

98% Irano gyventojų yra musulmonai. Dauguma jų šijitai. Krikščionių — armėnų, asirų, arba nestorijonų — mažas nuošimtis, o katalikų tik saujelė. Julfa yra armėnų krikščionių nausėdija Isfahan mieste.

Armėnų nausėdija užsimezgė XVII a. pradžioje. Šachas Abbas I baiminosi, kad armėnai — nagingi mūrininkai, architektai, pirkliai iš Julfa miesto Azerbaidžane — nepatektų į turkų įtaką. Užtat armėnus iš Julfa Azerbaidžane persodino į naują Julfą Isfahane. Iš karto armėnų nausėdija buvo gausi — apie 60,000; naudojosi ypatingomis lengvatomis ir turėjo teisę statyti sau dievnamius. Isfahan turtėjo su turtėjančiais armėnais, tačiau ilgainiui krikščionys armėnai neteko jiems anksčiau duotų lengvatų. Prasidėjo Julfa nuosmūkis. Smuko ir Isfahan miestas.

Nūdien Pahlavi dinastija gina sąžinės laisvę. Įstatymai draudžia musulmonams skriausti kitatikius. Tačiau Julfa nebėra gausi gyventojais — vos 10,000. Armėnai buvo ir yra nagingi žmonės.

KATALIKAI ISFAHANE

Isfahan mieste yra ir saujelė katalikų. Šv. Vincento Pauliečio seserys vadovauja mokyklai, kurioje mokosi daugiau negu 200 mokinių. Tačiau jų tik maža dalis yra

iš krikščioniškų šeimų. Pasiturį musulmonai nori, kad jų vaikai būtų paruošti studijoms Vakaruose. Vincentietės turi ir ligoninę.

RISČIA PER JULFĄ

Taksis mane risčia perveža per Zayandeh tiltą į Julfą. Risčia važiuojame ir per pačią Julfą. Net nežinodamas, kad čia armėnų nausėdija, pastebi, jog čia ne persai gyvena. Paprašau sustoti prie Išganytojo katedros. Malonu vėl matyti varpinę vietoj minareto. Savo stiliumi katedra yra Persijos ir Vakarų architektūros mišinys. Matyti, kad daug kur lopyta ir lopoma. Kone visos sienos nuo lubų iki grindų išpuoštos aliejiniais paveikslais. Juose ryški XVII a. itališka ir olandiška įtaka.

Armėnai verti pagarbos dėl savo pajėgumo organizuotis. Šalia katedros yra pastatas su muziejumi. Jame pajunti ne tik Persijos armėnų, bet ir aplamai Armėnijos praeitį, laimėjimus, nelaimes ir kultūrinį kraitį. Su armėnais pabuvoti jauku. Atsigauni.

Sutikti armėnai prie katedros sako, kad Julfa priemiestyje yra ir daugiau šventovių, kurios yra jiems brangios. Taksis praveža pro Betliejaus šventovę. Šventoriuje jaunimas ruošiasi savo savaitgaliui — tautinių šokių pramogai. Juodbruviai berniukai ir mergaitės domisi svečiu, kuris domisi jų dievnamiu, tikėjimu ir praeitimi. Jaučiu, kad patekau į salelę, kur Geroji Naujiena tokia patraukli. Ir tai dykumos mieste!

SKUBOTAS IŠVYKIMAS Į ŠIRAZ

Į viešbutį grįžtu pačiu laiku. Kelionės bendrai jau krūvoje ir laukia autobusiuko į orauostį. Viešbučio šeimininkas, jo sūnūs ir patarnautojai padeda pasiruošti išvykimui. Šeimininkas primena, kad esame visuomet laukiami svečiai, ir prideda, kad raktą paliktume ir nieko

kambary neužmirštume. Arbatpinigių nelaukia. Jie pridedami prie sąskaitos.

Autobusiuko sėdynė labai smagi. Nenuostabu! Gatvėse jau temsta. Penktadienio vakaras. Chahar Bagh — Keturių sodų alėja pilna žmonių. Isfahan palengvėle tampa sodu dykumoje nakčiai.

Iranair skridimas 231 laiku. Iki Širaz 480 km. Lėktuvo sėdynė dar geresnė negu autobusiuko. Žemai tik Isfahan — nakties sodas tamsoje. Mano peiliukas šį kartą į bėdą nepateko.

PERSIJA IR SENASIS TESTAMENTAS

Persiją, modernųjį Iraną, mažai kas telaiko Šventraščio kraštu. Tačiau net šešios Senojo Testamento knygos turi glaudžius ryšius su Persija: *Ezdro*, *Danieliaus*, *Makabiejų*, *Tobijo*, *Esteros* ir *Antrojo Izaijo* (Iz 40-55). *Antrasis Izaijas* savo puslapiuose Kirą Didįjį pakelia į šventuosius (Iz 44,28; 45,1). *Tobijo* ir *Esteros* knygų fonas yra Persija, o Persijos pietvakarių kampas, kultūriniu požvilgiu, priklauso Tigro ir Eufrato slėnio kultūrai, kurioje gimė ir gyveno Abraomas.

Susa, arba Šuša, lyguma kadaise buvo vadinama Elam. Čia Persija išmoko rašyti. Kasitai iš šiaurinės Persijos viešpatavo Mesopotamijoje (apie XIV a.), o atgimusi elamitų karalystė vėl uždėjo savo leteną ant Babilono XII a. prieš Kristų. Asirų valdoma šiaurinė ir centrinė Persija buvo *Tobijo* knygos fonas.

Persijos priešistorė turi tris liudininkus: Češmeh Ali, Sialk ir Susa. Apie kasitus, elamitus ir asirus Persijoje teliudija tik Susa piliakalnio radiniai. O apie Šv. Raštą liudija Persepolis, Susa, Hamadan (Ekbatana) ir Rages (Reyy).

Isfahan šviesos dingo. Už lėktuvo langų naktis labai tamsi. Esu pakeliui į Širaz — Persepolį ir Pasargadae, iš-

kiliausius persų istorijos ir religijos liudininkus. Net žydai mokėsi iš persų.

ŠIRAZ ORAUOSTIS

Oro erdvė apie Širaz tuščia. Pilotas tyčiom mus perveža ir pasikraipo virš miesto. Iš apačios blykčioja linksmų šviesų takai. Spalvų ryškumas neįprastas. Ore jokios drėgmės. Į pietryčius nuo Širaz matom ir daugiau šviesų telkinių. Pars provincija tirštesnė gyventojais.

Nusileidžiame lyg ant maldos kilimėlio. Oro kelias be duobių. Orauostis mažutis, bet ištaigus. Visa nauja. Lėktuvas priveža kone prie pastatų durų. Matau ženklą "Archaeological Survey '76". Near East Tours kelionių biuras mūsų laukia.

Keliaujame į Širaz Inn viešbutį.

VIEŠKELIS — ALĖJA ŠIRAZ

1971 metais šachas Muhammad Reza ir imperatorė Farah iškilmingai minėjo 2,500 metų Persijos Sosto sukaktį. Iškilmės vyko Persepolio ir Pasargadae griuvėsiuose. Tačiau į iškilmes keliauti reikėjo per Širaz. Užtat vieškelis nuo orauosčio į miestą puošnus. Abiejuose šonuose ir vidury žydi oleandrai. Ir naktį jos spalvingos dirbtinėje šviesoje. Skoningi stulpai su įrašais lentose įvairiomis kalbomis sveikina Persijos svečius. Šacho ir imperatorės paveikslai primena tūkstantmetinį Persijos Sostą.

Near East Tours gidas negaišta. Vos susėdus autobuse, ima garsiakalbį, pristato save ir supažindina su programa.

Mūsų gidas, Muhammad Ašraf, yra Širaz universiteto archeologijos studentas. Rytoj, sako, turėsime 400 km kelionę į Persijos senovę, aplankysime Pasargadae, Persepolį, Naqš-i-Rustam, o poryt bus progos susipažinti su pačiu Širaz. Čia, sako, irgi daug matytina.

Gidas pasakoja apie Širaz. Primena, kad jis yra Pars, arba Fars, didžiosios pietinės Persijos provincijos, sostinė. Miestas yra slėnyje. Tačiau slėnis yra 1,600 metrų aukštumoje nuo jūros lygio. Užtat, jis pastebi, klimatas malonus. Gamta čia žaliuoja visais metų laikais. Anot jo, Širaz yra Persijos poetų Mecca.

Klausia, ar pažįstame Firdausi, Kayyam, Hafiz ir Saadi — Persijos poetus. Širaz didžiuojasi vienu iš seniausių universitetų islamo pasaulyje. X a. jis turėjęs daugiau studentų negu Bagdado universitetas. Universiteto pastatas turėjęs 360 kambarių. Be to, jau tada buvusi didžiulė biblioteka. O XI a. Širaz universitetas įkūręs medicinos fakultetą su ligonine.

Aišku, kad mūsų gidas Ašraf yra iš Širaz ir savo miestą myli. Tarp kitko primena, kad Isfahan yra safavidų dinastijos miestas, o Širaz — zandų. Mat, afganams sunaikinus Isfahan, Persija atgimusi per zandų dinastiją Širaz mieste. XVIII a. jis trumpą laiką buvo Persijos sostinė.

Apie Širaz gyvena kaškai — turkams gimininga tautelė. Vandens gausa Pars provincijoje patraukia klajoklius afšarus ir šasarvanus iš Elburso atšlaičių Azerbaidžane. Klausiu, ar daug yra klajoklių. Gidas negalvodamas atsako: "Žmonių bent pusė milijono, o gyvulių keliskart daugiau".

Juokaudamas klausiu: "Kokius gyvulius laikote klajokliais?" "Ogi ožkas, avis, asilus, mulus, arklius, kupranugarius. . ." "Kiek gyventojų Širaz mieste?" "Apie pusę milijono".

Pusvalandžio kelionė autobusu į viešbutį prabėga ir greitai, ir smagiai. Viešbutis patogus. Būrelis kelionės bendrų, radę vėsų barą, susiburia ataušti ir pasidalyti įspūdžiais.

Į PASARGADAE

Pasargadae reiškia Persų stovykla—kareivinės. Nuo Širaz iki Pasargadae yra apie 130 km. Pakylame anksti. Važiuojame šiaurėn — Isfahan link.

Širaz pervažiuoti lengva: čia gatvės naujai ištiesintos, praplatintos ir išgrįstos. Judėjimo mažiau negu Teherane ir Isfahane. Tik kur ne kur spalvingi klajokliai savo kaimenę pervaro į kitą miesto pusę. Miestiečiai su jais apsipratę. Ir vieni, ir kiti yra musulmonai. Jų sveikinimas "Salaam aleikūm!" tai liudija.

Khošk upė dalina miestą į dvi dalis. Ji yra vasaros metu tik upės vaga be vandens. Tokių upių Irane daug.

Gidas primena, kad Širaz buvo įkurtas tik arabams užėmus Persiją VII amžiuje. Iš tikrųjų miesto sienų likučiai yra arabiški. Kaip tik pravažiuojame senus miesto vartus. Tai Korano vartai, paaiškina gidas.

Už miesto vartų — kauburys. Persiritus per jį, atsiveria platėjąs slėnis. Gamtovaizdis įdomus savo toliais. Kur ne kur kaimas su molinėmis trobomis. Atokiau nuo kaimų sėdi juodos klajoklių palapinės. Aplinkui pabirusios kaimenės. Laukai ką tik po pjūties. Ožkos ir avys sukinėjasi po ražienas.

"Ar klajokliai nepasivėlins į šiaurę?" užklausiu gidą. Gidas ima aiškinti, kad dabartinė Irano "baltoji revoliucija" stipriai palietusi krašto klajoklius. Palengvėle jie yra pririšami prie žemės. Tik tokiu būdu jaunoji karta galinti išmokti skaityti ir rašyti. "Esu tikras", tęsia gidas, "kad šiomis kaimenėmis rūpinasi moterys ir vaikai, nes šeimos vyrai jau yra įsijungę į žemės ūkį ir net pramonę."

Kažkur slėnyje turi būti upė — nuo kelio jos nematau, tik užtvankėles ir ežerėlius. Žiemos liūtys čia esti gausios. Gyventojai pasigauna vandenį vasarai. Palei užtvankas yra ir stovyklautojų. Be to, ir motociklininkai daužosi dulkinomis slėnio atkalnėmis.

Ilgainiui gamtovaizdis pasidaro nuobodus. Tik kalnų atšlaitės dunkso tolumoje.

PARS: LIŪTO IR SAULĖS KRAŠTAS

Riedu vieškeliu per Pars, arba Fars. Priklauso kas šį vardą taria. Teherane girdėjau *Fars*, Širaz girdžiu *Pars*. Iš čia ir vardas *Persija*.

Pars provincija yra Persijos širdis. Čia 550 metais prieš Kristų Kiras Didysis pradėjo svajoti apie vieną pasaulį. Liūtas ir Saulė yra Persijos įvaizdžiai. Liūtas — istorinis Kiro sostas; Saulė — Zaratustros religija.

Nūdien Persija save vadina Iranu. Iranas gi yra Artimųjų Rytų keistuolis. Visur krinta į akis įtampa tarp jo senovės ir dabarties. Iš vienos pusės, Iranas yra 2500 metų senumo imperija su pagarba imperijos kraičiui ir šacho sostui. Iš kitos pusės, Iranas nori būti pažangiu ir demokratišku XX a. kraštu. Ir tai "baltosios" — bekraujės pervartos, kuriai vadovauja pats šachas Muhammad Reza, pagalba.

PERSIŠKUMAS IR ISLAMAS

Archeologinė apžvalginė kelionė yra patraukli, nes nuveda į istorijai svarbias vietas ir supažindina su jų vaidmeniu dabartyje. Mūsų gidas yra ne tik paslaugus, bet ir žiningas. Kelionė Irano vieškeliu tampa paskaita apie Persiją.

Tautine kilme Iranas skiriasi nuo savo kaimynų. Persai nėra nei semitai, nei priklauso turku šeimos tautoms. Jie, kaip sako ir krašto vardas "Iranas", savo kilme yra arijai — priklauso tai pačiai tautų šeimai, kaip ir dauguma Europos tautų.

Persų kalba yra skirtinga nuo jų kaimynų kalbų. Nūdien žodis "arijai" yra naudojamas ne tiek tautų šeimai, kiek kalbų šeimai paženklinti. Persų kalba su savo

tarmėmis, kaip in indų bei bengalų kalbos, turi šaknis sanskrito kalboje. Tuo tarpu kitos Artimųjų Rytų kalbos — arabų ir turkų — priklauso visai skirtingai kalbų šeimai.

Iranas yra musulmonų religijos. Ir čia jis yra keistuolis. Mat, dauguma Irano gyventojų priklauso šijitų islamui, o ne sunitų, sudarydami didžiausią šijitų vienetą islamo pasaulyje. Skirtumas tarp šijitų ir sunitų esąs, anot gido, ryškesnis negu tarp katalikų ir protestantų krikščionijoje.

Sekanti gido pažiūra mane nustebina. Persų tautai islamas, teigia jis, nešė ne laisvę, bet vergiją. Arabai, svetima tauta, užgožė persus. Užkariautojų religija pakeitė persų Zaratustros religiją. Turėjome tapti, pabrėžia gidas, musulmonais. Tačiau tapdami šijitais, persai galėjo panaudoti savo naująją religiją kaip ginklą prieš arabus.

Islamas nepajėgė išrauti iš persų patirties jų pomėgio ir pagarbos Persijai — imperijos sostui. Ilgainiui Persijoje kalifai, Mahometo įpėdiniai, tapo šachais — Persijos sosto paveldėtojais. Užkariautojų kalba, tiesa, pakeitė *pahlavi* — persų kalbą, tapdama valstybine, kultūrine ir moksline kalba. Per penkerius amžius Persijos teologija, filosofija, medicina, astronomija, filologija, matematika ir istorija galvojo ir rašė arabiškai. Turėjome būti praktiški, pasiaiškina gidas. Persija priklausė islamiškajai imperijai, kuri nuo Ispanijos ir Maroko iki pietryčių Azijos galvojo ir rašė arabiškai. Su šypsniu gidas užsimena, kad persų poezija buvo pirmoji tautos išraiška, ėmusi atsipalaiduoti nuo arabų kalbos. Ir štai esame Širaz mieste...

Klausiu gidą, kokiu būdu pajėgė Persija išlikti savita, svetimųjų — arabų, turkų, mongolų — valdoma? Gaunu trumpą atsakymą. Persija didžiuojasi savo istoriniu ir kultūriniu kraičiu. Be to, persų tauta yra gajai lanksti ir

nesiduoda laužoma. Sako, matysi mūsų senovę Persepolio ir Pasargadae griuvėsiuose, o mūsų gajų lankstumą jau matei Teherane ir Isfahane.

PASARGADAE: PERSŲ STOVYKLA — KAREIVINĖS

Klausausi ir žvalgausi. Žiningo žmogaus įdomu klausytis. Ant vieškelio daugiau vežimų negu automobilių. Vežimus traukia arkliai. Asilai ir mulai, apkrauti naštomis, žingsniuoja pakele.

Kaimų mažai. Pervažiuodamas per kaimą, autobusas vos juda. Trobos molinės. Vištos maudosi dulkėse, o žasys gagena, prašydamos vandens. Vienas kitas namas yra mūrinis: policijos būstinė, pašto įstaiga, mokykla ir kiti valdiški pastatai. Kaimai tūno arba prie šaltinio, arba prie upeliuko. Gluosniai ir tuopos žymi vietą su vandeniu. Žemė daug kur dirbama. Jau daug ražienų, bet pakelėje dar tebebanguoja ir nepjautos avižos bei ilgaūsiai miežiai.

Per dvi valandas nuvažiavome 130 km. Iš vieškelio sukame į žvyruotą laukų kelią. Panūstame domėtis, kur esame. Dešinėje per dulkes palei upelį įžiūriu kaimą. Iš kaimo kelio link bėga vaikai. Skuba ir mosikuoja. Pasiekę kelią, susėda ant griovio nuo vėjo pusės. Laukia mūsų.

Pasargadae yra 4 km nuo vieškelio. Laukų kelias veda į šalutinį slėnį, kurį supa plikos kalvos. Slėnis — 3-4 km lyguma. Rodos, kad čia nė gyvos dvasios. Tuopos skiria kaimą nuo slėnio. Autobusas sustoja palei medžius. Vaikai pakyla nuo griovio briaunos ir atbėga pas mus. Akys spindi žingeidumu. Basi, sijonuoti, trumpais plaukais. Mergaitės jau su gaubtuvais.

KIRO DIDŽIOJO KAPAS

Už poros šimtų metrų nuo tuopų gojelio stovi kalkakmeninis pastatas. Stačiakampis, su šešetu siaurėjančių

pakylų, 5½ metrų aukščio. Atrodo lyg stačiakampė piramidė — pjedestalas akmeniniam karstui. Kalkakmenio gabalai milžiniški, vienas su kitu sujungti nagingu tašymu, o ne kalkėmis. Karstas — lyg namukas su lietuvišku, nuožulniu į abu šonus, stogu. Durų nebėra.

Senovės istorikai mini įrašą: "Žmogau, kas tu bebūtum, ir iš kur tu beateitum, — nes aš žinau, kad ateisi, — ... Aš esu Kiras, aš sukūriau persams jų imperiją. Todėl nepavydėk man šio žemės kampelio, kuris saugo mano kūną".

Aleksandras Didysis, grįždamas iš žygio į Indiją, skaitė šį įrašą ir verkė, nes Kiro kapą rado apiplėštą. Pirmasis Kiro ramybę sudrumstė persas, vardu Orxines. Aleksandras Didysis jį nubaudė mirtimi.

PASARGADAE SAUGO GANDRŲ PORA

Aplink Kiro kapą tylu. Ir mus atsekę vaikai tyli. Iš kaimo atlinguoja trys vyrai: vienas kariškis, o du sijonuoti. Gidas kalbasi su jais. Plačiai šypsodamiesi, jie eina prie kiekvieno mūsų, spaudžia dešinę ir liečia kaktą, lūpas, krūtinę. Sveikina nuoširdžiai — mintimi, žodžiu, širdimi...

Nuo kalvų lygumą ima dengti bevandeniai debesys. Oras pilnas drėgmės. Tvanku. Kartkartėmis pakyla šelmiškas vėjukas ir ima sukaliotis smėlio debesiuku.

Į Pasargadae, Kiro sostinės rūmus, einame pėsčiom. Apie vieną kilometrą slėnio keliuku.

Kiro sostinės rūmai yra amžių sudilinti. Tik pamatai, kolonų galai ir aslos liudija, kad čia būta puošnių rūmų su portalais, salėmis ir buitiniais kambariais. Rūmai turėjo tris paviljonus.

Archeologai atstatė pamatus ir vėl sulipdė vieną kitą koloną. Vienoje kolonoje skaitau nuolankų Kiro įrašą: "Praeivi, nors aš ir buvau iškilus karalius, aš likau tei-

singu žmogumi...” Paviljonai surikiuoti simetriškai. Prieangis, didžiulė salė ir šoniniai kambariai. Kolonų bazės ir kapiteliai iš juodo akmens, o pačios kolonos baltos. Tebestovį sienų likučiai kur ne kur išpuošti reljefais. Paviljonai aptverti nelygiu, iš žemių supiltu, mūru.

Trikalbis įrašas dažnas. Jame Kiras, persų, elamitų ir babiloniečių kalbomis, save vadina “iškiliuoju karaliumi”, ne vien tik “karaliumi” ir “achemenidu”. Archeologai mano, kad šis įrašas padeda nustatyti Pasargadae įkūrimo datą. Kiras buvo medų karaliaus Astyages vasalas, o 553 metais prieš Kristų, laimėjęs mūšį, tapo “iškiliuoju karaliumi”.

Vienas paviljonų yra šiek tiek atokiau nuo kitų dviejų. Dangun stiebiasi archeologų atstatyta persiška kolona. O jos viršūnėje matau gandro lizdą. Jame vienas gandras tupi. Gyvas Pasargadae sargas! Matyt, būrys archeologų nugąsdino jo draugą. Grįžta, šauniai nutupia ant kolonos viršūnės. Abu, vienas kitą drąsindami, kalena. Kur kadaise svečius džiugino rūmų muzikantai, dabar kalena gandrai.

Vaikai vis dar su mumis. Nedrąsūs. Tik spokso. Tarp savęs kartkartėmis gyvai kalbasi. Spėju, kad jie nesupranta, dėl ko mes čia.

Saulė prasiveržia pro bevandenius debesis. Prasiveržia ir vėl pasislepia. Saulė virš Pasargadae, achemenidų Sosto griuvėsių.

KIRAS IR ŠV. RAŠTAS

Kiras yra labiausiai išgirtas pagonis valdovas visame Šventraštyje. *Izaijo* knyga rašo: “Aš (Dievas) sakau Kirui: ‘Tu esi mano skerdžius! Tu įgyvendinsi mano užmojį!” (Iz 44,38). Kiras pranašui yra Mesijas — Dievo Pateptasis:

Štai ką sako Jahvė savo Mesijui, Kirui,
kuriam jis padavė savo dešinę ranką,
kad suvaldytų jo vardu tautas ir
nuginkluotų karalius; . . .
kad atvertų jam miestų vartus ir
jie liktų nuolat atviri:
"Aš eisiu pirm tavęs sulygindamas kelius.
Aš sutrupinsiu varinius miestų vartus,
sutrinsiu jų geležines skląstis. . . ,
kad žinotum, jog AŠ ESU — JAHVĖ,
Izraelio Dievas, kuris tave pasišaukia vardu".
(Iz 45, 1-2; žr. 41,25-29)

Ezdro knyga iš dalies pakartoja Kiro cilindro žodžius: "Pirmaisiais Persijos karaliaus Kiro metais (538 m. prieš Kristų) kad įvyktų Jahvės žodis, pasakytas per Jeremiją (Jer 25, 11-12; 29, 10), Jahvė išjudino Kirą, Persijos karalių, duoti įsakymą ir jį išgarsinti visoje karalystėje: "Štai ką sako Kiras, Persijos karalius: 'Jahvė, dangaus Dievas, man davė visas karalystes; jis įsakė man pastatyti jam Šventyklą Jeruzalėje, kuri yra Judėjoje. Kas tik bebūtų jūsų tarpe iš jo Tautos, tebūnie jo Dievas su juo! Tekyla jis kelionei į Jeruzalę, kuri yra Judėjoje, ir teatstato Jahvės, Izraelio Dievo, Šventyklą; jis yra Dievas, kuris buvoja Jeruzalėje. Tegul kiekvienas, kuris tik yra išlikęs [po Tremties], kur tik jis begyventų, būna aprūpintas vietos žmonių sidabru ir auksu, manta ir galvijais bei laisvomis aukomis šventyklai, kuri yra Jeruzalėje'" (Ezd 1, 1-4).

Nenuostabu, kad pranašas džiūgauja:

Guoskit mano Tautą, guoskit juos!
Sako jūsų Dievas.
Kalbėkit švelniai Jeruzalei
ir paskelbkit jai
. . .

... Taisykit dykumoje Jahvei vieškelį.
Ištiesinkit dykynėje mūsų Dievui kelią.
Kiekvienas slėnys tebūna užpiltas,
Kiekvienas kalnas ir kalnelis — nulygintas.
Kiekviena kalva tebūna lyguma,
kiekvienas gūbūrys — slėnys.
Tada Jahvės šlovė bus apreikšta —
ir visa žmonija ją matys.
. . .
Žmonija yra lyg žolynas...
Dievo žodis pastovus amžinai... (Iz 40,1-8).

KIRAS DIDYSIS APIE SAVE

Britų muziejus Londone turi Kiro cilindrą — paties Kiro paminklinį įrašą. Nugalėjęs medų karalių Astyages, Kiras užėmė Ekbataną, medų sostinę, ir ėmė kurti savo pasaulinę imperiją. Jam rūpėjo užkariauti Vidužemio jūros kraštus, įsitvirtinti Mažojoj Azijoj ir nešti vieno pasaulio mintį ir šviesą į Rytų kraštus. Lydijos Krizas, Babilonijos Nabonidas ir Egipto Amasis II veltui bandė būriuotis bendrai gynybai. Kiro vieno pasaulio idėja buvo lyg ugnis sausame krūme. Kiras nugalėjo ir paėmė nelaisvėn Krizą (546 m. prieš Kristų), o Lydija tapo satrapija — Persijos imperijos provincija. 539 metais Babilonas pasidavė Kirui be mūšio. Egipto Kiras, tiesa, neužkariavo, bet paruošė Persiją žygiui į Egiptą.

Kiro cilindras atspindi Kiro pergales ir savimonę. Įrašas prasideda su Nabonido, Babilono karaliaus, pasmerkimu. Kaltas jis, nes nesirūpina Marduko, Babilonijos dievo, šventove ir laiko žmones vergais. Dėl to, rašoma cilindre, "dievų viešpats [Marduk] baisiai įširdo" ir, dievų lydimas, pasitraukė iš Babilono. Tačiau, matydamas vargą krašte, Mardukas užuot pykęs, ima Babilono gailėtis:

Jis perbėgo akimis ir atidžiai pasižiūrėjo į visus kraštus, ieškodamas teisaus valdovo, kuris neštų [Marduko statulą Naujųjų Metų apeigose].

...Jis tarė Kiro, Anšan [miesto] karaliaus, vardą ir paskelbė jį viso pasaulio karaliumi."

Toliau įrašas cilindre sako, kad Mardukas liepė Kirui žygiuoti prieš Babiloną į mūšį, pats "eidamas kartu su juo, lyg tikras draugas", nes

Mardukas, iškilusis viešpats, savo garbintojų gynėjas, su malonumu stebėjo jo [Kiro] gerus darbus ir dorą širdį. [Ir todėl] įsakė jam eiti į karą prieš savo Babilono miestą.

Izaijo knyga vadina Kirą Jahvės Mesiju ir laiko jį Jahvės užmojo vykdytoju. Paties Kiro paminklinis įrašas tvirtina, kad Marduk, Babilono dievas, pasirinko Kirą būti "pasaulio valdovu" ir ėjo kartu su Kiru, "lyg tikras draugas".

Šv. Raštas atspindi ne tik įvykius, bet ir istorinius šaltinius. *Izaijo* knygai Marduk nėra dievas, bet stabas. Ką Kiro cilindras laiko Marduko darbu, tai *Izaijo* ir *Ezdro* knygos laiko Jahvės, Izraelio Dievo, užmoju. Pagal Šv. Raštą, Jahvė, Izraelio Dievas ir Istorijos Viešpats, dalyvauja įvykiuose ir veikia per įvykius. Istorija—įvykiai yra Dievo staklės, kurios audžia Istorijos Viešpaties užmojį.

KIRO "GERI DARBAI IR DORA ŠIRDIS"

Sakome "Sudiev!" Pasargadės lygumai. Kaimo atstovai dar vaišina vandeniu. Ir vaikai įsidrąsina. Vandens puoduką paduodami, pasižiūri plačiomis ir tamsiomis akimis. Šypsosi nuo ausies lig ausies. Tačiau kalbinami, tik juokiasi ir atsakyti nesiryžta.

Vėl autobuse. "Salaam aleikūm!" arabiškai atsisveikina svetingieji Pasargadės saugotojai. Grįžtame link Širaz — važiuojame į Naqš-i-Rustam ir Persepolį.

Kiras mane stebina. Jo "geri darbai ir dora širdis" įliejo pakantą į tautų santykius. Žydai buvo Kiro pakantos — Persijos vieno pasaulio mokykloje net du šimtus metų.

KIRO MOKYTOJAS — ZARATUSTRA

VI prieškristinis amžius davė žmonijai ne vieną, bet keletą nuostabių pirmūnų. Indijoje Siddhartha Gautama tapo Buddha — Apšviestuoju (563-483 m. pr. Kr.), Kinijoje K'ung Fu-Tzu (Konfucijus) kūrė darną visuomenėje (551-479 m. pr. Kr.), o Lao-Tzu rodė kelią (604?-? m. pr. Kr.), Persijoje Zaratustra kvietė į atsają pasaulio sampratą (628-551 m. pr. Kr.), Izraelyje pranašas Jeremijas šaukė istorinėje pervartoje (628-586 m. pr. Kr. į asmenišką atliepimą Dievui.

Buddha — Apšviestasis pasiekė Nirvaną — užgesino savyje norą būti ir turėti; Konfucijus ėmėsi kurti visuomenę su asmenišku "noru rūpintis artimo gerove"; Lao-Tzu vedė į "gamtos Kelią", kuris tampa darna visatoje ir žmogaus gyvenime; Zaratustra skelbė asmenišką nuosprendį už šviesą ir gerumą; Jeremijas ragino sekti save istorinėje audroje, kuri žmones išrauna ir persodina.

Visi šie žmonijos milžinai-pirmūnai gyveno VI a. prieš Kristų! Labai įdomus sutapimas. Zaratustra ir Kiras — mokytojas ir mokinys, idėja ir jos įgyvendinimas. Kiro "geri darbai ir dora širdis" turi šaknis Zaratustros moksle apie šviesą ir gerumą. Šie du persai tapo Vakarų žmogui kryžkele į naują pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą.

Pasaulyje, anot Zaratustros, yra dvi jėgos: šviesa-gerumas ir tamsa-blogumas, arba Ahuramazda ir Ahriman. Žmogus turi laisvę apsispręsti būti geras ar blogas, kam padėti — Ahuramazda ar Ahriman.

Įdomu, kad Zaratustra tikėjo dangų ir pragarą. Po mirties, jis mokė, kiekvienas žmogus turi pereiti Skirtuvo tiltą — tiltą virš pragaro. Blogam žmogui Skirtuvo tiltas

beeinant tiek susiaurėja, kad jis turi pulti į pražūtį, o geras žmogus vis platėjančiu tiltu pereina į šviesos pasaulį.

Pasargadae kolonse mačiau Ahuramazdah įvaizdį: sparnuotą saulę. Ahuramazda gali būti pavaizduota ir ugnimi, ir vandeniu, ir žeme. Zaratustros sekėjai rodo ypatingą pagarbą ugniai ir ją naudojo apeigose. Karkartėmis jų pagarba ugniai sudaro įspūdį, kad jie ugnį ir garbina.

Zaratustros religija buvo achemenidų imperijos religija. Aleksandro Didžiojo — graikų pergalė užgožė achemenidų dinastiją ir Zaratustros religiją. Bet tik laikinai, nes sasanidų valdymo metu ji atgimė. Be to, jos įžvalga į gėrio ir blogio, arba šviesos ir tamsos, visuotinumą — dvilypę pasaulio sąrangą įtaigavo graikus, žydus, krikščionis.

Įprasta Zaratustros mokslą vadinti dualizmu. Bet jis nėra visiškai dualistinis, tik kone dualistinis. Dualizmas pripažįsta pasaulio pagrindu du, vienas nuo kito nepriklausomus, pradus — gerumą ir blogumą, šviesą ir tamsą. O Zaratustra moko, kad Ahuramazdah — gerumas ir šviesa galų gale laimės prieš Ahriman—blogumą ir tamsą.

IDĖJOS IR GINKLAI

Jau vidurdienis. Vėl sparčiai riedame geruoju vieškeliu. Tik dabar iš platybių į vis siaurėjantį slėnį. Važiuojant į Pasargadae, slėnio šonai tolo, o dabar artėja. Grįžtame tuo pačiu vieškeliu.

Zaratustros įžvalga į gerumo-šviesos ir blogumo-tamsos visuotinumą tapo žmonijos kraičiu. Kiro dinastija, tiesa, buvo graikų užgožta. Tačiau Kiro sostas, nors ir su dinastine kaita, lieka persų tautinis stuburkaulis. Sosto idėja — persiškumas galingesnis už ginklus.

Mesopotamijoje akadai ginklu nugalėjo sumerus. O sumerai akadams "atsikeršijo" savo kultūra. Roma ginklu užkariavo Graikiją, bet Graikija užkariavo Romą savo kultūra: Roma net ėmė kalbėti graikiškai!

Idėjos — ne plytos, bet asmenys ir tautos. Idėja — žmogus su vizija. Zaratustros ir Kiro sąjūdis — karas išlaisvinti žmones iš priespaudos ir tamsos, įgalinant apsispręsti už gerumą ir šviesą.

Kadaise šiuo slėniu ėjo — išėjo ir grįžo — Kiro armijos už gerumą ir šviesą. Lėta armija, bet su sparnuota idėja: mylėti savo tautą, kitų tautų nepaniekinant.

PRIE NAQŠ-I-RUSTAM

Teherane ir Isfahane buvo lengva su maistu. Valgyklų — restoranų ir arbatinių daug. Daužantis po Pars — po tūkstantmetinius piliakalnius, su valgiu striuka. Laimei, duona yra gera. Bent jos galima kaimuose gauti.

Naqš-i-Rustam — *Rustam paveikslai* yra Uola apie 63 km nuo Pasargadae. Rustam yra Persijos Herkulas, arba Šventraščio Dovydas, — legendinis Persijos karalius. O paveikslai — stačiame Uolos veide iškalti karalių kapai. Kapus čia sau išsikalė achemenidų dinastija. Iškiliausias kapas priklauso Darijui I (521-485 m. pr. Kr.). Anga į jo kapą yra aukštai, kone statmenoje uoloje. Jon įšliaužti beveik neįmanoma. Pasakojama, kad Darijus I, sau kapą įsirengęs, pasikvietė tėvus juo pasigėrėti. Belipdami į sūnaus kapą, jie galą gavo. Kapo priekį puošia Ahuramazdah, karaliaus, ir provincijų atstovų reljefai.

Žemiau Darijaus I kapo angos matau reljefą, kuriame sasanidų karalius Šapūr sėdi ant arklio, o Romos imperatorius Valerijonas, galvą nuleidęs, klūpo prieš jį. 260 m. Šapūr nugalėjo Romos legijonus prie Edessa miesto.

Kartu su Darijumi I Naqš-i-Rustam Uoloje ilsisi ir Darijus II (424-405 m. pr. Kr.), ir Kserksas I (485-465 m. pr. Kr.) ir Artakserksas I (465-424 m. pr. Kr.). Darijus II Darijaus I dešinėje, o Kserksas ir Artakserksas kairėje. Visi jie man pažįstami iš istorijos. Nustembu, kad jie ne vien tik vardai. Nors esu tik prie jų kapų, bet jų

žygiai ir sąveika su graikais ir žydais man yra apčiuopiami.

Prieš Uolą yra siauras slėnis. Kitoje jo pusėje, prieš Artakserkso I kapą, matau stačiakampį bokštą iš tašytų akmenų. Tempiu prie jo gidą — noriu apie jį daugiau sužinoti. Gaila, jis mažai apie jį težino. Sako, tai Kaba'a-i-Zardušt — Zaratustros Ugnies šventovė. Achemenidai bus ją pastatę. Ugnies šventovė turi tris aukštus.

ŽARNA ŽARNĄ RYJA

Iki Persepolio dar 7 km. Ilgos valandos autobuse, drėgmė Pasargadae slėnyje ir saulės kaitra prie Naqš-i-Rustam mus labai išvargino. Daug kam jau žarna žarną ryja. Man labai norisi atsigerti. Gidas yra rytietis. Jis sako: "Spauskit nykštį!"

Valgyklų apie Persepolį reta. Viena esanti kažkur netoli griuvėsių. Tačiau šiandien šeštadienis — musulmonų pirmadienis. Po savaitgalio reikia apsipirkti, apsivalyti, atsigauti. "Spauskit nykštį!"

Laimė mums šypsosi. Valgykla veikia. Labai įdomi. Mat, įtaisyta senoje persų sodyboje — aptvare su sodu ir kambariais į sodo pusę. Sodyba — valgykla ne sena, bet seno persiškumo. Turizmo įstaigos nori padėti svečiams įsijausti į Persiją.

Valgiaraščio nėra. Dienos patiekalų pavyzdžiai išdėlioti ant stalo palei duris. Iš dalies jau žinomi: čelo kebab — ryžiai su aviena kepta ant iešmo, šašlik — aviena su pamidorais, kepti ant iešmo, džiudžė kebab — vištiena su ryžiais... Gėrimų gausu: vaisių sunkos ir "gėlių vanduo". Labai smagu. Leduotas "rožių vanduo" ne tik gaivina, bet ir stebina.

TAKHT-I-JAMŠID — KARALIAUS SOSTAS

Gidas valgykloje gaišti ilgai neleidžia. Jam rūpi, kad užtektų laiko pabuvoti iškiliausioje šventraštinės Azijos

archeologinėje vietoje. Skubame į Persepolį.

Persepolis atima žadą. Vieškelis tarp Naqš-i-Rustam ir Persepolio naujutėlis, baigtas 2,500-ioms Sosto metinėms švęsti. Sukame į rytinę Pulvar upės slėnio pusę. Persepolio griuvėsiai savo nugara remiasi į akmenines slėnio atšlaites. Lyguma derlinga. Laukai jau su ražienomis. Vienur kitur tuopų gojeliai su kaimais ir klajoklių palapinėmis.

Persai Persepolio griuvėsius vadina Takht-i-Jamšid — Karaliaus sostu. Jamšid (Džamšid) yra legendinis Persijos pirmūnas — karalius. Graikai jį savaip pavadino. Žaisdami su dviem panašiai skambančiais žodžiais — *Pars*, persų kraštas, ir *persis* — nuniokiojimas, jie sudarė naują vardą. Persepolis yra Nuniokojimo miestas.

Gidas mus surenka ant laiptų į griuvėsius. Šmaikščiai ir glausta kalba supažindina su Persepoliu. Man knietėjo trys klausimai: kas pastatė Persepolį? kas drįso jį sunaikinti? kas dabar pamatytina?

PERSEPOLIS — ACHEMENIDŲ APEIGINĖ SOSTINĖ

Persepolis buvo pradėtas statyti Darijaus I (521-485 m. pr. Kr.) rūpesčiu. Darijų I gerai pažinau iš Šventraščio ir Herodoto knygos — *Persų karų*. Kiras Didysis liepė žydams grįžti iš Babilonijos tremties į savo kraštą Judėją ir atstatyti Jeruzalės Šventyklą. Darijaus I valdymo metu Šventykla buvo atstatyta (515 m. pr. Kristų). O Maratono mūšis, kuriame Darijus I buvo gerokai graikų apdaužytas (490 m. pr. Kr.,), ir dabar yra prisimenamas Maratono lenktynėse.

Persepolio statymo metu žmonijos civilizacija jau buvo buvusi ilgaamžė — Egiptas ir Mesopotamija jau turėjo kone tris tūkstantmečius.

Persepolio statymą tęsė Darijaus I įpėdiniai. Ypatingai daug prisidėjo jo sūnus Kserksas I (485-465 m.

Darijaus II kapas netoli Persepolio.

Kserkso "Visų Tautų" vartai.

Persepolis: bendras vaizdas.

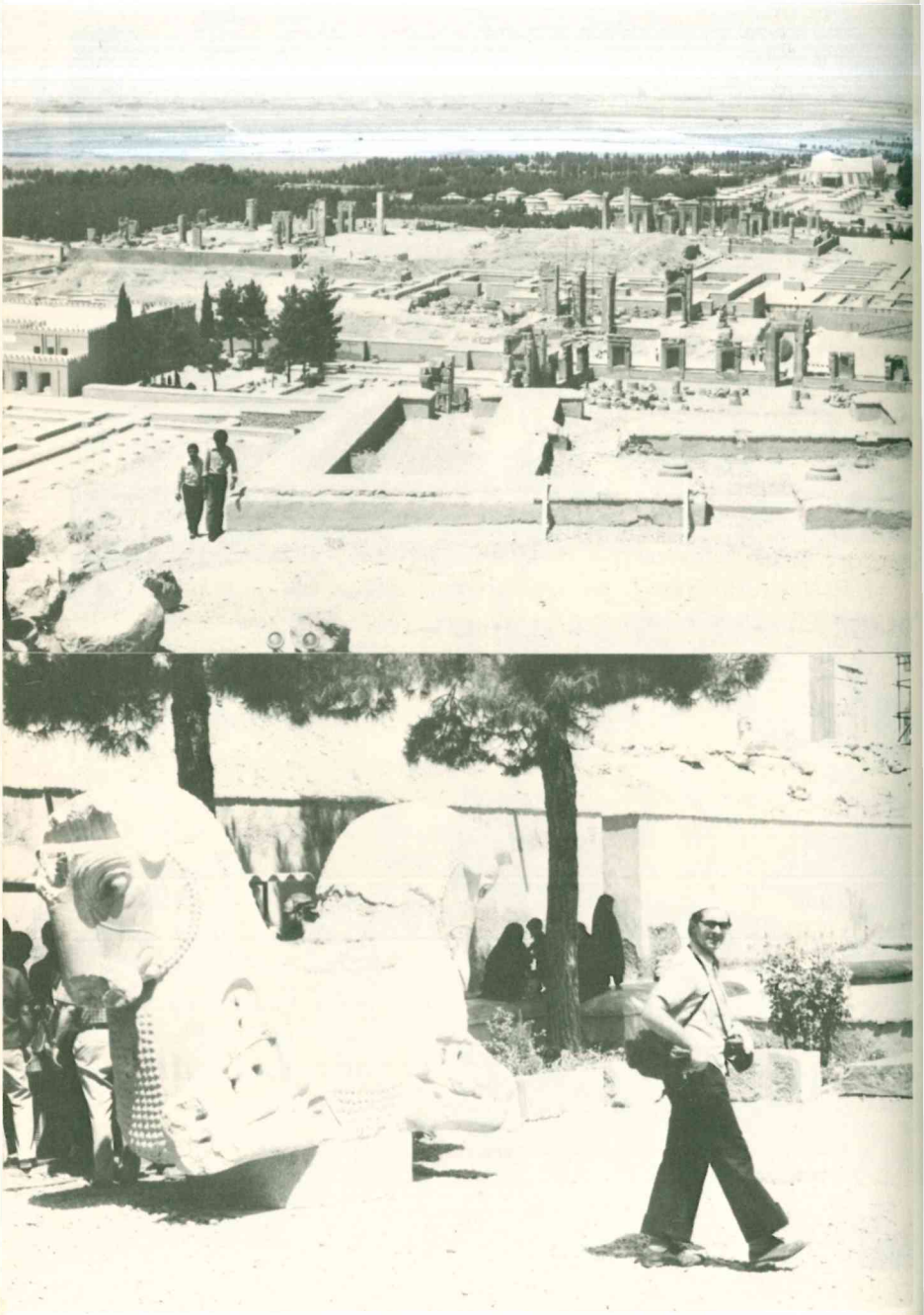

Persepolio detalė: milžiniškas kolonos kapitelis.

Persepolis: priėmimų salė ir iždo rūmai.

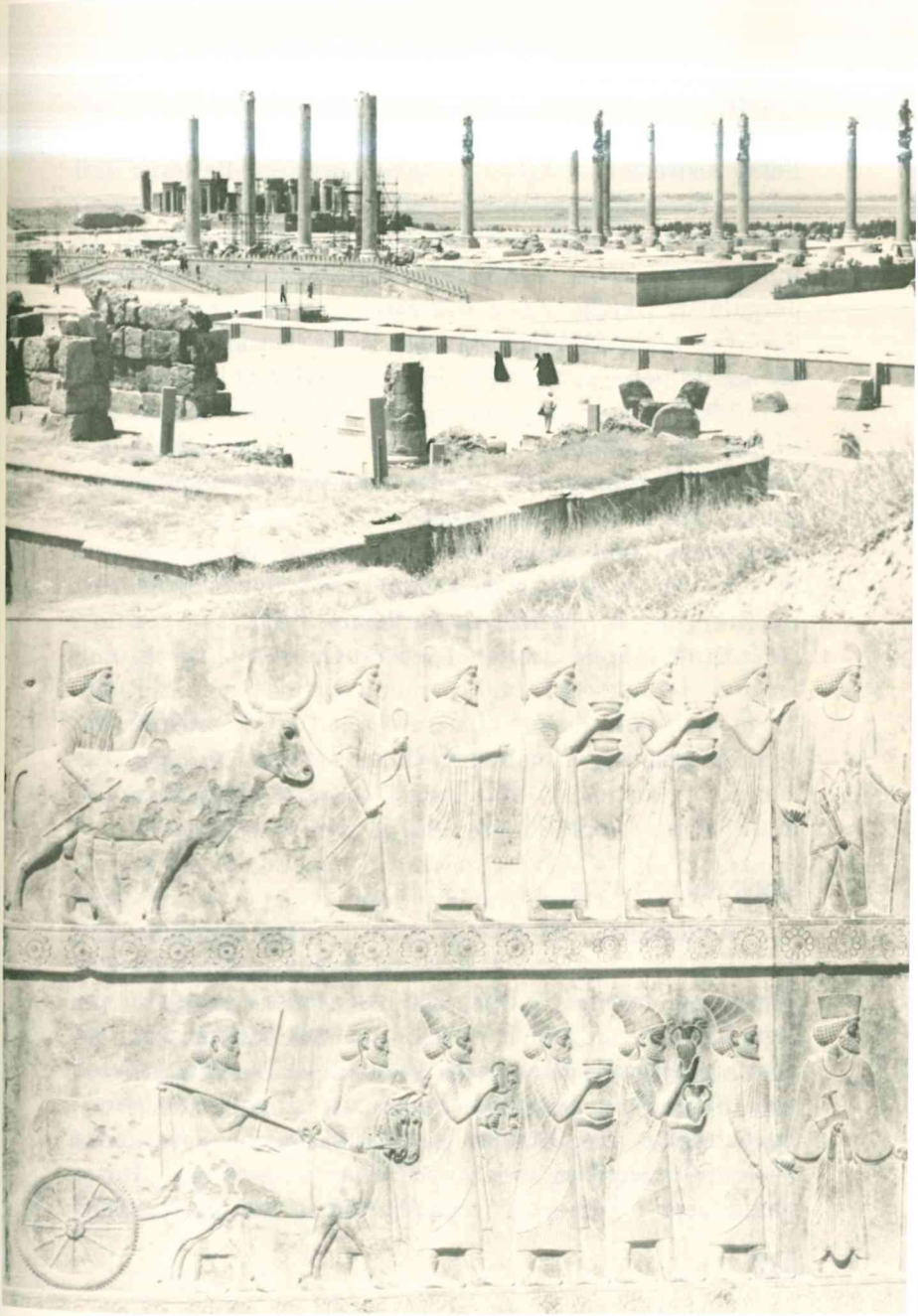

Persepolio detalė: persų imperijos tautos neša duoklę.

pr. Kr.), pažįstamas iš Termopilų mūšio (480 m. pr. Kr.). Achemenidai norėjo turėti sostinę, kuria galėtų didžiuotis. Mat Pasargadae — pirmoji jų sostinė, buvo per kukli. Persų aistra menui neturėjo kur pasireikšti. Be to, ir žaibiškas Persijos išsiplėtimas reikalavo iškilesnės sostinės.

Persepolis didžiavosi ne vien tik achemenidų galybe ir laimėjimais, bet ir Ahuramazdah — gerumo ir šviesos pergale. Iš tikrųjų Persepolis buvo Persijos tautinis altorius. Čia persų karaliai negyveno, iš čia nevaldė savo plačiosios imperijos. Į čia persų karaliai atvykdavo švęsti Persijos Sosto. Šventė yra apeiginis išgyvenimas to, kuo tikima, ko viliamasi, — įsiminimas į prasmę. Būdamas tautiniu altoriumi, Persepolis neturėjo administracinės, prekybinės ir politinės svarbos.

Persepolis buvo ilgą laiką užmirštas. XV a. imta juo domėtis. Matau graffiti — raižinius kalkakmenyje su anglų, prancūzų ir vokiečių pavardėmis. Kažkoks "Stanley, New York Herald Tribune" korespondentas, irgi save įamžino. Džiaugiuosi, kad nerandu lietuviškų vardų. Būdinga, kad apie Persepolį nerašo senoji persų raštija. Jai gerai pažįstamos kitos achemenidų sostinės — Susa, Ekbatana (Hamadan), Babilonas. Graikai susipažino su Persepoliu per Aleksandrą Didįjį.

PERSEPOLIO GALAS

Aleksandras Didysis įsiveržė į Irano plokščiakalnį 331 metais. Lyg ugnis sausame krūme greitai pasiekė Persepolį. Istorija liudija, kad Aleksandro kareiviai padegė patį miestą, iššudė vyrus, o moteris padarė savo vergėmis. Apeiginių Persepolio pastatų Aleksandras neleido sunaikinti. Reikėjo skubėti Pasargadae linkui, kur persai buvo sutelkę savo karines jėgas. Mūšiai prie Pasargadae Aleksandrą įpykdė, nes buvo labai nuostolingi. Įtūžęs parskubėjo į Persepolį ir padegė persų tautinę šventovę.

Vokiečių archeologas E. Herzfeld pradėjo raustis po Persepolį 1931 metais. Besirausdamas Šimto kolonų salėje, atrado ant jos grindų pėdos storumo pelenų sluoksnį. Pati salė buvo iš nedegamos medžiagos — akmens, plytų ir moliu dengto medžio. Ugnis, kuri sunaikino salę, buvo kūrenama atneštu kuru. E. Herzfeld padarė išvadą, kad Persepolis buvo tyčia sudegintas.

Gidas įdėmiai pasižiūri į mus. Matyt, mus laiko Aleksandro gerbėjais. O gal, sako, gaisras kilo netyčia? Aleksandras Didysis mėgdavo naktines orgijas. Vienos tokios orgijos metu užsidegė kareivių suvilkti rakandai. Labai galima.

Istorikai Persepolio gaisre mato graikų kerštą persams. Kadaise, Kserkso vedami, persai sudegino Atėnus — net ir Akropolį. Dabar Aleksandras, norėdamas įtikti atėniečiams, sudegino persų Takht-i-Jamšid. Taigi, anot istorikų, Persepolio sunaikinimas turėjo politinę priežastį. Persepolis, kartą sunaikintas, iš savo pelenų nebeatsigavo.

KAS PAMATYTINA?

Griuvėsiai yra tylus liudininkas — liudija žmones, jų pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą.

Persepolio griuvėsiai užima apie 12 ha. Atrodo, kad jie yra surikiuoti ant dirbtinės pakylos. Pakyla rytiniu šonu, lyg nugara, remiasi į akmeninę Kuh-i-Rahmat — Gailestingumo kalvų atšlaitę. Vakarų šone pakyla yra beveik 20 metrų aukščio. Ir dabar ši pakylos siena įspūdinga tašytais kalkakmenio milžinais, sujungtais ne kalkėmis, bet nagingu aptašymu.

Į griuvėsius lipu per šiaurvakarių paminklinius laiptus. Platūs ir patogūs. Septynetos metrų platumo ir nuožulnūs. Dešimt raitelių gali jais joti žvalioje lygiuotėje į šventąjį aptvarą ant pakylos. Šie laiptai yra vienintelis įėjimas.

Ant pakylos mane sustabdo milžiniški Visų tautų vartai. Dvi persiškų sfinksų poros juos saugo. Viena pora žiūri į vakarus, o kita — į rytus. Abi žėri mįslinga jėga. Persų sfinksams būdinga jaučio kūnas su sparnais ir žmogaus galva. Viršum kiekvieno sfinkso yra iškaltas trikalbis — persų, elamitų ir babiloniečių kalbomis įrašas. "Aš, Kserksas, karalių karalius, arijų šviesa..., įruošiau Visų tautų vartus..."

Ant pakylos matau tik pamatus, aslas ir kolonas. Muziejus tolimame Irano slėnyje. Turizmo departamento paruošti griuvėsių planai padeda su jais susipažinti.

Kairėje, kalvos atšlaitėje, akmenų skaldykla. Vos pradėti tašyti kalkakmenio kapiteliai tebelikę. Teherano muziejuje mačiau ir baigtų kapitelių pavyzdžius. Koks skirtumas! Tolėliau nuo akmens skaldyklos būta karalių archyvo. Čia rasta apie 30,000 kyliaraščiu rašytų plokštelių. Daugumas jų elamitų kalba. Tačiau jų tarpe yra ir daugiau negu 500 plokštelių aramajų kalba. Viena plokštelė yra frigų kalba.

Laikas negailestingas. Skubėte skubame pirmyn. Jaučiu, kad turiu rinktis tai, kas svarbiausia pamatyti. Pasižymiu ant plano Šimto kolonų salę, Darijaus I Apadaną — iškilmių salę, jo rūmus — Tačarą, Kserkso I ir Artakserkso II rūmus ir Iždo griuvėsius.

ŠIMTO KOLONŲ SALĖJE

Skubu į Šimto kolonų salę. Jos portalą kadaise sudarė dvieilė aštuonių kolonų sargyba. Dabar stovi tik kolonų pjedestalai. Portalo kampe tūno ir vienas kapitelio fragmentas — žmogaus ūgio akmeninė jaučio galva.

Šimto kolonų salė yra kvadratinės formos su dešimt kolonų eilių, po dešimt kolonų kiekvienoje eilėje. Būta kolonų iš keleto gabalų, sudėtų iš akmens, ir iš medžio — Libano kedro ir Indijos tiko. Kolonų bazės ir kapiteliai

išpuošti. Bazės atrodo lyg lotoso žiedai, o kapiteliai lyg jaučiai ir slibinai. Siena, kuri skiria salę nuo jos portalo ir stoginės rodo, kad būta dvejų plačių durų ir septynių langų. Tuo tarpu likusiose sienose langų nėra. Kiekviena jų turėjo po dvejas duris. Tarpduriai iš portalo į salę išpuošti reljefais. Kserksas I sėdi ant sosto, kurį saugo Ahuramazdah — sparnuota Saulė. Po karaliaus sostu žygiuoja, lyg sostą palaikydami, Persijos imperijos provincijų atstovai.

APADANA — ĮSPŪDINGIAUSIAS PASTATAS

Apadaną — iškilmių salę statė du achemenidų dinastijos milžinai: Darijus I ir jo sūnus Kserksas I. Teherano muziejuje gėrėjausi įrašais auksinėse ir sidabrinėse lentose, kurios buvo rastos po Apadana kertiniu akmeniu. Jie užtikrina, kad iškilmių salę pastatė Darijus I ir Kserksas I.

Ir Apadana yra kvadratinės formos pastatas. Tačiau ji skiriasi nuo Šimto kolonų salės 2.6 metrų pakyla. Kadaise tris jos šonus dengė stoginės. Kai kur dar atpažįstu dvi eiles kolonų bazių, — pačių stoginių nėra nė ženklo. Ir Apadana asloje matau kyšančias kolonų bazes. Kelios kolonos dar tebestovi. Aišku, kad būta 36 kolonų miškelio. Salė buvo naudojama pokyliams.

Dvi poros laiptų — viena iš šiaurės, o kita iš rytų veda į Apadaną. Sienos akmeninės. Šiaurines laiptų sienas puošia labai įdomūs ir įmantrūs reljefai — medai ir persai šventiškais drabužiais. Rytinių laiptų siena išpuošta prašmatnia 25 Persijai duoklę mokančių tautų procesija. Plačiakelniai medai ir klostėtais sijonais persai veda tautas į Apadaną Naujųjų Metų šventei. Medų kepurės atrodo lyg svogūnai, o persų — apvalūs gaubtuvai lyg suploti viršuje. Šalmuoti filistinai ir kumpanosiai sirai seka medus ir persus. Žydų atstovų reljefuose niekur nerandu. Matyt, Judėja buvo laikoma Finikijos padala.

Reljefai ir laiptų sienų raižiniai lyg vakar padaryti. Jaučiuosi, kad skaitau knygą — gausiai iliustruotą knygą apie achemenidų Persiją. Daugiatautis ir spalvingas Sosto šventimas. Sostas — imperijos jungtis. Nešamos dovanos — duoklė Sostui padeda susipažinti su tuometiniu Persijos žemės ūkiu, pramone ir buitimi.

DARIJAUS I RŪMAI — TAČARA

Darijaus I rūmai mano domesį patraukia įėjimu iš pietų pusės. Ir jie išpuošti reljefais. Be duoklę nešančių imperijos atstovų, matau ir reljefus su sargybiniais. Dažniausiai jie tarpduryse stovi prilipę prie sienos su ietimi rankoje. Persų menas dar nepajėgė statulų atkabinti nuo sienos.

Abiejuose portalo stoginės šonuose tebestovi du milžiniški vientiso akmens stulpai su trikalbiu įrašu. Keturi langai ir plačios durys kviečia vidun. Ir koridoriaus sienos pilnos reljefų. Vienas jų man ypač įdomus. Karalių lydi du tarnai. Vienas jų skėčiu saugo karalių nuo saulės. Kalkakmeninės rūmų sienos šlifuotos ir blizga. Užtat Darijaus I rūmai yra Tačara — Veidrodžių salė.

Tačara yra geriausiai išsilaikęs Persepolio statinys. Kserksas, Artakserksas I ir Artakserksas III jį naujino ir juo rūpinosi. Atrodo, kad Tačara buvo itin svarbus achemenidų dinastijos pastatas. Jis stovi ant pačios aukščiausios Persepolio pakylos vietos. Įėjimas iš pietų, o nuo jo balkono vakariniame šone galima gėrėtis ne tik Marv-i-Dašt — Dykumos piktžolės slėniu, bet ir saulėlydžiu.

Sienų reljefai dažniausiai vaizduoja Darijų I. Įdomu, kad visuomet jis išeina iš rūmų. Kserkso vardas yra įrėžtas viename reljefe Darijaus I drabužių skverne.

DAR Į IŽDĄ UŽBĖGU

Darijaus I Iždas mane traukia, nes jame archeologai atrado "Persepolio Iždo plokšteles" elamitų kalba. Iždo

pamatai, aslos ir kolonų bazės rodo, kad būta keliolikos statinių. Ant rytinės Iždo sienos likučių užtinku reljefą su Dariju I, priimančiu Medijos didiką. Didikas jam reiškia pagarbą. Kserksas, sosto įpėdinis, ginkluotas su lanku, kirvuku ir įmantriu kardu, stovi šalia tėvo ir stebi didiką. Kitas reljefas su įrašu verčia šypsotis. Mat Darijus I prašo Ahuramazdah apsaugoti Persiją nuo trijų didžiųjų nelaimių: karo, maro ir melagių.

Diodorus, priešKristinis istorikas, rašo, kad Aleksandras įsakė atsiųsti iš Susa 5,000 kupranugarių ir aibę mulų (20,000) — turtams iš Persepolio į Graikiją pergabenti. Daug turtų buvo sukrauta Iždе.

NETRUKUS LEISIS SAULĖ

Griuvėsiai ir reljefai yra tylūs liudininkai. Persepolis — Takht-i-Jamšid buvo Persijos tautinis altorius. Čia persų imperija, karalių vedama, ieškodavo jungties su Ahuramazdah. Darijus I sakosi:

> *Aš esu žmogus, kuris myli dorumą ir nekenčia blogumo ir vergijos. Aš trokštu, kad galingieji neskriaustų silpnųjų... Dievas Ahuramazdah sukūrė šią žemę ne maišačiai, bet taikai, gerovei ir gerai valdžiai...*

Lydimas minčių apie achemenidų milžinus, velku kojas link Kuh-i-Rahmat — Gailestingumo kalno atšlaitės. Mat, iš ten, saulei leidžiantis, galima pasižmonėti su Persepolio visuma. Be to, ten yra dviejų achemenidų kapai — du Artakserksai — I ir II ten yra palaidoti.

Kuh-i-Rahmat kapai jau seniai išplėšti — plėšikų aplankyti. Be to, arabai juos buvo pavertę arklidėmis. Jų sienos išpuoštos reljefais: karaliais su saule, ugnimi, Ahuramazdah — sparnuota Saule.

Spėju palydėti saulę už vakarų akiračio. Ji nusileidžia Persijai, bet pateka anapus jos ribų.

ŠV. RAŠTAS IR ACHEMENIDAI

Keleto Senojo Testamento knygų istorinis fonas yra achemenidų Persija: *Izaijo* 40-55, 2 *Kronikų*, *Ezdro*, *Nehemijo* ir *Esteros*.

Kiras Didysis leido žydams grįžti iš Babilonijos tremties į Judėją su įsakymu atstatyti Jeruzalės Šventyklą. Atstatymas buvo baigtas Darijaus I valdymo metu (515 m. pr. Kr.). Kserksas I yra *Esteros* knygos Ahasuerus (Est 1,1); Artakserksas I leido Ezrai ir Nehemijui rūpintis žydų reikalais Judėjos provincijoje.

Persepolio reljefai padeda suprasti *Danieliaus* knygos kalbą ir įvaizdžius. Danieliaus Dievo regėjimas turi savo foną Persepolio mene:

Sostai buvo pastatyti,
ir Ilgaamžis atsisėdo.
Jo drabužiai buvo balti kaip sniegas,
jo galvos plaukai — kaip tyra vilna.
Jo sostas buvo ugnies liepsnos,
jo tekiniai liepsnojanti ugnis.
Ugnies upės pylėsi iš jo artumo.
Tūkstančių tūkstančiai tarnavo jam,
o šimtai tūkstančių buvo pasiruošę tarnauti.
Karaliaus dvariškiai godžiai laukė jo sprendimo;
knygos buvo atskleistos (Dan 7,9-10).

Danieliaus knyga kalba apie ryšius su Persijos karaliaus dvaru (Dan 8,1.20; 10,1; 11,1).

VAKARAS ŠIRAZO SODE

Pakeliui į Širaz — viešbutį nakvynei, vakaruose užgęsta žara. Su vienu kelionės bendru sutariu dar negrįžti į viešbutį, bet išlipti prie Bagh-i-Melli — Liaudies sodo. Širaz yra garsus puošnių sodų gausa.

Sodus persai labai mėgsta. Senoji persų kalba turi sodui ypatingą žodį: *pairi-daeza*. Jis reiškia aptvertą ma-

lonumų sodą. Graikai iš jo sau pasidarė *paradeisos*, lotynai *paradisus*, o angliškai kalbantieji — *paradise*. Sodai duoda atgaivą pakeleiviui prie šaltinio ir medžių paunksnėje. Ką reiškia atgaiva, šįvakar puikiai suprantu — visa diena Persijos aukštumų saulėje!

Bagh-i-Melli — Liaudies sode mane gaivina vanduo ir gėlės bei medžiai. Čiurlenąs vanduo pripildo ausis, o vakaro vėjuke judantys platanai, kiparisai ir pušelės kviečia prisėsti ir nutilti. Medžiai ir gėlių lysvės puošia tiesias sodo alėjas. Šalia jų kanalai sklidi vandeniu. Persų meilė medžiams ir gėlėms yra panaši į lietuvaičių meilę rūtai.

Sėdame prie staliuko sodo kavinėje. Staliukas — stalas, prie kurio sėda pažįstami ir nepažįstami. Geriama arbata, sunkos, maišalai: *dugh* — raugintas pienas, atskiestas su mineraliniu vandeniu ir pilnas aitrių prieskonių, *paludeh* — rožėmis kvepiąs vanduo, citrinų sunka ant ledų... Persai, tiesa, yra musulmonai, bet Širaz mieste svaiginamųjų gėralų nebijo. Kavinės svečiai labai svetingi. Už minutės kitos jau šnekučiuojamės lyg seni pažįstami. O šnekos netrūksta. Mane traukia *dugh* — rūgštus pienas su prieskoniais.

Stalo bendrai jauni — studentai iš Širaz universiteto. Anot jų, būti Širaz mieste ir nepasigerti — nusikaltimas kultūrai! Mat pasigėrimas esąs tolygus ekstazei ir poezijai. Taigi alkoholis veda į ekstazę ir poeziją. Labai patrauklus svaigalų vertinimas. Užklausia, ar jau lankiau Saadi ir Hafiz šventoves. Kas jie? Mūsų iškiliausi poetai! Vienas su kitu lenktyniaudami, ima deklamuoti savo poetų eiles persiškai. Įsismaginam. Vieni kitus vaišiname. Mūsų stalas jau apsėstas ir triukšmingas.

Studentams smagu pasakoti apie Persiją. Pasakoja apie sodą, apie Širaz ir savo ateities viltis. Ima ginčytis dėl šacho "baltosios revoliucijos". Vieniems ji per lėta, kitiems per pavojinga.

Mane domina dideli ir platūs platanų lapai. Jie man primena Žemaitijos klevus. Vienas studentų pasakoja, kaip karalius Kserksas, keliaudamas į Lidijos Sardis miestą, nuvargo. Radęs platano medį, sustojo poilsio. Dėkingas už atgaivą pakabino ant platano šakų savo auksines grandinėles ir apyrankes. O Kiras, sako kitas studentas, pats savo rankomis medžius sode sodindavo. Įdomu klausytis. Ima didžiuotis. Sako, mes ne sykį palaistome gatvių medžius, nors jie mums ir nepriklauso.

ROŽĖ — PERSŲ GĖLĖ

Persų mėgiamiausia gėlė yra rožė. Poetai ir mistikai-sufi apie ją daug kalba. Graži, bet su dygliais. Patraukia, bet atbaido. Dygliuota Mylimoji — Mylimoji, kuri verčia Mylintįjį atokiau laikytis.

Gėlės nėra būtinos persų sodui. Užtenka, kad jame yra medžių ir vandens. Vandens čiurlenimas ir medžių ošimas padaro persą poetu.

PRAEITIES IR DABARTIES SĄVEIKA

Grįžtame į viešbutį taksiu. Naktis jau įpusėjusi, bet Širaz gatvės dar judrios. Nakties gaiva ir proga pabendrauti vilioja iš saulės įkaitintų namų.

Rytas su Kiru Didžiuoju — persų pirmūnu, o vakaras su Širaz studentais — dabarties persais. Kaip suprasti Iraną? Jis labai dvilypis — persiškas ir islamiškas.

PAS ŠIRAZO POETUS

Pusryčių metu nutariame likusį pusdienį praleisti kaip kam patinka. Mat vieni yra pavargę — nori atsikvėpti po gilaus žingsnio į Persijos praeitį, o kiti — savaip pabuvoti Širaz mieste. Mane domina Širaz poetai — Saadi ir Hafiz. Autobusas į orauostį išvažiuoja 2 valandą po pietų.

Saadi šventovė — sodas su mauzoliejumi yra atokiau nuo miesto. Drąsos daužytis miesto autobusais turiu pakankamai. Be to, daug padeda pakeleivių paslaugumas.

Į autobusą kartu įlipa kariškis — seržantas. Darbine uniforma. Tik kareiviški batai kruopščiai nublizginti. Pastebėjęs, kad nuolat žiūriu pro langą ir seku žemėlapį, kreipiasi į mane angliškai "Į kur?" — "Saadi kapo ieškau", paaiškinu. Tuojau mane užtikrina, kad dar nepravažiavome ir žada parodyti. Jis irgi į tą pusę važiuojąs.

Seržantas buvęs Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Ten išėjęs karišką apmokymą. Sako: "Aš ..., man septyni vaikai..." ir klausia: "O kiek tau..., kiek vaikų turi?" Kelias į Saadi šventovę neilgas. Išlipus, kviečia į arbatinę. Seržantas labai svetingas.

Saadi šventovė — iškilus sodas su kiparisais ir gėlių lysvėmis. Gaivus vandens šaltinis maitina tvenkinius su žuvimis. Dar ankstoka. Lankytojų nedaug. Saadi mauzoliejus vienišas. Tačiau sode lėtai juda jaunos poros.

Saadi — XIII a. persų poetas. Gimęs Širaz mieste, bet mokslus ėjęs Bagdade ir daug keliavęs. Net kelis kartus atlikęs šventąją kelionę—*hadž* į Mecca. Vakar vakare Bagh-i-Melli sode studentai jį vadino Persijos mistiku — sufi poetu.

Du Saadi poezijos rinkiniai yra žinomi Europoje: *Bustan — Vaisių sodas* ir *Gulistan — Rožių sodas*. Pirmasis yra ilga pamokanti poema, o antrasis — sufi poezijos šedevras. Saadi — persas. Rašė persiškai. Įdomu, kad nevengė apdainuoti Širaz vyną, vyro ir moters meilę bei atsidavimą vienas kitam. Saadi — musulmonas. Jis buvo sufi — mistikas. Užtat nepasitenkino sausa religija, bet visa širdimi veržėsi į jausminį artumą su Allah. Persijos dvilypumas viename ir tame pačiame asmenyje.

Saadį žmonės vadina "Širaz lakštingala". O Hafiz yra XIV a. poeto — Šams ad-Din Muhammad pravardė. Ji reiškia: "Tas, kuris žino Koraną atmintinai". Aistra Koranui — Allah apreiškimui padarė jį *Hafiz.*

Hafiz šventovė-kapas yra pačiame Širaz mieste. Susirandu sau reikalingą autobusą prie Saadi mauzoliejaus. Žmonių jame tik keletas. Vėl akimis matuoju gatvę ir seku žemėlapį, norėdamas įsidėmėti gatvės vingius. "Kur važiuojate?" girdžiu klausimą prancūzų kalba. "Į Hafiziyeh", atsakau. Plikagalvis, smulkus senukas skuba pridėti "Aš irgi ten važiuoju". Atsisėdu šalia jo.

Senukas ne tik paslaugus, bet tikrai nuoširdus savo miesto svečiams. Susipažįstame. Jis — Dr. Amin Mirhadi, universiteto geologijos profesorius.

Ir Hafiz mauzoliejus iškiliame sode. Tik jo kapas yra ant pjedestalo su stogu, sodo viduryje. Dr. Mirhadi išverčia į prancūzų kalbą kapo įrašą — Hafiz ketureilį apie žmogaus Anapus ilgesį. Gaila, kad nebegaliu vertimo pakartoti. O jis buvo labai patrauklus. Sakau, kad Hafiz sode sutikau du poetus — Hafiz ir Dr. Mirhadi. Senukas kone ašaroja. Sako "Eiva!" Mane nutempia į Hafiz mauzoliejaus biblioteką. Pasirodo, kad visi čia jį pažįsta; mane supažindina su tarnautojais ir paprašo, kad atneštų jo veikalą apie Hafiz. Veikalas tritomis ir persų kalba.

Dr. Mirhadi meilė ir pagarba Hafizui ryški jo pasakojime apie garsųjį poetą. Ir Hafiz buvo sufi — ne tik įstatymo, bet širdies Dievo — Allah ieškotojas, pašventęs visą savo gyvenimą Korano mokymui ir dervišų sąjūdžiui. Dervišas buvo klajoklis musulmonas — šventasis elgeta. Žodis *darviš* yra persiškas ir reiškia asmenį, "kuris ateina prie durų" elgetauti. Dervišai Hafiz amžiuje sukėlė didelį domesį šijitiniam islamui. Jie gyveno tam, kad švęstų Allah gerumą, — dėkodami, paklusdami, tarnaudami. Jų sa-

vimonė ir gyvenimo būdas stengėsi žėrėti gerumu ir pasitenkinimu, atsidavimu ir kantrumu. Dr. Mirhadi primena su kreivu šypsniu, kad ne visi dervišai buvo tikri dervišai. Ir Hafiz tokius ne sykį per dantį traukęs.

Hafiz poezija skiria daug vietos tarpusavei vyro ir moters meilei bei vynui. Lytinės meilės išgyvenimas ir vynas jam buvo Allah išgyvenimo įvaizdžiai.

TURIU DRAUGĄ ŠIRAZO MIESTE

Dr. Mirhadi mane pakviečia būti jo svečiu. Iš karto manau, kad tai tik rytietiškas mandagumas. Be to, man ir laiko mažai beliko. Dėkoju Dr. Mirhadi, paaiškindamas apie savo padėtį. O jis, modamas taksiui, sako: "Autobusu nespėtume, bet taksiu daug ką pamatysime".

Esu svečias Širaz mieste. Turiu mielą pažįstamą.

ŠIRAZAS — ZANDŲ DINASTIJOS SOSTINĖ

Dr. Mirhadi man primena, kad Širaz savo laiku buvo Persijos sostinė. Sako, Isfahan garsų padarė safavidai, Teheraną — kadžarai ir Pahlavi dinastija, o Širaz — zandai (XVIII a.).

Širaz centrinis paštas ir dabar tebesinaudoja Karim Khan Zand rūmais. Nuo čia ir pradedame kelionę po Širaz. Rūmai išpuošti reljefais, kurie įvaizdina Firdausi, X a. persų poezijos pirmūno, *Šah Nameh — Karalių knygą*. Prie zandų rūmų yra Pars muziejus su islamo laikotarpio senienomis: Korano knygos, keramika, rakandai iš mečečių. Perveda per dengtą Bazar-i-Vakil — Valdytojo prekyvietę ir keletą mečečių. Aiškina su persiškai islamišku užsidegimu. Man jis atrodo tikras šiuolaikinis sufi — jautrus Dievo-Allah ieškotojas.

Masjid-i-Vakil — Valdytojo mečetėje Dr. Mirhadi užtinka penketą savo studentų iš universiteto. Jie yra jauni aviacijos karininkai. Jau pats laikas pietums. Palei pat

dengtąją prekyvietę surandame persišką arbatinę — Saradžė—Mošir. Senovinė persų namo architektūra ir puošmenos tuojau pat perkelia į priešislaminę Persiją. Valgis ir gėrimai mažai kuo teprimena islamo valstybinės religijos kraštą.

Pokalbis pietų metu vyksta angliškai. Galbūt iš mandagumo svečiui, o galbūt dėl to, kad ne visi gali mus suprasti. Jaunieji karininkai atviri šacho Muhammad Reza politikai. Dauguma jį gina ir džiaugiasi "baltąja revoliucija". Vienas kitas šacho reformas laiko tik priedanga tautai išnaudoti. Dr. Mirhadi vengia sakyti žodį, nenorėdamas nei vienų nei kitų nuomonei pritarti.

PASIVYK MUS ORAUOSTYJE

Jau pietų metu mane ima nerimas, kad nespėsiu grįžti į viešbutį kelionei autobusu į orauostį. Mano baimė pasiteisina. Pasiekęs viešbutį, autobuso jau neberandu. Randu tik raštelį: "Pasivyk mus orauostyje".

Dr. Mirhadi man nuoširdžiai primena, kad esu jo svečias. Tuo pačiu taksiu, kuriuo jis mane parvežė į viešbutį, važiuojame į orauostį.

Iran Air skridimas 218 pakils 15:15 valandą. Laiko dar pusvalandis. Vyksta jau įprasta nuodugni pasų ir mantos kontrolė. Mat, skrendame į Irako pasienį — Abadan ir Ahwaz. Atsisveikinu su Dr. Mirhadi visu glėbiu ir bučiniu į kairį ūsą. Tikrai žemaitiškai. Ir leidžiamės į Khuzistaną.

PER KHUZISTANĄ: ARABAI IRANE

Keliauta tik trumputė valanda. Tačiau atkeliauta į jau Irake paliktą aplinką. Vėl esu arabų tarpe. Abadan yra rytinėje Tigro upės pašonėje, arabiškoje Irano provincijoje, vardu Khuzistan.

Lėktuvas suka antrąkart virš Šatt al-Arab — Eufrato ir Tigro santakos. Pro langą matau Persijos įlanką. Plati

ir pelkėta Šatt al-Arab prasideda šiaurėje prie Basrah. Čia, prie Persijos įlankos, ji baigiasi. Nuo Abadan iki Basrah apie 120 km. Pereiti iš Irako į Iraną tiesiog per Šatt al-Arab beveik neįmanoma. Mat, Iranas bijo, kad Irakas nesuvedžiotų Khuzistano arabų.

Smagu vėl būti *Enuma Eliš* krašte — pietinėje Mesopotamijoje. Murzinas Eufrato ir Tigro vanduo — *Enuma Eliš* dievas Enki susitinka su žaliai melsvu Persijos įlankos vandeniu — *Enuma Eliš* dieve Tiamat. Susiliedami jiedu tampa viena ir nesiliauja kurti vis augantį paplūdimį. Šatt al-Arab pakrantėse žaliuoja palmės, o pavandeniui plaukia tanklaiviai ir plūduriuoja vilkikų traukiamos baržos.

Abadan orauostyje lėktuvas nusileidžia tik trumpam. Neiškenčiu — išlipu kartu su išlipančiais keleiviais. Lėktuve vėsu, o lauke baisiai karšta. Po sauso karščio Irano plokščiakalnyje sunku pakelti šutrą. Net kvėpuoti sunku. Oras alsuoja nafta. Mat Abadan yra Irano naftos perdirbimo centras. Iš čia net Sov. Sąjunga gauna gamtines dujas. Nedelsdamas smunku į lėktuvą, nes lauke imu dusti.

Po pusvalandžio vėl ore. Už penkiolikos minučių būsime Ahwaz mieste. Keleivių mažai beliko. Dauguma išlipo Abadan orauostyje. Randu dešinėje lėktuvo pusėje prie lango laisvą sėdynę. Įdomu stebėti Khuzistaną iš oro. Kelionė trumpa — skrendama žemai.

Naftotiekių ir dujotiekių laukai, tiesūs ir vingiuoti vamzdžiai sudaro erdvės naujasėdijos vaizdą ant Mėnulio. Tik avių ir ožkų bandos su skerdžium ant asilo grąžina Žemėn — į Artimuosius Rytus. Ir klajoklių palapinės išmėtytos palei naftotiekius. Priešingybių šalis!

KHUZISTANAS — ELAM KRAŠTAS

Khuz — kuzai buvo gentis, kuri gyveno šioje Mesopotamijos dalyje achemenidų ir sasanidų amžiuje. Prieš

kuzus čia gyveno elamitai. Iki šiol elamitai man buvo tik vardas, kurį pirmąsyk užtikau *Apaštalų darbuose*: Pirmųjų Sekminių dieną "Jeruzalėje gyveno maldingų žmonių iš įvairių tautų... Partai, medai, *elamiečiai*..." (Apd 2, 5.9). Dabar esu virš Elamo ir matau šiuolaikinį gyvenimą jų krašte.

PRANAŠAS JEREMIJAS KALBA APIE ELAMĄ

Elamo krašto praeitis yra labai gili — siekia penktą tūkstantmetį pr. Kristų. Elam ir dabar teigia, kad elamitai savo senomis gyvenvietėmis, — ziggurat — Kalnu į Dievą, įmantriu piktografiniu raštu, dalyvavo kultūriniame Mesopotamijos žmogaus veržlume. Elamo imperijos jėgą savo kailiu išgyveno babiloniečiai — Hamurabis XVIII a. ir Nabukas VI a. prieš Kristų. Elam buvo kryžkelė daugeliui Artimųjų Rytų tautų: kasitams, asirams, medams; persai čia taip pat paliko savo pėdsakus.

Atsiverčiu Šventraštį. Jeremijas, VI prieškristinio amžiaus pranašas, smerkia Elamą:

Galybių Jahvė kalba:..
"Aš sulaužysiu Elamo lanką,
jo jėgos šaltinį.
Aš atsiųsiu į Elamą keturis vėjus
iš keturių pasaulio kraštų;
aš atiduosiu elamitus vėjams:
nebus tautos, kurioje elamitai neieškotų saugios užuovėjos.
Aš priversiu elamitus drebėti prieš jų priešus,
pasiruošusius juos iššudyti.
Aš siųsiu jiems nelaimę,
savo nemalonų pyktį.
Aš eisiu įkandin jų su kardu,
iki juos visus sunaikinsiu.
Aš pastatysiu savo sostą Elame

ir nušluosiu nuo jo karalius ir didikus."
Jahvė kalba!
"*Tačiau ateis laikas, kada aš atstatysiu Elamą*".
Jahvė kalba! (Jer 49, 34-39).

Jau VIII a. prieš Kristų pranašas Izaijas pažįsta elamitus ir žino juos esant garsiais šauliais. Jis savo knygoje rašo, kad "Elamas ima strėlinę" (Iz 22,6) ir ruošiasi žygiui prieš Jeruzalę (žr. Iz 22).

Elam pradėjo trupėti 640 metais prieš Kristų. Asirai, Ašurbanipalo vedami, sugriovė jo sostinę Susą. Ilgainiui elamitai buvo medų užgožti; o medus ir elamitus užgožė persai.

KODĖL JEREMIJAS GRASINA ELAMUI

Tiesioginiai šiuo klausimu Šv. Raštas nieko nerašo. Tačiau yra įdomių užuominų archeologiniuose šaltiniuose. Atrodo, kad 597 metais Elamo karalius įsiveržė į pietinę Babiloniją — Izraelio priešo Nabuko imperiją. Juda karalystė Palestinoje ėmė džiūgauti: babiloniečius sudirbs elamitai, — mes išliksime babiloniečių nepaliesti! Čia Jeremijo žodžiai tampa įspėjimu Juda karaliui ir tautai: Nedėkit vilties į Elamą! Elamas nieko nepadės, nes ir jis pats bus pavergtas.

ABADANE BAISIAI KARŠTA, O AHWAZE DAR KARŠČIAU

Iš lėktuvo Ahwaz miestas atrodo lyg Irano moteris, slypinti po čador — rusvu gaubtuvu. Naftos perdirbimo įmonių kaminai spiauna ugnį ir dūmus. Dūmai palengvėle driekiasi į visas puses ir lieka kaboti drėgnam karštyje.

Karūn upė dalina Ahwaz miestą į dvi dalis. Miestas nedidelis — apie ketvirtis milijono gyventojų. Leidžiamės nedelsdami. Lėktuvas privažiuoja prie pat orauosčio pastatų. Palei duris matau Rebeką su "Archaeological Survey '76" ženklu. Rituosi laukan ir vos žado netenku: baisiai

drėgnas karštis. Buvo baisiai karšta Abadane, bet Ahwaz mieste dar karščiau!

"Ar dar gyvi?" — šaukia Rebeka. Už keletos minučių jau autobuse. Šoferis irgi pažįstamas — iš Teherano. Tik autobusas kitas. Mažesnis ir nevėsinamas. Sukrintu ant sėdynės. Šoferis įjungia oro judinamą vėduoklę.

VAKARAS KARŠTAME ELAME

Pajudėjus iš orauosčio, Rebeka nuotaikingai primena, kad Irane visko esama — šalto ir karšto. Sako, šį vakarą karšta, bet rytoj vakare bus šalta. Rebeka yra gudri moteris, — kalba, tik reikalui esant.

Ahwaz yra senas, prieškristinių laikų, miestas. Nustembu, kad jis neturi senų pastatų. Naftos pramonė, atrodo, senovei vietos neturi.

Rebeka nori mums parodyti abi Karūno upės skaldomo Ahwaz dalis. Širaz ir Isfahan gatvės buvo spalvingos, o Ahwaz gatvės dar spalvingesnės. Persai, arabai, kurdai, lūrai, baktiarai — vyrai, moterys ir paaugliai didžiuojasi savo savitumu. Vakaro nuotaika sutraukia žmones į gatves ir aikštes. Neoninės šviesos jau užsidega, dar labiau išryškindamos žmonių savitumą. Rebeka su pasididžiavimu kalba apie daugiatautį Iraną. Skirtingos ir savitos tautos, bet vienas Iranas — Persija. Irano visuomenę bando lyginti su Jungtinių Amerikos Valstijų daugiataute visuomene.

Autobusu per daugiatautį miestą važiuoti įdomu. Į mus niekas nekreipia dėmesio. Visi kuša kaip skruzdėlyne. Tik eismo policininkas išbara mūsų šoferį, kad jis, baimingai važiuodamas, nevietoje sustoja.

Tiltas per Karūn upę naujas. Autobusas sustoja ant tilto ties upės viduriu. Girdisi krintančio vandens ošimas. Rebeka aiškina, kad netoliese už posūkio yra vandens

krioklys. Pasroviui plaukia baltos putos. Kadaise toje pat vietoje Kiras Didysis buvo pastatęs pontoninį tiltą.

Iš Irano plokščiakalnio į Irano žemumas lėktuvas perkelia staigiai, net dusindamas. Žemumos šutra lydi visą naktį net ir vėsinamame viešbutyje.

Į ŠIAURĘ

Pakylame 4 val. ryto. Ta pati šutra. Tik saulės dar nėra. Net po vandens čiurkšliu šilta. Pusryčiai apstūs: dvejopa duona — arabiškas plokštainis ir europietiškas kepalas, sviestas, uogienė, sūris, kava. Įpratusieji prie apelsinų sunkos ir keptų kiaušinių veltui žvalgosi. Rebeka eina nuo stalo prie stalo ir ragina valgyti. Diena, sako, bus ilga. Pataria pasiimti duonos plokštainį kelionei.

Ahwaz dar tebemiega. Mūsų autobusas gana triukšmingai rieda tuščiomis gatvėmis į šiaurinės miesto pusės vieškelį. Netrukus jį pasiekiame.

Iš pradžių važiuojame tarp Karūn upės iš dešinės ir geležinkelio bėgių iš kairės. Upė per krioklius putuoja į pietus, o mes vieškeliu — į šiaurę.

Nyki dykynė, įmantriai laistoma, virsta derlingais laukais. Cukrašvendrės ir cukriniai runkeliai stiebte stiebiasi aukštyn. Ankstyvi žemdirbiai ant mažiukų traktorių jau miklinasi dienos darbams. Nematau nei asilų, nei mulų, nei arklių. Vieškeliu eismas tirštas. Sunkvežimių voros su priekabomis.

Į ELAMO PRAEITĮ LAUKŲ KELIAIS

Už 40 km nuo Ahwaz autobusas suka į dešinę ir persirita per geležinkelio liniją. Atsiduriame ant laukų keliuko. Kelrodis sako "Į Čoga Zambil 11 km". Važiuojame per lygius cukrašvendrių laukus.

Saulėtekio miglose ima ryškėti Zagros kalnų keteros. Sukaliojamės laukų keliuku. Jau kur kas gaiviau negu Ahwaz. Imu atsigauti.

Už 7 km baigiasi dirbami laukai. Esame dykynėje — stepėje. Keliukas senokai ratus matęs. Kelionė autobusu darosi nuotykinga. Vaikinas ant dviračio mus pralenkia. Mat, keliukas griovių neturi, o žemė žiemos liūčių labai suplakta. Pralenkia, pamojuoja ir nuvažiuoja sau. Ūmai autobusas sustoja. Pirmieji ratai jau žiemos liūčių išgraužtoje išplovoje. Ji sausa — vandens pavojaus nėra. Bėda, kad autobusas ima visu pilvu remtis ant išplovos šono. Šoferis įjungia atbulinį bėgį ir, žiūrėdamas į išplovą, krapšto pakaušį.

Rebeka pirmoji išlipa iš autobuso. Išplova nėra per daug gili. Bet reikia jos žemumą grumstais pripildyti, o kraštus žulsniai nuspardyti. Rebeka pirmoji imasi darbo. Jos pavyzdžio paskatinti, lipame iš autobuso jai padėti. Vieni tempiame grumstus bei akmenis, kiti su šoferio kastuvu žulnina išplovos kraštus. Neužilgo tuščias autobusas lėtai perrėplioja per išplovą. Smagu nugalėti kliūtis!

Čoga Zambil vis dar nesimato. Priešais vis dar plyna stepė. Tolėliau rodosi kalvos. Kur tik žiūri — nėra žmogaus gyvenvietės. Nutolome ir nuo laukų su cukrašvendrėmis.

Iš mūsų keliuko atsiskiria kitas laukų keliukas. Labai kukli kryžkelė. Akimis bėgu keliuku iki kaimelio su molinėmis trobomis. Molinė mečetė turi žydrią emalio plytelių kupolą. Kur ne kur matau ir žolės lopus bei krūmus, kurie atrodo lyg stagarai. Kelios paauglės skubiai pervaro avių ir ožkų kaimenę per keliuką. Basos ir su gaubtuvais. Su kaire laiko gaubtuvą prie kaklo, o dešine šmaikščiai valdo botagą. Į kaimą mes nevažiuojame. Piemenės liaujasi kaimenę skubinti, sustoja ir akimis seka autobusą. Moja. Matyt, kas nors mūsiškių mojimu jas prašnekino.

Kelrodis rodė, kad iki Čoga Zambil yra tik 11 km. O jau važiuota daugiau negu valandą laiko. Kur yra tas Elamo ziggurat — Kalnas į Dievą?

Pravažiuojame vieną siaurą daubą, pravažiuojame ir kitą. Dešinėje plika kalvų virtinė. Ūmai kairėje atsiveria kita stepės dalis su Čoga Zambil.

Elamo ziggurat likučiai yra labai vieniši. Jie styro Ab-i-Dez — kuklaus Karūno upės intako pakrantėje. Ir akis trinu, ir pakaušį krapštau, sunku tikėti, kad čia XIII prieškristiniame amžiuje buvo žydįs Elamo imperijos miestas. Dabar aplinkui tik saulėje supleišėjusi stepė. Einu pėsčiomis link ziggurat — kalno į Dievą. Po kojomis mirusis Elamo miestas. Žemas pylimas tebežymi jo sienas.

Čogą Zambil pastatė elamitų karalius Untaš-Huban XIII prieškristiniame amžiuje. Užtat jį ir vadino Dur Untaš miestu. Dur Untaš sugriovė Ašurbanipal 640 metais; jį iš dalies atkasė prancūzų archeologai, R. Ghirshman vadovaujami. Buitiniai Dur Untaš pastatai buvo laiko sutrupinti, liko tik jo šventovė — Čoga Zambil — Kalnas į Dievą.

Čoga Zambil — Dur Untaš Kalnas į Dievą yra didžiausias iš visų matytų Mesopotamijoje. Penkiaaukštis su kone 100 metrų viršūne. Kiekvienas aukštas yra siaurėjanti kvadratinė pakyla. Ant penktosios pakylos kadaise buvo kambarys — šventovėlė.

Čoga Zambil statyba skiriasi nuo kitų Mesopotamijos zigguratų. Čia kiekvienas aukštas turi po kelioliką kambarių aukoms ir šventovių dievams. Elamitai ne tik lipdavo pas Dievą, bet ir būdavo su dievais. Pirmasis aukštas buvo prieinamas visiems maldininkams, o kiti keturi — tik kunigijos diduomenei.

Čoga Zambil buvo pašvęstas vyriausiojo dievo Inšušinak garbei. Lankau Elamo imperijos religinį centrą.

Čoga Zambil: elamitų ziggurato griuvėsiai.

Hamadan: kyliaraščio įrašai (iždo knyga) uoloje.

ARABAS VĖTO KVIEČIUS

Einu aplink Kalną į Dievą. Lipu laiptais į pakylas. Laiptai ne šalia primūryti, bet įmūryti į pačias pakylas. Aukštas nuo aukšto buvo kadaise atskirti durimis. Dabar dar yra iškilūs slenksčiai ir tarpduriai. Susidaro įspūdis, kad einu pakiemiais, nes elamitų šventovė tai ne vien tik laiptai dievų linkui, bet šventovių raizgynas.

Eidamas iš kiemo į kiemą, įžioplinu į pašiūrę su Čoga Zambil sargu — vienišu arabu. Jis mūsų atvykimu nesidomi. Pasinaudodamas ryto vėjuku, iškiliojo pastato pašonėje vėto kviečius. Pasveikinu su "Marhaba!" (Sveikas!). Atsako "Salaam aleikūm!" (Ramybė jums!) ir tęsia savo darbą. Iš kalbos ir drabužių jis Khuzistano arabas.

Sargą vėl sutinku, prieš lipdamas į autobusą. Jis ateina kartu su Rebeka, krepšiu nešinas. Siūlo pirkti tikrų elamitų senienų.

SUSA: ELAMO SOSTINĖ

Rebeka turi švilpuką ant kaklo. Švilpia, primindama, kad Čoga Zambil reikia palikti. Mūsų laukia tolimas kelias — Hamadan yra beveik už 600 km. Sekantis stabtelėjimas už 50 km — Susa, Elamo sostinė, ir *Esteros*, Senojo Testamento knygos, vieta.

Į vieškelį grįžtame tuo pačiu keliuku per stepę ir laukus. Bandau apsiprasti su elamitais. Jie mįslingi. Nei semitai, nei sumerai, bet panašūs į sumerus. Savo architektūra jie perdėm artimi Mesopotamijai, o kyliaraščio rašybą jie pasiskolino iš sumerų. Politine sąranga ir religine išraiška elamitai giminiuojasi su sumerais. Tačiau elamitai pasirodo ir labai saviti. Čoga Zambil — elamitų Kalnas į Dievą kviečia žmogų ne tik lipti į dievybę, bet ir buvoti su dievais. Būdamas po Mesopotamijos kultūriniu skėčiu, Elamas liko politiškai nepriklausomas ir kultūri-

niu požiūriu savitas nuo III tūkstantmečio iki VII a. prieš Kristų. Asirai, sunaikindami Elamo sostinę Susą, užgesino šią imlią Artimųjų Rytų kultūrinę liepsnelę.

SUSA IR ESTEROS KNYGA

Susa buvo ne tik Elamo sostinė. Ją labai mėgo ir persai — achemenidai. Susa atgijo jų valdymo amžiuje ir tapo viena iš Persijos imperijos sostinių. *Esteros* knygos istorinis fonas yra persų amžiaus Susa.

Autobusas vėl rieda patogiu vieškeliu per Elamą — modernųjį Khuzistaną. Vieškelis vis dar neatsiskiria nuo geležinkelio bėgių. Karūn upė nutolo kažkur į šiaurės rytus. Ant vieškelio nebematau nei elamitų, nei persų, — tik arabai juo naudojasi. Įdienojus tarp sunkvežimių vorų maišosi ir vietos gyventojų dviračiai vežimai.

Skaitau *Esteros* knygą. Dievas pasinaudoja moterimi, kad išgelbėtų savo Tautą nuo piktų persų karaliaus ministro pirmininko užmačių. Pasakojimas gyvas ir dramatiškas. Jauna ir graži Estera tampa Ahasuero — Kserkso I žmona ir Persijos karaliene. Haman, ministras pirmininkas, nekenčia žydų dėl jų tikėjimo ir nori žūt būt juos sunaikinti. Jis burtų keliu nustato sunaikinimo dieną ir prikalbina karalių duoti įsakymą. Karaliaus vardu parašytas nuosprendis išsiuntinėjamas į visas imperijos provincijas. Mordekai, Esteros dėdė, duoda žinią karalienei Esterai: "... jei dabar tylėsi, žydai bus išgelbėti kitu būdu, o tu ir tavo šeima žus. Ir kas žino, ar ne tam pasiekei karališką garbę, kad būtumei prirengta šiai užduočiai" (Est 4, 13-14). Estera atskleidžia Ahasuerui — Kserksui I Hamano užmačias. Žūva ne žydai, bet Haman ir jo bendrai.

Apvaizda paruošė Esterą išgelbėti savo Tautą nuo sunaikinimo. Estera žydams yra brangi. Estera yra brangi ir krikščionims, nes ji rizikuoja savo gyvybe už tikėjimo laisvę ir priverčia blogį duoti ataskaitą.

DANIELIAUS MEČETĖ SUSA MIESTE

Susą prie Ša'ūr upelio pasiekiame tik įdienojus. Susa gyventojai savo miestą Šūš vadina. Dabar tas miestas yra labiau panašus į kaimą, negu į iškilią persų sostinę. Sustojame prie Danieliaus mečetės, kurioje esąs pranašo Danieliaus kapas. Į mečetės vidų nemusulmonui eiti draudžiama, bet po šventorių leidžiama sukinėtis. Maldininkų kaip per atlaidus. Ir Šūš vaikai drąsūs. Maldininkų tarpe daugelis klajoklių šventiškais drabužiais.

Danieliaus kapas Šūš mečetėje mane stebina. Juk pranašas Danielius, anot *Danieliaus* knygos, buvo Elame ir Persijoje tik regėjimu (Dan 8,1-2). Danielius yra legendinis asmuo ir nešventraštinėje raštijoje. Juozapas Flavijus *Žydų senovės* knygoje rašo, kad Danielius pastatė pilį Ekbatana mieste (nūdien Hamadan), Medijoje. Pilyje žydų kunigai saugoję Medijos, Persijos ir Partijos karalių karstus.

SUSOS PRAEITIS SVARBI

Susa yra sena Artimųjų Rytų žmogaus gyvenvietė — kultūrinė kryžkelė. Būdama sena gyvenvietė, ji yra svarbi istorijai ir Šv. Raštui. Nenuostabu, kad archeologai ėmė raustis po Susą jau 1854 metais. Prancūzai archeologai čia išsikovojo sau monopolį. Pietinėje Susa griuvėsių dalyje tebestovi keliaaukštė mūrinė pilaitė. Ją pastatė 1897 m. prancūzas archeologas Jacques de Morgan: mat, gyventi palapinėse buvo labai nesaugu dėl plėšikų. Nūdien R. Girshman tęsia jo darbą.

Kadaise iškilus Susa miestas — Elamo ir Persijos sostinė, nūdien tik milžiniškas piliakalnis, palaidotas po žemių ir smėlio kupstais su liūčių išplovomis. Senovės likučiai būriuojasi ant keturių piliakalnio kauburių: Apadana — iškilmių salė šiaurėje, Akropolis — aukštamiestis pietuose, karaliaus rūmai rytuose, o dar tolėliau į rytus —

amatininkų kvartalas. Šiuolaikinis Šūš yra į vakarus nuo Akropolio — aukštamiesčio kauburio papėdėje, palei Ša-'ūr upelį.

Archeologija liudija, kad Susa yra priešistorinė IV prieškristinio tūkstantmečio gyvenvietė. Gyventojai nebuvo vietiniai, bet atėjūnai. Ateidami iš Irano plokščiakalnio, jie atsinešė ir savitą — daug turtingesnį gyvenimo būdą. Klajojimu ir medžiojimu jau nebepasitenkino, bet jau buvo sėslios kaimo kultūros. III prieškristinį tūkstantmetį Susa nukentėjo nuo Vakarinėje Azijoje besikuriančių akadų. Akadų imperijai Susa politinės įtakos neturėjo. Ji pasidarė prekybiniu centru.

Akadų imperija pradėjo griūti su Sargon I mirtimi (XXIII a. pr. Kr.). Susa tuo tarpu jau buvo tapusi Elamo centru. XVIII prieškristinio amžiaus pradžioje elamitų karaliukas Ebarti, pasinaudodamas Babilonijoje amoritų sukelta suirute, pasiskelbė Susa karaliumi. Tačiau kasitai, įsikūrę Babilonijoje, nustelbė Susą.

Naujoji Elamo imperija sužydo XIII - XII a. prieš Kristų. Puldinėdami Babilonijos kasitus, jie tempė į Susą, ką tik ten rasdavo vertingesnio. Tokiu būdu jie parsitempė ir paminklinį Hamurabio Teisyną iš Sippar miesto Mesopotamijoje. (Archeologai jį užtiko Susa griuvėsiuose 1899 metais. Nūdien galima jį matyti Louvre muziejuje, Paryžiuje). Kasitams žlugus, Elamo Susa pradėjo rungtis su asirais, kurie darėsi vis galingesni. Viename įraše Ašurbanipal, Asirijos karalius, giriasi: "Per 55 dienas aš šlaviau po visą Elamo kraštą. Aš nutildžiau jo laukuose žmonių balsus, sunaikinau avis ir galvijus. Aš nutildžiau Elamo muziką. Užleidau Elamo kraštą laukiniais gyvuliais, gyvatėmis, dykumos žvėrimis ir gazelėmis".

Kiro Didžiojo valdymo metu Susa vėl atgavo iškilaus miesto vardą. Būdama achemenidų Persijos centre, ji tapo administracine imperijos sostine. Trys vieškeliai jungė

Susą su svarbiausiais imperijos miestais: pirmasis — didysis, karališkasis kelias į Sardis, Mažojoje Azijoje, su 11 stočių; antrasis kirto Luristano kalnus į Ekbataną — vasaros sostinę; tretysis vedė į Persepolį — imperijos lopšį ir apeiginę sostinę.

VAKARAI TUOKIASI SU RYTAIS

Aleksandras Didysis, grįždamas iš žygio į Indiją, 327 metais Susa mieste šventė Vakarų su Rytais vedybas. Istorikai primena, kad Aleksandrui nerūpėjo moterys. Plutarchas rašo, kad Aleksandras mėgęs sakyti, jog "miegas ir moteris primena jam, kad jis yra mirtingas; nuovargis ir lytinis malonumas turi šaknis žmogaus trapume ir kvailume".

Prieš trejetą metų Aleksandras jau buvo vedęs Sogdianos princesę Roxaną. Susoj jis vedė vyriausiąją Darijaus III dukrą. Aleksandras Graikijos — Vakarų atstovas ir Darijaus III dukra — Rytų atstovė. Taigi Susa vedybos turėjo įvaizdinti Vakarų ir Rytų jungtį. Įdomu, kad buvo bandyta duoti įvaizdžiui ir bendruomeninį foną. Aleksandro įsakymu, 80 graikų karininkų turėjo vesti 80 persų didikų dukras.

Aleksandras didžiavosi Kiro Didžiojo vieno pasaulio vizija. Iš tikrųjų graikai šią viziją praturtins.

SUSOS GRIUVĖSIUS LANKYTI LENGVA

Susa statiniai buvo iš saulėje džiovintų plytų. Archeologams atkasus miesto likučius, likusios plytos sutižo. Pradedu lankyti nuo Apadana kauburio šiaurinėje piliakalnio dalyje. Nesunkiai atpažįstu dviejų statinių pamatus: Apadaną — iškilmių salės ir Darijaus I rūmus. Po rūmų kertiniu akmeniu buvo rastas achemenidams įprastas įrašas: Aš, Darijus, pastačiau Susa rūmus..." Įraše smulkmeniškai aprašoma pats statymas ir tautos, kurios

darbu ir medžiagomis dalyvavo rūmų statyme. Medai ir egiptiečiai buvo auksakaliai, sardai ir egiptiečiai apdirbo dramblio kaulus, babiloniečiai ir Ionijos gyventojai padirbo plytas sienoms. Medai ir egiptiečiai padarė rūmų aptvarą... Įrašo pabaigoje Darijus I vėl iškiliai primena: "Visa, ką tik pastačiau Susa mieste su įmantriu nagingumu, pastačiau Ahuramazdah įsakymu. Teapsaugo Ahuramazdah mane, mano krašto žmones, mano tėvą ir mano kraštą nuo visų priešų".

Parankiui teturiu tik įrašo nuorašą. Pats įrašas ir rūmų puošmenos yra Louvre muziejuje, Paryžiuje.

Prancūzų archeologai, norėdami statinių pamatus apsaugoti, atkastuosius likučius apdengė cementu, saulėje džiovintomis plytomis ir degutu. Kerša apsauga rėžia akis. Archeologija sunaikina praeities likučius!

Smalsumo vedamas, spėlioju, kur gyveno Ahasuerus — Kserksas I, kur gražioji Estera turėjo savo kambarius, kur Mordekai, Esteros dėdė, sėdėjo rūmų vartuose...

SUSA NUO KAUBURIO

Matau tik aptrūnijusius rūmų pamatus ir archeologų pasistatytąją pilį. Akimis klajoju nuo kolonos bazės prie kitos Apadana salėje. Kadaise kolonų būta 72. Dabar tik jų bazės arba duobutės asloje.

Akimis nematau amžių procesijos, kuri čia vyko 6000 metų sklaidoje. Siaurų gatvelių grindinys ir XIII prieškristinio amžiaus statiniai rytiniame piliakalnio šone dar liudija auksinį Elamo amžių.

Artimųjų Rytų piliakalniai yra lyg daugiasluoksnis tortas. Archeologai sakosi, kad, Susą atkasdami, jie atpažino net 14 skirtingų žmogaus sukurtų buitinių poreikių sluoksnių. Turtinga gyvenvietė — tortas!

Susa apylinkės lygios. Akis sustabdo tik akiratis. Rytuose vos vos įžiūriu kalnus, o vakaruose matau tik su-

pleišėjusią stepę. Žemė įdirbta tik kur ne kur. Kauburiai ir grioviai lygumoje sakosi, kad ir jie yra žmogaus rankų supilti ar iškasti. Kauburiai galbūt slepia gyvenvietę ar kapą, o grioviai kadaise buvo reikalingi žemei laistyti.

IŠ ELAMO—KHUZISTANO Į MEDIJĄ—KURDISTANĄ

Susa yra Elamo sostinė griuvėsiuose. Ekbatana — Medijos sostinė yra nūdienis Hamadan miestas. Jau popietė. Iki Hamadan dar 500 km. Ten yra mūsų nakvynės vieta šįvakar.

Rebeka atidaro krepšius su sumuštiniais. Duonos plokštainis su sūriu. Vandens, sako, rasime pakeliui.

Vieškelis nuo Susa vis dar tiesus ir lygus. Važiuojame kone tiesiog šiaurėn. Prie Andimešk miesto paliekame patogų kelią kalnų link į rytus. Jis veda į šacho Muhammad Reza užtvanką. Kairėje atsiranda upė. Putuodama skuba į pietus. Mūsų vieškelis sparčiai lipa, nors ir atrodo, kad dar važiuojame lyguma.

Prie Babazeyd didžiulė vieškelių sankryža. Pagrindinis vieškelis suka rytų link — tiesiai į Zagros kalnus. Sukame į apytuštį vieškelį. Nauju vieškeliu važiuojame į šiaurvakarius — link Kermanšah Kurdistane. Ir geležinkelis nuo vieškelio atsiskiria.

Lyguma, bet jau esame aukštokai. Jaučiu, kad oras sausesnis. Šoferis įsismagina. Naktis Ahwaz šutroje, judrus rytas ir turtingi įspūdžiai daro mane nerangų. Rodos, žiūriu pro autobuso langą į vis labiau žalėjančią lygumą, tačiau mažai ką matau. Užmiegu — pokaitis pakeliui iš Elamo į Mediją.

PER IRANO KURDISTANĄ

Pabundu, nes vėsu — autobuso langas atviras. Važiuojame plačiu ir ilgu kalnų slėniu. Palei vieškelį žalios lankos ir dirvos su trumpais kviečiais. Kai kur ražienose

pastatytos klajoklių palapinės. Aplinkui didelės avių ir ožkų bandos. Piemenys raiti ant arklių. Pora jų prie pat vieškelio šnekučiuojasi. Ginkluoti šautuvais. Be barzdų, tik su ūsais.

Kalnai nėra nei uolėti, nei miškingi. Augmenija jau sutrupino stačiąsias uolas ir pavertė jas derlingu juodžemiu. Aukštumose geros ganyklos.

Zagros kalnai yra lyg 200 km platumo tvora, kuri skiria Mesopotamiją nuo Irano plokščiakalnio. Jų ilgis — bent 900 kilometrų — nuo Pars pietuose iki Azerbaidžano šiaurėje.

Kurdai čia yra medų palikuonys. Nūdien jie suskilę į gentis ir gimines su genties seniūnu ar giminės galva. Kone visi kurdai yra sunitai musulmonai, tačiau kurdės nesidangsto gaubtuvais. Jų galvas puošia spalvingos skarelės. Vyrai saugo bandas. Paauglės dukros jiems padeda. Moterys triūsiasi — apeina namų apyvoką kaimuose ar prie palapinių slėnyje. Sūnūs joms padeda.

Kurdai yra ir sėslūs, ir klajokliai. Vyrai, nors ir musulmonai, nesinaudoja Korano leidimu turėti keturias žmonas. Rebeka sako, kad reikia su žiburiu ieškoti kurdo su dviem ar trim žmonom. Mergaitės išteka jaunutės — 12 metų. Vedybos yra šeimos reikalas, o ne jaunųjų.

Prieš pat Kermanšah mus sustabdo kelių policijos užtvara. Domisi tik šoferiu ir Rebeka. Irane eismo policija nevažinėja vieškeliais, baugindama vairuotojus. Pagrindiniai vieškeliai turi nuolatines policijos užtvaras. Čia eismo policija tikrina vairuotojo leidimą ir keliaraštį, kuriame pažymėta, iš kur pradėta važiuoti ir kada išvažiuota. Mūsų šoferis ėmė vairuoti 4 val. ryto, o dabar jau 4 val. popiet. Važiuota 12 valandų. Pagal eismo įstatymus, šoferis tegali būti prie vairo tik 8 valandas. Policininkas tuojau pat klausia: "Kur yra antrasis šoferis?" Rebeka ima karininkui už rankovės ir tempia į netolimą arbatinę.

Grįžta po keliolikos minučių, grąžina šoferiui keliaraščio knygutę ir linki laimingai pasiekti Hamadan.

KERMANŠAH — KURDŲ MIESTAS

Mūsų vieškelis prie Šahabad-i-gharb miestelio susilieja su labai judriu Bagdado-Teherano vieškeliu. Ir mums juo reikia važiuoti į Hamadan.

Saulė jau svyra į vakarus. Gaivi vėsuma ir nuostabūs vaizdai pažadina mano budrumą. Kermanšah tik už 26 km. Kalnų viršūnės jau uolėtos. Spygliuočiai kur ne kur auga tarp uolų. Rytų pusėj dangus taip žydras kaip niekur. Uolos vis aukštesnės, o vieniši medžiai ir siauras kalnų vieškelis sudaro vis naujus reginius.

Kertame kalnų virtinę, palipdami kone 500 metrų. Vėl naujas slėnis. Jis platesnis negu anksčiau pravažiuotieji. Už penketos kilometrų, lyg ant delno, slėnio vingyje nugara į kalnus remiasi Kermanšah. Mečečių kupolai, naftos apdirbimo įmonių ugnimi alsuoją kaminai ir naftotiekiai patraukia akis.

Kermanšah yra kurdiškas miestas. Čia daug naftos pramonės. Ja rūpinasi Irano valdžia. Tačiau patys kurdai vis didžiuojasi arklių auginimu. Įdomu matyti arklių bandą. Laiko stoka neleidžia mums ilgiau sustoti. Tik iš autobuso stebiu miestą ir jo gyventojus — kurdus.

Gatvėse ir automobilių, ir traktorių, ir arklių. Dar tebeprekiaujama turgaus aikštėje. Ana, vyrų būrys arklius bando. O ten daugiasluoksniuose sijonuose, su skaromis ant galvų, moterys lygstasi su medžiagų vertelgomis. Medžiagos tamsios, bet gėlėtos. Prekiaujama ir maisto gaminiais, daržovėmis, vaisiais, uogomis.

Pervažiavus Kermanšah, dar ilgai žiūriu pro užpakalinį autobuso langą. Kurdų miestas palengva tolsta. Pavakario saulė, kalnų virtinės padedama, kuria šešėlius apie miestą.

BISITUN ARBA BEHISTUN — TRIKALBIS DARIJAUS I ĮRAŠAS

Dar 30 km iki Uolos su įrašu, kuris tapo raktu į kyliaraščio mįslę. Slėnis kai kur garuoja. Spėju, kad ten teka upeliukas, veržiasi šaltinis, yra vandens kūdra. Eismo ant vieškelio labai daug. Voros sunkvežimių su ženklu *In Transit* mus pristabdo. Tačiau Rebeka vis dar žada parodyti mums Uolą prieš saulėlydį.

Slėnis šį kartą nesibaigia nauja kalnų virtine. Pačiame slėnyje dažnėja ir didėja uolėti kauburiai. Vieškelis ima sukiotis palei įspūdingas uolas. Ir miško daugiau.

Bisitun Uola yra prie to paties vardo kurdų kaimelio. Rebeka savo pažadą išpildo. Saulė dar tebeskęsta anapus kalnų virtinės vakaruose, regimai augdama slėnio garuose.

Darijus I ir jo garsusis trikalbis uolos įrašas vos įžiūrimas. Čia Henry C. Rawlinson ritosi su kyliaraščiu. Bandau atpažinti achemenidų galiūną po laimėto Kunduruš mūšio prie Bisitun. Įamžindamas savo pergalę, Darijus I paliko raktą į kyliaraštį mūsų laikams.

Turime 15 minučių trumpai atgaivai. Saulė jau anapus kalnų virtinės. Keteros dabar tokios ryškios ir grasios. Atsuku nugarą į Uolą ir vieškelį. Už pusės kilometro kurdų kaimelyje jau blykčioja žibalinės lempos, mekena ožkos ir avys. Netolimoje kūdroje kvarkia varlės.

VOS GYVI

Iki Hamadan — nakvynės dar 100 km. Vėl ta pati bėda: žarna žarną ryja. Autobuso šoferis prie vairo nuo ankstyvo ryto. Rebeka ragina sėsti ir tęsti kelionę į Hamadaną. O mūsų vedėjas Robert North rodo į šoferį ir į mus.

Bėda bėdą veja! Pakilę nuo Bisitun, patekome į maišatį, — taisomas kelias. Lauke jau tamsu. Šalta. Vos šliaužiame sunkvežimių voroje. Ūmai šoferis išsuka iš

kelio. Sužiūrome kodėl. Drebulyne stovi atvira arbatinė. Esame prie Sahneh miestelio Kurdistane.

GARDŽIAUSIA VAKARIENĖ IRANE

Irane, užėjus į arbatinę, klausi: "Ką turite?" Sahneh arbatinėje atsakymas labai greitas: "Turime tik čelo kebab". Šeimininkui smagu tokį didelį būrį pavalgydinti.

Arbatinės šeimininko sūnus mokosi Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vasaros metu jis yra namie ir talkina tėvui. Ne tik valgome, bet pietaujame. Kviečia neskubėti, nes nori pagaminti tikrai kurdišką avieną su ryžiais.

Rebeka susisiekia telefonu su Hamadan viešbučiu. Nori užtikrinti, kad tikrai atkeliaujame.

NAKVYNEI PAS BŪ ALI — AVICENNA

Hamadan pasiekiame tik apie vidurnaktį. Keliauta 20 valandų. Ahwaz buvo šutra, o čia labai vėsu. Esame Zagros kalnuose — 2000 metrų aukštumoje.

Bū Ali viešbutis — pats geriausias Hamadan mieste. Nakvoju mieste, kurį kadaise vadino Ekbatana, Medijos sostine. O Bū Ali yra persiškas filosofų princo Avicenna (980-1037) vardas. Persai jį ir Abū Ibn Sina vardu vadina. Jo dėka šv. Tomas Akvinietis susipažino su graikų filosofo Aristotelio raštais. Graikijos šviesa pasiekė Viduramžių Europą per Persiją! Naktis Abū Ali viešnagėje be sapnų — sapnuoti nėra laiko.

SMAGIAUSIA IRANO VIETA

Pabundu tik žadinamas. Jau šešta ryto. Mano kambarys turi langą ir balkonėlį į sodo pusę. Norisi pamatyti, kaip atrodo Hamadan dienos šviesoje.

Namai dviaukščiai ir triaukščiai. Seni, bet kruopščiai lopomi. Tarp namų kyšo lapuočių medžių viršūnės. Šiaurėje — snieguotos kalnų viršūnės. Ten yra Elvend kalnas (3,540 m). Oras tyras ir gaivus.

Naujasis Hamadan patogiai išstatytas an senojo Ekbatan — medų ir persų miesto. Nėra vilties, kad archeologams bus kada nors leista kasinėtis rūpestingai šluojamose gatvėse. Iš istorinių ir archeologinių įžymybių tik trejetas yra priešislamiškos: Esteros kapas, Ganj-i-Nameh — Iždo knyga ir Akmens liūtas. Kitos Hamadan įžymybės yra jau islamo laikotarpio.

LANKAU AVICENOS KAPĄ

Avicenna buvo labai įdomus asmuo. Persų kilmės, bet gimė Bukhara mieste, nūdieniniame Uzbekistane (980). Iškilus islamo filosofas, pasaulinio garso gydytojas ir gilus poetas. Jo enciklopedija — *Medicinos mokslas* buvo godžiai naudojama net keletą šimtmečių (XI-XV a.) ir Europoje.

Avicenna aiškino Aristotelį, graikų filosofą, islamo pasauliui. Šis Aristotelio aiškinimas per Ispanijos maurus pasiekė Europą ir stipriai paveikė katalikų filosofiją ir teologiją. Avicenna buvo ir persų poetas pirmūnas, — jo ketureiliai — rubajatai persų kalba gaivino Persijos savitumą arabų jūroje. Hamadan buvo jo miestas. Čia jis gyveno ir mirė (1037).

Avicenna mauzoliejus — kapas ir biblioteka statytas šacho Muhammad Reza įsakymu. Mauzoliejaus bokštas su kūgio išvaizdos stogu remiasi ant dvylikos cementinių kolonų. Kapo kambaryje yra ne vienas, bet du karstai. Vienas jų saugo Avicenna ramybę, o kitas yra šeicho Abu Said Dokduh — Avicenna globėjo karstas. Ir šeichas buvo poetas.

Muziejus - biblioteka dar uždarytas. — Per anksti. Palipu ant mauzoliejaus stogo. Puikus visumos vaizdas. Hamadan yra žalias miestas, aplink miestą žalios pievos, miškai, o už žalių atšlaičių baltuoja snieguotos kalnų viršūnės.

Į PRIEŠISLAMINĮ HAMADANĄ

Legenda sako, kad Hamadan pastatė mitinis karalius Jamšid. Miesto vardas tada buvo Ekbatana —Vieta susirinkti. Medija padarė Ekbataną savo sostine. Asirų raštija piktai mini Ekbataną jau IX a. Mat jo karalius stengėsi suburti medų gentis kovai prieš asirus. Asirų imperijai — Nineveh žlugus (612 m. pr. Kr.), Medijos Ekbatana varžėsi su Nabuko Babilonu dėl pirmos vietos Art. Rytuose.

Herodotas, graikų istorikas, užsimena, kad Ekbatana turėjusi net septynis mūrus, kurių dantyti gynimosi bokštai buvę nudažyti skirtingom spalvom: balta, raudona, mėlyna, geltona, sidabrine ir auksine.

VI prieškristiniame amžiuje Kiras Didysis, achemenidų dinastijos įkūrėjas, pasisavino Medijos karaliaus Astyages karūną ir sostinę. Vėlesnieji achemenidai turėjo net tris sostines Persijoje: apeiginę — Persepolis, administracinę — Susą ir Babiloną ir vasaros sostinę — Ekbataną.

Aleksandras Didysis sugriovė Ekbatana miestą 331 metais. Tačiau Ekbatana nemirė. Graikus sekė partai, o partus — persų sasanidai. Sasanidų valdymo metu (226-642 m. po Kr.) Ekbatana vėl sužydo. Karaliaus Yezdegerd I (399-421 m. po Kr.) žmona buvo žydė, vardu Estera. Jos padedami, žydai taip pat rado saugią prieglaudą ir savo tautos tremtyje susikūrė naujasėdiją.

Arabai, 642 metais užėmę Ekbataną, pakeitė miesto vardą į Hamadan. Aplamai paėmus, islamas nerodė dėmesio nei miestui, nei jo praeičiai. Nūdien Hamadan turi vos 150,000 gyventojų. Tik savo maloniu klimatu ir vieškelių sankryža pajėgia sutraukti daug svečių iš Irano.

ESTEROS IR MORDEKAI MAUZOLIEJUS

Estera, Kserkso I žmona ir Persijos karalienė, ir Mordekai, Esteros dėdė, yra Senojo Testamento *Esteros* kny-

gos veikėjai. Mauzoliejus su jų karstais sieja Hamadan su Šv. Raštu. Jis yra pačiame miesto centre. Atrodo lyg maža pilaitė su plytų kupolu. Nuo gatvės mūrinė tvora su grotiniais varteliais. Šalia jų sėdi elgeta. Elgetos musulmonų kraštuose esti puolūs, o šis tik sėdi su skardiniu puoduku rankoje. Senukas. Veidas saulės ir vėjo suraukšlėtas. Išmaldos mažai kas teduoda. Varpelio prie vartų nėra. Bandome ir šiaip ir taip belstis. Elgeta ranka rodo, kad įėjimas į mauzoliejų pro šonines duris.

Šoninės durys labai žemos. Vidun reikia lįste įlįsti. Laiptai veda žemyn į prieškambarį su hebraišku įrašu sienoje. Iš prieškambario reikia lįsti į karstų kambarį. Palikęs batus prie slenksčio, lendu lyg pelė olon. Karstų kambarys yra ir sinagoga ir mečetė. Du juodmedžio karstai, apdengti aksomo skraistėmis, užima kone visą kambario aslą. Karstai — tušti: Esteros ir Mordekai palaikai esą palaidoti po asla. Prižiūrėtojas su jermulka. Sveikina su hebraišku "Šalom!" (Ramybė!). Nudžiunga, išgirdęs hebraišką atsakymą. Nūdiene hebrajų kalba negali laisvai kalbėti. Aprodo Torą — Mozės Įstatymo ranka rašytą ant gazelės odos ritinį ir atkreipia dėmesį į mikrab — nuorodą krypties į Mecca. Čia, sako, meldžiasi ir persai.

ARCHEOLOGIJA IR ESTEROS-MORDEKAI KAPAS

Susa yra vietovė, kurioje vyko *Esteros* knygos drama. O Ekbatana-Hamadan miestas turi Esteros ir Mordekai palaikus. Archeologai Hamadan mauzoliejų laiko tik tariamu Esteros-Mordekai kapu. Jų manymu, čia ilsisi kape tariama Estera — žydė, vardu Šušan Dokht, sasanidų karaliaus Yezdegerd I (399-421 m.) žmona ir karalienė. Mat, achemenidų laikotarpio pėdsakų Hamadan mieste kaip ir nėra, — jis daug nukentėjo nuo graikų ir partų. Tikroji Šv. Rašto Estera gyveno ir buvo palaidota Susa mieste.

AKMENINIS LIŪTAS

Gaiviame mieste smagu buvoti. Tik akims Hamadan gatvėse nėra kur užkliūti. Žmonės perdėm europietiškai atrodo. Po Isfahan, Širaz ir Ahwaz gatvių margumo, Hamadan gatvės neįdomios. Pravažiuojame anglų karių kapus, Amerikiečių ligoninę ir vilų vilas.

Sang-i-Šir — Akmeninis liūtas yra pietiniame miesto pakraštyje. Milžiniškas paminklinis liūtas tupi ant kalvos mažame parke. Parkas naujutėlis. Medeliai dar tik pasodinti. Gėlių lysvės primena šveicarų pomėgį savo miestus puošti gėlėmis. Ir pati Rebeka gėrisi ir nesiliauja priminti, kad Hamadan yra kurortinis Irano miestas.

Granitinis žvėrių karalius man labiau panašus į ruonį, negu į liūtą. Jis guli ant cementinio pjedestalo su apdaužyta galva, be kojų ir be uodegos. Rebeka aiškina, kad Sang-i-Šir — Akmeninį liūtą Hamadan miesto gyventojai kilnojo nuo vienų vartų prie kitų. Bekilnodami net akmenį nudilino.

Akmeninį liūtą iškalė Aleksandro Didžiojo skulptoriai, norėdami įamžinti mūšyje kritusį graikų generolą.

Nejučiomis aplink susirenka berniukų būrys. Čia jie labai drąsūs. Kiekvienas nori išbandyti savo anglų, prancūzų, vokiečių kalbos žinojimą. Auga jaunoji persų karta. Erzeliuodami kartu einame prie autobuso. Atsisveikina bėgdami ir mosuodami.

SODŲ IR DARŽELIŲ SLĖNIU

Nuo Akmeninio liūto kalvos vėl kertame Hamadan įstrižai. Judame link slėnio, į Elvend kalno papėdę. Miestas jau įsismaginęs dienos poreikiams. Aikštėse turgus. Miestiečiai perka maisto gaminius, o kaimiečiai lygstasi su krautuvininkais, glostydami medžiagas, ragaudami razinas, uostydami pipirus bei kvapius lauro lapus ir tardamiesi su žmonomis, ką daugiau pirkti. Kelionės į mies-

tą Kurdistano kalniečiui turi būti didelė šventė. Keliauja kartu — vyras, žmona ir vienas kitas vaikas. Vaikui tenka sekti tėvus su vadelėmis rankose. Jis rūpinasi mulu. Arklių kažkodėl Hamadan mieste nematau. Tėvas lygstasi dėl kainos, motina kartkartėmis kužda vyrui, o krautuvininkas domisi jais abiem. Lygtis čia yra svarbu. Tas, kuris moka išmaningai lygtis, yra vertas pagarbos.

Autobuse tylu. Kelionės bendrai prikibę prie langų lyg musės. Visiems įdomu stebėti turgų Zagros kalnų mieste. Pastebiu, kad Rebeka mus stebi ir šypsosi. Turbūt jai įdomu žinoti, kuo mes domimės.

Darželių slėnis siauras. Užtat sodai ir darželiai arti siauro ir vingiuoto kelio. Pasak musulmonų legendos, šiame slėnyje buvo Rojus. Ta pati legenda tvirtina, kad ir Nojaus arka, Tvanui ėmus sekti, rado sausą properšą ant netolimo Elvend kalno slėnio galo. Sodai ir darželiai priklauso turtingiesiems Hamadan gyventojams ir vasarotojams iš kitų Irano vietovių. Elvend kalnas baltuoja nuo sniegynų. Upė garsiai skuba slėnio dugnu žemyn. Kelias raitosi palei jos vagą.

Pusiaukelėje į Iždo knygą — Ganj-i-Nameh kelias pakyla virš įmantriai pastatytos užtvankos ir elektros jėgainės. Užtvanka nedidelė, tačiau aukštai sutelktas vanduo smagiai dūzgina turbinas.

IŽDO KNYGA — GANJ-I-NAMEH

Sodų ir darželių slėnis baigiasi kalnų papėdėje parku. Nustembu, kad darbo dieną — antradienį jame atgaivos ieškoma. Artimuosiuose Rytuose žmonės neturi daug laisvalaikio, nes rūpestis pragyvenimu pareikalauja labai daug laiko. O laisvalaikis žmogaus pokalbiui su savimi, su kaimynu žaidimu, šokiu, daina juk gimdo ir ugdo kultūrą. Parko lankytojai, atrodo, yra atostogautojai iš miesto ir mokyklinio amžiaus jaunimas. Suaugusieji kloja ant

parko vejos kilimėlius, ruošdamiesi atgaivai su saviškiais, o jaunimas, mokytojų vedamas, bando palypėti iki įrašų statmenoje uoloje. Berniukai ir mergaitės kartu. Uniformuoti. Palei parko tvarą arbatinės su plačiais langais ir atviromis durimis.

Iždo knygos vardas yra tik uolos įrašo pravardė. Mat prieš kyliaraščio mįslės atspėjimą buvo manyta, kad įrašas yra nuoroda į paslėptą lobį. Iš tikrųjų įrašas yra iš Darijaus I ir Kserkso I amžiaus (V a. pr. Kr.). Archeologai, kyliaraštį perskaitę, laiko jį paminkliniu įrašu dievo Ahuramazdah garbei. Įraše abu karaliai dėkoja savo dievui, jį aukštindami už pergales priešų. Įrašas ir čia trikalbis: persų, elamitų, ir babiloniečių kalba.

PLYŠYS Į PRAEITĮ

Mokytojas aiškina savo mokiniams apie įrašą persų kalba. Vaikai ryte ryja jo žodžius, nedrįsdami nei akim sumirkčioti. Persiškai nesuprantu. Einu pas Rebeką, kuri tariasi su arbatinės šeimininku dėl pusryčių. Prašau, kad ji padėtų man suprasti mokytoją, kurio žodžius mokiniai ryte ryja.

Mokytojas Iždo knygos įrašą vadina plyšiu į tautos praeitį, kuris ne tik supažindina su Persijos valdovais, bet ir sužadina norą pažinti visą garbingą savo tautos praeitį. "Aistra tiesai ir įžvalga į tiesos visumą", Rebeka išverčia paskutinius mokytojo žodžius, "yra ir Persijos kraitis, ir dovana kitoms tautoms".

Mokinukai apspinta mokytoją. Klausimų, atrodo, yra begalė. Rebeka nebeturi laiko man padėti suprasti tolesnį pokalbį. Iš mokinių veidų matau, kad jie didžiuojasi esą persiukai. Didžiuojasi turtinga savo tautos praeitimi ir noriai žiūri pro plyšį į visumą.

HAMADANAS — PLYŠYS Į ŠV. RAŠTĄ

Plyšio į visumą įvaizdis mane sujdomina. Autobuse sėdėdamas, imu šį įvaizdį taikyti Šventraščiui pažinti. Hamadan yra arabiškas Ekbatana — medų miesto vardas. O Ekbatana Šv. Rašte minima poroje knygų: *Ezdro* 6,1-2 ir *Tobijo* 3,7-10,13.

Ezdro knygoje užsimenama, kad Darijus I (521-485 m. pr. Kr.) "davė įsakymą ieškoti [leidimą atstatyti Šventyklą Jeruzalėje] archyvuose, kur buvo padėti apsaugai Babilonijos [Persijos] aktai; Ekbatanoje, Medijos krašto tvirtovėje, buvo rastas ritinys su šiuo įrašu: 'Atžyma. Pirmaisiais karaliaus Kiro metais karalius Kiras išleido potvarkį apie Dievo Šventyklą Jeruzalėje. Šventykla turi būti atstatyta'..." (Ezd 6,1-3).

Teiraujuosi Rebekos, kur galėjo būti achemenidų — Kiro Didžiojo rūmai. Ji bejėgė į mano klausimą atsakyti. Šiuolaikinis Hamadan auga virš anuometinio Ekbatana miesto. Tik Iždo knyga — Ganj-i-Nameh slėnio uoloje liudija, kad achemenidai vasaros metu iš čia valdė savo plačiąją imperiją.

"DVIEJŲ SAVAIČIŲ VESTUVĖS" (TOB 8,23)

Tobijo knyga Senajame Testamente yra pamokomas pasakojimas, kuris atspindi VIII prieškristinį amžių. Nineveh mieste, Asirijos sostinėje, gyvena Tobijas, tremtinys iš Naftalio giminės. Jis yra religingas, dosnus artimui ir gerbia valdžią. Nors ir retas žmonių tarpe savo paslaugiu gerumu, tačiau yra aklas. Ekbatana mieste gyvena jo giminaitis, vardu Raguelis. Jo dukra Sarah neteko net septynių jaunikių iš eilės, — vedybų naktį juos nužudė demonas Asmodėjus. Tobijas siunčia savo sūnų, irgi Tobijo vardu, į "Medijos miestą Rages" (nūdienį Reyy prie Teherano) pas kitą savo giminaitį — Gabaelį jam patikėto

indėlio parnešti. Ekbatana yra maždaug pusiaukelėje tarp Nineveh, Asirijoje, ir Rages, Medijoje.

Senasis Tobijas ir jo giminaitė Sarah, Raguelio dukra, yra bėdoje: Tobijas kenčia, nes jau aklas; Sarah save kaltina, kad septyni jos jaunikiai buvo Asmodėjaus nužudyti vestuvinėje lovoje. Abu maldauja Dievą, kad leistų mirti. Dievas į jų maldą atsako savaip.

Angelas Rapolas, Dievo siunčiamas, saugiai ir laimingai nuveda jaunąjį Tobiją į Ekbataną pas Raguelį, prikalbina jį paimti Sarą už žmoną ir pamoko, kaip išvaryti demoną iš jaunavedžių miegamojo. Jaunikis lieka ne tik gyvas, bet yra laimingas, nes Sarah — puiki žmona. Jaunosios tėvas Raguelis liepia žmonai Ednai prikepti daug gabalų duonos, o pats, paskerdęs du jaučius ir keturis avinus, sukviečia kaimynus ir pažįstamus dviejų savaičių vestuvėms (Tob 8,23). Tuo tarpu angelas Rapolas keliauja į Rages pas Gabaelį Tobijo indėlio parnešti. *Tobijo* knygos pasakojimas baigiasi jaunųjų grįžimu į Nineveh.

Tobijo knygos pasakojimas moko, kad išmalda — gerumas artimui varge ir pagarba mirusiesiems teikia Dievo palaimą. Be to, iškelia šeimos svarbą tautos tremtyje. Tremtinių šeima, su šaknimis tautos tikėjimo kraityje, išlieka ištikima savo tautai ir žėri viltimi ateičiai. *Tobijo* knygos šeimos idealas yra krikščioniškos šeimos nuojauta.

Pasakojimui būdinga Dievo gerumas. Juo sklidi paslaptingasis angelas Rapolas. Dievo Apvaizda pasakojime pasireiškia kasdiene globa. Tokiu būdu *Tobijo* knyga išryškina tikėjimo svarbą tremtyje — Dievas savųjų nepalieka varge.

NUO HAMADANO Į KASPIJOS PAJŪRĮ

Skirtis su Hamadan yra sunku. Diena jau pažengusi. Iki Badar-i-Pahlavi Kaspijos pajūryje yra 552 km. Rebe-

ka teiraujasi, kas kam patiko Hamadan mieste. Ji nuolat nuotaikinga. Ir ši diena, sako ji, mums daug žada.

Vieškelis raitosi per kalnus palei Azerbaidžaną link Qazvin. Miškingi kalnai, slėniai su pievomis ir skurdūs kaimai praskuba pro akis. Šoferis — puikus vairuotojas. Važiuoja ir greitai, ir saugiai. Nejučiomis žinai, kad juo pasitiki.

Po valandos spartaus važiavimo imame leistis žemyn rytine Zagros kalnų atšlaite. Oras darosi šiltesnis. Slėniai eina platyn, be žolės. Kalnuose dingsta medžiai. Tik avių bandos ir moterų būreliai palei vandens kūdras.

Prie Takestan eismas ant vieškelio labai tirštas. Mat, mūsiškis vieškelis, einantis nuo Irako pasienio, susilieja su vieškeliu, kuris leidžiasi nuo Turkijos sienos per Azerbaidžaną. Autobusas vos pakruta pirmyn. Šoferis šluosto prakaitą. Matyt, eismo nelaimė bus kur nors priekyje padariusi užtvarą. Rebeka siūlo šoferiui pasukti į šoną ir atsikvėpti.

Takestan persų kalba reiškia "vynuogyną". Tačiau pakelėje vynuogynų nematau. Vyno nėra nei arbatinėje.

QAZVIN — SASANIDŲ KARALIAUS DŽIAUGSMAS

Rebeka su šoferiu rado kitą, mažiau naudojamą, kelią į Qazvin miestą. Dabar pakelėje matau ne tik vynuogynus, bet ir laukus su kviečiais ir miežiais bei sodus. Qazvin atrodo lyg didžiulė oazė.

Qazvin mieste nesustojame. Tik pravažiuojame Pahlavi gatve. Rebeka mus praturtina žiniomis apie miesto praeitį. Legenda teigia, kad pranašas Mahometas Qazvin įkūrė. Tačiau Mahometas čia niekuomet nėra svečiavęsis. Qazvin yra senesnis už islamą — sasanidų karalius Šahpūr (241-272 m. po Kr.) jį sau pasistatė ir pavadino Šahpūr džiaugsmu.

Qazvin mieste kadaise svečiavosi Bagdado pažiba —

kalifas Harūn ar-Rašid, pasakoja Rebeka. Ir hašašin — asasinai, musulmonai fanatikai, XI a. jo pašonėje buvo pastoviai įsikūrę, o mongolai XIV a. jį buvo su žeme sumaišę. Safavidų dinastija, kuri paliko gilius pėdsakus Isfahan mieste, Qazvin atstatė, padarydama jį turtingą ir svarbų Persijos miestą.

Dienos kelionės tikslas — Badar-i-Pahlavi dar toli. Dar bent 250 km. Rebeka ragina šoferį nedelsti. Iš autobuso matau, kad Qazvin daug kuo panašus į Isfahan. Mečečių minaretai ir kupolai lenktyniauja vienas su kitu savo įmantriu raštavimu. Nustembu, kad daug kur šalutinės gatvės yra griuvėsių krūvos. Pasirodo, kad Qazvin 1962 metais buvo supurtytas stipraus žemės drebėjimo. Šiaurinis Iranas — Azerbaidžanas dažnai nukenčia nuo žemės drebėjimo. Rebeka pastebi, kad tas pat žemės drebėjimas sugriovė 108 kaimus. Drebėjime žuvę tūkstančiai žmonių.

ATRODO LYG BAVARIJA

Kelias šiaurėn į Kaspijos pajūrį asfaltuotas ir kone tuščias. Aplinka panaši į Bavarijos Alpių papėdes. Tik kaimai, miesteliai ir žmonės ne bavariški. O klajokliai su mišriomis bandomis primena, kad dar tebesu Persijoje.

Riedame vieškeliu, kuris vingiuoja palei Šahrud — Šacho upę. Upė maža, bet slėnis platus. Žvalgytis po jį smagu. Vynuogynai, alyvmedžių ir vaismedžių sodai daro slėnį puošnų. Perėjimas iš kalnų į plokščiakalnį Irano šiaurėje skirtingas nuo Kurdistano, Khuzistano ir, apskritai, pietinio gamtovaizdžio. Už valandos spartaus važiavivo pasiekiame Rudbar miestelį. Rebeka paprašo šoferį sustoti.

IMPERATORĖS FARAH PAHLAVI UŽTVANKA

Akys mato ir nosis primena, kad esi Vakarinėje Azijoje. Šiaurės Iranas yra mažiau persiškas, o daugiau kurdiškas ir azerbaidžaniškas.

Rebekos tempiami, miestelio pakraštyje lipame ant kalvos. Skubam — laiko mažai, bet ji norinti mums parodyti, ką daro "baltoji" Pahlavi dinastijos revoliucija.

Ant kalvos atsiveria nuostabus užtvankos vaizdas. Imperatorė Farah, aiškina Rebeka, davė Pahlavi dinastijai įpėdinį — sūnų. Šachas Muhammad Pahlavi ir visa persų tauta, norėdami jai padėkoti, įamžino jos vardą šiuo nuostabiu "baltosios" revoliucijos statiniu. Milžiniško aukščio ir išgaubta nugara užtvaros siena sustabdo kalnų upes, pajungia jas žmogaus tarnybai. Imperatorė Farah buvo įtakinga — laisvino Irano moterį.

LANKOS SU RYŽIAIS IR ATŠLAITĖS SU DŽIUNGLĖMIS

Viešnagė Rudbar miestelyje trumpa. Tik paspoksoję į Farah užtvanką, grįžtame prie autobuso. Tingesnieji — Rebekos nesekusieji į kalvą užtvankos pamatyti girkšnoja arbatą ir skaninasi jogurtu — klajoklių rūgščiu pienu. Kur uolieji neprakiša!

Farah užtvanką maitina Qizil Uzun ir Šah upės. Qizil Uzun atskuba iš Kurdistano kalnų Irano šiaurės vakaruose. Persai ją Sefid — Baltąja upe vadina. Dabar važiuojame jos slėniu. Kadaise ji pūškote pūškuodavo Kaspijos jūron. Nūdien Sefid yra rami upė, nes žmogus jos aukštupį suvaldė. Paupyje driekiasi plačios, sodriai žalios ryžių lankos. O slėnio atšlaitėse garuoja džiunglės. Kartkartėmis Sefid slėnis praplatėja į kilometrinę lygumą su skardžiais. Upė kilpą daro. Vieškelis kyla vienos kilpos vakariniu skardžiu, o ant rytinio matau iš gyvatvorių ir spalvingų gėlių sukurtą Persijos — Pahlavi dinastijos herbą: Saulė ir Liūtas su kardu.

ŽEMAITIJOS GAMTOVAIZDIS IRANE

Tolstame nuo Kurdistano ir Azerbaidžano. Taip teigia Rebeka. Važiuojame per Gilan - Džilan, savičiausią Irano gamtos provinciją.

Klimatas labai drėgnas, bet švelnus. Sefid upė jau kur ne kur ima slėptis migloje. Rebeka atkreipia dėmesį į arbatkrūmių miškelius. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, ji pasakoja, arbatkrūmių čia nebuvo. O dabar turime arbatkrūmių miškus. Iranui pakanka arbatos! Šalia arbatkrūmių miškelių auga ir apelsinų bei citrinų sodai ir dirvos su cukrašvendrėmis. Rebeka rodo ir šilkaverpių sodus, norėdama pagirti Persijos šilką. Šilkaverpių sodai atrodo labai apšepę.

Gilan vienkiemiai mano akis rište pririša. Mat, jų trobesiai man tokie pažįstami. Lipte prilimpu prie jų. Kaimų palei vieškelį nėra, tik vienkiemiai. Vienkiemiai su trobomis, jaujomis, klėtimis, tvartais... Trobesiai tokie žemaitiški! Statyti iš netašytų rąstų ir dengti dvišlaičiu stogu iš šiaudų. Dvi kartys žargdina stogagalį — saugo stogą nuo vėjų. Ant stogo galo lizdas gandrams. Apie sodybą žardis gyvuliams. Tik vietoje dirvų su bulvėmis žaliuoja šlapios lankos su ryžiais.

Ūmai Sefid upės slėnis tampa plačia lyguma. Esame sąnašiniame Kaspijos pajūryje. Žemė nuostabiai derlinga. Maži upeliukai drėkina laukus su ryžiais ir vaismedžių sodus. Augmenija, tolstant nuo kalnų, tirštėja ir darosi spalvingesnė.

NAKČIAI PRIE KASPIJOS

Rašt miestą, Gilan provincijos sostinę, paliekame vieškelio pašonėje. Sparčiai riedame link Bandar-i-Pahlavi — Kaspijos pajūrio uosto.

Nakvynamį pasiekiame jau pavakare. Neonų lempų šviesomis išpuoštas motelio vardas jau švyti. Trinu akis. Motelis Kaspijos pajūryje?! Nuostabu — motelis Irane. Tikrai: ženklas "Motel Pahlavi" švyti lotyniškomis raidėmis.

Motelis pačiame Kaspijos pajūryje. Saulė padeda

pavakariuko vėjukui smagintis po mažutes bangeles. Jos ne tiek į krantą skuba, kiek įstrižai kažin kur, saulėje raibuliuodamos, rytų linkui banguoja. Bangų lūžio su triukšmu nėra. Girdžiu tik vandens šnaresį. Pajūrio smėlis kietas ir nešvarus. Vanduo seklus. Norint plaukti, reikia toli bristi.

KASPIJOS JŪRA — DRUSKOS EŽERAS

Prie Kaspijos jūros susitinka du žemynai: Azija ir Europa. Ji yra didžiausias pasaulyje uždaras sūraus vandens ežeras (372,000 km^2). Sovietų Sąjunga ir Iranas dalinasi Kaspijos jūra. Jos paviršius yra 28 metrai žemiau jūros lygio; Irano pakraštyje ji yra labai gili — 980 metrų; šiaurinėje pusėje, kuri priklauso Sovietų Sąjungai, kur kas seklesnė — vidutiniškai tik 5 metrų gylio.

Stiebiuosi ant pirštų galų, norėdamas pamatyti šiaurės vakaruose Kaukazo kalnus. Veltui. Jie dar per daug toli. Nuo Bandar-i-Pahlavi iki Sovietų Sąjungos sienos dar yra 150 km. Elburso kalnai dunkso miglelėje palei pajūrį, pietryčiuose.

Kaspijos jūrą maitina dvi upės iš pietų — Irano pusės: Sefid ir Haraz, o iš šiaurės — Sovietų Sąjungos pusės — net penkios: Ural, Emba, Kura, Terek ir galingoji Volga. Volga įpila į Kaspijos jūrą daugiau negu 75% jos vandens. Rebeka pastebi, kad Irano šiaurinis kaimynas yra labai savanaudiškas. Sovietų Sąjunga, kurdama Volgos ežerus ir statydama užtvankas, naikina Kaspijos jūrą. Be to, Sovietų Sąjunga, didindama rytinėje jūros pusėje — Kara-Bogaz-Gol įlankoje druskos pramonę, pagreitina vandens išgaravimą. Nėra ko kalbėti, skundžiasi Rebeka, apie juodųjų ikrų pramonę. Sako, mums Kaspijos pajūris yra pramogos vieta, o tuo tarpu mūsų kaimynams — naftos pramonės įmonės. Sovietų Sąjunga beatodairiškai teršia Kaspijos jūrą. Net ikrus valgiui naudoti darosi pavojinga dėl taršos.

SVEIKINU RYTO SAULĘ KASPIJOS BANGOSE

Kelionėje per kraštą, kuriame tiek daug senų ir naujų įžymybių, su didesne grupe trūksta vieno dalyko — laiko. Norisi sustoti, pabuvoti, pasisvečiuoti. Tačiau šelmiškasis *dabar* neleidžia spoksoti. Tik atskuba ir nuskuba, neleisdamas sustoti.

Pakylu iš lovos su aušra. Šviesos kambaryje nėra — išjungta nakčiai. Tačiau jau pakankamai šviesu. Apgraibomis pasiruošiu pabuvoti Kaspijos vandenyse. Pajūris tuščias. Šiaurvakariuose ryto žaros dar nebijo tolimų miestelių pašvaistės, o Bandar-i-Pahlavi žvejai išskuba žvejonei.

Bėginėju kietu pajūriu. Pirma proga pabėginėti kelionės metu. Palengvėle aušra išryškina Elburso kalnus pietryčiuose. Aušros žaroje jie nuogi ir be miglos skarelės. Jokio vėjuko. Tik Kaspija nesiliauja šnarėjusi. Ryto metą ji lyg seklesnė — paplūdimys platesnis. Bangelės atšnara tiesiai iš šiaurės ir suburba ant paplūdimio. Motelio link grįžtu plaukdamas. Saulė nudažo Kaspiją tamsiu melsvumu.

Paplūdimy gausu mažučių kriauklių. Kriauklė, sako graikai, pridėta prie ausies, padeda išgirsti jūros šnaresio prasmę. Pasiimu vieną Kaspijos jūrai prisiminti.

ATGAL Į TEHERANĄ

Rebeka šį rytą neskuba nei mūsų neskubina. Po pusryčių, eidama su keptais kiaušiniais ir bulvių skiltimis nuo stalo prie stalo, primena, kad šiandien grįžtame į Teheraną. Keliausime, sako, palei Kaspiją iki Čalūs miestelio, o po to lipsime per Elburso kalnus. Kelionė turi tik 500 km!

PALEI KASPIJĄ

Važiuojame pačiu pajūriu. Jis yra turtingas kurortų ir žemės ūkių. Pajūrio lyguma į rytus nuo Bandar-i-Pah-

lavi iki Rud-i-Sar — 50 km pločio. Pravažiavus Rud-i-Sar, ji ima siaurėti. Dešinėje staiga išdygsta Elburso kalnų keteros.

Rebeka buvo pažadėjusi sustoti ant paplūdimio prie Ramsar kurorto. Mat, ten esanti viena iš gražiausių vietų su patogiu paplūdimiu. Pats šachas Muhammad Reza čia turįs iškilią vasarvietę. Privažiavus prie Ramsar, eismo policija nukreipia mūsų autobusą į kelią, aplenkiantį miestą. "Kodėl?" šaukiame Rebekai. Ir ji nežino. Sustabdžiusi autobusą, grįžta prie policijos užtvaros pasiteirauti. Pasirodo, kad šachas atostogauja savo vasarvietėje ir ruošiasi šiandien vykti į paplūdimį.

STAIGMENA ČALŪS MIESTE

Čalūs yra paskutinis miestelis Kaspijos pajūryje pakeliui į Teheraną. Nuvažiuota daugiau negu pusė kelio. Iš čia mums reikia sukti pietų linkui ir kirsti Elburso kalnus.

Autobusui artėjant į Čalūs, Rebeka gyvai kalbasi su vienu iš kelionės bendrų. Pokalbis neįprastai gyvas. Grįžusi į savo — gidės sėdynę, paima mikrofoną ir praneša, kad Čalūs mieste sustosime pas Harry F., vieno kelionės bendro, pažįstamus. Jų vila esanti prie pat jūros. Be to, ir arbatinės netoli.

Harry F. studentė yra ištekėjusi už turtingo iraniečio, kuris turi iškilią vietą Irano naftos pramonėje. Rebeka be didelio vargo suranda kelią į pajūrio sode slypinčią vilą. Prie vartų pasitinka ginkluotas kareivis. Plačiai atvertomis akimis žiūri į autobusą. Rodos, kad nori šaukti, jog kelias į pajūrį, ana, už kitos gatvės kampo... Rebeka aiškinasi su juo persiškai. O po to sako mums šelmiškai: "Atvežiau šeimininkės gimines!" Prie kareivio plačių akių prisijungia šypsnys. Tačiau vidun vis vien neleidžia. Grįžta savo būdelėn ir susiriša su vila. Už

minutės eina prie vartų ir atkelia barjerą. Tuo tarpu sode ima loti šunys, ir pasigirsta linksmi moters ir vaikų balsai.

Harry F. iš autobuso išskuba pirmasis. Smagu būti liudininku, kai susitinka seniai vienas kitą matę asmenys. Moteris jau pusamžė, vaikai paūgėję. Jų trys su dviem nematytos veislės šunimis. Harry F. sveikinasi su sena pažįstama. Vaikai staiga nebetenka drąsos, ramina šunis, juos prie savęs laikydami. Susipažįstame. Esame kviečiami į vilą ir naudotis pajūriu. Šeimininkė apgailestauja, kad vyras ne namie — šiuo metu turįs būti vasaros rūmuose audiencijoje pas šachą Ramsare.

IRANIETIS VEJASI PIETUMS PAKVIESTI

Vila paprasta — neištaigi, bet smagi. Šeimininkė paprašo vaikus — du berniukus, vesti norinčius maudytis į pajūrį. Tarnaitės verandos stalus apkrauna vaisiais.

Susisiekusi su vyru, šeimininkė perduoda mums jo kvietimą svečiuotis su jo šeima ir laukti jo. Mat, norįs pasidalinti su mumis duonos kąsniu. Grįšiąs tuoj po audiencijos pas šachą.

Labai įdomus išgyvenimas. Netikėtai esu svečias svetimame krašte, nepažįstamoje šeimoje. Ir pati šeimininkė spindi džiaugsmu. Gimusi ir augusi šiaurinėje Kalifornijoje, gyvena ir šeimą augina Kaspijos pajūryje. Sode šnara vėjukas, paukščiukai garsiai savo mažiukus bara, ant paplūdimio klegesys, — krykštauja įsidrąsinę berniukai, loja po vandenį tampomi šunys, gaivinasi svečiai.

Šeimininkė pasakoja apie savo vyrą ir save. Vyras — arabų kilmės iranietis. Susipažinę studijų metu. Šelmiškai prisimena savo pamilto arabo gražbylystę: "Moters grožį atspindi jos veidas, o vyro — iškalbus liežuvis... Išmintis nutūpė ant 'prancūzo' (Vakarų žmogaus) galvos, ant kiniečio rankų ir ant arabo liežuvio...!"

Pora valandų prabėga nepastebimai. Rebeka ima ne-

kantrauti. Neteksime nakvynės Elizabeth II viešbutyje, ji primena. O šeimininko vis dar nėra.

Atsisveikiname, šeimininko nesulaukę. Šeimininkė su ašaromis, o mes su dėkingumu už nuoširdžią progą atsigaivinti Kaspijos pajūryje.

Autobusas jau lipa į Elburso kalnų pusę. Žvalgausi po didėjančias daubas, siaurėjančius slėnius, ir artėjančias kalnų keteras. Ūmai autobusas sustoja. Kas gi čia? Prieš autobusą įstrižai stovi Mercedes-Benz, o šalia jo juodbruvis, vakarietiškai apsirengęs vyras mums mojuoja. Harry F. mums apgarsina, kad Čalūs vilos šeimininkas mus pasivijo. Nejaugi būsim apsivogę... Įlipęs vidun, sveikina linksmu "Salaam aleikūm!" ir atsiprašo už pasivėlinimą. Su iškiliu arabišku mandagumu kviečia grįžti į jo kuklius namus pietų. Aišku, Harry F. tuojau jam pritaria. Tik Rebeka lieka nenumaldoma. Robert North jai pritaria. Šis pokalbis man nuolat liks atmintyje. Nuoširdus arabas iškiliai kviečia pas save pietauti, o mandagus pakeleivis atsiprašo, kad negalįs, nes jam reikia skubėti. Po pakartoto kvietimo ir atsisakymo arabas šeimininkas sako mums "Ma'salami", liesdamas krūtinę, lūpas, ir kaktą.

ELBURSO KALNYNE

Gimnazijoje būdamas, geografijos pamokoje vis maišydavau du vietovardžius: Elbursą ir Elbrusą. Dabar gi, kildamas į Elburso kalnagūbrius, aiškiai prisimenu, kad Elburso kalnynas yra Irane.

Elbrusas yra Sovietų Sąjungoje aukščiausias Kaukazo kalnas (5,633 m) tarp Kaspijos ir Juodosios jūros. O Elbursas yra kalnynas šiaurės Irane, palei Kaspijos jūrą. Elbursas — 900 km ilgio, o jo plotis yra apie 120 km. Kalnyne yra keletas lygiagrečių kalnagūbrių su aukščiausia viršūne—užgesusiu ugniakalniu Demavend (5,771 m).

Šiaurės šlaituose Elburso kalnai turtingi plačialapių miškų. Drėgmės labai daug. Kalnuose tirpstą sniegynai maitina sraunius upelius. Vasaros metu čia būna lietaus. Lyja būriais. Plačialapiai miškai ir ūmus lietaus būrys mane suartina su Elburso kalnynu. Čia ne Irano plokščiakalnis! Besižvalgydamas pastebiu ir varnų, ir šarkų... O ką jau bekalbėti apie žvirblius! Klajoklių gyventojų šiauriniuose Elburso šlaituose nematau.

Įvažiuoti į Kaspijos pajūrį Sefid upės slėniu buvo labai lengva, tačiau išvažiuoti per pačią kalnų nugarą yra labai sunku. Autobusas, atsidusdamas ir čiaudėdamas, lipa staigiu ir siauru vieškeliu per gilius tarpeklius. Šoferis yra nagingas ir miklus.

Važiuojame per debesį. Kur ne kur properšos. Debesų properšoje pasirodo sniegynai, tarpekliai, smailūs kalnagūbriai. Kelias slidus. Kelionė sulietėja. Kalnų šoferiai — eismo menininkai, ypač vienas kitam padėdami. Prie Kadvan, kone 3,000 m aukštyje, pasiekiame tunelį. Daugiau lipti nereikės. Žmogus čia sau išsirausė saugią perėją per kalnus. Už poros kilometrų išneriame į visiškai skirtingą pasaulį — plikus pietinio Elburso šlaitus.

Šiaurės šlaituose lijo, o čia jokio debesėlio — sausa ir saulėta. Elburso kalnagūbriai — pertvara.

VĖL TEHERANE

Elizabeth II viešbutį pasiekiame pačiu Teherano vakarinio eismo įkarščio metu. Išneriame iš Persijos gelmių į triukšmingą Irano dabartį.

Rebeka jau kuris laikas nebesinaudoja mikrofonu. Atrodo, susimasčiusi. Ji buvo ir žininga, ir paslaugi kelionės metu. Prisimenu jos žodžius "Norime, kad pamatytumėte ne tik senutę Persiją, bet ir naująjį Iraną". Šoferis mane labai domina. Jis kalba tik persų kalba, supranta arabiškai ir šiek tiek angliškai. Tai žmogus, kuris,

mažai kalbėdamas, daug pasako. Vežasi maldos kilimėlį — savo kilnojamą mečetę. Maldos laikui atėjus, melstis jam lyg valgyti — savaime suprantama.

PASKUTINIS PRIEŠPIETIS IRANE

Nakvynė Elizabeth II viešbutyje jauki. Mat čia jau antrąkart. Priešpietis laisvas. Išvykimas į Mehrabad orauostį skrydžiui į Stambulą, Turkijoje, pirmą valandą popiet.

Pabuvojęs Irane, vėl pradedu domėtis Teherano archeologiniu muziejumi. Kartu su vienu kelionės bendru imame taksį kelionei į muziejų. Dabar jame kur kas daugiau matau.

SKRYDIS IŠ MEHRABADO ORAUOSČIO

Keliauti po Iraną vidaus lėktuvų linijomis nesmagu. Kas kita keliauti iš Irano su tarptautine lėktuvų linija. Pasų patikrinimas mandagus ir greitas, bagažo peržiūra tik paviršutiniška. Nesijaučia baimės ir įtarinėjimo.

Rebeka mus palydi iki pat lėktuvo. "Au revoir!" šaukia.

NORIU PAMATYTI ARARATO KALNĄ

Į Stambulą išskrendame Iran Air skrydžiu 753. Keleivių daug, bet spėju užsiimti vietą prie lango, dešinėje lėktuvo pusėje. Man tai svarbu. Mat, noriu pamatyti bent iš oro Ararato kalną.

Ararato kalnas yra garsus dėl užuominos *Pradžios* knygoje apie Nojaus arką. Hebraiškasis tekstas rašo: "Ir septintą mėnesį, septynioliktą to mėnesio dieną, arka sustojo ant Ararato kalnų" (Pr 8,4).

Ararato kalnai dabar yra Turkijoje — šiaurės rytų pasienio kampe, kuriame susitinka trys kraštai: Turkija, Iranas ir Sovietų Sąjunga.

Tik pakilus iš orauosčio, uoliai seku žemėlapį — noriu atpažinti Rezaiyeh ežerą, esantį į pietus nuo Ararato kalnų.

Mano kairėje sėdi apvalaus veido keleivis su "rūpesčio rožiniu" rankoje. Jaučiu, kad jis su domesiu seka mano pastangas. Neiškentęs klausia angliškai, ko ieškau. Sako: "Nesirūpink, parodysiu!"

Turiu po ranka hebraiškąjį Senąjį Testamentą. Mano pakeleivis juo domisi. "Ar tai tavo Knyga?" klausia. Parodau jam vietą *Pradžios* knygoje su užuomina apie Nojaus arką. Jis susidomi.

Vartydamas mano Šventraštį, turkas ima garsiai galvoti. Krikščionija, anot jo, daug dėmesio skiria Asmeniui — Jėzui Kristui. Tuo tarpu islamas didžiuojasi Knyga — Koranu. Kas jums — Jėzus, tas mums — Knyga, palygina.

Iš tikrųjų krikščionybė tiki, kad Dievo Žodis tapo Žmogumi (Jn 1,14), o islamas tiki, kad Allah (Dievo) žodis tapo Knyga. Musulmonai savo Knygą vadina Koranu — Qur'an. Korano žodis reiškia "Skaitymą", pagal musulmonų tikėjimą — tai įsikūnijęs Allah žodis. Koranas islamui yra amžinas ir nesukurtas. Nuorašas, kurį nūdien musulmonas skaito, yra tikslus Dangiškojo Korano nuorašas, nes Allah jį padiktavo pažodžiui per angelą Gabrielį Mahometui.

Mano kaimynas musulmonas stebisi, kad aš savo Knygą vežuosi tame pačiame krepšyje su foto aparatūra ir kasdienos reikmenimis. Sako, kad jis, prieš liesdamas Koraną, nusiplaunąs rankas, jo niekuomet nededąs po jokia kita knyga ir jį skaitąs tik pakeltu bei pagarbiu balsu. Knygyne pas mus, sako, Korano už pinigus nepirksi. Pardavėjas "padovanoja" Koraną pirkėjui, o pirkėjas, iš savo pusės, "padovanoja" pardavėjui deramą pinigų sumą. Tokiu būdu musulmonai išvengia švento dalyko prekybi-

nio sandėrio. Linguodamas galvą, musulmonas tęsia: "Jūsų Biblija yra įkvėpta, o mūsų Koranas yra padiktuotas".

VIRŠ ARARATO KALNŲ

Besikalbėdamas apie Knygą, kone užmiršau apie Ararato kalnus. Ūmai mano naujasis pažįstamas rodo ranka į snieguotas kalnų viršūnes. "Ten", sako, "yra Büyük Agri Dagi — Didysis Agri Dagi, arba Ararato kalnas, ant kurio nūdien ieškoma Nojaus arka". Viršūnė įspūdinga ir iš lėktuvo — 5,165 m aukščio.

AR YRA NOJAUS ARKA ANT BÜYÜK AGRI DAGI?

Arkos ieškotojai — ne tik senovėje, bet ir šiais laikais — rizikuoja gyvybe, lipdami į snieguotą kalną Arkos ieškoti. Kas buvo rasta ant kalno iki šiol? Ar buvo užtikta ant kalno arka — Nojaus arka?

Įsitikinimas, kad didelis laivas, kuriame išsigelbėjo viena šeima visuotinio Tvano metu, tebėra ant Ararato viršūnės, yra gyvas vėlyvą prieškristinį laikotarpį Artimuosiuose Rytuose. Gandai apie medinio laivo gabalus, rastus ant Ararato kalno, kyla Viduramžiuose ir tampa itin gyvi pereitą šimtmetį. Paskutinių poros dešimtmečių sklaidoje pasirodė keletas knygų apie Nojaus arką ant rytinės Turkijos kalno. Anot jų, arka beveik sveika. Be to, minimi ir medžio gabalai parnešti nuo to kalno ir rodomi kažkur Prancūzijos muziejuje. Laikraščiai, žurnalai ir religiniai leidiniai spausdina straipsnius apie Nojaus arką. Neatsilieka ir filmų pramonė. Daug dėmesio sukėlė filmas apie Nojaus arkos ieškojimą — "In Search of Noah's Ark".

Nūdien Arkos ieškotojai yra archeologų net per dantį traukiami — jų veikla vadinama *arke*ologija. Vis tiek mūsų laikais Nojaus arkos klausimas patraukia kai kurių mėgėjų domesį. Tikri Šv. Rašto tyrinėtojai, galimą sakyti, nekreipia į tai dėmesio.

KUR YRA ARARATO KALNAS?

Arkivysk. J. Skvireckas *Pradžios* knygos sakinį apie Nojaus arką verčia iš šv. Jeronimo lotyniškojo vertimo — Vulgatos: "Septintame mėnesyje, dvidešimt septintą mėnesio dieną, arka sustojo Armenijos kalnuose" (Pr 8,4). Paaiškinime rašo: "Armenijos kalnuose. Ebr[ajiškasis] t[ekstas]: Ararato kalnuose. Senovėje Araratu buvo vadinamas visas kraštas; jis buvęs, anot šv. Jier[onimo]liudijimo, Armenijos viduryje, abiejose Arakso [upės] pusėse. Kadangi tame krašte yra labai daug kalnų, tai negalima pasakyti, kuriame iš jų buvo sustojusi Noės arka". Šiuo aiškinimu daug pasakoma. *Pradžios* knygoje hebraiškasis tekstas nekalba apie "Ararato kalną" vienaskaita, bet apie "Ararato kalnus" daugiskaita. Iš tikrųjų Nojaus arkos sustojimo vieta senovės šaltiniuose yra įvairi. Nūdienis Ararato kalno tapatinimas su Būyūk Agri Dagi yra vienas iš keleto spėliojimų. *Pradžios* knygos autorius kalba ne apie vietovę, bet plačią geografinę sritį — Araratą, senovės Urartu kraštą.

MEDŽIO LIKUČIAI IŠ NOJAUS ARKOS?

Senovės šaltiniams yra būdinga ne tik teigti, kad Arka išlikusi ant kalno iki *mūsų* laikų, bet ir užsiminti, kad *arke*ologai parsinešė nuo kalno medžio gabalų.

Senovės šaltiniai remiasi ne užlipusiųjų ir medžio gabalą parsitempusiųjų pasakojimu, bet gandais: "Sakoma, kad Arkos likučiai yra matomi ant Ararato kalno iki šiai dienai". Taigi šaltiniai tėra tik iš antrųjų, arba trečiųjų rankų. Be to, gandai skiriasi vieni nuo kitų iš esmės, o ne vien smulkmenomis. Sunku remtis vien girdėtu liudijimu. Net prileidus, kad ant kalno ir yra užtiktas medinis statinys, tai dar nereiškia, jog tas statinys yra Nojaus arka.

Bene įdomiausias statinio iš medžio radinys ant Bū-

yūk Agri Dagi yra iš 1955 metų. Prancūzas *arke*ologas Fernand Navarra aptiko ant šio kalno 4,500 m aukštyje statinį iš tašytų rąstų. Statinys kyšojo iš po ledyno. F. Navarra atsipjovė nuo vieno rąsto metro su viršum dydžio gabalą. Parneštasis medžio gabalas buvo paduotas moksliniam tyrimui. Madrido Miškininkystės institutas teigė, kad jis yra maždaug 5,000 metų senumo. Tačiau Radiocarbon 14 analizė Madrido instituto išvadų nepatvirtino. 1969 metais F. Navarra vėl lipo į Būyūk Agri Dagi ir parnešė daugiau rąstų gabalų. Radiocarbon 14 analizė, daryta Pennsylvania universiteto ir Geochron laboratorijos, medį datavo tarp 640-620 m. po Kristaus.

"ARARATO KALNO" PASLAPTIS

Medžio radiniai nuo kalno yra svarbus liudininkas. Kaip atsirado F. Navarra aptiktasis statinys ant Būyūk Agri Dagi? Po 1969 metų bandyta vėl lipti į kalną ir radinį tirti vietoje. Tačiau Turkijos valdžia iki šiol draudžia bet kokį statinio tyrimą vietoje.

Medžio radinys ant kalno yra Ararato kalno paslaptis. Būyūk Agri Dagi yra vienas iš nesvetingiausių Žemės rutulio vietų. Žemumose viešpatauja meškos, vilkai, laukiniai šunys, gyvatės; o aukštumose trūksta deguonies. Ledynai ir sniegas slepia pavojingus tarpeklius. Užlipimą sunkina speigai, pūgos, ir žmogaus balso iššauktos sniego bei uolų griūtys. Nenuostabu, kad senovės šaltiniai teigia, jog į kalną įlipti yra be galo sunku. Kartkartėmis, atrodo, kalno nesvetingumas lyg atlyžta. 1955 m. vienuolikmetis F. Navarra sūnus kartu su tėvu laimingai pasiekė Ararato kalno sniegynus. O kitas *arke*ologas giriasi pasiekęs 4,000 m aukštumą su manta apkrautais arkliais ir jaučiais.

Būyūk Agri Dagi kalnas yra plikas. Medžio statinys galėjo būti pastatytas tik iš rąstų, kurie buvo atnešti iš ki-

tur. F. Navarra aptiktasis statinys negali būti iš Nojaus arkos, nes jis yra per jaunas. To statinio aiškinimai — datos, skaičiai ir turinys mane domina:

1. Šventovėlė — dievnamis, kuriuo jau kristiniais amžiais norėta paminėti Nojaus arkos sustojimo vietą. Tokių šventovėlių yra bent pora užtikta Būyūk Agri Dagi šlaituose: šv. Jokūbo vienuolynas maždaug 2,000 m aukštumoje ir šv. Grigaliaus šventovėlė maždaug 2,800 m aukštumoje. Abu statiniai iš IX-XI pokristinio amžiaus ir 1840 metais žemės drebėjimo sugriauti. F. Navarra 4,000 m aukštumoje užtikta šventovėlės rąstų krūva gali būti viena iš panašių dievnamių.

2. Nojaus arkos kopija, kurią pastatė vietos gyventojai po potvynių žemumose. Vėlesni vietos gyventojai ėmė ją laikyti Nojaus arka. Amerikietis archeologas G. Ernest Wright rašo: "Darbštūs vienuoliai, norėdami patraukti maldininkus, sumanė įruošti statinį, kuris vaizdavo Arką."

3. Trobelė atsiskyrėliams ar lipikams į Būyūk Agri Dagi kalną.

MAČIAU ARARATO KALNĄ

Mano bendrakeleivis musulmonas kantriai klauso mano išvedžiojimų apie Nojaus arką. Pagaliau neiškenčia ir prideda savo trigrašį. Sako, aš grįžtu iš Persijos-Irano, kur sutikau mokytų vyrų. Mes, musulmonai, turime dar dvi galimas vietas su Nojaus arka: ant Kuh-i-Nuh — Nojaus, arba Elvend kalno, Zagros kalnyne prie Hamadan ar ant Jabal Judi — Džudi kalno Arabijos pusiasalio dykumoje. Dar priduria: "Taip rašo ir Koranas!"

Ararato kalną — Būyūk Agri Dagi mačiau. Jis garsus *arke*ologams. Tačiau *arche*ologams Ararato kalno paslaptis vis lieka paslaptimi.

TURKIJA: SIŪLĖ TARP DVIEJŲ ŽEMYNŲ

AZIJOS IR EUROPOS SIŪLĖ

Trejetos valandų skrydis grąžina iš Vidurinės Azijos į Europą. Pilotas primena, kad Stambulo Yešilkoy orauostyje diena yra visa valanda jaunesnė negu Teherane. Be to, prideda, kad lyja. Dar tebesame virš debesų, kurie mus skiria nuo dviejų žemynų — Azijos ir Europos. Bosforo sąsiauris yra siūlė.

Turkija yra dviejų žemynų kraštas. Stambulo orauostis glaudžiasi palei vakarinį Bosforą Europos žemyne. Lėktuvas lyg pasineria į pūkinius debesis. Skrendame per šviesiai pilką žemės antklodę. Langai iš lauko pusės apsipila vandeniu. Keista leistis per sklidinus lietaus debesis. Ūmai išneriame iš žemės antklodės. Tolėliau akiratyje stiebiasi Stambulo mečetės, o tiesiai po lėktuvu yra tiltas tarp Azijos ir Europos. Tiltu juda tirštas eismas. Į abu žemynus. Du pilonai laiko kabantį tiltą tarp Azijos ir Europos. Mano pakeleivis man rodo Hagia Sofiją — šv. Išminties mečetę.

ŽMOGUS — NE SALA, BET DALIS ŽEMYNO

Mesopotamija — Artimieji Rytai savo archeologinėmis įžymybėmis pasakoja apie Vakarų žmogų — judančią kryžkelę. Lėktuvui leidžiantis ant siūlės tarp Azijos ir Europos, kryžkelės įvaizdis man atrodo per ankštas. Žmogus yra ne tik judanti kryžkelė, bet ir sala, ieškanti žemyno — visumos. Kryžkelės įvaizdis primena įsakmų būtinumą apsispręsti, kuria kryptimi judėti. Jaučiu, kad žmogus ne tik apsisprendė, kuria kryptimi eiti į ateitį, bet ir buvojo — kūrė buities salelę. Mesopotamijos archeologija liudija, kad žmogaus būta ir judančia kryžkele ir sala. Kurdamas buities salą, žmogus statė aplink save sienas — kaimą, miestą-valstybę, tautą, imperiją. Būdamas judanti kryžkelė, žmogus nesiliovė veržtis iš kaimo, miesto-valstybės, tautos, imperijos į savitą ateitį. Jokia sistema jo nepatenkino, nes sistemos nuolat liko trapios ir laikinos.

Dvi ateities vizijos ryškios Artimuosiuose Rytuose: viena su šaknimis gamtoje — metų laikuose, o kita su šaknimis įvykiuose — linijinė. Gamtinė, suaugusi su metų laikais ateities vizija, yra labai ribota, nes yra tik metinė. Čia žmogus gali tik *grįžti* į pavasarį ir užsukti išėjusį metų laiką naujam metiniam ciklui. Grįždamas niekur nenueisi. Tiesa, ir čia esti daug rūpesčio ir nerimo dėl metinio derliaus. Gamtinė ateities vizija žmogų įkalina metinėje saloje ir verčia apsitverti sienomis.

Linijinė ateities vizija yra istorinė — su šaknimis įvykiuose. Užtat ji viršija metų laikus ir prasiskverbia pro žiemos-pavasario — mirties-atgimimo ratą į daugiametę ir amžiną ateitį. Daugiametė ir amžina ateities vizija drąsina žmogų statyti tiltus į visumą — pilnatvę.

Tiltas per Bosforą — jungtis tarp dviejų žemynų man išryškina archeologijos liudijimą apie žmogų kryžkelę ir salą. Tiltui svarbu du pilonai. Daugiametei ir am-

žinai ateities vizijai svarbu du veiksniai: žmogus ir Dievas. Savo slinktimi Dievo linkui žmogus viršija metų laikų varžtus, nes nujaučia, kad, grįždamas į pavasarį, niekur nenueina. Dievas, savo slinktimi žmogaus linkui, pakviečia žmogų dalyvauti daugiametės ir amžinos ateities kūrime. Žmogus — religija; Dievas — Apreiškimas.

Religija rodo, kad žmogus yra klausimas sau pačiam ir kitiems — klausimas Dievui. Atsakydamas sau pačiam ir kitiems, žmogus atpažįsta savyje mylimą ir nuostabų kūrinį, paties Dievo ieškomą gyvenimo raizgyne.

Mintimis grįžtu į Ur, Abraomo gimtinę. Abraomas yra *Pradžios* knygos judanti kryžkelė. Protėvių sakmė (Pr 12-50) rašo apie žmogų — klausimą ir Dievą — Apreiškimą, du istorinius religijos tilto pilonus.

YEŠILKOY — STAMBULO ORAUOSTIS

"Gunduz selami!" — "Ramios dienos" linki Turkijos pasų kontrolės tarnautojas. Uždėjęs ant paso antspaudą: "Atvyko. Liepos 26, 1976", grąžina jį su "Tešekiur!" (Ačiū!). Turizmas yra svarbus Turkijos įplaukų šaltinis. Tuojau pat pajunti, kad turistas yra priimamas su nuoširdžiu išskaičiavimu. Prie pasų kontrolės būdelės jau mūsų laukia Pekin kelionių biūro atstovas.

Nuo orauosčio iki Stambulo yra dar 21 km. Vieškelis priartėja prie Marmara jūros. Lietus drėkina soduose skendintį pajūrį. Azijos pusėje properšos. Artėjame prie Bosforo sąsiaurio. Iš jo, lyg iš butelio kaklo, plaukia laivas po laivo. Bosforo sąsiauris yra labai judrus, nes jungia Juodąją jūrą — Sovietų Sąjungą per Marmarą ir Dardanelus su Vidužemio jūra.

Autobuso langas šlapias ir murzinas. Žemi lietaus debesys padeda vakarui apgaubti artėjančias Stambulo miesto kalvas tamsia skara.

Ipek Palas Oteli — Šilko rūmų viešbutis yra Stambulo senamiestyje prie Sirkeci geležinkelio stoties. Kvepia senove. Sienos nudilusios ir raukšlėtos. Pigu. Be to, iš čia arti į senamiesčio įžymybes — Hagia Sofiją, muziejus, Topkapi rūmus.

Vėl Europoje. Europinėje Turkijos dalyje. Stambulas — daugiaaukštis miestas. Dabartinis Stambulas yra perdėm turkiškas. Stambulu jį pavadino Kemal Ataturk, šiuolaikinės Turkijos pradininkas, 1930 metais. Prieš tai jo vardas buvo Konstantinopolis, o prieš 330 metus jis buvo pažįstamas kaip Bizantijas. Esu triaukščiame mieste prie Bosforo sąsiaurio, Marmara jūros: Stambulas, Konstantinopolis, Bizantijas.

Bizantiją įkūrė VII prieškristiniame amžiuje graikai iš Megara miesto prie Korinto. Kadangi jų vadas buvo Byzas, tai įkurtas miestas buvo pavadintas Bizantiju. Konstantinas, 330 metais įsakė Bizantiją padaryti Konstantinopoliu — antrąja Roma. Taip Konstantinopolis tapo Romos imperijos, o vėliau ir Bizantijos, sostine. Būdamas didžiausias ir iškiliausias miestas Viduramžių sklaidoje, Konstantinopolis švitėjo galybe, prabanga ir menu. Tik musulmonai — arabai ir turkai nesiliovė jo varginti. Tačiau, sėdėdamas palei Bosforą ant septynių kalvų su trim storom sienom ir įmantriais gynimosi vartais, Konstantinopolis jautėsi neprieinama tvirtove. Tik 1453 metais otomanų sultonas Mahometas II įsiveržė pro vakarinius Edirne vartus.

Pirmasis vakaras daugiaaukščiame mieste. Pėsčiomis klajoju po Sirkeci kvartalą. Siaurutės gatvės vingiuojasi Bosforo krantų atšlaitėje. Čia pat uostas ir Galata tiltas per Auksinį ragą — įlanką su prieplauka mažesniems laivams. Žmonių visur pilna. Lietus stabteli. Tik kartkartėmis tarpais belašnoja. Renkuosi valgyklą vakarienei. Tarp-

durio vitrinose išdėstyti valgių pavyzdžiai su valgiaraščiu. Trinu akis, nes nesinori tikėti. Mat, matau sunkos butelį su užrašu "vysne". Turkai "s" su nosine taria kaip "š". Matau ir supjaustytą arbūzą su "arbuz" pavadinimu. Nelaukdamas einu vidun ir lietuviškai paprašau *vyšne* ir *arbūz*. Tikrai, neužilgo padavėjas atneša vyšnių sunkos butelį ir dailiai supjaustytą arbūzą.

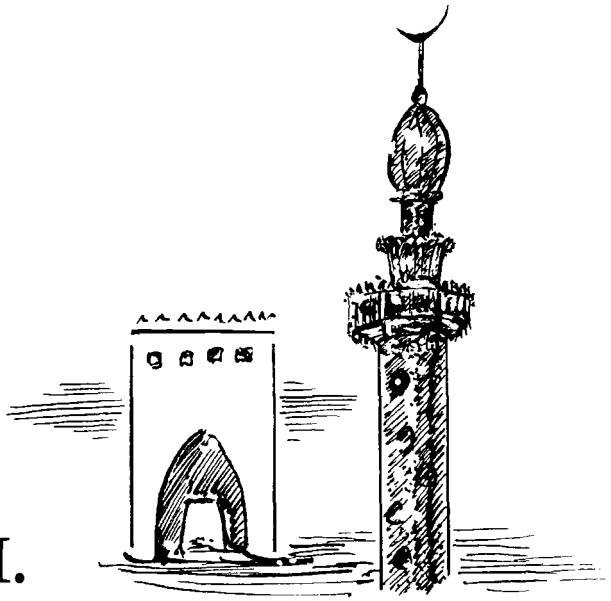

II.
Iš kelionės tik asilas negrįžta arkliu

Kartagina: punų miesto likučiai.

Vilos grindų mozaika iš punų laikų.

TUNISIJA: FINIKIEČIŲ NAUSĖDIJA

Šiaurės Afrika. Tunisija. Rodos taip gerai žinomi vardai. Tačiau, vos įlipęs Romos Fiumicino orauostyje į Tunis Air Boeing 727, pajunti, kad keliauji į kraštą su dar nematytu veidu. Patarnautojai tamsesni, negu įprasta Europoj, jų tarpe daugiau vyrų negu moterų. Moterų, atrodo, tik dėl kvapo. Jų, tiesa, maža patarnautojų tarpe, bet tų kvapų, kvapų... Ir garsai, iš lėktuve girdimos muzikos sprendžiant, saviti. Mįslingi, pilni ilgesio bei skundo.

Skridimas lėktuvu iš Romos į Tunis trunka tik trumpą valandą. Vidužemio jūra tviska popiečio saulėj. Kur ne kur matai laivus. Kam jie priklauso? Amerikos V-jam laivynui, italam, prancūzam, rusam?... Kairėj — Italijos bato galas, dešinėj — Sardinijos sala. Tuoj pat būsim virš Sicilijos. Stromboli ugniakalnis, salelė, pypkiuoja. Lėktuvui negrasus. Etna šią vasarą rami. Net nespėjus pasižmonėti su melsva Vidužemio jūra, jau girdi ženklą, kad metas diržu prie sėdynės prisirišti. Kartu pasigirsta ir patarnautojo įsakymas užgesinti cigaretes. Jau leidžiamės į Tunis-Carthage orauostį, kuris savo takais, lyg pilkais kaspinais, puošia Tunis įlanką. Pats Tunis miestas, iš viršaus žiūrint, atrodo padrikas; įlanka judri, o jos pakrantės

apsodintos fabrikais ir suraižiotos vieškeliais, kanalais ir geležinkeliu.

Orauostyje dar Afrikos nejauti. "Welcome to Tunis", angliškai prašnekina pasų kontrolės valdininkas. Pasveikinimą palydi šypsniu. Šypsnys nuoširdus. Kartu parodo ir keletą auksu žibančių dantų. "Kur apsistosit?" paklausia. "Amilcar hotely", atsakau.

"Ar turit ką apmuitinti?" jau prancūziškai kreipiasi muitinės tarnautojas. "Nieko" — "Merci!" atsako. Ir dar "Ma'salami! (Sudiev!)" arabiškai prideda. Sekantis keleivis savo bagažą jau stumia prieš jį.

Keliauju kartu su prelatu Paulium Jatuliu. Pastoviai jis gyvena Romoj ir rausiasi po Vatikano archyvus, rinkdamas medžiagą apie Lietuvos istoriją. Prel. Jatulis — retų gabumų ir polinkių žmogus. Ne tik kunigas teologas, bet ir skriptūristas ir istorikas, ir šiaip sau žmogus, su kuriuo smagu pabuvoti. Be to, ir Karl May, vokiečių kelionių nuotykių rašytojo, didelis žinovas. Jis ir sako: "Kaip gaila, kad nepaėmiau May knygų apie Tunisiją!" Man išsižiojus, kad Karl May yra parašęs net 65 romanus, jis tuojau patikslino, kad 72 yra kur kas tikslesnis skaičius.

Juokas juoku, bet Karl May yra nuostabus knygų apie kelionių nuotykius rašytojas. Įdomiausia, kad pats niekur nekeliavo iš savo gimtinio Leipcigo. Mat, jis buvo vokietis! Pasakojama, kad Sorbonos universitetas Paryžiuj paskelbė konkursą knygai apie dramblius. Atsiliepė trys garsūs mokslininkai: anglas, lenkas ir vokietis. Anglas, nieko nelaukdamas, nusipirko sau ir žmonai kelionės bilietus, pasikrovė lagaminą ir išvyko Indijon. Jo knyga apie dramblius alsavo asmeniška patirtim ir domino medžioklės nuotykiais. Lenkas, nė kiek negaišdamas, sėdo ir parašė išsamų veikalą "Drambliai ir Lenkija". O vokietis užsidarė bibliotekon, susikrovė kalną knygų apie dramblius ir ėmėsi darbo... Taip buvo ir su Karl May. Per Tu-

nisiją niekad nekeliavo, bet parašė net keletą knygų apie nuotykingas keliones. Prel. Jatulis, su kreivu šypsniu, žinias iš gidų papildydavo nuotykiais iš Karl May. Klausantis net ausys linko. Žinoma, pats prel. Jatulis yra iškilus pasakotojas.

Amilcar viešbutis yra pačiame pajūry, tarp Tunis miesto ir Sidi Abou Said miestuko. Tunis yra krašto sostinė, o Sidi Abou Said — vasarvietė ir musulmonų šventovėlė. Kadaise kone visas šis pajūrio lopas buvo Kartagina. Taksiai Tunis tik retai kur turi kilometražo skaitiklį. Pravartu iš anksto dėl kainos susitarti. Kitaip, kelio galą pasiekus, tenka brangiai mokėti. Susitariame su taksistu. Tunis-Carthage orauostis yra jautrus turistam. Pilna įstaigų, kurios tik jiem patarnauja. Valstybinėj turizmo įstaigoj galima telefonu susisiekti su norimu viešbučiu ir užsisakyti sau kambarį. Ir dėl kainos galima susitarti. Amilcar viešbutis patogus ir palyginti nebrangus. Turistų jame iš daugelio kraštų, o ypač iš Prancūzijos. Mat, prancūzai Tunisijoj lyg namie. Kadaise jie čia šeimininkavo. Tik po II-ojo pasaulinio karo Tunisija tapo nepriklausoma respublika.

Maloniai priimti orauostyje, dar maloniau buvom priimti viešbutyje. Dar besiregistruojant, atsirado stiklas vaisių sunkos. Tapę viešbučio svečiais, galėjom iš savo kambario balkonėlio akis ganyti po Tunis įlanką. Gyvenom septintame aukšte.

KARTAGINA PO KVIEČIŲ LAUKU...

Žemėlapyje Tunisija atrodo lyg liežuvis, kurį Afrika iškišusi rodo Europai. Čia pasijunti lyg ant kryžkelės, kur susiraizgo Afrika, Rytai ir Vakarai.

Finikiečiai, punais vadinami, iš nūdienio Libano šia kryžkele susidomėjo. Ėmė steigti kolonijas. Viena jų buvo įsteigta 814 m. prieš Kristų ir tapo labai svarbiu preky-

bos židiniu, punų centru. Jai davė *Kirjat Hadaša*, arba Naujamiesčio vardą. Vėliau ją graikai vadino *Kartago*, o romėnai *Carthagina*; lietuviškai — *Kartagina*. Ši kolonija tapo nepriklausoma nuo Finikijos ir užėmė iškilią vietą vidurinėje Vidužemio jūros dalyje. Savo našaus žemės ūkio dėka tapo aruodu kaimynam. Netrukus Kartagina buvo galinga respublika ir ėmė kurti savo kolonijas.

Krikščionybė jau persekiojimų laikais čia stipriai pastatė kryžių. Musulmonai VII a. kryžių pakeitė mėnuliu. Be istorinių vėjų ant šios kryžkelės neišvengiamai pajunti ir Saharą: akinančią saulę, dykumos augmenijos kvapus ir užkrečiantį tingumą. Tačiau tik Tunisijos kojos tėra Saharoj. Jos galva yra Vidužemio jūroj, o pilvas — platūs pajūrio laukai ir sodai. 1200 km pakrantė Tunisiją atveria visiems Vidužemio jūros vėjams: asmeniniam, kultūriniam, politiniam, ekonominiam. Žinoma, šie vėjai savitai įtakoja prekybininkus, žvejus, ūkininkus, beduinus, arba berberus.

Tunisija — liežuvis, rodomas Europai yra ir kryžkelė, kur Europa sutinka Afriką. Norint ją pažinti, teko įvardinti tai, kas svarbiau. Apsisprendėm pradėti Kartagina.

Amilcar viešbutis kaip tik ir yra šalia ir ant senojo Kartaginos miesto. Ėmėm domėtis jo senove pėsčiomis. Pakilę nuo pajūrio pakrantės į pirmąją gatvę, — geriau pasakius, į vieškelį, kuris palengva tampa gatve, — leidomės ieškoti griuvėsių. Nelaukta staigmena! Vos ketvirtį kilometro paėję, randam ženklą: "Šv. Kiprijono bazilika". Romėniškoji, arba krikščioniškoji, senovė čia pat prieš akis. Bazilikos likę tik pamatai. Lengva atspėti, kur buvo kadaise ir altorius. Ir šventorius dar tebeginamas nuo plūgų ir statybos rangovų užmačių. Prel. Jatuliui šis mūsų atradimas buvo daugiau negu staigmena. Mat, jo disertacija teologijos doktoratui gauti kaip tik buvo apie šv. Kip-

rijoną, kankinį Kartaginos vyskupą, nukankintą imperatoriaus Valerijono valdymo metu (258 m. rugsėjo 14). Netikėtai atradę Šiaurės Afrikoje krikščionybės likučius, turėjom progos prisiminti, kad pirmaisiais krikščionybės amžiais Kartagina buvo labai svarbus krikščionių centras: ten Vakarų Bendrijos pirmūnas teologas Tertulijonas, kankinės Felicita ir Perpetua, didysis nusidėjėlis šv. Augustinas... Juk Kartaginoj IV-V a. Bendrija po ilgų ginčų apsprendė ir savo Šventraščio kanoną. Vėliau šį kanoną jau dogmatiškai patvirtino Tridento Susirinkimas (1545-1563). Pats Kiprijonas tapo krikščioniu, jau būdamas suaugęs, — turtingas ir išauklėtas. "Antrukart gimiau", rašo jis, "nauju žmogum Dvasios jėga, kuri atėjo iš dangaus." Visa širdim pasišventė bepatystei, neturtui ir Šventraščio studijom. Po poros metų prieš savo paties norą buvo išrinktas Kartaginos vyskupu. 250 metais, Decijui ėmus persekioti krikščionis, Kiprijonas pasitraukė iš miesto į saugią vietą. Tuo tarpu kiti Bendrijos šulai smerkė bėglius nuo persekiojimo. Kiprijonas, jų akyse, tik savo kailį saugojo. Kartaginos Bendrijoj susidarė dvi grupės: ištikimieji ir puolusieji. Ką daryti su puolusiaisiais? Vyskupas Kiprijonas puolusiuosius gynė.

Punų Kartaginos griuvėsius pasiekėm tik kitą dieną. Važiavom traukiniu, kuris kursuoja tarp Sidi Abou Said ir Tunis. Stotelių labai daug. Jų vardai mums daug sakė: Carthage-Amilcar, Carthage-Hannibal, Carthage-President ir pan. Traukinys labiau panašus į užmiestinį tramvajų. Vagonai turi dvi klases. Pirmoji vėsinama. Keleivių joje beveik nėra. Konduktoriaus prie durų nėra. Jų keletas sukinėjasi po vagoną su bilietais. Kitaip ir būti negali. Mat, kiekvienas vagonas turi keletą durų. Iki mūsų Kartaginos tebuvo tik pora stotelių. Kol konduktorius mus pasiekė, jau mes buvom vietoje. Kelionė Tunisijos traukiniu "zuikiais"!

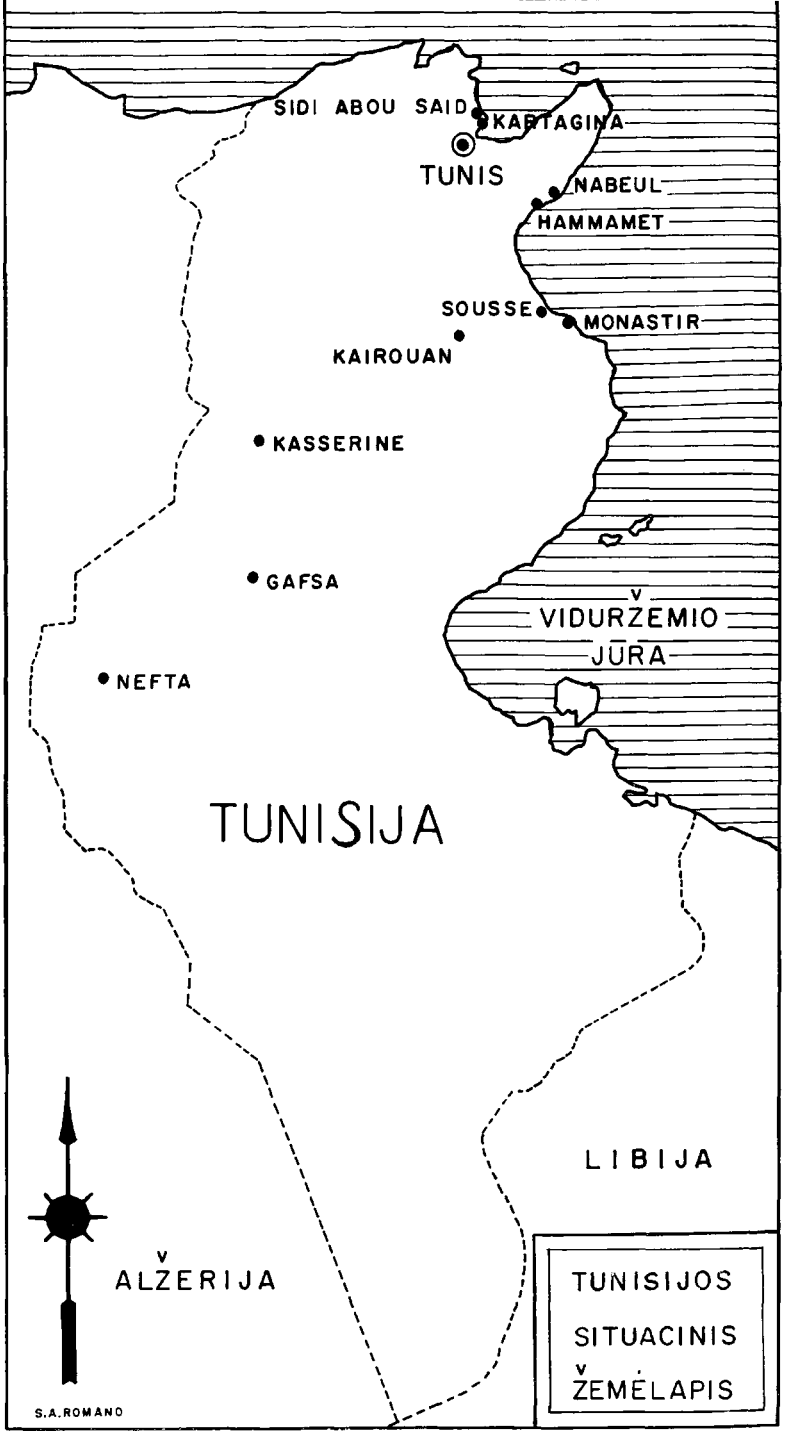
SIDI ABOU SAID
KARTAGINA
TUNIS
NABEUL
HAMMAMET
SOUSSE
MONASTIR
KAIROUAN
KASSERINE
GAFSA
VIDURZEMIO
JŪRA
NEFTA
TUNISIJA
LIBIJA
ALŽERIJA
S.A.ROMANO
TUNISIJOS
SITUACINIS
ŽEMĖLAPIS

Kartaginos griuvėsiai yra gausūs ir išmėtyti tarp modernių miestelių. Tarp jau atkastų vietų nuotolis nemažas: nuo Sidi Abou Said iki La Goulette — apie 20 km. Tikriausiai ir ten, kur dabar auga nauji miesteliai kadaise buvo Kartagina.

Vos mum išlipus iš traukinio, vežikas su poros arklių traukiamu ir iškiliu vežimu pasisiūlo mum parodyti visus griuvėsius. Kiek kainuos? Tokiam klausimui jis gerai pasiruošęs. Tuojau pat ištraukia medinę lentelę su kainoraščiu. Du dinarai arba $7.00. Nieko nelaukdami, lipam į iškilųjį vežimą. Arkliai žvalūs ir vežiko mylimi. Beveik nepastebimai vežiman įsėda ir sumitęs tunisietis. Vyras su lazdele, keleto dienų šepečiu ant smakro bei žandų ir fezu, raudona kepure, ant galvos. Žinomų kalbų mišiniu pareiškia, kad jis esąs mūsų gidas. Ar geriau berasi! Iškilus vežimas su gidu! Visą priešpietę domėjomės Kartaginos griuvėsiais. Stebėjomės žmonėmis, kurie kadaise čia gyveno: vilos, maudyklės, teatrai. Čia likutis punų sandėlių ir vandens talpyklų (cisternų), ten gatvės grindinys su Hanibalo pėdsakais, ten romėnų pastatai kasdienai ir pramogom. Biblioteka, kapinės, amfiteatras... Žmogus statytojas —kūrėjėlis. Jauti, kad griuvėsiai kalba apie žmogaus pastangas statyti sau miestą ir kurti saugų, su sienomis, pasaulį.

Kartagina yra IX prieškristinio a. vaikas. Nuo VI a. ji buvo tapusi Vidužemio jūros valdove, užimdama Tyro, Finikijos sostinės, vietą. Ji viešpatavo Sicilijoje, Sardinijoje, Balearų salose ir net pietų Ispanijoj. Kartagina, finikiečių pavyzdžiu, ėmė steigti savo prekybines kolonijas. Tačiau IV prieškristiniam amžiuj Kartagina susidūrė su Roma, pavojinga varžove. Pradžioj Kartagina ir Roma savo varžybas tvardė tarpusavio bendravimo sutartimis. Mat, Roma dar nepasitikėjo savo legionais ir vengė suerzinti kartaginiečius. Tačiau tykote tykojo pro-

gos su savo varžove susidoroti. Aleksandro Didžiojo mirtis (323 m. pr. Kristų) romėnus padrąsino Vidužemio jūrą padaryti Romos ežeru. Kartagina, tiesą pasakius, buvo linkusi dalintis įtakos zonomis ir gyventi šaltoj taikoj su Roma. O Roma negalėjo nusėdėti vietoj ir įkėlė kojas į Šiaurės Afriką. Santykiai tempėsi. Karas kilo 264 metais. Mus pasiekusi romėnų ir graikų raštija pasakoja apie tris karus tarp Romos ir Kartaginos, — punų karus. Garsusis Hanibalas, Kartaginos karvedys, su Kartaginos legionais persikėlė per Gibraltaro sąsiaurį, perlipo per aukštąsias Alpes ir ėmė daužytis prie Romos vartų. Romos išgąsčio riksmas "Hannibal ad portas!" (Hanibalas prie vartų!) liko iki šiai dienai išraiška įspėjimo, kad pavojus čia pat. Punų pasaulio sostinė Kartagina buvo pasmerkta mirčiai Romos senate su "Carthago delenda est!" (Kartagina turi būti sunaikinta!). Trečiasis punų karas ir baigėsi Kartaginos sunaikinimu. Mirties sprendimą įvykdė Skipijonas su savo legionais 146 metais. Punų kraštas — nūdienė Tunisija, buvo prijungta prie Romos respublikos ir tapo viena iš jos provincijų.

Romos imperijos laikais cezaris Augustas susirūpino Kartaginos atstatymu. Jo dėka Kartagina ne tik atgijo, bet ir tapo Romos provincijos sostine, kurią valdė imperatoriaus prokonsulas. Nors ir Romos šešėlyje, bet Kartagina ėmė vėl žydėti. Pramonė ir prekyba nešė turtus. Daug padėjo gajus žemės ūkis. Kartaginos provincija tapo Romos imperijos aruodu: ji davė vilną, javus, medžiagą statybai.

Tunisietis užsigauna, kai nustebęs pasakai: "Išėjo panašiai, kaip amerikiečiam su vokiečiais ir japonais po II pasaulinio karo. Romėnai savo buvusį priešą vėl ant kojų pastatė!" "Tai nebuvo romėnų nuopelnas, o pačių kartaginiečių darbas!" atšauna tunisietis.

Ką sako griuvėsiai ir muziejai? Senosios Kartaginos

likučiai liudija, kad ji buvo iškili daugelio kultūrų sampyna. Čia viena kultūra kitą praturtina su ja suaugdama. Kadangi Kartaginos miestas tarnavo sostine ir punams, ir romėnams, ji atspindi jų abiejų didybę. Puniškoji Kartagina ir dabar netyli, bet kalba apie save per smėliu užneštus uostus, kapinynus, apie Tofetą, garsiąją šventovę, kurioje buvo aukojami deivei Tanitai ne tik gyvuliai, bet ir žmonės, ypač jauni vaikai. Ir raštija labai turtinga. Jos dėka galima apčiuopti punų buitį, tikėjimą, politinę sąrangą, meną, amatus. Romėniškoji Kartagina didžiuojasi savo patogiomis ir milžiniškomis maudyklėmis, kurias pastatė imperatorius Antoninus. Pajunti, kad romėnai norėjo sukurti patogų gyvenimą Afrikoje. Masyvūs kolonų ir statulų likučiai puošia dabartinių gatvių sankryžas.

Dieną pradėjom su senove Kartaginoj, o baigėme su dabartimi Tunise, dabartinėje Tunisijos sostinėje. Tunisas yra baltų namų miestas. Nors ir vargingiausia lūšna, bet ji balta. Tunisą vadina Pranašo (Mahometo) apsiaustu. Mat, baltas ir vėsus dykumoje. Žmonės čia gyvena sausakimšai. Miesto plano turbūt visai nėra. Jis yra padrikas ant trijų kalvų. Gyventojų kone milijonas. Jis —prekybos centras, kultūros židinys, krašto sostinė.

Norėdami į padrikusį Tunisą pasižiūrėti iš toliau, nusikraustėm ant vienos iš kalvų. Tai kalva su Belvederio parku. Kadaise čia Tuniso bėjus pasistatė vasarnamį, kuris ir dabar sustabdo akis ir suvirpina širdį. Arabų architektūra ir menas yra mįslingi ir sklidini aistros.

Iš bėjaus vasarnamio gali matyti visą miestą ir susipažinti su jo istorija. Centre matai *mediną*, arba senamiestį. Mūrinės medinos sienos vos vos beatpažįstamos, nes ištirpsta namų sienose ir siaurų gatvelių džiunglėje. Į pietų rytus nuo medinos stiebiasi daugiaaukščiai valdiški pastatai ir *kasbah* likučiai. Virš padrikusio miesto kyšo bent tuzinas minaretų su žalių čerpių stogais. Mečetė su

minaretu kaip ir mūsų maldos namų bokštas, įsakmiai veda akis aukštyn ir rodo į Anapus. Televizijos antenų miškas, nors ir tankus, bet nepajėgia nustelbti šių, popiečio saulėje tviskančių, rodyklių į dangų. Modernusis Tunisas, su alėjomis ir tiesiais bulvarais, bando augti tarp medinos ir jūros įlankos į šiaurės vakarus. Visą šimtmetį čia prancūzų statyta praktiški pastatai. Tačiau jie neturi nei sielos, nei veido. Ši miesto dalis yra akim nuobodi ir atrodo lyg šašai ant šachmatų lentelės.

Tiek mieste, tiek šalia miesto ir dabar daug statoma. Į šiaurę ir į pietus vingiuoja nauja autostrada. Dobilo mazgai įvažiuoti ir išvažiuoti knibžda eismu. Šalia autostrados dygsta visai nauji priemiesčiai. Tunisiečiai su pasididžiavimu kalba apie savo dabartį. Laisvi nuo svetimųjų, laisvi statyti miestus, kurti ir auklėtis laisvėj.

Pačiame Tuniso mieste mus sudomino du dalykai: Bab el Bahar, arba Vartai į jūrą, ir Kasbah su kasdieniu turgum.

Senovėj Viduržemio jūra plovė medinos sienas. *Bab el-Bahar* tada buvo ne tik Vartai į jūrą, bet ir pagrindinis įėjimas iš jūros į miestą. Vartai į jūrą tebestovi ir dabar, o jūrą žmogus nustūmė. Pro Vartus į jūrą eidamas pajunti, kad kadaise visi gyventojai, saulei leidžiantis, ieškodavo saugumo nakties metu medinoj.

Kasbah yra gatvelių rezginys su dengtais souks. *Souk* reiškia turgavietę. Kasbah yra vertelgų ir amatininkų karalystė. Stogas apsaugo nuo vėjų ir karščio. Viduj — siaurų ir įmantriais nameliukais apsodintų gatvelių labirintas. Be Ariadnos siūlo sunku jame saugiai jaustis. Rodos, pasimesi, ir tiek. Galima čia domėtis krautuvėlių vitrinomis, stebėtis amatininkų apsukrumu, graužti bandelę su riešutais ar datulėmis ir atsigerti šviežios morkų sunkos. Viskas čia pat, kartu, — čia pat už kampo. *Kasbah* gatvelėse įdomu pabuvoti. Nejučiomis prarandi net laiko bėgį.

Kasbah — Tuniso širdis. Namukų architektūra daugiaamžė. Nuo jų stipriai apšviestų slenksčių vertelgos visa gerkle kviečia klijentus, girdami savo prekes ir pirkėjus. Prekės vos vos išsitenka krautuvėlėj. Pirkėjai nesileidžia lengvai įkviečiami vidun. Ir mudu su prelatu mieliau ėjom nuo lango prie lango, nuo durų prie durų, pasilygdami su vienu kitu vertelga, paspoksodami į vieno kito amatininko darbą. Neregėtas skanėstas sumasina. Arbatos stiklas ar sunka, skanėstą suvalgius, padeda jį užmiršti.

Kasbah išgyvena tikrą prekymetį nuo aušros iki pietų. Popietėj čia snūduriuojama. Penktadienį, musulmonų šventą dieną, krautuvėlės atrodo lyg didžiulės spintos, su storomis, melsvai dažytomis durimis, užrakintomis dviguba spyna ir grandine. Nakties metu souks tampa išmestų kačių karalyste. Tiesa, ir vienas kitas turistas, norėdamas viską pamatyti, išdrįsta paklajoti po vienišas gatveles ir drumsti kačių karalystės ramybę.

Beklajodamas po *kasbah*, imi save klausti: kaip ilgai gali išsilaikyti šie spalvingi vertelgos ir amatininkai? Juk nūdienis gyvenimas ir pramonė juos padaro atgyvenomis! Tas pats klausimas kyla ir Teherane, Stambule, Damaske, Kaire, Jeruzalėj... Tačiau *souk* nesirengia mirti, priešingai, žydi. Vertelgos ir amatininkai mokyklų nebaigia, tačiau jie patraukia turistus. Mat, jie įamžina krašto sielą. Jų rankdarbis yra tikras suvenyras, krašto sielos atminas, o ne gramozdas, kurį pagamino Japonija, Korėja, Taivanas.

Kasbah pirkliai primena, kad seniau net aklieji čia galėjo jaustis lyg namie. Mat, gatvelę nuo gatvelės galėjo atskirti iš jos savito kvapo: vilna, oda, prieskoniai, kvepalai, vaškas, mėsa, arbata... Nosis atstoja akis. Dabar aklųjų *souk* labirinte nematysi. Be abejo, ir kvapų skaičius yra sumažėjęs.

Tuniso senovė įdomi, o dabartis marga. Senove domisi archeologai. Grupė iš *American Schools of Oriental Research* jau kelinta vasara rausiasi po kviečių laukus ir nūdienės Carthage sodus. Margoji Tuniso dabartis yra arabiška ir musulmoniška.

PAJŪRIU Į SOUSSA IR MONASTIR

Dar saulė, didžiulė ir raudona, vos tesiprausia ryto migloje ant Vidužemio jūros, o jau autobusas laukia. Ir žmonių jame jau daug. Vyrauja prancūzų kalba. Jaunų veidų maža. Netrukus patiri, kad tai prancūzų pensininkai. Juos kelionėm suburia valstybinės įstaigos.

Autobusas patogus, su dangum lubose ir plačiais langais šonuose. Važiuojam pietryčių link per Carthage, La Goulette, Bac. Keltuvas perveža per kanalą, kuris jungia jūrą su Tuniso uostu.

Tunisas lieka dešinėj. Nuo jo tolstant, kraštas ima rodyti daugiau savitumo. Kaimeliai arba miesteliai skiriasi vieni nuo kitų savitomis trobelėmis, skirtingų spalvų moterų drabužiais. Balti, mėlyni, raudoni... arba įvairiaspalviai. Ilgi, lyg vienuoliški, moterų nuometai žymi jų ištekėjimą. Mat, musulmonų pasauly moteris vis dar tebėra vyro nuosavybe. Tik savas vyras tegali į ją iš arčiau pasižiūrėti, gėrėtis jos veidu bei akimis ir pasiganyti jos grožiu. Nuometas dažnai iš grubios, namie austos, medžiagos. Vėjui jį pajudinus, galima matyti auskarus ir kaklo puošmenis. Jie skirti tik savo vyro akim. Galima pajusti ir matyti, kad nauji vėjai ir naujos mados verčia tai, kas sena, flirtuoti su tuo, kas nauja.

Soussa yra apie 150 km nuo Tuniso. Pusiaukelėje praskubėjom pro Hammamet miestą su šiltų vandenų maudyklėmis. *Hamman* reiškia turkišką pirtį. Antrojo pasaulinio karo metu generolas Rommel čia turėjo savo Afrika Korps štabą. Soussa yra trečias savo didumu miestas Tu-

nisijoje. Gyventojų 100,000 su viršum. Punai jam davė pradžią visu šimtmečiu auksčiau, negu Kartaginai. Jo strateginę svarbą pažino Hanibalas kovose su romėnais. Dėl Soussa kovojo normanai iš Sicilijos, turkai, ispanai ir sąjungininkai su Ašies divizijomis 1942-43.

Miesto senamiestis, medina, glaudžiasi prie uosto, kuriame maišosi kariški laivai ir tanklaiviai su žvejų bei turistų burlaiviais. Karo žaizdos tik nežymios, — apkasų linijos, tankų pėdos ant sunešioto kelio. Mediną, lyg žiedas, supa naujamiestis.

Norėdami pailsinti kojas ir pabėgti iš dienos kaitros, susėdom prie staliuko kavinėj po medžiais. Mėtų arbata, *the a la menthe*, yra arabų *whisky*. Tai gaiviausias gėrimas Artimuosiuose Rytuose.

Aplamai paėmus, kai paprašai kavos, gauni mažutį puoduką tiršto, juodo ir cukrum perkrauto gėralo, kurį vadina turkiška kava. Mums įprastos kavos reikia ieškoti. Kur kas lengviau gauti *espresso* kavos.

Importuotas *whisky* ir kiti europiški gėrimai bei vynas yra labai brangūs. Tunisija giria vietinį vyną, turi ir raudono, ir balto. Vienas jų net šv. Kiprijono vardu vadinamas. Miestuose galima gauti ir vietinio alaus: Stella ir Celtia. Tiesa, islamo religija alkoholinius gėrimus gerti draudžia. Tačiau nedaug kur šį draudimą tepajusi. Atokesniuose kaimeliuose ir miesteliuose bent viešai vyno ir alaus nematysi. Tačiau ir čia šiukšlynuose netrūksta vyno ir alaus butelių.

Monastir miestas yra apie 25 km į pietryčius nuo Soussa. Autobusas rieda jo link pajūrio vieškeliu. Iš kairės mėlynuoja Vidužemio jūra, o iš dešinės saulės kaitroj mirguliuoja Sahel lyguma, kuri kažkur toli, toli tampa Sahara. Vieškelis vingiuoja tai per sodus su alyvmedžiais, tai palei pat gelsvo smėlio paplūdimius su žvejų kaimeliais ir daugiaaukščiais viešbučių komplektais.

Tunisija mėgsta savo margumą. Šalia puikaus Peugeout arba Mercedes-Benz matai vieškelyje keleivius ant asilų, mantą didžiuliame dviejų ratų vežime mulų traukiamą ir dykumos laivų — kupranugarių karavaną. Štai sunkvežimis su šešetu jame pasodintų kupranugarių. Sėdi lyg žirafos, kaklus iškišę. Tai kupranugariai iš pietinės krašto dalies vežami į turgų kažkur šiaurėn. Tunisijos vieškelis — tarptautinė eismo paroda.

Margumo pomėgis turbūt labiausiai krinta akysna žmonių drabužiuose. Tiesa, kad tunisiečiai miestuose rengiasi europietiškai. Tačiau ir čia senovinė apranga yra laikoma patogesne ir tinkamesne Šiaurės Afrikos klimatui. Ir kaimuose, ir miestuose vyrai nevengia *džellaba*, o moterys *haik* (arba *sefsari*, jei spalva yra balta).

Džellaba yra vilnonis sijonas vyram. Gali būti dryžuotas arba vienos spalvos. Miestuose šį sijoną vyrai nešioja ant europietiškų kelnių ir marškinių su kaklaraiščiu. Jiem nesunku iš džellaba išlipti ir apsivilkti švarku.

Haik (arba sefsari) yra sijonas moterim. Moteris į jį save vyniote įvynioja. Medžiagos, atrodo, šiam sijonui nesigaili, nes, vėjukui jo kampais ėmus žaisti, galima stebėti tikrus haik išmatavimus. Moteris, pajutusi, kad ja domimasi, tuojau užtraukia haik skvernelį ant veido. Miesto moterys nešioja ir sijonus—*kaftan*. Jie panašūs į kunigo sutaną arba vienuolio abitą su gaubtuvu. Gaubtuvą ant galvos užvertus, veidą uždengia nailoninis *liftam* uždangalas.

Monastir miestas brangus Tunisijai. Brangus senove, nes čia tunisietis randa vieną iš savo Gedimino kalnų. Brangus dabartim, nes čia gimė ir augo dabartinis Tunisijos budintojas ir prezidentas Habib Bourguiba. Vardas "Monastir" yra graikiškas ir reiškia "Vienuolynas". Iš tikrųjų čia, ant jūros pakraščio, stovi Harthema Ribat, pilis-mečetė, kurioje kadaise gyveno, kovojo ir meldėsi islamo riteriai ir riterės.

Monastir: matyti Habib Bourguiba mečetė.

Pajūrio apsaugos pilis.

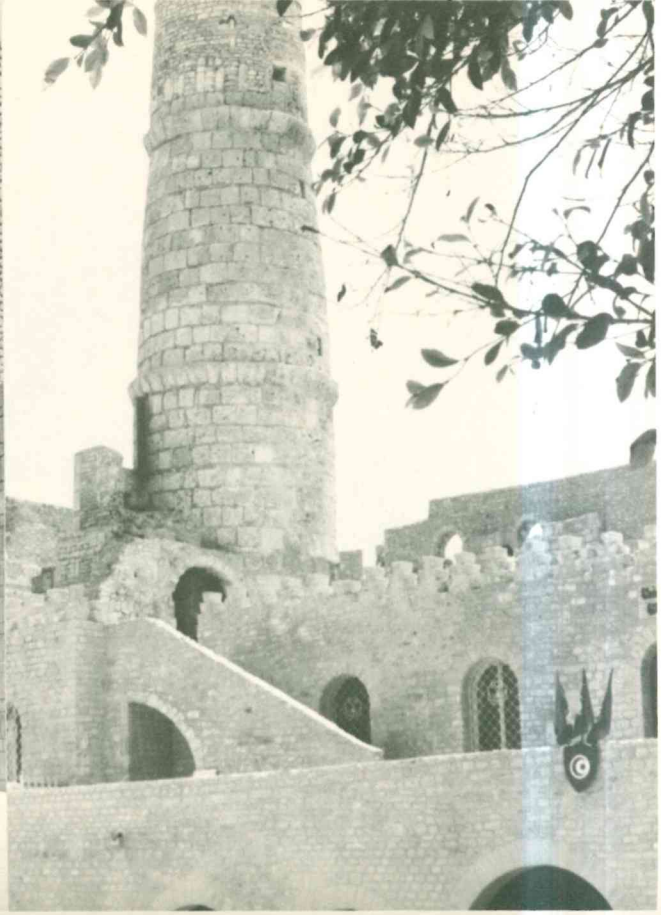

Pilis-mečetė su minaretu.

Harthema Ribat buvo pastatyta VIII a. Vėliau ji buvo dar labiau išplėsta. Man ji priminė kryžiuočių pilis — vienuolynus Rytprūsiuose. Tik nebuvau niekad girdėjęs, kad islamas turėjo ir moterų riterių — kareivių-vienuolių. Pilis-mečetė dar ir dabar teberodo savo iškilius ginklus. Vyrų riterių celės kuklios, viena nuo kitos atskirtos. Moterų riterių celės puošnesnės — jų durys atsiveria į bendrą salę su mozaika grindyse.

Pilies-mečetės pietryčių kampe stovi įspūdingas sargybos bokštas. Prel. Jatuliui besižvalgant po tamsesnius riterių celių kampus, bėgte užbėgau į jį. Aplinkui vaizdas su plačiu akiračiu. Matai ne tik Harthema Ribat vidų ir sienas, bet ir miestą su uostu. Nėra ko kalbėti apie pačią jūrą ir beribę pajūrio lygumą. Supranti, kodėl ši pilis-mečetė buvo čia pastatyta: islamo kraštui saugoti nuo priešų. Visas pajūris nuo Turkijos iki Maroko kadaise buvęs nusagstytas pilimis-mečetėmis. Čia islamas budėjo ir meldėsi.

Skaičiau įrašą:

"Budėkim, broliai ir seserys, kartu iki aušros ir mąstykim apie Allah šlovę. Mūsų gyvybė yra tik krislelis jo akivaizdoj. Allah pažadai ir vardas — viskas! Rojuj, į kurį eisim, upės teka Allah vardą šnabždėdamos, rožės skelbia Allah šlovę savo kvapu. Kariui atėjus prie dangaus, atsiveria aštuonerios durys, garbindamos Allah vardą."

Monastir, kaip minėjau, yra brangus Tunisijai ir dėl to, kad ji yra prezidento Habib Bourguiba tėviškė. Aikštė, kurios pakraštyje stovi jo gimtinis namas, yra pavadinta *Rugpiūčio 3-sios* vardu. Namas kuklus. Į jį įeiti neleidžia.

Naujutėlė mečetė, kurią prezidentas Bourguiba padovanojo savo gimtajam miestui, tuojau pat patraukia dėmesį. Ji pastatyta tik 1966 m. Mečetėn kitatikiui įeiti uždrausta. Vokietė turistė, durininkui kažkur dingus, paliko

savo sandalus prie durų ir įgūžėjo vidun. Matyt, arba nepastebėjo, arba nesuprato įspėjimo, kuris buvo prancūzų kalba. Mečetė tuo metu buvo kone tuščia. Tik vienas kitas vyras sėdėjo ant sukryžiuotų kojų tylioj prieblandoj, ir keletas moterėlių Allah akivaizdoje patyliai dalinosi savo bėdomis.

Durininkas, grįžęs prie durų, netruko pastebėti turistę moterį ir ją su šypsniu išprašė iš mečetės. Pradėjau klausti, kodėl Tunisijos musulmonai neleidžia kitatikių į Allah namus? Durininkas man atsakė: "Kitatikiai mečetėje ima mylėtis..." Atsakė mandagiai ir su šypsniu. Daugiau klausinėti pasidarė nepatogu. Mat, turistė buvo viena. Be to, senutė...

Arabų mandagumą europiečiui dažnai sunku suprasti. Mum svarbu būti tiksliems, nes tikslus žodis — tiesus kelias. Paimkim pavyzdį. Kai mus kas paklausia, kada bus valgoma vakarienė, mes pažiūrim į laikrodį, į tvarkaraštį ir atsakom. Pavyzdžiui, po 35 minučių. Taip rodo laikrodis, taip sako tvarkaraštis. Arabas atsakys skirtingai: "Tuojau pat!" Atrodo, jis galvoja, kad tu neklaustum, kada bus vakarienė, jei nebūtum išalkęs. Nenorėdamas būti storžieviu ir paaštrinti alkį, jis ir nenori sakyti, kad dar reikės laukti tiek ir tiek laiko. Europiečiui tai atrodo melas, o arabui — mandagumo reikalas. Pirmusyk su arabų mandagumu susidūrus, sutrinki. Laikui bėgant, išmokti nesikarščiuoti ir nesipiktinti.

Arabų kraštuose ir su elgeta reikia elgtis mandagiai bei su šypsniu. Elgetavimas musulmonų kraštuose yra pagarbos vertas pragyvenimo šaltinis. Turistui elgetos ima įkyrėti. Mažiausia bėdos su įkyriu elgeta turima atsiprašant, kad šiandien išmaldos neduodi. Tada išgirsti mandagiai ir su šypsniu: "Inš' Allah" — Tegul patinka Alahui.

Monastir pašonėj, už ketverto kilometrų, yra Skanes paplūdimys ir prezidento Habib Bourguiba Shangri-La.

Ta Shangri-La ne išvaizda, bet savo tikslu primena Jungt. Amerikos Valstijų prezidento Camp David. Turistui tenka pasitenkinti tik rūmų sodu. Vidun įeiti galima tik akimis per stiklo sienas. Čia svečiuojasi ne tik pats Tunisijos prezidentas, bet ir jo svarbūs svečiai. Sodas — tikras arabiškas rojus — oazė rojuj! Medžiai ir kvapios gėlės, vandens fontanų ir paukščių garsai... Afrikos popiečio saulėj čia taip gaivu. Nesinori niekur skubėti.

Per vieną dieną nuo Carthage į Monastir ir atgal! Įspūdis vejasi įspūdį. Ne tik pervažiuota per dalį krašto, bet ir pasinerta jo margume ir istorijoj. Nuo finikiečių iki Habib — Mylimojo Bourguiba!

ATLASO KALNŲ PAŠLAITĖSE — KAIROUAN

Smagu sveikinti rytą Kartaginos griuvėsiuose. Saulė virš Tunis įlankos savo šiltu šypsniu nukelia miglos maršką ir ima kviesti gamtą ir žmones dienos darbui ir džiaugsmui. Pirmieji atsiliepia žvirbliai su balandžiais. Jiems ėmus plepėti ir burkuoti, pasijunti namie. Rodos, užmerk akis — ir būsi Žemaitijoj! Tik garsus asilų skundas sako, kad čia rytas pietų krašte.

Smagu paklajoti pajūriu. Jis dar kone tuščias. Ir bangos viena kitos dar nelaužo. Tik mįslingai ir šelmiškai viena kitai kažin ką šnabžda pačiame paplūdimy. Kadaise čia vaikščiota Augustino, didžiojo širdies žinovo ir šventojo. Atmintin grįžta vienas jo prisiminimas.

Kartą, sako, ėjau pajūriu, galvodamas apie Dievą, jo nuostabią didybę. Radau žaidžiantį berniuką. Žaidimas mane sustabdė, sako Augustinas. Mat, berniukas buvo jam visiškai atsidavęs. Jis kasė pajūrio smėlyje duobutę, sėmė iš jūros vandenį ir pylė iškaston duobutėn. "Kodėl tu pili vandenį į duobutę?" klausia Augustinas. "Noriu išsemti jūrą..." atsako berniukas. "Visas nušvitau", sako Augustinas. "Galvoti ir kalbėti apie Dievą yra panašu į ber-

niuko bandymą išsemti jūrą... Noriu išsemti jūrą — noriu suprasti Dievą!"

Mažu automobiliu judam Kairouan link. Esam tik aštuoni bendrai: dvi prancūzų poros, šoferis su gidu, prel. Jatulis ir aš. Iš pradžių važiuojam per jau pažįstamas vietas iki Sidi Bou (Bou žemės arba laukų). Čia vieškelis palieka pajūrį ir pasuka per beribę lygumą į Atlaso kalnų pašlaites. Pajūrio lygumą tunisiečiai vadina Sahel — dirbamos žemės — pajūrio vardu.

Palengva Sahel lyguma ima flirtuoti su smėlio lyguma — Sahara. Dirbama žemė palengva dingsta, smėlio lopai vis platėja.

Įdomu būti laive jūroj. Aplinkui tik tolumoj besibučiuojąs dangus su jūra. Pati jūra — nerami beribė. Beribės jausmas ir nerimo sparnai kelionę laivu padaro neužmirštamą.

Neįprasta važiuoti automobiliu Sahel-Saharos vieškeliu. Aplinkui rami lyguma. Tik kur ne kur žemę puošia raukšlelė ar kauburėlis. Nėra kur akim užkliūti. Žiūrėk į šiaurę ar į pietus, žiūrėk į vakarus ar į rytus, — vien tik ramią beribę lygumą tematai. Rami beribė... Taip neįprasta. Tuo tarpu nerami širdis, norėdama kur nors užkliūti, verčia akis bėgioti aplink. Tačiau veltui. Aplinkui tik lygu, lygu, lygu...

Kaip smagu akim ir širdžiai kažkur toli ant lygumos išvysti avių ir ožkų bandą, kurią lydi berberų šeima. Dar smagiau, kada pravažiuoji pro naujų namukų kaimą su šuliniu. Gidas paaiškina, kad šie kaimai yra valdžios pastatyti. Mat, norima klajoklius berberus padaryti sėslius.

Birželio pradžia. Karšta. Saulei aukštyn lipant, darosi dar karščiau. Ūmai dangus ima niauktis. Debesėlis, rodos, mažas, bet sodrūs lašai kedena žemę ir tuojau pat smėlyje virsta garais. Ant vieškelio vanduo pripildo duobes. Berberai skėčių nenaudoja. Tik gaubtuvus ant galvų

užverčia ir lieka stovėti prie bandos. Vanduo čia labai branginamas. Moterys šaukštais semia jį iš kelio duobių.

Pajūriu nuo senutės Kartaginos iki Kairouan, galingo miesto smėlyje, yra daugiau kaip 180 km. Kartagina — punų laikotarpio centras. Kairouan — musulmonų.

Kairouan reiškia "Galingą miestą". Kalifo Okbar Ibn Nafi įkurtas 670 metais (vos 50 metų po Mahometo hedžiros, arba bėgimo iš Mekos į Mediną), jis buvo iki XI a. aglabitų emirams sostinė. Iš čia žygiavo islamo kareiviai į šventąjį karą; iš čia kadaise ėjo įstatymai visam Magrebui (Šiaurės Afrikai), pietinei Ispanijai ir Portugalijai.

Kairouan miestas savo svarba ir šventumu užima ketvirtą vietą visame musulmonų pasaulyje: Meka, Medina, Jeruzalė, Kairouan. Kitatikiai nebuvo į jį net įleidžiami — Kairouan buvo *užgintas* miestas. Prel. Jatulis tuojau priminė apie Karl May aprašomus vargus užgintame mieste.

Mūsų grupelė įvažiavo į jį be ypatingo vargo. Pataikėm į turgų. Pagrindinė gatvė — krautuvė be stogo. Mūsų automobilį apipuolė paaugliai, šnekindami visokiomis kalbomis, kurių jie mokosi mokyklose, ir vertelgos, girdami savo prekes ir mūsų išmonę. Tačiau daugis žmonių, ypač sumitusių, tik nenoriai davė kelią lėtai judančiam automobiliui.

Kairouan mieste gausu mečečių ir kilimų. Akis stabdo. Kilimų audimas labai įdomus. Trys merginos dirba prie vienų staklių. Ta, kuri sėdi viduryje, kuria kilimą. Tuo tarpu kitos dvi seka jos apmatus savo ataudais. Nuostabiai susigyvenusi kilimo audimo, arba, geriau pasakius, kūrimo trijulė. Vieną kilimą dirba tris-keturius mėnesius po 10 valandų kasdien. Baigtas kūrinys kainuoja apie 30,000 prancūziškų frankų (apie $15,000).

Marabout: musulmonų šventųjų kapai prie Kairouan

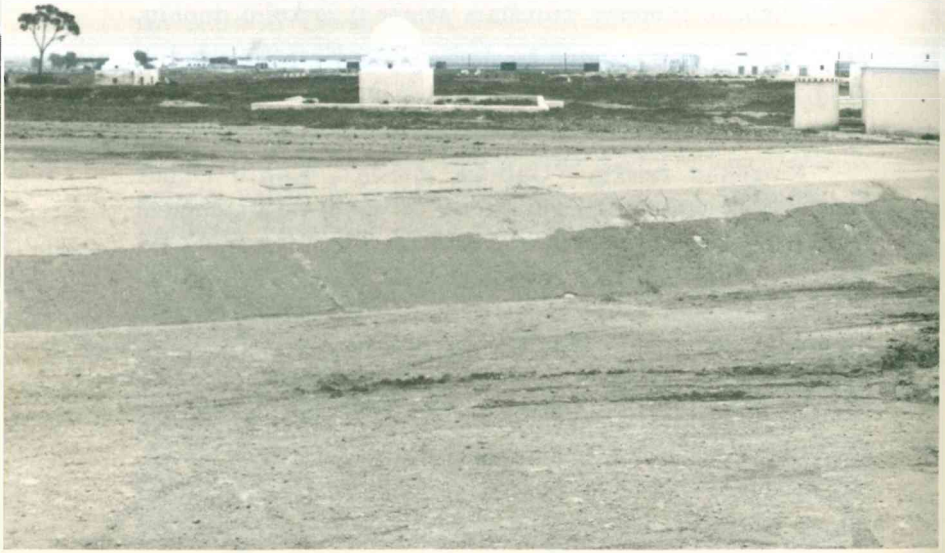

Kairouan: senovinė vandens talpykla.

Kairouan: didžiosios mečetės fasadas.

Kairouan: miesto siena iš viduramžių.

Didžioji mečetė: minaretas

Didžioji mečetė: kolonos viduje.

Iš mečečių mane patraukė dvi: Didžioji mečetė ir Kirpėjo mečetė.

Didžioji mečetė yra pati seniausia visame Magrebe, musulmoniškoj Šiaurės Afrikoj. Ją pastatė pats Kairouan įkūrėjas. Savo išvaizda ji panaši į tvirtovę arba galingą pilį. Plikos plytos, marmuras ir kedro medis sudaro statybos medžiagą. Išradingi arabų architektai, 296 kolonomis apvaldydami erdvės kampelį, sukūrė įspūdingą vietą maldai.

Paauksuota keramika išpuoštos vidaus sienos, grindys su retais kilimais ir skliautai su sietynais, daugiašakėmis žvakidėmis, net ir turistą įtikina, kad čia ateinama pabuvoti su Dievu-Allah. O kregždės, grakščiai nardydamos skliautų pavėsiuose, prižiūri, kad nebūtų per daug musių.

Kur ne kur, ar tai laiptuose, ar tai grindiny, gali atpažinti marmurą iš kolonų, kapitelių ir antkapių su krikščioniškais simboliais. Krikščionybė Šiaurės Afrikoje buvo islamo sunaikinta.

Mečetės minaretas atkreipia dėmesį į save ir savo 35 metrų aukščiu, ir kvadratine forma. Platesnis prie žemės, siaurėja eidamas aukštyn. Kadaise jis buvo iškili žvalgybos vieta ir miestui ginti storos sienos dalis. Dabar jo viršūnėj nebėra ginkluoto sargybinio. Tik muezinas į jį kas dieną lipa. Muezinas yra Allah šauklys. Jis skelbia:

La ilaha illa Allah;
Muhammad rasul Allah!
Nėra kito Dievo tik Allah;
Mahometas yra Allah pranašas!

Penkis kartus per dieną — auštant, vidurdienį, pavakare, saulei leidžiantis ir sutemus — jis ragina:

— Ateikit melstis!

— Ieškokit išganymo!

Auštant ir sutemus, jis dar prideda:

— Geriau melstis, negu miegoti...

Turistas kvietimą į maldą giliai išgyvena prieš aušrą. Mat, nelaiku jį prižadina. Nūdien muezinas talkon pasikviečia garsiakalbius. Kvietimas maldai arabiškame mieste yra archangelo trimitas Dievo teismui. Ypač išvargusiam turistui...

Musulmonai pasakoja, kad Mahometas buvo paklaustas, kaip sukviesti tikinčiuosius maldai. Jis atsiklausęs: "O kaip žydai ir krikščionys savuosius kviečia maldai?" Buvo atsakyta, kad žydai pučia į avino ragą, o krikščionys skambina varpais. Mahometas, paglostęs barzdą, įsakė musulmonams maldon kviesti žmogaus balsu.

Mečetėje altoriaus nėra. Islame nėra nė kunigų. Jų tikėjimu, malda yra kelias į Allah.

Penktadieniais tikintieji vidurdienį arba vakare renkasi mečetėn maldai. Mečetėje vadovauja *imam*. Meldžiamasi arba grįstame mečetės kieme, arba pačioj mečetėje. Moterys, apskritai, kartu su vyrais mečetėn melstis neina. Jeigu ir ateina, tai vengia būti matomos.

Vyrai, pirma apsiplovę (rankas, burną, veidą, kaklą ir kojas), sėdasi pasiklausyti skaitymo iš Korano, kurį atlieka *qari*, arba skaitytojas. Koranas reiškia *Skaitymą*. Po skaitymo ima vadovauti imam. Tikintieji susėda ant maldos kilimų veidu į Mekos pusę. Mekos pusę kiekvienoje mečetėje paženklina *mikrab* — iškili niša.

Pamaldos turi dvi dalis: pamokslą ir maldą. Imam pamokslu paaiškina islamo tiesas. Po to meldžiamasi. Dalyviai tylomis seka imam žodžius ir judesius. Kai jis atsistoja — atsistoja ir jie; kai jis lenkia galvą — lenkia ir jie; kai jis puola ant žemės veidu, kakta ją paliesdamas, — puola ir jie.

Vienas bruožas itin krinta į širdį: mečetėj dingsta rasės, tautybės ir profesijos skirtumai. Musulmonas, palikęs savo sandalus arba batus prie mečetės slenksčio, yra

kviečiamas pagyventi lygybės ir meilės broliui musulmonui nuotaika. Prieš Allah-Kūrėją, jis stovi su broliu musulmonu kartu.

Stovėti prieš Allah reiškia parpulti prieš Allah. Prieš jį galva žemę liečia ir karalius kartu su skarmaluotu valdiniu, ir prezidentas kartu su analfabetu piliečiu, ir turtuolis su elgeta, ir baltasis su negru...

Tik moters ši lygybės ir meilės nuotaika dar nepaliečia. Ji vis dar lieka vyro nuosavybe, o jos grožis ir meilė — tik jos vyro turtas. Vyras gali vesti bent keturias moteris. Tai jam leidžia Koranas. Tačiau daugpatystė jau ir pas musulmonus retas dalykas.

Islamas yra atsidavimas Allah valiai. Allah akivaizdoje visi lygūs: jo tarnyboje visi broliai. Anot neturtingo Kairouan gimnazisto, prezidento Habib Bourguiba galva kartą maldos metu buvo prie jo kojų...

Kairouan randi keliolika *marabout*, arba musulmonų šventųjų, kapų. Jie papuošti keturkampiu pastatėliu ir akis patraukiančiu kupolu. Baltai nudažyti. Balti kapai geltono smėlio lygumoje. Marabout kapais yra nusėti šiauriniai ir rytiniai miesto pamūriai. Vienas jų net mečete vadinamas. Tai *Kirpėjo* mečetė.

Iš tikrųjų Kirpėjas tai Abū Zamaa El Balaui, vienas iš pačių pirmųjų Mahometo sekėjų. Tai žymiausias marabout Kairouan mieste. Mat, jis iš pagarbos Pranašui nešiojosi tris plaukus iš jo barzdos. Be to, jis buvo pirmūnas arabų karuose ir mirė vos įkurtame Kairouan. Jo kapas pasidarė "Pranašo draugo vienuolynu".

Be kapo, dabar čia yra *mokadem* (vienuolyno viršininko, arba abato) butas, kambariai maldininkams, *medresa* (Korano mokykla) ir minaretas. Visa išpuošta arabeskomis — ornamentais iš lapų, gėlių, geometrinių figūrų, kurios alsuoja tikėjimo aistra ir mįslingu įmantrumu.

Kirpėjas ir jo mečetė mane labai sudomino. Pasirodo, kad kirpėjas, kaip toks, turi svarbų vaidmenį musulmonų visuomenėje. Šeima turi savo kirpėją! Panašiai, kaip mūsuose šeima turi savo daktarą. Šeimos kirpėjas yra ne tik plaukam apkirpti, bet ir berniukam apipjaustyti.

Berniuko apipjaustymas — musulmonų krikštas. Tunisijoj jis švenčiamas labai triukšmingai. Tėvas ant geriausio arklio neša metus ar porą pasiekusį sūnų pas šeimos kirpėją. Visa šeima, visas kaimas arba miestelis palydi pėsčiomis išdidžiai su sūnum jojantį tėvą. Pilna būgnų, triukšmo, smilkalų... Krikštynos prasideda kelione pas kirpėją!

Kairouan — miestas smėlio jūroje. Atlaso kalnų pašlaitės vos tik dunkso pietvakariuose. Čia pabuvus, imi stebėtis ir save klausti: "Iš kur žmonės ima vandenį?" Nūdien valdžia seka romėnų pavyzdžiu ir stato vandentiekius. O arabai taupė lietaus vandenį milžiniškose talpyklose (cisternose) arba baseinuose. Vienas baseinų ir dabar stebina turistus: turi 128 metrų skersmenį ir 48 šonus! Kitas — mažesnis: tik 17 metrų skersmens ir nėra toks daugiašonis. Tai aglabitų emirų bandymas miestą aprūpinti vandeniu. Šiuo metu vandens atsargos juose naudojamos tik laukams bei daržams laistyti.

Kelionę į Kairouan baigėm pietumis vietos restorane. Meniu dviem kalbom: arabų ir prancūzų. Atrodo, kad turistai čia dažni svečiai. Paprašėm kuskūs (couscous) patiekalo. Tai tunisiečių tautinis valgis. Panašiai, kaip dešros, kopūstai, cepelinai mums. Su prel. Jatuliu raminom vienas kitą. Reikia drąsos Tunisijoj taip valgyti, kaip tunisiečiai valgo! Ar nepritrūksim jos? Tuo tarpu geriam pirktą ir iš Prancūzijos importuotą vandenį ir Tunisijos vyną.

Kuskūs yra "troškintas" viščiukas arba avienos gabalas. Mums pasitaikė viščiukas. "Troškintas" arba, ge-

riau pasakius, tušintas įvairiose daržovėse su razinomis ir prieskonių gausa. "Troškinimą" baigia viščiuką pakasdami stambiose ir apysausėse manų kruopose su aštriu padažu. Prie stalo atneša visą dubenį, garuojantį ir nosį kutenantį.

Užmiršom visas baimes. Mat, buvom išalkę. Be to, buvo gardu. O prel. Jatulis priminė, kad ir Karl May nuotykiuose taip buvo...

TURIM HANIBALO TELEFONĄ...

Paskutinė diena Tunisijoje. Kaip ją praleisti? Prel. Jatulis, būdamas nuolat išradingas, turėjo ir čia pasiūlymą. Sako: "Turiu Hanibalo telefoną... Pašaukim!" Kas atsispirs progai pasižmonėti pas Hanibalą...

Jaučiamės diplomuoti turistai. Pažįstam ne tik senutę Kartaginą, bet ir savitą Tunisijos veidą. Iš savo viešbučio kasdien matom šaunų ir baltutėlį miesčiuką šiaurėj. Ant kelio yra ir kelrodis su "Sidi Abou Said 3 km". Tai Tunisijos Portofino arba Saint Tropez. Ten nuolat pilna vasarotojų ir literatų bei intelektualų, tikrų ir tariamų. Mudviem nuvažiuoti į ten lengva. Tik viena stotis traukiniu.

Dvi vietos patraukė mūsų dėmesį: kavinė vardu "Cafe des Nattes" ir Sidi Abou kapas.

Kavinė kone pajūrio pakrantės viršūnėj. Iškilūs laiptai, kuriais į ją lipama, primena labiau mečetę negu kavinę. Ji nedidukė. Viduj vietoj staliukų yra "nattes", arba plaušiniai kilimėliai. Prie pypkės, arbatos, alaus, vyno čia nesėdima, o gulima arba rymoma ant rankų. Kavinės sienos giriasi įrašais ir fotografijomis. Kadaise čia tyloj rymojo Bernanos ir Gide.

Marabout Sidi Abou Said amžino poilsio vieta yra pačiame miestelio centre. Nors ir užsiėmęs amžinu poilsiu, bet jis daug kalba. Tai liudija lankytojų skaičius.

Kapai visur daug pasako. Keturi kupolai puošia Sidi Abou Said kapą, o gajus eukaliptų gojelis aplink kviečia ne tik pasiklausyti, bet ir atsigaivinti.

Čia savo dienas baigė ir aštuntojo Kryžiaus karo vadas šv. Liudvikas IX (1270). Ne kaip arabų svečias, bet kaip jų belaisvis. Jo vardu vadinama katedra stovi netolimoje Carthage. Tik vardas beliko, nes ji yra musulmonų nusavinta. Netrukus čia bus muziejus.

Pas Hanibalą užsukom tik popiet. Tai restoranas Hanibalo vardu.

Traukiniu vėl pravažiavom pro Carthage-Amilcar, Carthage Hannibal, Carthage-President... Čia nuolat gyvena Tunisijos prezidentas Habib Bourguiba. Matėm dvejopą sargybą: iškilmių ir apsaugos. Tik pora iškilmingųjų sargų iškiliais žingsniais vaikšto prie didžiųjų vartų. Apsauginių sargų labai daug. Ne tik prie didžiųjų vartų, bet ir palei rūmus bei sodus supančius mūrus. Pėsti ir džipuose su automatiniais šautuvais ir kulkosvaidžiais. Atokiau nuo kelio, paūksmėj, tūno ir tankas.

Hanibalo restoranas yra pačiame pajūry, prie pat senosios Kartaginos uosto. Savo vardu jis patraukė ne tik mudu, bet ir daug kitų. Tačiau Hanibalo dvasios maža. Tik marga pajūrio valgykla.

~~~

Kelionė yra gyvenimo simbolis. Žmogus — keleivis, keleivis pakeleivių tarpe.
~~~

Gošeno žemė: izraeliečių gyvenvietė Egipte.

EGIPTAS: FARAONŲ ŽEMĖ

Ankstus rytas. Gamta jau pabudusi. Tik žmonės dar lūkuriuoja. Vieškelis nuo Sidi Abou Said į Tunis kone tuščias. Taksistas sulopytu volkswagenu veža į Tunis-Carthage orauostį.

"As-salam 'alaikum!" — "Ramybė jums!" — atsisveikinu su pasų kontrolės valdininku.

"Ma'salami!" — "Ramybė tau! Sudiev!" — dėdamas antspaudą ant paso, atsako.

Išvykti arabų kraštuose yra smagi pramoga ir įspūdinga patirtis. Skubėti nereikia. Lėktuvas laiku tikrai nepakils. Ant bilieto aiškiai parašyta: į Kairą, Tunis Air 715, birželio 3, 9:30 val. ryto. Orauostyje sužinai, kad į Kairą ir Jiddah Saudi Arabijoj išskris tik 1:30 popiet.

Orauostyje spūstis. Ir spūsty lengva atpažinti, kad keleivių čia tik maža dalis. Daugumas atvyko tik išvykstančių šeimos narių palydėti. Išvyksta vienas, o palydėti atvyko dešimt, penkiolika, dvidešimt... Širdis ima šilti, kai esi liudininku "sudiev" vaiko su tėvu, sūnaus kareivio su motina, mylimųjų ir draugų.

Vykstančiųjų tarpe yra trejetas dešimčių vyrų su sijonais iki kulnų ir tamsiom, vienaspalvėm, bet skirtingom kepurėm. Sprendžiant iš elgesio, neatrodo, kad jie būtų kilę iš miesto. Tylūs ir kuklūs, saulės ir vėjo išvagotais veidais, su sunkų darbą patyrusiom rankom. Teiraujuosi, kas jie. Laukimo salėj sėdžiu šalia europiškai apsirengusio vyro. Jis pastebi mano smalsumą. Maloniai pasisako, kad jis yra egiptietis, Egipto ambasados Lagos mieste, Nigerijoje, ekonomistas. Vedęs tik prieš devynis mėnesius. *Devynis* pabrėžia su džiugiu pasididžiavimu. Žmona vis dar Kaire ir laukianti pirmojo kūdikio. Skubąs pas ją. Tik dabar ėmėsi atsakyti į mano klausimą apie anuos kuklius pakeleivius. "Tai", sako, "maldininkai, kurie vyksta į Meką."

"Ar tai *hadž*? — šventosios kelionės į Meką — bendrai?" klausiu. "Ne", sako, "šie vyrai yra *omra* maldininkai." Omra yra mini hadž. Didžioji hadž kelionė į Meką daroma kartą gyvenime. Tuo tarpu omrą, arba mini hadž, galima kartoti. Jai nereikia nė gilesnio pasiruošimo, ji ir atsieina mažiau.

Atėjus skridimo laikui, atsidarė laukiamojo durys, ir keleiviai ėmė bėgte bėgti į lėktuvą. Pasirodo, kad sėdynes lėktuve reikia pačiam užimti. Norint gauti vietą prie lango arba dvi bei tris šalia, reikia skubėti. Pirmusyk nustembi, matydamas ilgasijonį arabą, pro šalį prabėgantį. Jiem įprasta neskubėti. Lėktuve supranti, kad jis skubėjo užimti tris vietas greta: žmonai, kūdikiui ant pagalvėlės ir sau. Žmonai lėktuvo duryse pasirodžius, pasigirsta įsakmus balsas "havn!" (Eik čia!). "Eik čia!" balsų keletas.

Sėdžiu dviejų šeimų kaimynystėj. Jauna motina maitina kūdikį krūtimi. Kūdikis vis tiek nerimsta. Atrodo, kad savo garsiu verksmu jis tegali kitų daromą triukšmą pakelti. Mamos gerumas jo nuraminti nepajėgia. Kitoj pusėj sėdi motina su kūdikiu, kuris jau virsta berniuku. Mo-

tina jį kalbančiu žaisliuku bando palaikyti arti savo sijono. Ano mažučio kūdikio verksmas garsėja. Paauglio berniuko mama kažką šnabždomis savajam sako. Per berniuko veidą nubėga įdomus šešėlis. Nedrąsiai, lyg vogčiomis, jis pasižiūri į garsiai verkiantį kūdikį motinos skraistėje. Šiek tiek padvejojęs, ima prie jo artėti ir jį šnekinti savo kalbančiu žaisliuku...

Libija yra arabiškas ir musulmoniškas kraštas. Tačiau net arabų lėktuvam per jį skristi neleidžiama. Sukam šiaurėn į Vidužemio jūrą ir, tik tarptautinius vandenis pasiekę, skrendam rytų link. Kelionė dėl Libijos oro erdvės vengimo dvigubai pailgėja. Egipto teritoriją pasiekiam iš šiaurės. Lėktuvo pilotas apie tai praneša.

Egiptas — Nilo dovana! Derlios pjūties kaspinas, kurį apriečia dykuma, jūra ir saugo kriokliai. Kraštas su seniausiu kalendorium, kuris įšaknino žmogaus buitį į gamtos ritmą pagal Saulės dievą (Amun arba Re vardu); su diena, kuri turi 24 valandas; su metais, kurie turi 365 dienas. Egiptietis Nilą garbino. Jam ir dabar fellahinai, arba žemdirbiai, niūniuoja giesmę:

Kai Nilas patvinsta, džiūgauja žemė!
Iš džiaugsmo šokinėja kiekvienas pilvas,
Skruostus papuošia juokas...
Dantis gali matyti burnoje!

Egipte žmogus pradėjo rašyti hieroglifais ir suprasti, kad "Kur du stos, visados daugiau padarys...", — Nilo slėny gimė pirmoji tauta ant Žemės.

Žiūriu pro lėktuvo langą į Egiptą ir jaučiu, kad matau Istorijos okeaną. Šiame kaspine Menes, pirmosios dinastijos kūrėjas, jau prieš 5500 metų sujungė į vieną tautą Nilo aukštupio ir žemupio žemdirbius ir piemenis. O Imhotep, Džoser piramidės architektas, buvo sudievintas. Tutmosis III jau XV a. prieš Kristų valdė Imperiją. Akhenaton, faraonas atskalūnas, ir jo gražuolė žmona Nefertiti

aukojo atnašas vienam dievui Aton (Saulei), o jo žentas Tutankhamun tapo rūmų intrigų auka.

Lėktuvas skrenda virš Nilo deltos. Ten kadaise Seti I įvedė izraeliečiams baudžiavą, o Rameses II drįso grumtis su Mozės Dievu — Jahve.

Nuostabu! Egiptas yra istorinė jūra. Jos dykumoje pirmųjų amžių krikščionys ieškojo vienumos, kad galėtų išgirsti Dievo balsą ir nekliudomi džiaugtis jo artumu. Juk čia šv. Paulius Atsiskyrėlis, šv. Pachomijus, šv. Antanas (su paršiuku!) padėjo pamatus vienuoliniam gyvenimui krikščionijoj!

Deltoje Nilas dosnesnis, negu aukštupyje. Jo žiotys turi net septynetą burnų. Tarp Damietta rytuose ir Rosetta vakaruose net penkios mažesnės Nilo šakos drėkina Gošen sritį. Tai žemė, kurioje gyveno Abraomo palikuonys. Palei Nilo žiotis Vidužemio jūros mėlynas veidas tampa pilkas ir ima gelsti. Lėktuvo kairėje, toli ant rytinio akiračio, matai Port-Said ir Sueco kanalą, o dešinėje — Aleksandrijos miestą.

Skrendam tiesiai pietų link. Nilas kai kur plyti lyg žalsvų kaspinų puokštė, o kai kur lyg daugiagalvis žaltys raitosi pietų akiračio link. Ten jis tampa tikru žaliu kaspinu. Vietomis slėnis siauras, kitur net 20 km platumo.

Nilo pradžia yra tolimoj Afrikos širdy. Egiptui Nilas duoda bent 1000 km ilgumo derlingą kaspiną.

Pilotas primena, kad jau esam Kairo orauosčio žinioj. Pats Kairo miestas toliau į pietus prikibęs prie abiejų Nilo šonų.

LEIDŽIAMĖS SU SAULE

Saulėlydis. Oras rožių spalvos. Kairas kybo ne tik ant Nilo pakrančių, bet ir tįso tarp Nilo deltos ir Saharos. Nilo drėgmė ir vakario nešamas smulkutis smėlis, saulėlydžio paliesti virsta rožine skraiste.

Orauostyje didžiulė maišatis. Matau bunkerius, priešlėktuvinės apsaugos baterijas, spygliuotų vielų zigzagus. Ana, grandis kareivių su kautynių apranga ir nakties manta skuba kažkur į apkasus. Prie lėktuvų leidimosi tako — kulkosvaidžio lizdas su aplink drybsančiais šalmuotais kareiviais. O mes leidžiamės tiesiai į saulę. Ji didžiulė ir vis labiau raustanti. Sparčiai slepiasi Vakaruose.

Vakarai Egipto raštijoj yra Anapus ir amžinybės įvaizdis. Apophis, Požemio slibinas dievas, Saulę praryja — sakytų senasis egiptietis. Tačiau rytoj Saulė atgims!

Mus išlaipina tolokai nuo orauosčio pastatų. Autobusais veža į stotį. Aplink daug ženklų, kad Egiptas karo stovyje.

Aprašyti atvykimą į Kairą sunku. Lyg ką tik po turgaus, lyg ką tik po žemės drebėjimo, lyg ką tik po praėjusios karo fronto linijos. Tikras košmaras. Tvarkos nėra. Baltai uniformuoti tvarkdariai, muitinės tarnautojai, bando keleivius rikiuoti į eiles ir tikrinti rankinį bagažą. Klausia, ar nesiveži ginklų. Kai kurie keleviai eina su jais į ginčus. Dar daugiau triukšmo.

Lauke drėgnas, smėlėtas oras. Viduj tikra pirtis. Be to, minia dūzgia, lyg bitės avily. Pirmiesiems keleiviams užsibuvojus su tvarkdariais, tolesnieji ima nekantrauti, ir staigia banga plaute nuplauna tvarkdarius iš tarpdurių.

Pasų kontrolės būdelėse sėdį tarnautojai, permirkę prakaitu, vargu ar žino, ką jie daro. Krapštosi pakaušį, lūkuriuoja, tariasi su šalimais sėdinčiu saugumiečiu.

Sienos perėjimo reikalus atlikęs, pereinu į antrąją orauosčio stoties pusę. Žmonių čia dar daugiau. Pereiti per minią sunku. Reikia per ją plaukti. Dabar suprantu, kad Egiptas yra Nilo oazė dykumoje. Nors jo paviršius ir turi 994,000 kvadratinių kilometrų, dirbamos žemės tėra tik 36,000 km^2 (arba 3%). O žmonių — 40,000,000 (po 920 kv. kilometre).

Aleksandrijos miesto likučiai — Pompėjaus adata.

Kairas: sultan Hassan ir Rafai'i mečetės.

Al-Azhar: pasaulinis islamo universitetas ir mečetė Kaire.

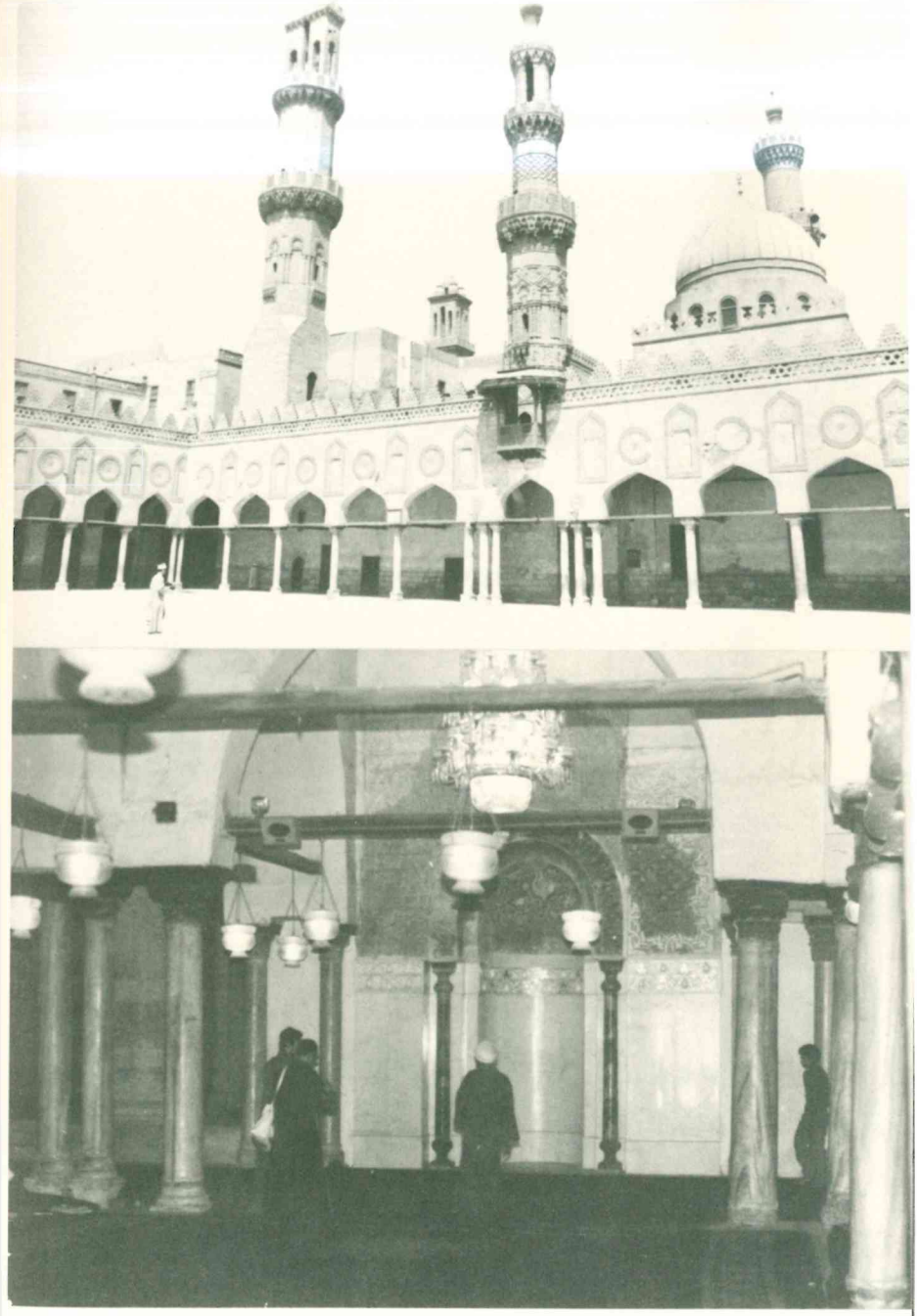

Mečetės viduje: niša rodanti kryptį į Meką.

Krikščionybės likučiai: šv. Šeimos šventovė Heoliopolyje.

Krikščionių koptų muziejus Kaire.

Koptų gatvelė: namai paženklinti kryželiu.

Turistai Egipte susilaukia staigmenų.

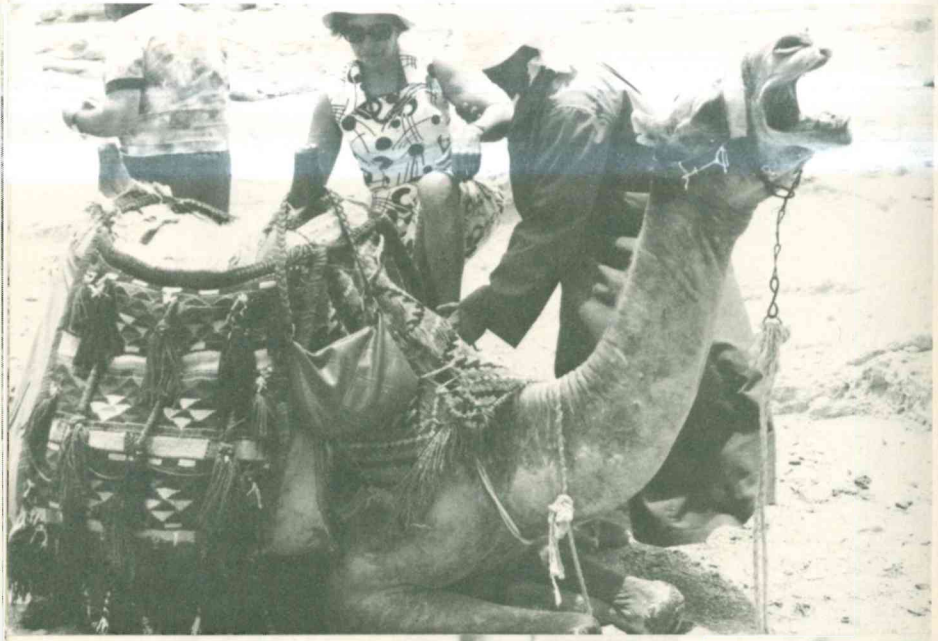

Patarnavimas su šypsniu.

Turistas egiptiečiams — prekė. Atrodo, kad pavienis turistas čia retas. Keliaujama, mat, Egipte grupėmis. Esu lyg meteoras, kurį daug kas pastebi ir nori "nusipirkti". Turistų pirkliai gyvena iš bakšišo (arbatpinigių). Prekė — turistas turi duoti bakšišą.

Aplamai, Kairo orauostyje turistas dar nesusivokia apie vietos valiutą. Mat, piniginis vienetas čia perdėm skirtingas: egiptietiškas svaras su 1000 padalų, o ne su 100. "Pirkliai" tuo pasinaudoja, duodami suprasti, kad jiem sarmata tokį mažą bakšišą priimti. Mačiau, kaip "pirkliui" akis pastačius, turistas leido jam pačiam bakšišą pasiimti...

Turistų "pirkliai" gauna bakšišą ir iš taksistų, ir iš viešbučių. Parsidavęs patenki į užburtą ratą be galimumo ištrūkti.

Turėjau du žodžius arabų kalba, kuriais nuo "pirklių" apsigyniau: "Šiukran" (Ačiū!) ir "Halas" (Atstok...!).

SVEČIAS PAS ČELUBATRĄ

TWA tarnautojo patariamas, važiuoju taksiu į Čelubatra (mūsiškai Kleopatra) viešbutį. Taksį ir be "pirklio" gauti nesunku. Tik tenka prisispyrusiai tartis dėl kainos. O apie ją jau buvau pasiteiravęs TWA agentūroje.

Mano taksistas — tikras kaubojus. Senutis automobilis barška ir stena. O jis dumia lyg akis išdegęs. Vakaro prieblanda barškančiame automobilyje ir nepažįstamame krašte dar labiau paaštrina vienatvės jausmą. Gaivinanti nakties vėsuma masina domėtis, žvalgytis, susipažinti.

Pastebiu, kad taksistas turi Marijos, Dievo Motinos paveiksliuką. "Ar tu mesi'je (krikščionis)?" klausiu. "Taip!" Pasijuntu saugiau — lyg namie. Pasirodo, kad jis koptas, krikščionis egiptietis. Imam kalbėtis. Pasiekus miestą, jis man įvardina gatves, parodo aikštes su pamink-

lais, mečetėmis ir mokyklomis. Laiko tam daug, nes gatvėse sausakimša.

Važiavimas automobiliu lėtas. Ir eismo policija vairuotojų nesivaiko. Tik, jiems pirmyn bešliaužiant, tikrina leidimus, bara už bandymą grūstis, išrašo pabaudas. Jiem patiem nei motociklų, nei automobilių nereikia, — pėsčiomis atlieka savo pareigas.

Mano taksistą vienas jų taip patikrino. Net iš šoferio sėdynės liepė jam išlipti, kol visus leidimus peržiūrėjo. Abu liko vienas kitam mandagūs.

Čelubatra viešbutis yra pačiame Kairo centre. Paprašius kambario, patarnautojas tuojau atsako, kad "nėra". Imu savo bagažą į rankas ir noriu eiti laukan. Tuo tarpu patarnautojas įdėmiai žiūri. "Palaukit, palaukit!..." sako. Suprantu, kad ir čia bakšišo reikalas.

Netrukus, tarno lydimas, keliuosi į keturioliktą aukštą. Svečių viešbutyje tik saujelė. Mat, Čelubatra daugiau mėgsta turistų grupes, negu pavienius keleivius. Kambarys mažutis ir kuklus. Net trys lovos jame. Svečių čia būta senokai. Tai liudija dulkių gausa.

Praveriu langą. Viešbutis stovi palei Tahrir aikštę su centrine autobusų stotimi ir muziejumi, kuris yra vienas iš trijų egiptologam įdomiausių pasaulyje. Kiti du — British Museum Londone (Anglijoj) ir Museo Municipale Torine (Italijoj). Miesto triukšmas keturioliktame aukšte mažai tesigirdi.

Iš Tahrir aikštės lengva bet kur keliauti. Netoliese matau per Nilą ir tiltą, pilną judraus eismo. Spėju, kad teks juo pasinaudoti, kai keliausiu prie piramidžių — Memphis, Sakkara ir Gizeh.

KAIRAS — ISLAMO MIESTAS

Vos paminėjus Egiptą, prieš akis iškyla piramidės, sfinksai, milžiniškos senos šventyklos. Ilgiau pagalvojęs,

prisimeni Sueco kanalą, Aswan užtvanką, aliejaus laukus. Akis akin su Egiptu susidūręs, pajunti, kad jis yra kur kas sudėtingesnis. Jo veide randa vietos ir senos, ir jaunos raukšlės. Akmeninis, bet nuolat gyvas faraonų pasaulis, kūrybingi arabų viduramžiai ir modernaus amžiaus mozaika. Vakarų ir Rytų kultūra, islamas ir krikščionybė čia augte suauga.

Kairas, dabartinė Egipto sostinė, turi 7,000,000 su viršum gyventojų ir yra didžiausias Afrikos žemyno didmiestis. Dabar jis apžergia abu Nilo pakraščius.

Ir rytuose, ir vakaruose Kairas plečiasi dykumos sąskaiton. Rytuose yra arabiškoji dykuma su Mohattam kalnais, o vakaruose Libijos dykuma (Sahara) su piramidėmis. Kadaise šioje vietoje grūmėsi dievai: Horus — geras ir Seth — blogas.

Dievų mūšiui prisiminti kadaise čia tebuvo tik kaimas su spalvingu vardu: "Mūšio vieta". Tik 969 metais čia atsirado miestas, kurį dabar vadinam Kairu. O buvo šitaip. Gohar, arabų fatimidų dinastijos karvedys, užkariavo Egiptą, išvydamas iš jos kalifus. Marso planetai kertant dienovidinį (meridianą), jis įsakė statyti sienas naujam miestui. Jam buvo duotas "Nugalėtojos", t.y. Marso planetos vardas El-Kahira. Iš čia ir mūsiškis *Kairas*.

Modernusis Kairo miestas yra perdėm arabiškas. Trys jo įžymybės man įstrigo giliai atmintin:

1. Al-Azar mečetė ir universitetas,
2. Sultan-Hassan mečetė ir
3. Citadelė.

Al-Azar jau nuo 988 yra svarbiausias Korano — islamo šventųjų knygų — studijų centras. Šiuo metu jame studijuoja bent 25,000 studentų iš viso musulmonų pasaulio. Garsioji biblioteka didžiuojasi bent 20,000 senų Korano rankraščių. Pats pastatas yra masyvus: devynios navos su 140 marmuro kolonų, šeši portalai ir penki mina-

retai. Tai bene pirmiausias universitetas pasauly. Sorbona ir Oxfordas dar buvo tik ateity.

Sultan-Hassan mečetė bus bene iškiliausias arabų architektūrinis paminklas visame Egipte. Pastatyta tik XIV a. po Kristaus. Su 55 metrų kupola ir 86 metrų minaretu. Smagu iš čia ryto metu pasižvalgyti po Kairą.

Citadelė buvo Kairo tvirtovė, kurią pasistatė garsusis sultonas Salah ed-Din (Saladinas) 1176 metais. Statybai naudojo medžiagą iš piramidžių anapus Nilo upės.

Arabai musulmonai Egiptą užėmė 640 m. po Kristaus. Tačiau egiptiečių jie visiškai neišnaikino. Nūdien egiptiečių likučiai save vadina koptais. Kiek yra koptų Egipte? Atsakymas įvairus. Atrodo, kad 6,000,000 būtų patikimas skaičius.

Iš Tahrir aikštės autobusu pasiekiu koptiškąjį Kairo priemiestį, kurį vadina Babilonu. Pasirodo, kad cezario Augusto legionai čia turėjo tvirtovę, vardu Babilonas.

Koptų bendrija gausi. Abū Sergius dievnamis yra bizantiško stiliaus, bet egiptietiškos sielos, bazilika. Jos kriptoje, aiškina koptų kunigas, Šventoji Šeima pragyveno visą mėnesį. Būdamas Egipte šv. Juozapas uždirbo romėnų tvirtovėje staliaus duoną savo šeimai.

Koptų priemiesčio gatvelės siauros ir vingiuotos. Daugelyje namų yra medžio kryželiai — ženklas, kad čia gyvena krikščionys.

Pasakoja, kad Malik es-Saleh, mamelukų valdžios įkūrėjas Egipte, atėmęs iš kryžiuočių Jeruzalę ir, nelaisvėn paėmęs šv. Liudviką IX, įsakė, kad visi krikščionys nešiotų tamsiai mėlynus drabužius, juodus turbanus ant galvų ir penkių svarų medinį kryžių ant kaklo. O žydai buvo priversti nešioti gelsvus drabužius, juodus turbanus ir sunkų akmenį ant kaklo.

Už Abū Sergius bazilikos yra žydų sinagoga, kurioje šio amžiaus pradžioj buvo atrasta keletas Šventraščio stu-

dijoms svarbių pergamentų. Jie vadinami Kairo Genizah rankraščiai.

Arabiškasis Kairo veidas yra jaunutis — tik 1338 metų! Dabartinio Kairo jaunystę išgyveni, nuėjęs į Kairo muziejų. Tikroji Egipto senovė, gili ir turtinga, žiūri į lankytojus iš daugiau negu 100,000 eksponatų.

Kairo muziejus — Egipto atminų klėtis! Jau priešistorinėj Žemės aušroj žmogus ėmė kurtis ant žaliojo kaspino prie Nilo. Upės palaikomas, egiptietis ne tik naudojosi savo nuostabia civilizacija, bet mums padrąsinti ir savo atminų paliko.

Egipto jau būta seno žiloj senovėj. Kai Jėzus gimė Betliejuje, Egiptas jau didžiavosi 3500 metų žilumu. Kai Mozė vedė izraelitus per dykumą, Egiptas jau turėjo poros tūkstantmečių senumo miestus.

Nūdien žydų politikai giriasi ir skundžiasi, kad jų protėviai pastatė Egiptui piramides. Ir tai be deramos algos. Tai netiesa: piramidės tuo metu jau buvo spėjusios apgriūti.

Egiptas žydėjo kai Remas ir Romulas tebegyveno Tiberio kilpos lūšnoje. Romėnų ir graikų turistai prieš 2000 metų jautėsi panašiai, kaip mes dabar jaučiamės Romoj arba Atėnuose.

KAS YRA EGIPTAS?

Žinom daug senų ir nuostabių turtų. Jie primena didelius žmonijos laimėjimus. Kas padaro Egiptą itin svarbų ir patraukl[illegible]?

Egiptas Žemės istorijoj yra vienas iš pirmūnų, kuris savo civilizacijos laimėjimų dėka davė nuostabią žmogaus kultūros apraišką. Dar daugiau! Egiptas pajėgė savo laimėjimais džiaugtis ir naudotis daugiau negu 2,5 tūkstančio metų. Nėra žmonijos istorijoj kitos tautos, kuri galėtų tokiais pasiekimais didžiuotis.

Gamta Egiptui buvo palanki. Žmonijos pirmūnai Mesopotamijoje gyveno lygumoje ir neturėdami gamtos duotų sienų, jie arba gynėsi nuo kitų, arba juos puldinėjo. Palestina, kraštas tarp Egipto ir Mesopotamijos, turėjo būti tiltas arba koridorius smarkuoliam iš Rytų į Vakarus, arba iš Vakarų į Rytus. Tuo tarpu Egipte buvo visai kitaip. Dykuma, jūra ir Nilo kriokliai saugojo Egiptą. Jį užpulti buvo nelengva.

Egiptiečiai jautėsi palyginti saugiai. Užuot vieni su kitais kariavę, jie kūrė grupines gyvenvietes ir bendromis jėgomis bandė pažaboti metinį Nilo potvynį žemės ūkiui. "Kur du stos, visados daugiau padarys..." Reikalas, noras ir išmintis būriuotis į vieną tautą bene ir bus pats svarbiausias veiksnys, kuris padarė Egiptą ilgaamžį Žemės istorijoje.

Svarbiausias žingsnis į vieną tautą buvo žengtas jau XXXI a. prieš Kristų. Egipto aukštaičiai — Nilo aukštupio gyventojai — ir Egipto žemaičiai — Nilo žemupio gyventojai — tapo viena Tauta, faraono Menes vedama. Šitaip egiptiečiai ant mūsų planetos tapo pirmąja žmonių grupe, pasiekusia tautinę savimonę. Lotosas, aukštupio simbolis, ir papirusas, žemupio simbolis, buvo sujungti Nilo slėnio istorijai.

Manethos, egiptietis kunigas istorikas, rašydamas apie 300-tuosius metus prieš Kristų, savo tautos istoriją padalina į 31 dinastiją: nuo faraono Menes XXXI a. iki graiko Aleksandro Didžiojo 323 m. prieš Kristų. Jau pirmųjų dviejų dinastijų metu Egiptas išsirutuliojo iš priešistorinės tamsos į istorijos šviesą.

Mums įprasta Egipto istoriją dalinti į Senosios karalystės (3100-2200), Tarpinės karalystės (2000-1800) ir Naujosios karalystės, arba Imperijos (1550-1100), laikotarpius su nuosmūkio tarpais.

Naujoji karalystė, arba Imperija, yra svarbi Išganymo istorijai Senajame Testamente. Mat, 18-oji Imperijos dinastija davė faraoną Amenophis IV, arba Akhenaton (jo žmona buvo gražioji Nefertiti), su tariamu monoteizmu ir Tutankhamun, jo žentą, kurio iškilūs kapo puošmenys aplankė ir Jungtines Amerikos Valstijas (New York Metropolitan Museum). O 19-toji dinastija yra Egsodo, arba Išėjimo iš Egipto ir Įėjimo į Pažado Žemę — Kanaaną, metas. Seti I (1305-1290) ir Rameses II (1290-1224) buvo priespaudos ir Egsodo faraonai.

Po XI a. Egiptas liovėsi buvęs iškilia valstybe, nors faraonai ir toliau sėdėjo jo soste. IV a. Aleksandras Didysis Egiptą sugraikino.

Faraonas buvo Egipto tautos ir valstybės jungtis. Mat, jis buvo ne tik valdovas, bet ir dievas. Užtat ir visagalis. Darnios biurokratijos padedamas, jis ne tik valdė kraštą, bet ir davė jam prasmę. Darbininkai ir žemdirbiai buvo visagalės faraono valdžios rankos ir kojos.

Egipto žmogus pradėjo amžinti savo mintis ir atminties poreikius raštu. Gimė archyvai ir raštija. Su raštu atsirado ir reikalas skaičiuoti — aritmetika. Egiptas pažino tikslius įplaukų mokesčius, mokėjo išmatuoti žemės paviršių, pasverti daiktus ir apskaičiuoti laiką.

Medicina ne tik gimė, bet ir suklestėjo Egipte. Jo daktarai ir chirurgai, nors ir įmirkę magikoj, buvo labai garsūs. Hipokrates iš Kos, Graikijoje, moderniosios medicinos tėvas (IV a.) ir garsusis anatomijos žinovas romėnas Galen (II a. po Kr.) su pagarba lenkė jiems galvas.

Savo krašto darną egiptiečiai vadino *ma'at* vardu. Šio žodžio vienu žodžiu išversti neįmanoma. Jis reiškia ne tik tvarką, kuri turi šaknis darnos savimonėje, bet ir teisingumą. Antra vertus, ma'at reiškia ir biurokratiją. Jos padariniai vertė mane stebėtis ir klausytis, ką sako muziejaus eksponatai, piramidės, šventovių griuvėsiai.

Egiptologijos muziejus Kaire.

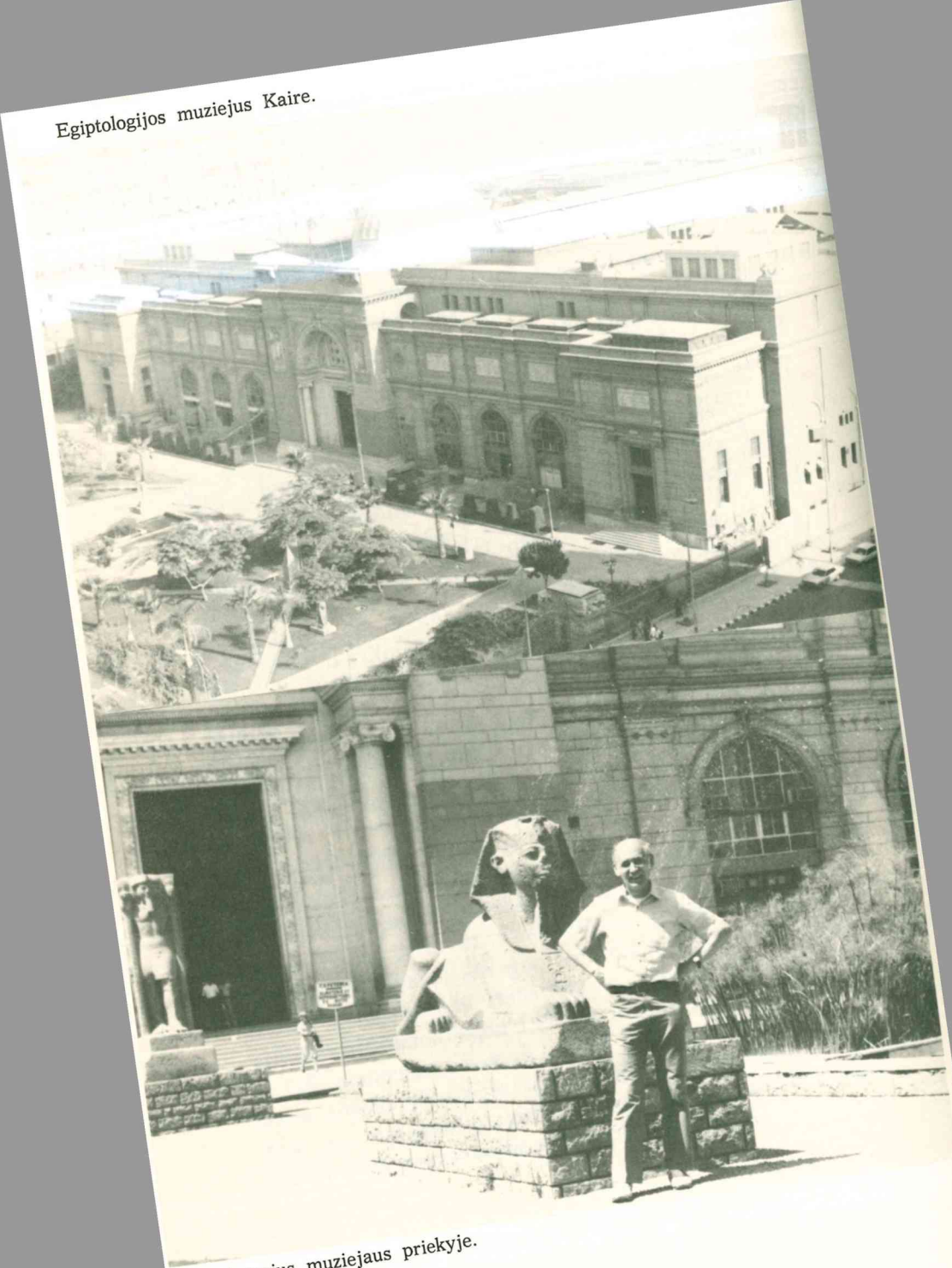

Autorius muziejaus priekyje.

Lotusas ir papirusas: aukštutinio ir žemutinio Egipto ženklai.

Senovės Egipto raštas: hieroglifai ant Luxor šventovės sienų.

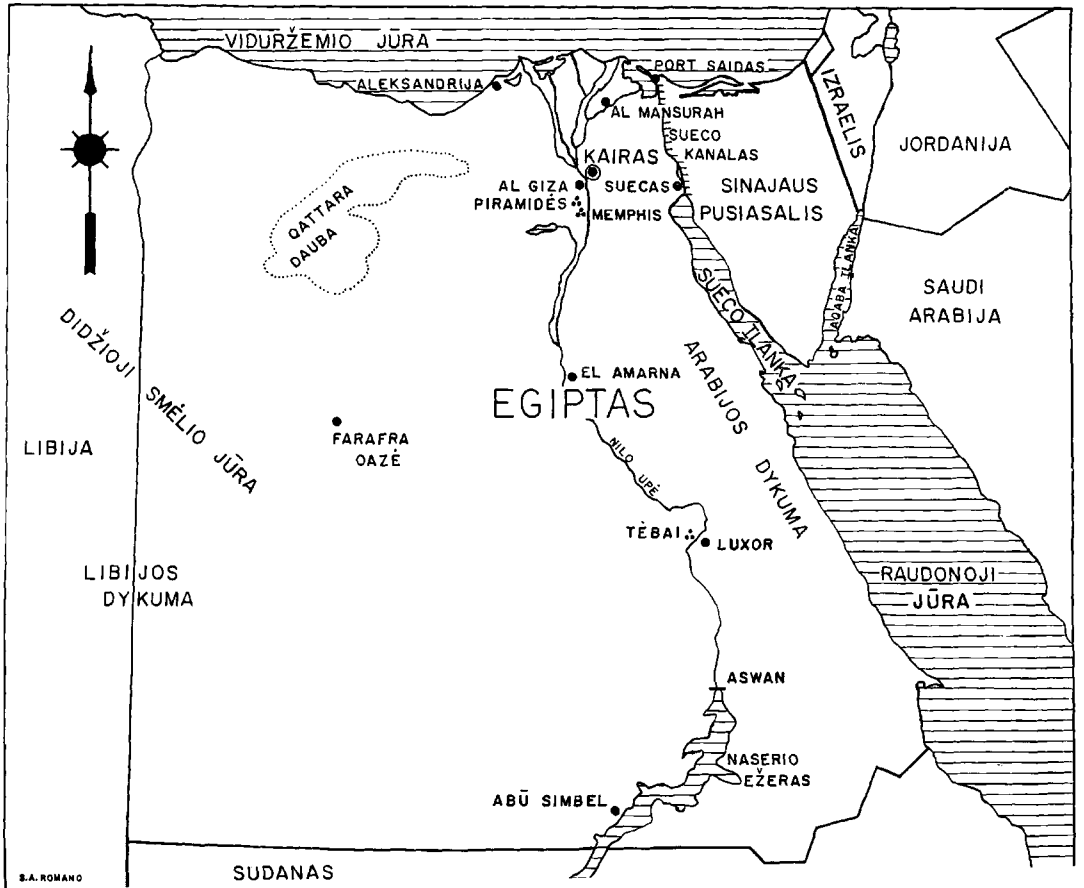
VIDURŽEMIO JŪRA
ALEKSANDRIJA
PORT SAIDAS
AL MANSURAH
SUECO KANALAS
KAIRAS
AL GIZA
PIRAMIDĖS
SUECAS
MEMPHIS
SINAJAUS PUSIASALIS
IZRAELIS
JORDANIJA
QATTARA DAUBA
SUECO ĮLANKA
AKABA ĮLANKA
SAUDI ARABIJA
DIDŽIOJI SMĖLIO JŪRA
EL AMARNA
EGIPTAS
ARABIJOS DYKUMA
LIBIJA
FARAFRA OAZĖ
NILO UPĖ
TĖBAI
LUXOR
LIBIJOS DYKUMA
RAUDONOJI JŪRA
ASWAN
NASERIO EŽERAS
ABŪ SIMBEL
SUDANAS
B.A. ROMANO

Naktį mum įprasta sulėtėti, nutilti, eiti miegoti. Naktis Kaire nėra naktis, nes jo gatvės nuolat pilnos judraus ir triukšmingo eismo. Oras atvėsta. Viduj tvanku. Gatvėse vėsiau. Atsiveria ir namų langai. Pro juos ne tik girdi, bet ir matai, kad Kairas nemiega.

Priešais Čelubatra viešbutį, kitoj gatvės pusėj, stovi aukštas pastatas. Visame dvyliktajame aukšte sklysta šviesa. Pro atvirus langus girdžiu ir matau egiptietiškas vestuves: priėmimą, vaišes, šokius. Vestuvės didžiulės ir garsios. Svečių tarpe daug paauglių. Jaunieji sėdi. Svečiai atvyksta grupelėmis (matyt, šeimomis) ir eina jaunųjų sveikinti, dovanas nešdami. Daug judėjimo, bėgiojimo, lankstymosi. Ilgas stalas apkrautas, atrodo, saldumynais ir vaisiais. Kartais priėmimas lyg sustoja pailsėti. Prasideda šokiai. Nustebau, kad šoka tik viena mergina (belly dancer). Kiti arba stovi, arba sėdi, šį tą kramtydami arba gerdami. Muzika arabiška, — dvelkia mįslinga dykumos nuotaika.

Išeinu gatvėn. Jau šiek tiek po vidurnakčio. Nors ir atvėsę, bet vis vien dar tvanku. Ant šaligatvių, rankas ant krūtinės sunėrę ir nugara atsirėmę į sienas, miega egiptiečiai. Vargo mieste labai daug. Ir naktis jo nepajėgia paslėpti. Egiptiečiai aiškina, kad tai karo su Izraeliu, gyventojų pertekliaus, nedarbo padariniai. Vietos maža, o gyventojų daug... Taikos egiptiečiai laukia, kaip gervė giedros. Mat, visi tikisi, kad Anwar Sadat turės teisę į Dėdės Samo piniginę.

Taksistai vienas po kito siūlosi patarnauti, pavažinėdami po miestą nakties metu. Tačiau Kaire pėsčiomis greičiau nueisi, negu važiuotas. Be to, pėsčiomis naktį daugiau gali matyti. Būdinga, kad tokiam didmiestyje galima jaustis saugiam.

Mane masina vietos su dažnai girdėtais vardais: Heliopolis, Memphis, Gizeh.

Heliopolis — pirmoji Egipto sostinė. Dabar tik šiaurinio Kairo priemiesčio daliukė rytiniame Nilo šone. Vardas yra graikiškas. Patys egiptiečiai jį vadina Pi-Ra, arba Saulės miestu. Tik vienišas 20 metrų aukščio obeliskas beliudija, kad čia gyventa faraonų (kiti Heliopolio obeliskai puošia New Yorką ir Londoną!). Iš knygų sužinau, kad anas Manethos, kunigas istorikas, čia rašė savo krašto istoriją, o Platonas, graikų filosofas, čia kadaise buvo turistas...

Vos už ketverto kilometrų nuo senojo Heliopolio likučių yra kita Kairo dalis, kurios vardas yra Mataria. Vietos koptai didžiuojasi legendine šventove — *Šventoji Šeima tremtyje.* Evangelijos rašo, kad, Erodui Didžiajam užsimojus Jėzų nužudyti, Juozapas "pasiėmė kūdikį ir motiną ir pasitraukė į Egiptą" (Mt 2,13-15). Koptai sako, kad čia Šventoji Šeima gyveno iki Erodo mirties. Aptvare, šalia šventovės, yra šaltinis su apdžiūvusiu sikamoru ir pusgyve palme. Pagal legendą, čia Marija mėgdavo pasėdėti su Kūdikiu, laukdama meto grįžti į Nazaretą. Ir dabar šis aptvaras vadinamas *Marijos medžiu.*

Nuo Kairo į Memphis yra apie 30 km į pietus. Galima keliauti traukiniu, važiuoti automobiliu arba joti per dykumą arkliu. Visi trys keliai subėga į Sakkarą! Patogiausia keliauti yra automobiliu, bet įdomiausia raitam. Traukiniu pigiausia. Be to, traukiniu važiuodamas, ir be arklio neapsieisi.

Su saule, kuri šmaikščiai kyla kažkur anapus Sueco ir Sinajaus, traukinys pajuda iš centrinės stoties prie Rameses II aikštės. Aikštėj dar pilna miegančių. Ir Rameses II statula ryto metu atrodo mieguistesnė, negu dienos metu. Traukiny vietos keleiviam trūksta. Jų pilna ir tarp va-

gonų stogų. Visi bando bent kojom rasti vietos, su rankomis į ką nors įsikabinti, kad nenukristų arba nepamestų mantos. Vieni kitiems padeda, — paslaugūs ir atlaidūs. Vyrų sijonai — *galabiyeh* išsipučia lyg burės, traukiniui ėmus judėti per tiltą į vakarinį Nilo šoną.

Dar neprivažiavus Gizeh piramidžių, matau pievas ir laukus, kur Napoleonas I 1798 liepos 21 garsiajame Piramidžių mūšyje sumušė mamelukų sultoną. Traukinys čiaudi ir pūškuoja tarp upės ir dykumos pietų link. Dešinėje Gizeh stotelė. Netoliese ir mums labiausiai pažįstamos trys piramidės: Cheops, Chefren, Mykerinos. Stovi lyg amžini sargybiniai Saharos pakrašty. Į jas planuoju grįžti popiet. Mat, dienos kelionę svarbu pradėti tolimiausia vieta.

Nustembu, kad visas padykumys sėte nusėtas piramidėmis ir šventovėmis. Sakoma, bent 80 piramidžių dar ir nūdien galima atpažinti.

Geležinkelio bėgiai nutolsta nuo Nilo. Siaurutis žalias kaspinas į vakarus dar labiau išryškina ir taip jau akysna krintančią dykumą. Išlipu El-Badrachein stotelėje. Memphis, senosios karalystės ilgaamžė sostinė, iš čia pasiekiamas arba raitom, arba pėsčiom. Mano laimė, kad stotelėje lūkuriuoja taksis. Estų pora iš Illinois valstijos irgi ieško eiklesnės priemonės keliauti. Sutariam samdyti taksį visai dienai.

Vieškelis į Memphis eina per palmių miškelį. Nebesimato nei Nilo, nei Saharos. Tik palmės rymo ryto migloje. Kur ne kur vargingos lūšnos su liesa, ilgais ragais karve ir keleta avių ant kiemo. Moterys, tamsiais sijonais, skalbia pilkame kanalų vandeny. Kitos su vandens puodu ant galvos, grakščiai žingsniuoja pakele, ranka laikydamos jau vaikščioti ėmusį vaikutį. Basos, arba tik iš senų padangų padarytais sandalais. Vyrai triūsia mažučiuose, gajaus žalumo sklidinuose palmių miškelio lopeliuose. Į

mus niekas dėmesio nekreipia. Norėtųsi sustoti ir pasižmonėti jų kieme bei ką tik suartoj dirvoj. Ar jie žino apie Egipto praeitį ir egiptiečio atsparų gajumą?

Pats Memphis niekuo neprimena savo garbingos praeities. Šventovės sunaikintos, akmenys ir granitas musulmonų panaudoti Kairo mečečių ir rūmų statybai. Dar Nasser laikais čia stovėjo milžiniškoji Rameses II statula, kurią šį rytą mačiau prie geležinkelio stoties Kaire. Tik alabastrinis sfinksas ir mažesnis Rameses II iš kalkakmenio primena, kad čia ne visuomet būta palmių miškelio.

Sfinksas sėdi ant savo pjedestalo. Su žmogaus galva, bet liūto kūnu. Tai faraono, Egipto valdovo, įvaizdis. Savo įsakmia galia valdyti, duoti įsakymus ir būti paklustam faraonas yra Egipto sintezė.

13 metrų aukščio Rameses II kalkakmenyje kojų nebeturi, o guli ant šono. Tik rankomis dar spaudžia prie kietos krūtinės sukryžiuotus valdovo skeptrą ir piemens botagą. Abejonės, kas jis per vienas, nėra jokios, nes "Rameses II" yra iškaltas ant krūtinės ir pečių hieroglifine rašyba.

Prie palmių miškelio glaudžiasi Rakine kaimas. Dievo Ptah šventovės likučius slepia šiukšlės. Avys ir ožkos randa sau užuovėją.

SAKKARA SAHAROJ

Sahara yra dykuma. Beribė smėlio jūra Egipto vakaruose. Sakkara yra vietovė šios jūros pakrašty su seniausiu Egipto kapinynu. Memphis — sostinė, iš kurios dievas-faraonas valdė, o Sakkara — faraono pomirtinė dievų gyvenvietė. Labai sausa. Tylu. Įsiklausęs girdi dykumą. Tik nesupranti, kas garsiau kalba: smėlis, vėjo vaikomas, ar vėjas, smėlyje žaisdamas.

Egipto religija žinojo, kad žmogus yra nemirtingas. Nemirtingumas daug kainavo. Todėl tik faraonas ir tie,

kurie turėjo lėšų savo kūnui mumija po mirties paversti, galėjo būti nemirtingi. Mat, mirusiojo *ka*, arba "aš" (siela), galėjo džiaugtis nemirtingu gyvenimu, tik turėdama nesugedusį kūną. *Ka* grįždavo į savo kūną. Kūno balzamavimas, mastabų ir piramidžių statymas, aprūpinimas maistu, gėrimu, medžiojimo, žuvavimo priemonėmis pomirtiniame gyvenime — visa tai buvo brangūs dalykai. Egiptiečiai buvo tauta, kuri gyveno tam, kad pasiruoštų gyvenimui po mirties.

Nuo Memphis į Sakkarą yra vos trejetas kilometrų. Bevažiuodamas suskaičiau net 11 piramidžių! Jos nėra tokios iškilios, kaip Gizeh piramidės, tačiau ne mažiau iškalbios apie egiptiečių pasiruošimą gyventi Anapus.

Iš tolo, rodos, Sakkara sėdi ant lygios vietos dykumoje. Arčiau privažiavęs, nustembi: mat, akys apgavo. Dykumos paviršių, lyg bangos, puošia geltono smėlio kopos, kopelės. Šešiaaukštė Džoser (III-sios dinastijos faraono) mastabinė piramidė dunkso tarp smėlio kopų.

Mastaba yra keturkampė platforma. Mastabą ant mastabos šešis sykius surikiavus, turima šešiaaukštė piramidė. Beje, antroji mastaba yra bent dviem metrais mažesnė, o trečioji bent dviem metrais mažesnė negu antroji. Šeštoji yra pati mažiausia, keturkampė piramidės viršūnė.

Džoser piramidė buvo pati pirmiausia Egipte. Jos statybai naudotas kalkakmenis su šlyno priemaišomis. Užtat labai trapi.

Amžiai Džoser piramidei nebuvo gailestingi. Kadaise ji buvo dalis iškilių pastatų, kuriuos faraonui suprojektavo Imhotep — garsiausias Egipto architektas, gydytojas, valstybininkas. Tik kur ne kur tarp smėlio bangų matai pamatų, sienų, kolonų likučius.

Piramidės šiaurės rytų kampe yra uždaras kambarys su skyle sienoje. Tą skylę turbūt padarė piramidžių vagys, ieškodami brangenybių. Kambaryje gali matyti

Džoser statulą. Tačiau ji tik kopija. Originalas yra Kairo muziejuje.

Faraonas save įamžindavo, arba padarydavo nemirtingą, mumija ir piramide. Didikai turėdavo pasitenkinti mastabomis. Tris jų aplankiau Sakkara kapinyne: Ti, Mereruka ir Ptahotep.

Ti buvo aukštas valdininkas V-sios dinastijos metu. Mastabos sienos išpuoštos nuostabiomis freskomis. Jos mažiausiai 4500 metų senumo! Freskų — sieninės tapybos dėka galima susipažinti su Ti pareigomis faraono tarnyboje ir su jo paties šeimos ir buitiniais poreikiais. Be to, jos daug pasako apie Egipto žemės ūkį, amatus, žvejybą. O fauna ir flora vargu ar galėtų būti geriau pavaizduota mūsų laikų menininkų.

Mereruka buvo VI-sios dinastijos faraonų rūmų ceremonierius. Jo mastaba didžiulė ir labai puošni. Turi net 30 kambarių su spalvingomis freskomis. Mereruka žmona Hert-Wated-Chet turi šešių kambarių kapą, o sūnus Meri-Teti — penkių. Kambariuose kadaise buvo maistas, gėrimas — priemonės džiaugtis gyvenimu Anapus. Dabar jie tušti.

Ptahotep buvo valstybininkas faraono Isesi valdymo metu (V-toji dinastija). Jo mastabos koridoriai ir salės išpuošti reljefais, freskomis ir hieroglifais. Tarnai, šunys, beždžionės, kartu su muzikantais ir šokėjais bei nykštukais (neūžaugos egiptiečius labai stebino) parodomi kartu su šeimininku šventovėje, prie pietų stalo, provincijų lankyme ir faraono tarnyboje.

Egiptietis senovėje turėjo būti didelis optimistas. Savo pasiruošimu gyventi Anapus jis bandė paneigti mirtį. Visa bėda, kad pomirtinis gyvenimas buvo toks brangus. Be to, ne visiems prieinamas. O Egipto nuosmūkių metu piramidžių ir mastabų plėšikai vertė suprasti, kad mirties paneigti neįmanoma.

Gizeh piramidės nuo Nilo pakrantės.

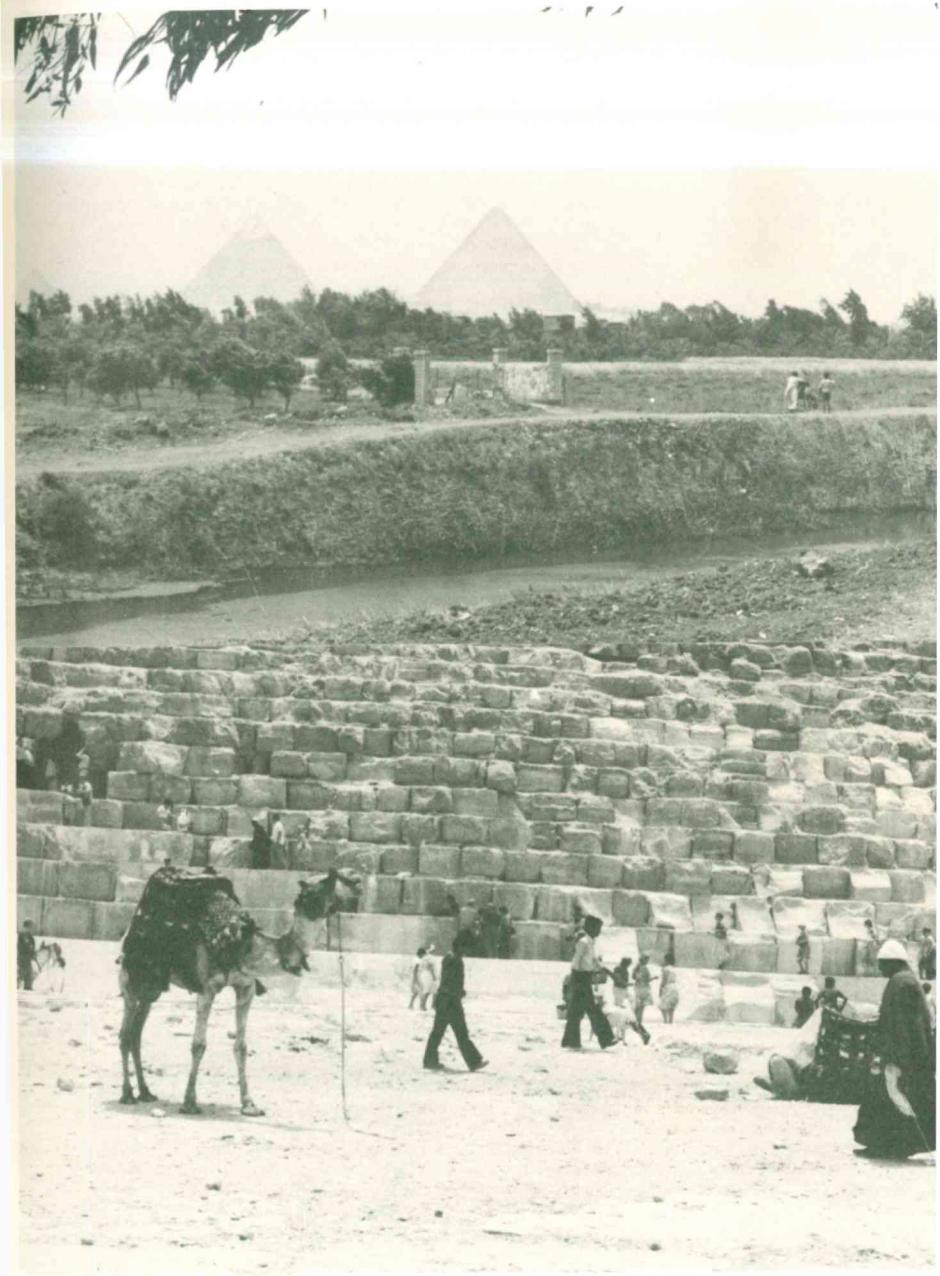

Įėjimas į Cheopso piramidę (žr. kairėje).

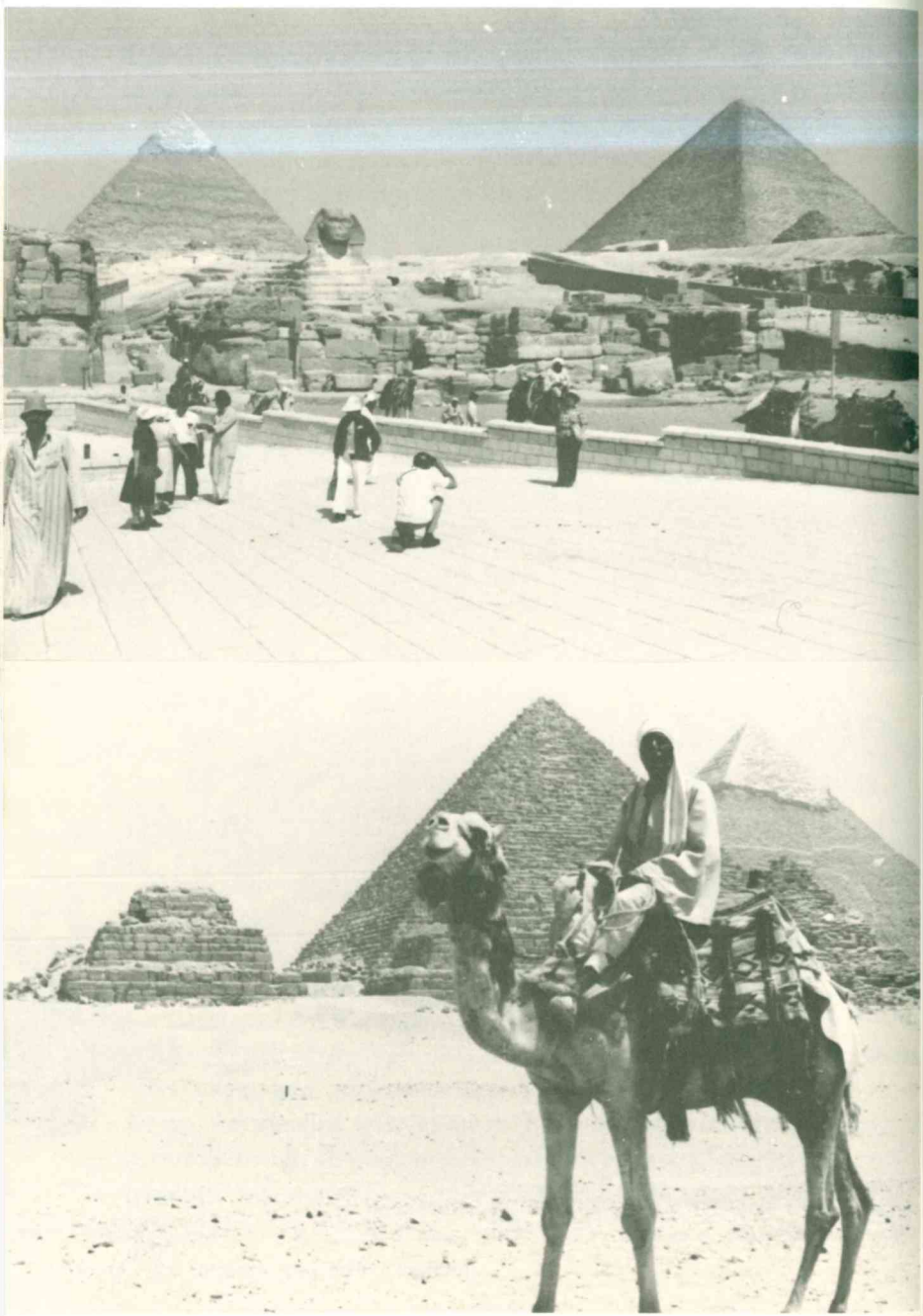

Piramidžių lankytojai.
Kupranugaris Mozė su savininku Suleiman Paša.

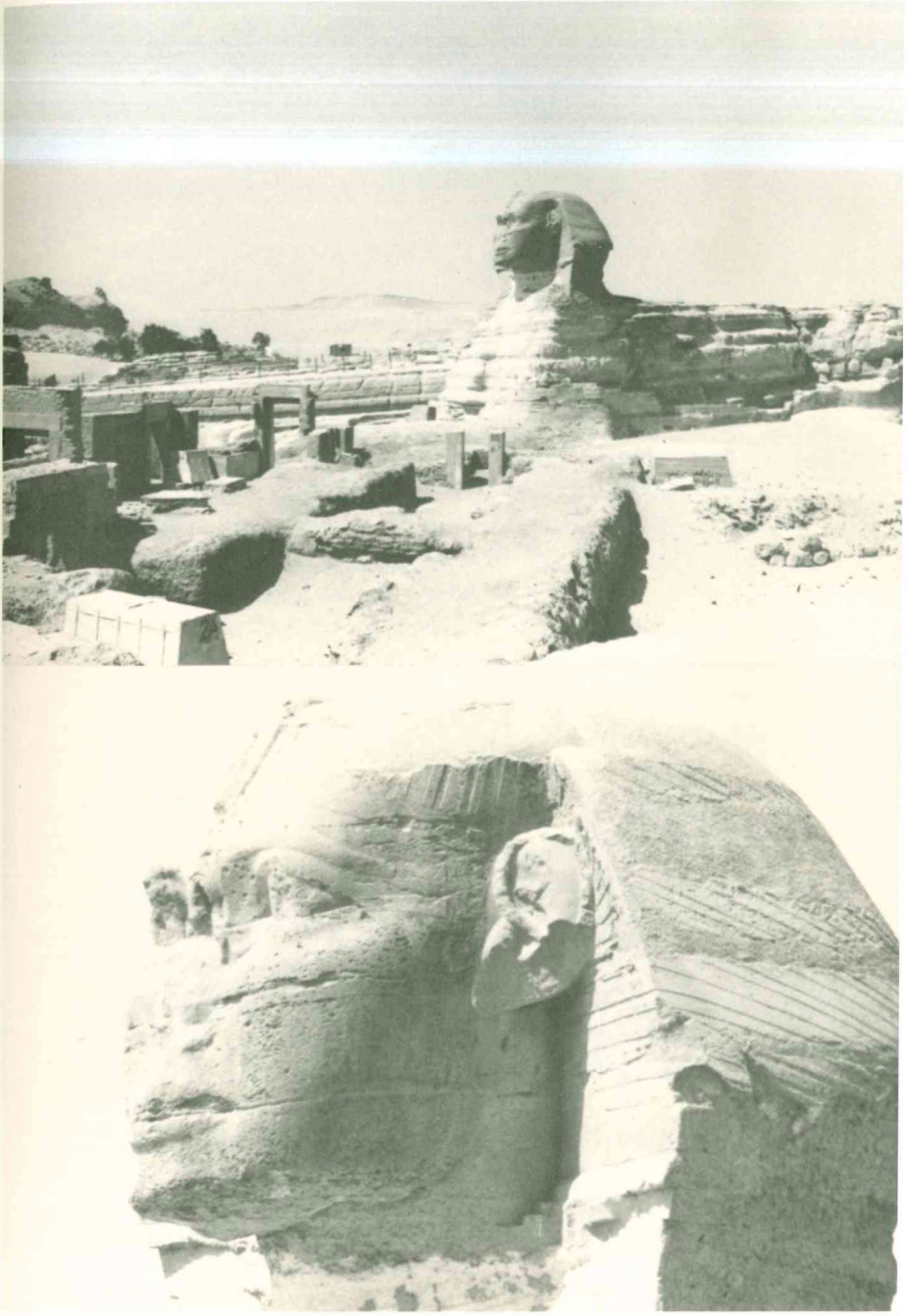

Mįslingojo sfinkso profilis:
faraono įvaizdis su žmogaus galva, liūto kūnu.

Gizeh piramidės, žiūrint iš lėktuvo.

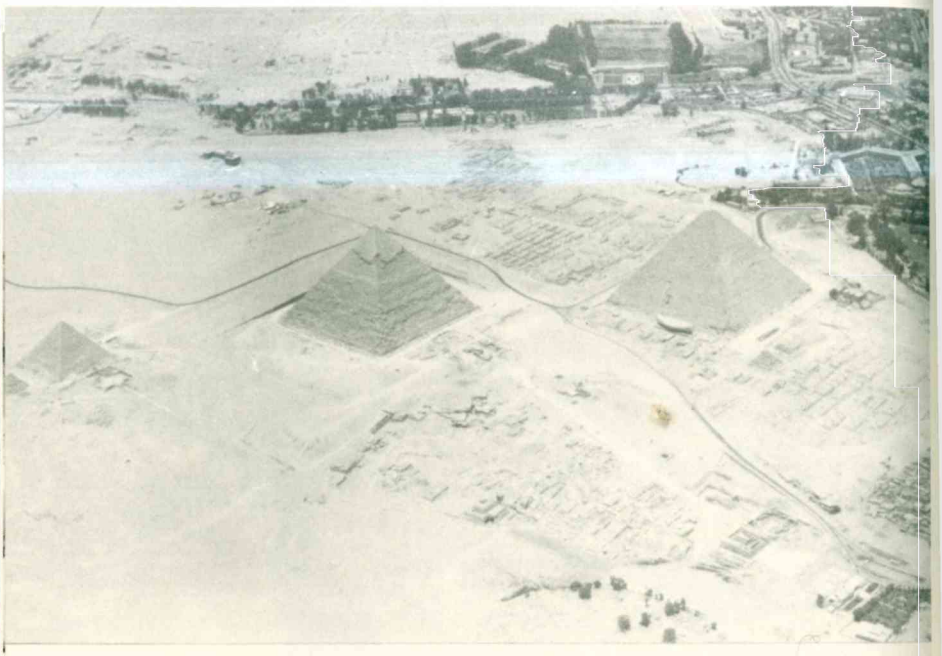

Piramidžių trijulės papėdėje.

Egipto saulė jau slinko vakaruosna, kai pasiekiau Gizeh. Cheops, Chefren ir Mykerinos piramidės yra mūsuose bene geriausiai pažįstamos.

Faraonas Cheops (IV-sios dinastijos) sau kapą pasistatė maždaug apie 2690 m. prieš Kristų. Statybai kalkakmenį ėmė iš Mohattam kalnų rytinėje Nilo pusėje. Prie statybos dirbo apie 100,000 darbininkų per 20 metų. Jie čia sutempė ir eilėmis vienus ant kitų surikiavo maždaug 2½ milijono vienodo dydžio akmens gabalų, kurių kiekvienas sveria apie 2½ tonų. Piramidės aukštis dabar yra 137 metrai (kadaise 147!), o vienas jos šonas turi 230 metrų ilgumo. Cheops piramidė apima 53,000 kvadratinių metrų. Masyvus kapas dievui-faraonui!

Į piramidės vidų galima įeiti. Šiauriniame jos šone yra skylė, kurią prakalė arabų kalifas El-Manum. Mat, jam buvo parūpę galimi turtai sarkofago kambary.

Per šią skylę į piramidės vidų patekti yra labai sunku. Tiesa, dabar ji apšviesta elektrine šviesa, bet, būdama žema, verčia susikūprinti. Be to, tvanki šutra vargina, ir nosis piestu stojasi dėl neįprasto kvapo. Tačiau turistų pilna. Yra daug sukritusių. Ypač storiems nelengva. Vienus paveikia šutra, o kitus — uždara vieta ir jos ankštumas.

Man ši jau antroji proga pasveikinti dievą-faraoną Cheopsą. Todėl, daugiau vietą pažindamas, galiu ir kitus paraginti drąsos nenustoti.

Piramidės viduje yra nedidelis kambarys su tuščiu ir perskeltu sarkofagu. Faraono mumijos ir turtų jau seniai nebėra. Jais pasirūpino piramidžių plėšikai dar prieš Kristaus laikus.

Cheopso piramidę jau buvau matęs 1958 metų vasarą. Tada turistų tiek daug nebuvo. Pamenu, kad kone bėgomis užlipau ir ant piramidės viršūnės. Ir dabar širdis

smarkiai suplakė, aną dieną prisiminus! Užlipti į Cheopso piramidę yra nuostabus išgyvenimas. Negaila nei prakaito, nei laiko.

Šiuo metu ant piramidės lipti iš lauko nebeleidžiama — pavojinga. Antra vertus, vargu ar pati piramidė ilgai pakeltų tokį turistų antplūdį: juk lašas po lašo ir akmenį pratašo...

Chefren piramidė yra šiek tiek jaunesnė už Cheopso (2650 m. prieš Kristų) ir bent 13 metrų už ją žemesnė. Kadaise jos rytiniame šone buvo Mirusiųjų šventovė. Iš jos ėjo dengtas takas į Sfinkso šventovę.

Sfinksas yra tupinti liūto su žmogaus galva akmeninė figūra. Tai faraono ir jo galios įsakinėti įvaizdis. Nūnai spėliojama, kad šis didysis sfinksas buvo Chefren paminklas sau. Arabai jį vadina Abu el-hol — Baubu, arba Baidyklės tėvu. Ne veltui jis didžiuoju sfinksu vadinamas: jo aukštis — 20 metrų, o plotis — 73½. Be to, jis ne iš gabalų sulipdytas, bet iš vieno milžiniško smiltainio akmens ištašytas.

Senovės egiptiečiai sfinksą savo kalba vadindavo *šešep-ankh* — gyvuoju atvaizdu. Jiem sfinksas buvo dievybės ir amžinojo gyvenimo atvaizdas, nes jame kartu atpažino ir dievą faraoną, ir liūtą, ir žmogų. Ilgainiui sfinkso ryšys su faraonu Chefren buvo užmirštas, ir šiam milžinui buvo duotas vardas — "Horus ant Vakarų horizonto". Faraonai save tapatino su Horu, dievu su sakalo galva, Izidės ir Ozirio sūnum. Sfinksas tapo mįslingu Gizeh piramidžių sargu.

Ir mūsų kalboj sfinksas yra paslaptinga būtybė, paslaptingas žmogus ir iš viso, paslaptingumo įvaizdis. Šį sfinkso įvaizdį pasiskolino ir vakarinės Azijos tautos bei graikai. Azijoje sfinksas tapo gyvulio ir paukščio mišrūnu — sparnuotu gyvuliu. Graikijoje sfinksas net lytį pakeitė, — tapo Sfinkse, pikčiurna moterim su sparnais. Mat, grai-

kai, nebežinodami tikrosios šešep-ankh žodžio prasmės, jį surišo su savo kalbos veiksmažodžiu, kuris reiškia "smaugti". Karaliaus Edipo legendoje Sfinksė kaip tik ir yra smaugianti pikčiurna su sparnais. Anot legendos, ji mėgo tupėti ant uolų palei Tebų miestą ir užkabinėti vyrus su mįsle: "Kas yra tas padaras, kuris ryto metą ant visų keturių vaikščioja, dieną dviem pasitenkina, o vakare trimis pasiramsčiuodamas eina?" Tik tas, kuris mįslę įspėdavo, išlikdavo gyvas. Atsakymas į Sfinksės mįslę — "Žmogus".

Mykerinos piramidė irgi senutė. Statyta 2600 m. pr. Kr. Tačiau ji mažiausia tarp Gizeh milžinų. Mažiau kas ją aplanko. Todėl čia daugiau tylos ir švariau.

Žydų politikuotojai savo kalbose ne sykį skundžiasi ir giriasi, kad jų protėviai kadaise buvo verčiami dirbti plytas ir prakaituoti prie piramidžių statybos. Tai tik retorika! O gal ir istorijos nepažinimas? Abraomui esant Egipte, piramidės jau buvo tūkstančio metų amžiaus. O Mozės laikais piramidės jau buvusios net keliskart apiplėštos. Labai galima, kad iš jų Mozė mokėsi Egipto senovės istorijos.

Izraeliečiai, pagal *Išėjimo* knygą, tapo Egipto baudžiauninkais Seti I ir Rameses II (XIX dinastija) valdymo metu. Tada jie buvo verčiami dirbti plytas ir statyti Pithom ir Rameses javų sandėlius. Tai buvo XIII a. prieš Kristų. Archeologija Šventraščio pasakojimą patvirtina.

AR GALI EGIPTIETĖ TURĖTI KETURIS VYRUS?

Po dienos piramidžių paūksmėje smagu grįžti į viešbutį — Čelubatrą. Patarnautojai, nieko nedelsdami, primena, ką jie gero padarė kambary: vienas sakosi lovą pataisęs, kitas — batus nudulkinęs, trečias — langines nuleidęs. Supranti, kad reikia duoti bakšišą.

Perku pašto ženklų viešbučio raštinėje. Paprašau dešimt. Gaunu tik devynis. Pagalvoju, kad tai apsirikimas.

Todėl ir primenu patarnautojui. Jis šiek tiek sutrinka ir pasidaro erzlus, bet numykia, kad šiuo metu daugiau pašto ženklų neturįs — kai gaus, atneš į kambarį. Supranti, kad dešimtasis — bakšišas jam...

Restorane sėdžiu prie stalo kartu su egiptiečių pora iš Aleksandrijos. Malonūs, pilni smalsumo. Sakosi šeimos dar neturį, todėl norį pažinti savo kraštą. Vyras perdėm santūrus, o moteris giriasi pažanga ir moters išsilaisvinimu Egipto visuomenėje. Pokalbio metu netyčia man išsprūsta klausimas: Ar gali moteris tekėti už trijų ar keturių vyrų? Ar gali moderni egiptietė pradėti skyrybų bylą? Mat, musulmonas vyras gali vesti keturias moteris. Vyras prapliumpa juoku, o ji — ima pasakoti apie atgimstančią papiruso pramonę.

Į NILO AUKŠTUPĮ — EGIPTO AUKŠTAITIJĄ

Kairo veidas turi vietos ir senom, ir jaunom raukšlėm. Jis daro gilų įspūdį. Koks atkaklus turi čia būti žmogus! Kiek čia reikia drąsos būti žmogum varge!

Čelubatrai sudiev sakyti buvo įdomu ir nejauku. Patarnautojai jauste nujaučia svečio planus. Jų gi visas spiečius. Vėl kiekvienas jų primena, kad jis buvojimą čia padarė malonų. Suprask, kad vien su "šiukran" (ačiū!) neapsieisi. Pasiteirauju, kas yra mano aukšto patarnautojų prižiūrėtojas. Palikdamas kambarį, kitiems matant, jam paduodu visiem skirtą bakšišą.

Viešbučio raštinėje sąskaitos paruošti neskuba. Atrodo, kad tyčia delsia, nes laukia žinios iš kambarinės, ar kas nesudaužyta, ar ko netrūksta kambary. Pagaliau ji atskuba. Matyt, praneša, kad viskas tvarkoj, nes raštinės tarnautojas su giliu galvos palenkimu primena, kad jis nuolat stengiasi patarnauti. Sąskaitos, net ir atsiskaičius, nepaduoda. Tenka maloniai jam priminti, kad ji man labai naudinga.

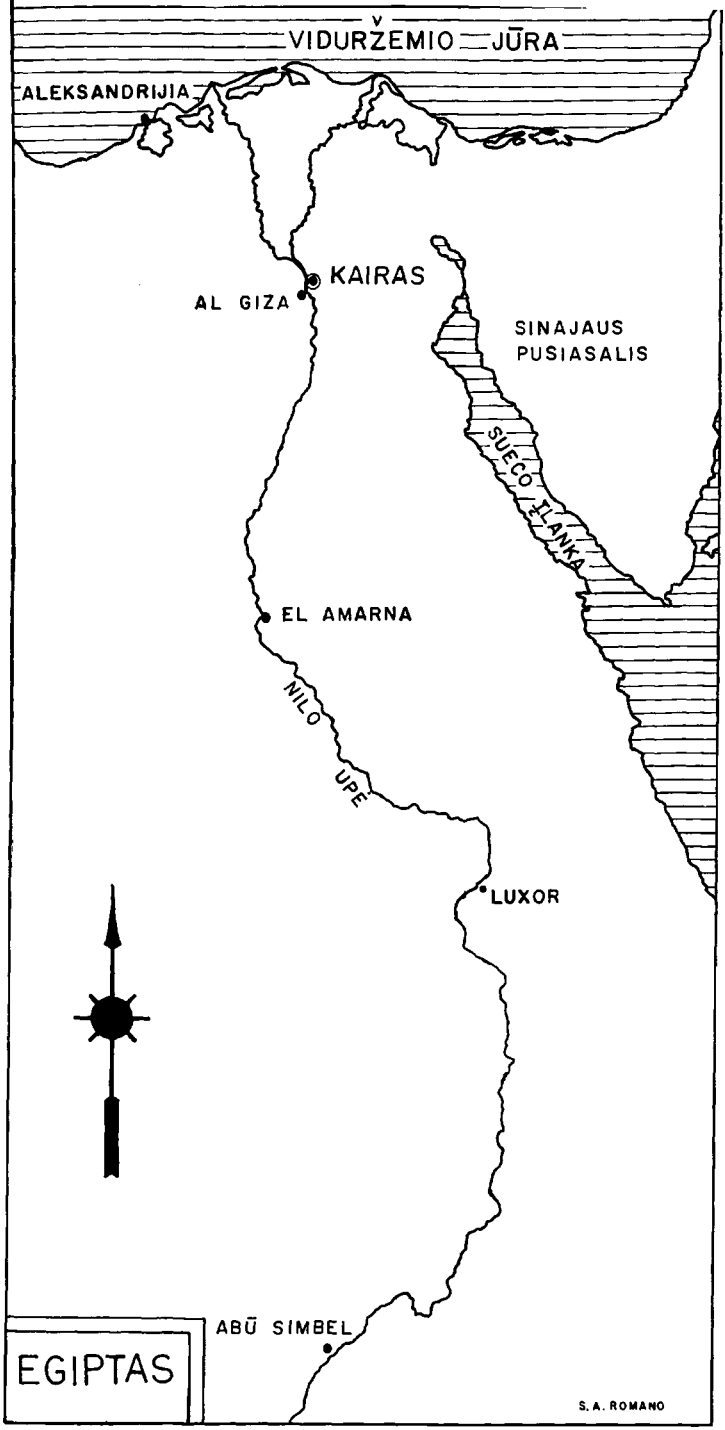
VIDURŽEMIO JŪRA
ALEKSANDRIJA
KAIRAS
AL GIZA
SINAJAUS PUSIASALIS
SUECO ĮLANKA
EL AMARNA
NILO UPĖ
LUXOR
ABŪ SIMBEL
EGIPTAS
S. A. ROMANO

Durininkas jau ieško taksio. Skuba, nes nori gauti dvigubą bakšišą. Taksistas turi su juo uždarbiu dalintis, o keleivis ramiai neišvažiuos nieko nedavęs.

LĖKTUVU VIRŠ NILO IR SAHAROS

Skrendu pirmusyk Egipto lėktuvų vidaus linija. Jau popietė. Keleivių maža, bet jie iškilūs ir svarbūs. Kai kurių uniformų antpečiai linksta nuo žvaigždžių. Užtat ir tikrina ne tik pačius keleivius ir jų mantą, bet ir pačius tikrintojus. Pastebiu, kad yra ir ginkluota palyda. Tik neaišku, ar ji iškiliuosius keleivius lydi, ar apskritai lėktuvą nuo nesvetingų užmačių nori apsaugoti. Skrendam į Aswan, kuris yra apie 880 km į pietus nuo Kairo.

Akimis seku Nilą, kuris šmaikščiai flirtuoja su Sahara. Kai kur pilkumu padažytas mėlynas vanduo, besiraitydamas lėkštame paviršiuje, sukuria kilpas. Ten palmių miškelis, kvadratais išdalinta žemė, moliniai ir plokščiastogiai namukai. Kur Nilas be vingių, ten Saharos smėlis smaginasi pačioj jo pašonėj, palei vandenį ant paplūdimio.

Mintimis bandau apsiprasti su žmogaus pastangomis šiame krašte ne tik pažaboti vandenį ir smėlį, bet ir laiko tėkmę.

Kas yra laikas? Kas yra tie 5500 metų? Kalbam apie praeitį, bet ji tėra tik atminties turtas. Kalbam apie ateitį, bet ji dar tik laukiama. O dabartis gi tokia trapi — judanti kryžkelė.

Egipto praeities prisiminimai labai gausūs. Juos net paliesti galima. Sukurdamas istoriją, Egiptas davė laikui prasmę. Saulėtekis ir saulėlydis, vasara ir žiema, dinastijos gimimas ir žlugimas... Laikas net pastovųjį Egiptą neramų daro — egiptietis čia išgyvena savo saulėtekį, vidurdienį ir saulėlydį, ir dabartis nesiliauja jo tempti ant drąsaus vargo kurpalio.

Egiptui drąsos netrūko ir netrūksta. Džiugus pajėgumas sukurti tautą su nuostabia civilizacija Nilo slėny šnekinte prašnekina Egipto svečią.

Lėktuvas leidžiasi Luxor mieste. Jau skridom 45 minutes. Sustojam tik trumpam. Luxor graikai Thebes vardu vadino, o prancūzai, Napoleono vedami, jam Karnak vardą davė. Čia vėl grįšiu po išvykos į Egipto aukštupį.

Nuo Luxor iki Aswan trunkam tik 25 minutes. Aswan orauostis yra vakariniame Nilo šone ir tolokai nuo miesto. Čia pat ir garsioji Aswan užtvanka, kurią egiptiečiai, Sovietų Sąjungos padedami, pažabojo Nilą. Lėktuvo patarnautojas primena, kad negalima fotografuoti. Po to ima pasakoti apie pačią užtvanką. Užtvankos pylimas Nilą sustabdo lenkta nugara. Jos ilgis yra net 3½ km. Matau ant jos platų vieškelį su automašinomis. Užtvanka, tęsia patarnautojas, yra 500 km ilgio dirbtinis ežeras, didesnis už Libano valstybę.

Daugiaspalvis užtvankos vanduo karštoje popiečio saulėje gaubiasi pilka drėgmės skraiste. Geltonos smėlio kopos užtvankos šonuose pradeda juosti. Čia vanduo, žmogaus padedamas, drėkina smėlį ir paruošia klajojančiai sėklai. Drėgmė Saharą keičia. Nilas, žmogaus pažabotas, sulėtėja ir užtvanką pripildo savo nuosėdomis. "Tai naujos bėdos", — porina patarnautojas. "Mes jas nugalėsim", — drąsiai tvirtina.

Minutė, kita, ir esame orauosčio pastate. Senas gramozdiškas laužas — gero ūkininko daržinė. Ir čia, kaip ir Kaire, "paslaugių" gidų netrūksta. Tačiau jie gudresni, — turi savo artelę. Vienas kitam jie nekanda.

Noriu pasižmonėti pačiame Aswan mieste, nusidanginti į Abū Simbel ir leistis žemupio link, nors iki Tell el-Amarna. Pasilygęs pasirenku gidu gražiai angliškai kalbantį vaikiną. Sutariam dėl kelionių. Pats jis automobilio nevairuoja. Turi šoferį.

Aswan mieste yra tik 80,000 gyventojų. Nuo pat Egipto istorijos pradžios jis buvo vartai į centrinę Afriką. Ir romėnai, ir graikai Aswan laikė savo imperijos pasienio miestu Afrikos žemyne. Kadaise Aswan šulinys padėjo Aleksandrijos mokslininkui Erastotenui išmatuoti Žemę ir jos skersmenį. Tai padarė, sužinojęs, kad čia vidurdienio saulė atsispindi giliausio šulinio dugne. Nūdien karšta Aswan saulė patraukia turtuolius iš šiaurės, orui atšalus.

Negaišdamas susirandu burlaivį, kurį egiptiečiai vadina *feluka*, kelionei ant Nilo. Feluka naudojosi ir faraonai, ir valstiečiai. Mat, Nilas abejiem buvo pagrindinis krašto vieškelis. Du įgudę vyrai, Abdul ir Habib, meistriškai panaudoja net mažiausią vakaro vėjuką. Aukštos ir plačios burės eikliai tempia laivelį Seti I pasroviui, prieš srovę, nuo vieno į kitą upės šoną ir atgal.

Nilas gimsta dviejuose kraštuose: Etiopijoj vasaros liūčių metu — Mėlynasis, Ugandoj pavasario ir rudens lietuje — Baltasis. Abu draugėn suteka prie Khartoum miesto Sudane. Nilas — ilgiausia Žemės upė: 6500 km. Tai upė, kuria galima pasitikėti. Senovės egiptiečiai net savo kalendorių galėdavo jos dėka patikrinti. Mat, metinis potvynis yra labai punktualus.

Nilą sutrikdo penketas krioklių. Du iš jų teko matyti: vienas prie Aswan, o kitas šiek tiek žemiau Abū Simbel (maždaug 300 km į pietus).

Feluka grakščiai sukinėjasi apie Elephantine — Dramblio salą. Tikrai ji drambliškai atrodo iš priekio. Uolose gali atpažinti ne vieną dramblį, o visą dramblių bandą. Kadaise ant šios salos žydai, pabėgėliai iš Palestinos, turėjo savo koloniją su šventykla (VI a. pr. Kr.). Sala siaurutė, bet ilga, — turi net 2 km ilgumo. Pietiniame jos gale išlipu, nes mane domina Nilometras ir Romos

imperatoriaus Trajano (98-117 m. pr. Kr.) šventyklos likučiai. Pasitinka egiptietis griuvėsių sargas.

Iš sargo kalbos ir žiningumo pajuntu, kad jis nėra paprastas griuvėsių sargas. Pasirodo, kad jis diplomuotas archeologas. Smagu buvoti Elephantine saloje ir įsiklausyti į griuvėsių kalbą. Gaila tik, kad laiko maža. Nuo kalvelės saloj matau ir kitą salą, Kitchener, anglų generolo ir Khartoum mūšio didvyrio vardu vadinamą. Be to, ir abu Nilo krantai iš čia ryškesni. Aswan miestas driekiasi rytiniame upės šone. Gęstanti saulė išryškina uolėtas pašlaites toliau į rytus nuo miesto. Savo spalvingumu jos man priminė Rosengarten — Tirolio Dolomitų kalnuose. Klausiu, ar ten tikrai uolos, ar ne miražas. Bičiuliu tapęs griuvėsių sargas juokdamasis užtikrina, kad tai tikro raudono granito uolos ir turtingiausia granito skaldykla visame Egipte. "Iš ten", sako, "faraonai ėmė granitą sau įamžinti."

Pirmasis Nilo krioklys, žmogui užtvanka upę pažabojus, nebėra įspūdingas ir putotas. Tik kur ne kur iš upės kyšo uolos, o pati upės vaga atrodo lyg įžulni kalnų pašlaitė.

Abdul ir Habib — dėdė ir seserėnas. Habib dar tik paauglys, su vos vos besikalančiais ūsiukais. Tačiau miklesnio berniuko nesu matęs. Besisukinėjant po Nilą, viena burė ūmai susimaišė. Kilo pavojus pasinerti su visa feluka upės srovėj. Habib tuoj atsirado ant burės stiebo. Medžio kamienu aukštyn repečkintis nėra lengva, o čia tik lieknas ir lygus, saulės ir vėjo nuobliuotas judąs burės stiebas.

Viešbutin grįžau tik saulei nusileidus. Sunku atsiplėšti nuo saulėlydžio palei Nilą. Saulė, palengva skęsdama Saharos smėlyje, sukuria ant jo auksinį taką ir virsta ugnies durimis į Vakarus — mirusiųjų Anapus. Saulei nuskendus smėlyje, ūmai Nilas ir Sahara ima garsiai ne-

rimti. Vanduo, vakaro vėjuko prašnekintas, lyg šiaušiasi dėl kelionės šiaurėn, kur turės mirti, pamaitindamas Viduržemio jūrą, o smėlis, vakaro vėją pajutęs, iš džiaugsmo šokti bando. Šokdamas dainuoja ir skundžiasi. Gal saulėlydy kartu su senovės egiptiečiu mirtį jaučia? Užmiegu Saharos raudos besiklausydamas.

Paryčiu mane pažadina žvejo rauda ant Nilo. Dykuma jau nutilusi. Ir oras tyrutėlis. Drėgmės skraistė, tas pilkasis Aswan užtvankos burbulas, nakties vėjo išdžiovinta.

ABŪ SIMBEL: RAMESES II PAMINKLAS SAU

Rameses II (1290-1224 m. pr. Kr.) man gerai pažįstamas iš Šventraščio studijų. *Išėjimo* knygoje apie jį rašoma: "Atsirado Egipte naujas faraonas, kuris nieko nežinojo apie Juozapą. Jis tarė savo tautai: 'Štai izraeliečiai yra gausesni ir galingesni už mus. Eikim, užgoškim juos gudriai, kad kartais dar labiau nepadaugėtų ir, karui prieš mus kilus, neprisidėtų prie mūsų priešų'..." (1,8-10). Rameses II vargino izraeliečius baudžiava, o jo rinktinės divizijos vijosi izraeliečius Išėjimo metu iki pat Papiruso jūros.

Memphis griuvėsiuose mačiau Rameses II gulintį pasliką granito statuloj, o Kaire, prie geležinkelio stoties, stovintį su mįslingu veido šypsniu. Panilėj, prie Abū Simbel, nugalėjęs hetitus prie Kadeš miesto, Sirijoj, pasistatė sau iškilų paminklą. Egiptą jis valdė 67 metus. Jo būta labai spalvingo. Pasakojama, kad jo hareme buvo keturios jo dukros. Ką bekalbėti apie šiaip moteris iš Egipto ir kitų kraštų! Ir jo šeima buvo labai gausi: 92 berniukai ir 104 mergaitės! Dvylika sūnų mirė prieš jo mirtį, o sūnus Merneptah jau buvo paliegęs senukas, kai tapo jo įpėdiniu. Jo mumiją aplankiau Kairo muziejuje. Prieš porą metų ji buvo nuvežta į Paryžių pas gydytoją. Mat, buvo ėmusi pelėti ir apaugti samanomis.

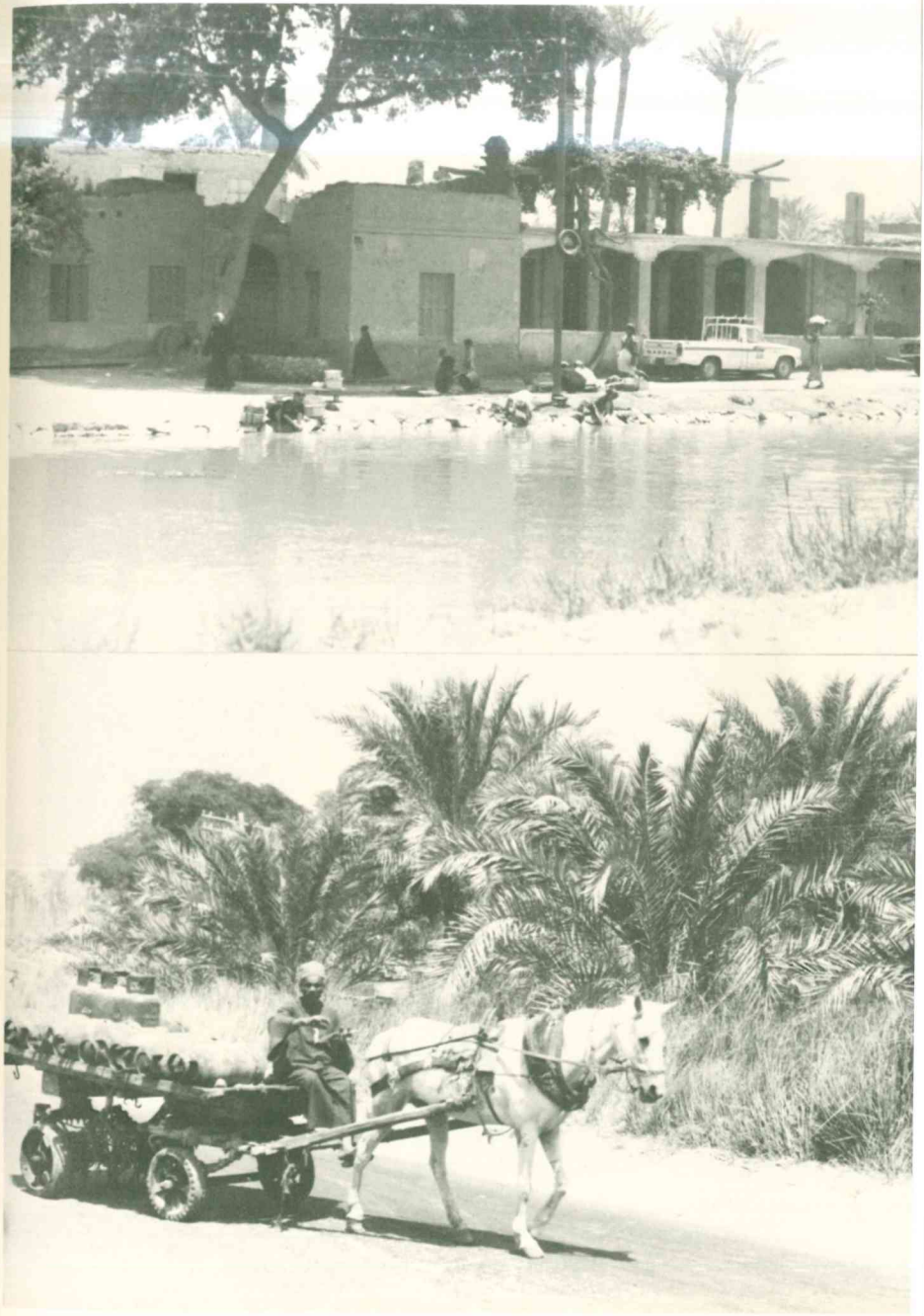

Memfio kasdieninis gyvenimas.

Senovės aidai: alabastro sfinksas Memfio griuvėsiuose

Seniausia piramidė Memfio kapinėse.

Nūdienis Memfio vaizdas.

Rameses II statula Memfio muziejuje.

Abū Simbel galima pasiekti dviem būdais: arba lėktuvu, arba hidrofoiliniu laivu. Kelionių biure paaiškėjo, kad vasaros metu reikia skristi, nes laivas nekursuoja. Mat, kaitra išretina turistų eiles.

Viešbučio valgomajame patarnautojai bando susidoroti su gelsvomis dulkėmis. Nakties vėjo vejamos, jos įsiveržė vidun net ir per sandariai uždarytas duris ir langus. Svečiai bijo duoną kąsti, nes dantyse girgžda smėlis. Jau šeštą valandą ryto esu pakely į Aswan orauostį. "Paslaugusis" gidas mane nustebino, laiku atvykdamas manęs paimti. Kartu keliauja ir dvi turistės iš Kanados.

Aswan apylinkės — karinė zona. Spygliuotų vielų tvoros su zigzagais, užtvaros ant vieškelio su karo policija, šalmuoti kareiviai džipuose — dažnas reginys. Mūsų automobilis niekur nestabdomas. Ant priekinio lango kabo leidimas. Tačiau gidas, matyt, yra viskam pasiruošęs, nes iš mūsų paprašo ir rankose nuolat laiko mūsų pasus, bilietus ir leidimą šiandien skristi į Abū Simbel.

Kelionė lėktuvu iš Aswan į Abū Simbel trunka tik pusvalandį. Nusileidus, dar pusvalandį reikia važiuoti autobusu iki Rameses II paminklo. Neįprasta stebėti smėlio pusnis ant vieškelio ir dykumą, kuri virpėte virpa saulėje.

Prisimenu Neringą. Kadaise per jos kopas bėgiota, nuo Baltijos jūros iki pat Kuršių marių nubėgta. Gaivioj pajūrio vėjuko draugėj.

Saharos smėlio kopos beribės. Iki Atlanto vandenyno nuo čia yra tūkstančiai mylių!

Temperatūra prie Abū Simbel šiandien tik 45°C. Saulėje virpanti dykuma patraukia savo mįslingumu, bet ir atstumia. Atrodo tokia beširdė ir negailestinga. Imu iš kišenės nosinaitę, suvilgau vandeny ir, mazgus jos kampuose surišęs, pasidarau galvai drėgną vėsintuvą. Kitaip smegenys ims virti.

Abū Simbel paminklai — Rameses II ir Nefertari — yra vakariniame Nilo šone, palei pat Aswan užtvanką. Abu jie, kaip faraonui ir jo žmonai dera, iškiliai sėdi užtvankos pakrantėje. Akis verią spalvų kontrastai aplinkoj ir plepi tyla mane šnekinte prašnekina.

Einu arčiau prie Rameses II paminklo. Kolosų kvartetas — keturios nuo smiltainio akmens neatskirtos Rameses II statulos — jau 3200 metų kas rytą sveikina Re (Saulę) ir Amun (gaivų Vėją). Kiekviena statula—1200 tonų, 20 metrų aukščio ir su dviguba Egipto faraono karūna. Ir statulų lūpos pagal veidą: kone vieno metro! Rameses II — plačialūpis! Vienai iš statulų jau trūksta galvos. Amžiai bus ją nuritinę. Statulų tarpkojuose stovi mažutės Rameses II šeimos narių statulėlės.

Paminklo viduryje, nišoj virš portalo, matau statulą vyro su sakalo galva ir saulės skrituliu ant jos. Tai Egiptui būdingas įvaizdis. Juo faraonas sutapatinamas su Amun-Re, arba Akiračio viešpačiu.

Pačią paminklo fasado viršūnę puošia babūnų — besimeldžiančių beždžionių — grandinė. Egiptiečiai beždžiones labai gerbė ir laikė sau pavyzdžiu. Mat, jos, vos Amun-Re rytą pasirodžius, panilės miškeliuose ima maivytis ir babaliuoti. Anot egiptiečių, babūnai yra patys pirmieji, kurie garbina Saulėtekį šokiu ir malda.

Rameses II buvo monarchas absoliutas. Be to, jis buvo savo tautai dievų sūnus. Save patį garbindamas, jis sau statė didingus paminklus visame Egipte. Net savo tėvo Seti I Abydos šventovėje jis hieroglifais save įamžino: "Pats Re... man davė šį kraštą, kai aš dar nebuvau gimęs..." Mat, Seti I buvo padaręs į savo koregentu, jam dar vaiku esant, norėdamas "matyti jo iškilią didybę". Būdamas koregentu, Rameses II turėjo vaidmenį valstybiniame gyvenime ir net turtingą haremą jau vaikystėje.

Rameses II paminklas Abū Simbel vietovėje.

Ir kariauti jam teko įgusti. Tapęs savarankišku faraonu ir karvedžiu, jis gynė Egiptą nuo hetitų, kurie, neišsitekdami Mažojoj Azijoj, užkabinėjo kaimynus panilėje. Abū Simbel paminklo sienos viduje yra knyga, kurie hieroglifais ir piktogramomis aprašo Rameses II žygius prieš hetitus.

Aštrios saulės vejamas, slenku paminklo vidun. Nuo slenksčio portale iki šventojo kambario yra 55 metrai. Šventovė Nilo pakriaušės urve. Aštuonios 10 metrų kolonos teikia prieškambariui galerijos nuotaiką. Ir čia prie kiekvienos kolonos stovi Rameses II. Jo nugara vis prie kolonų prilipus. Tiesa, viduj jis kur kas mažesnis.

Už prieškambario pasiekiu salę, kuri yra bent dvigubai platesnė. Darosi vėsiau. Šviesos maža. Šiek tiek jos įsiveržia per portalą. Bet ji pajėgia sukurti tik prieblandą. Elektrinė šviesa kukliai apšviečia raštus ir paveikslus ant sienų.

Pačiame šventovės gale mažutis šventasis kambarys. Čia, aslos viduryje, stovi ketvirtainis akmuo dievų laiveliui padėti. Ant akmeninio suolo, palei galinę sieną, dievų tarpe sėdi ne kas kitas, kaip Rameses II.

Dukart į metus — spalio 20 ir vasario 20 — tekančios saulės spinduliai atskuba tiesiai per portalą į šį šventąjį kambarį sėdinčių dievų pasveikinti. Ir čia pajunti Rameses II dievišką savimonę. Tekančia saule jis dalinasi tik su dešinėj sėdinčiu Tebų Amun-Re. Memphis Ptah ir Heliopolis Re-Harakhtis, arba Saulės-Akiračio viešpats, turi pasitenkinti prieblanda.

Hieroglifai sienose primena, kad Rameses II "galinga ranka siekia visus kraštus, kardu parūpindamas minias darbininkų". Reljefai ir freskos rodo Rameses II Kadeš mūšyje prie Oronto upės, Sirijoj (1288 m. prieš Kristų). Reljefus lydi įrašai, kurie vaizdžiai atpasakoja mūšio eigą. Pasirodo, kad Rameses II armija turėjo keturias divi-

zijas su dievų vardais: Amun, Pre, Ptah ir Seth. Faraono armija žygiavo šiaurės link palei Oronto upę. Pagauti hetitų žvalgai meluodami įtikino faraoną, kad jų pagrindinės jėgos dar kažkur toli šiaurėje. Tuo tarpu jos jau ruošė pasalas prie Kadeš. Faraonas, norėdamas savo karius pailsinti, sparčiau pirmyn žygiavo tik su Amun divizija. Kitos trys iš lėto slinko paskui. Hetitam to ir tereikėjo. Faraonas jų pinklėse!

Rameses II hieroglifuose didžiuojasi savo dieviška drąsa: "Mano didenybė buvo vienas... o niekšas Hatti (hetitų) vadas saugomas armijos..., tirštos, kaip smėlis. Po tris kareivius buvo ant vieno (hetitų) vežimo..., jie buvo ginkluoti iki dantų. Mano didenybė užsivilko šarvus... ir šuoliuote įšuoliavo į priešų eiles... vienui vienas...!" Faraono drąsa, atrodo, padėjo laimėti sunkų mūšį, kone gyvybę jo drąsa jam kainavo! Užtat jis ir giriasi Egipto paminkluose. Įdomus tas Rameses II. Nesinori palikti jį šventajame kambary. Čia ne tik vėsu, bet ir įdomu. Rodos, užmerk akis ir įsiklausyk į istorijos bangų šnekėjimą, lūžius, pervartas.

Rameses II nemėgo būti vienas. Abū Simbel vienumoj šalia paminklo sau pastatė paminklą ir savo "gražiajai draugei" — žmonai Nefertari. Ji buvo tapusi jo žmona dar prieš jam atsisėdant į faraono sostą. Ir pirmąja žmona ji išliko haremo žmonų minioj. Rameses II meilė žmonai Nefertari, iš paminklo sprendžiant, bus buvusi perpus mažesnė, negu meilė pačiam sau.

Ir čia šventovės fasade statulos iš smiltainio akmens. Tačiau jos stovi, o nesėdi. Be to, dvi jų — Nefertari, o keturios — Rameses II. Kiekvieną Nefertari iš šonų supa po du Rameses II! Jos karūnos dalim yra karvės ragai su saulės skrituliu jų tarpe. Tai dievės Hathor įvaizdis ir ženklas.

Dievė Hathor — meilės ir gimdymo dievė. Be to, ji

viešpatauja laime, muzika ir šokiu. Kūdikiui gimus, sako egiptiečių religija, net septynios Hathor susirenka prie lopšio apspręsti jo ateities. Hathor — daugiaprasmė: moteris, motina, žmona. . ., sostas. Mat, soste gimsta dievas-faraonas.

Nefertari šventovės gilumoje mane pasitinka reljefas. Dvi dievės — Hathor ir Izidė — vainikuoja Nefertari dieviškumo vainiku. Ant kolonų atpažįstu du, nuolat kartu rašomus ir neatskiriamus, vardus: Rameses II ir Nefertari. Paminklas meilei, daugiaprasmei meilei.

TECHNOLOGIJA IR ABŪ SIMBEL

Aswan užtvanka grasino Abū Simbel paminklam. Tarptautinių pastangų dėka (UNESCO) jie buvo išgelbėti. Archeologai ir inžinieriai paminklus iškirpo iš Nilo pakriaušės, sukarpė juos į gabalus ir perkėlė aukščiau bei atokiau nuo užtvankos. Rameses II ir Nefertari palipo 64 metrus ir pasivaikščiojo 180 metrų.

Nežinau, kuo gėrėtis: praeitim ar dabartim. Ir vienur, ir kitur jaučiu įsakmią žmogaus mintį ir ranką. Nejučiomis tari: "Kas yra žmogus?" Jis viešpatavo Nilo slėnyje, jis viešpatauja dabar... Rameses II ir Nefertari vėl stebi Saulėtekį!

Dabartis kelionėje yra labai įsakmi. Autobusas, kuris prieš trejetą valandų mane atvežė prie paminklų, jau vėl čia. Laikas grįžti į karinį Abū Simbel orauostį skristi į Aswan.

TAKSIU PALEI NILĄ: KOM OMBO, EDFU, LUXOR

Ir Aswan orauostyje dabartis įsakmi. Gidas laukia su taksiu. Sako, pats važiuoti su tavim negaliu. Žinau, kad tau svarbu pažinti Egipto praeitį ir archeologiją, todėl ir parūpinau geresnį gidą, negu aš.

Mano gidas kelionei palei Nilą yra Laila — arche-

ologijos studentė iš Kairo universiteto. Malonaus veido, europietiška bliuzele ir sijonuku, šiaudine skrybėle ant galvos. Skrybėlė plati, net pečius dengia. Labai šneki.

Lailos šnekumas Abū Simbel įspūdžius priverčia trauktis į atminties gelmes. Artėjam į Aswan užtvankos riestąją nugarą. Nori ją man iš arti parodyti. Pasakoja apie užtvankos statybą.

Užtvankos istorija, sako Laila, turi daug ko pasakyti. Ji prasideda su Sueco kanalo nacionalizacija 1957 metais. Tada Egiptą užpuolė trys kraštai: Anglija, Prancūzija ir Izraelis. Jungtinės Amerikos Valstybės padėjo užpuolikus iš Egipto iškrapštyti. "Tačiau mūsų", ji sako, "nė Amerika nesuprato, nes atsisakė mum padėti." Tuo tarpu Sovietų Sąjunga "prašyte prašėsi, kad leistume jai mums padėti", pabrėžia Laila.

Sovietų Sąjunga sutarė su Egiptu pastatyti Aswan užtvanką. Tai turėjo būti atlikta dviejų penkmečių planu. Sudarius pirmojo penkmečio planą, sovietai tiksliai pagal susitarimą davė lėšas, statybai reikalingą techninį personalą ir priemones. "Darbas ėjo pirmyn lyg ant mielių", tęsia gidė. "Tik pirmajam penkmečiui pasibaigus, prasidėjo bėdos", prideda. Pasirodo, kad šį kartą sovietai ėmė statyti savo reikalavimus. Girdi, mes įdėjom daug lėšų ir darbo bei planavimo, turit mums leisti mūsų įnašą apsaugoti nuo priešų. Kitaip sakant, sovietai atsisakė tęsti Aswan užtvankos statybą pagal ankstesnį susitarimą ir pareikalavo, kad Egiptas priimtų į savo teritoriją Raudonosios armijos dalinius. "Ką mes galėjom daryti?!" rankomis už galvos imasi Laila. Anot jos, Nasser buvo gudrus ir sutiko. "Kitaip ir būti negalėjo!" prideda. Nutyla. Po minutės, žiūrėdama į galingą purslų debesį užtvankos papėdėje, suaimanuoja: "Tada mes nesupratom, kas per žmonės yra tie komunistai!"

Užtvanka yra nuostabi iš lėktuvo. Ji kur kas nuosta-

besnė iš arti. Vakariniame pylimo šone yra baltas, lotoso žiedo formos paminklas su įrašu arabų ir rusų kalbomis. Imu į rankas foto aparatą. Laila skuba su "Fotografuoti draudžiama!"

Prieš palikdami Aswan, dar užsukam į granito skaldyklą. Kadaise čia buvo atskelti granito gabalai dievam ir faraonam įamžinti. Be to, čia gimė ir obeliskai. Vienas jų dar ir dabar tik pusiau gimęs. Negali atsistoti nes nugara tebėra suaugusi su granito kalnu. Tai neužbaigtasis Aswan obeliskas.

GYVENIMAS NILO SLĖNY

Važiuoti palei Nilą automobiliu — nelaukta staigmena. Tikras nuotykis! Lėktuvu skrisdamas, matai tik Dievo duotas arba žmogaus padarytas žemės raukšles. Feluka plaukdamas, esi pakrančių stebėtojas. Bet, sėdėdamas aplūžusiame automobilyje, kuris tingiai čiauksi palei Nilą, žinai, kad esi pietiniame Egipte.

Dirbama žemė panilėj — siaurutis takelis. Viena koja gali stovėti vešliame agurkų darže, o kita — dykumos smėlyje. Kaimelis seka kaimą. Vienkiemių nėra. Namukai iš molio. Statyti ne tik ant smėlio, bet ir iš molio! Lyg kregždžių lizdai vienas prie kito sulipdyti. Visas kaimelis — rusvai pilkas šašas žalioj panilėj. Dažniausiai kaimelius supa molinė tvora. Prie namelių nėra kiemo su darželiu. Tik molinė asla, pilna dulkių. Vargu ar kas ją šventadieniais geltonu smėliu pabarsto...

Liesos, ilgaragės karvės, juodos ožkos ir kresnutės avys eismo taisyklių nepaiso. Tik retkarčiais pakelia dulkiną galvą ir, pečiais truktelėjusios, stipriai ją papurto, tarsi protestuodamos: "Ko čia baldaisi po kraštą, kuriame tiek mažai vietos!"

Kur ne kur asilas, o gal ir mulas, primerktomis akimis vėsesniame kamputy stovi.

Musių labai daug. Jos lipte aplipa gyvulių akis ir snukius. Ir žmonėms daug vargo sudaro. Ginamasi nuo jų arklio uodegos arba karčių vėduokle.

Musės Egipte labai įkyrios. Ana, moteris neša ant galvos ąsotį su vandeniu, ant nugaros krepšy kabo kūdikis, o ranka gal jau pusantrametį veda. Čia musėms tikras balius. Moteris neturi kuo nuo jų gintis. Musės naudojasi proga ant visų trijų veidų pasiganyti. Ypač skaudu matyti musėmis apgultas akis. Galbūt dėl musių Egipte tenka matyti daug aklų žmonių.

Gidė tyli. Pats matau daug vargo, triūso, džiaugsmo. Murzini ir pliki vaikai žaisdami krykštauja. Vienas su kitu lenktyniauja ir šokinėja į panilės kanalus.

ŠVENTOVĖ DIEVUI KROKODILUI-SOBEK

Už 70 km į šiaurę nuo Aswan yra Kom Ombo miestas su šventove dievui Sobek — Krokodilui. Taip, krokodilui!

Egiptiečių religija turi savo šaknis gamtos išgyvenime. Dievo nuojauta gamtoj, kuri kelia žmoguje nuostabą ir baimę, sunkte persunkė egiptiečio buitį — socialinį, politinį ir ekonominį gyvenimą. Visas žmogaus gyvenimas, net mažiausia smulkmena, nuo tikrai būsiančio Nilo potvynio iki staigaus kačiuko nudvėsimo, egiptiečio įsitikinimu, buvo dievų rankose. Krikščioniškasis "Kas cezario, atiduokit cezariui, o kas Dievo — Dievui" egiptiečiui būtų buvęs beprasmis patarimas. Jo cezaris buvo faraonas, o faraonas — dievas!

Senovės egiptiečio Dievo nuojauta buvo pažadinama žėrinčių gamtos reiškinių nuostaba. Nuožmi liūto drąsa, švelnus karvės rūpestis veršiuku, krokodilo atspari jėga egiptietį ir stebino, ir baimino.

Per nuostabą ir baimę gamta prašnekina Dievo nuojautą žmoguje. Nuostabos ir baimės išgyvenimu žmogus

prasiveržia į daugiau, į aukščiau, į plačiau, — į Anapus. Žmogui yra įgimta pajusti nuostabą ir baimę. Anapusiškumas, arba transcendencija, veržimasis anapus žmogaus ir gamtos ribų yra visuotinis išgyvenimas. Egipte jis buvo perdėm apčiuopiamas. Senajam egiptiečiui gamtos garbinimas sudarė iliuziją, kad žmogus yra savo likimo kalvis.

Dievų atspindžiai — liūtai, jaučiai, krokodilai — buvo laikomi šventovėse. Kom Ombo šventovėje krokodilai naudojosi iškilia prabanga, drūtėjo ir klegėjo. Sobek, dievo Krokodilo, garbinimas prasidėjo Krokodilopolio vietovėj, Faiyum oazės pelkėse. Iš pelkių Sobek iškilo į dangaus skliautą, tapdamas Re, Saulės dievo, draugu. Jam skirta giesmė vadina jį "didžiu dievu, kurio akys žėri lyg du šviesos skrituliai; kurio dešinioji akis šviečia dieną, o kairioji — naktį; kurio dvi plačios akys apšviečia tamsybes".

KAS YRA RELIGIJA?

Laila man rodo į laikrodį. Jis nenumaldomas ir skuba pirmyn. Sobek ir krokodilo šventovių likučiai man nesiliauja priminę, kad religija, arba Dievo ieškojimas gyvenime ar žmonijoj, ne sykį patenka į aklagatvį. Žmogus Dievo nuojauta kartais pamilsta daiktus, gyvulius, save patį, nes čia tiek daug nuostabos ir baimės.

Krikščionybė išlaisvina žmogų iš gamtos garbinimo ir iš iliuzijos, kad žmogaus likimas yra sutirpti gamtoj. Krikščionis gamtos negarbina — Dievo su gamta netapatina, bet tiki gamtos Kūrėją ir mato jo pėdsakus gamtoje.

Dievo ieškojimas yra lipimas į kalną. Lipimas lipimui nelygus: vieni įžvalgūs, kiti grabaliojasi, treti visai nežino, ką darą. Visi, tiesa, lipa, bet kiek skirtumo jų lipime!

Nėra žmogaus, kuris neieškotų Dievo, nes žmogui į-

gimta Dievo ilgėtis. Krikščioniui būdinga tikėti, kad Dievas ieško žmogaus. Tikėjimas Dievo užmoju ir veikla Jėzuje Kristuje įgalina eiti į šviesą net per tamsą. Krikščionybė pastato į savo vietą žmogaus sukurtus dievus.

DIEVŲ SŪNUS: HORUS IR FARAONAS

Už 60 km nuo Kom Ombo į šiaurę yra Edfu miestas, vienos Egipto provincijos sostinė. Gyventojų tik 19,000. Kelių sankryža ir geležinkelio stotis. Rytų kelias eina į Mersa Alam, Raudonosios jūros uostą. Kelrodis sako, kad iki jūros tik 60 km. Sukam per tiltą į vakarus, nes Edfu yra vakariniame Nilo šone.

Įdomu ir naudinga pasižvalgyti nuo tilto. Nilas padeda egiptiečiams keliauti ir vežti mantą. Pati upės srovė neša šiaurėn. Be to, burės ir irklai irgi po ranka. Burės ypatingai parankios keliaujant aukštupio link. Vidaržemio jūros sukurta oro srovių kaita įgudusių rankų pakinkoma stumti burėm. Nustembu. Sunku tikėti akim. Ogi vyrai, sijonus pasiraitę, virvėmis laivą prieš srovę palei pakrantę traukia.

Nilo pakrantės čia labai žalios. Ir medžių su spalvingų žiedų puokštėmis pilna. Klausiu Lailą, kas tie medžiai. Tai akacijos, sako. Pats atpažįstu verkiančius gluosnius su karklais. Pervažiavus tiltą, net užmiršau, kad esu pakeleivis Egipte. Net išsižiojau... Gandras — tikras gandras panilėj varlinėja! Dulkinas, kresnutis, miklus. Jis turbūt irgi dypukas. Juk vasaros metas. Turėtų Lietuvoje būti.

Horus šventovė Edfu mieste buvo pastatyta Ptolomėjų, graikų Egipto faraonų, III-II a. prieš Kristų. Garsioji Kleopatra, paskutinė ptolomietė, nusižudė, padedama gyvatės. Šventovė yra viena vėliausių ir geriausiai išlikusių paminklų Egipte. Tarsi mūsų amžiuj statyta.

Šventasis Sakalas saugo Horus šventovės duris. Sakalas yra Horus įvaizdis. Faraonai save tapatino su dievu

Horus, dievų Ozirio ir Izidės sūnumi. Pats Horus vaizduojamas žmogumi su sakalo galva. Jam būdinga rankoj laikyti gyvybės ženklą — *ankh*.

Viduje šventovės sienos išpuoštos milžiniškais reljefais, vaizduojančiais faraonus ir dievus. Faraonai ne tik dievų tarpe, bet ir patys dieviški. Oziris, žemės ir augmenijos dievas, kasmet turi mirti. Tačiau jis kasmet su Nilo potvyniu ir nauja sėja atgyja. Izidė yra Ozirio žmona ir sesuo, nuostabi dievė ir burtininkė. Egipto mitologijoje ji turi daugiaprasmę vietą. Būdama motina, žmona ir sesuo, Izidė tapatinama su Egipto faraonų sostu. Sostas yra motina, žmona ir sesuo faraonui. Izidės misterijų religija krikščionybei gimstant pasiekė net Romą. Horus, Ozirio ir Izidės sūnus, kovoja su priešais. Didžiausias jų yra Seth, blogio dievas.

Tai bent diena: nuo Abū Simbel iki Edfu, nuo Rameses II (1290-1224 m. pr. Kr.) iki Ptolomėjų (30 m. pr. Kr.)! Ir saulė jau vakarop slenka. Iš Horus šventovės pilono (jį pasiekiu nugalėdamas 242 laiptus) matau Nilo slėnį ir dykumos smėlio kopas, palmių gojelius, namų link judančius žmones ir gyvulius. Akmens šventovė dievui Horus, Ozirio ir Izidės sūnui, turi spalvingą aplinką.

Mano gidė Laila turi grįžti į Aswan. Mane iki Luxor paveš vienas taksistas. Dar susėdam prie vandens stiklo šventovės paūksmėje. Smagu jai dėkoti nuoširdžiu bakšišu.

LUXOR

Luxor miestas neturi sau lygaus Egipte. Anot egiptiečių, reikia jį pamatyti, kad galėtum įsitikinti, jog toks miestas gali būti ant žemės. Iš tikrųjų, reta kur pasaulyje sutelkta tiek grožio ir aistros. Aleksandras Didysis Luxor pavadino Tebais, o prancūzai — Karnak. Taigi miestas su trim vardais.

Luxor driekiasi ant rytinio Nilo kranto. Nūdien jame

apie 30,000 gyventojų. Kadaise jo būta didmiesčio. Įkurtas jau XX a. prieš Kristų. Sužydėjo XVIII-XX dinastijų valdymo metu (1558-1069 m. pr. Kr.), Naujosios karalystės, arba Imperijos, laikais.

XVIII dinastija didžiuojasi net 14 faraonų! Jų tarpe Ahmosis, kuris iš Egipto išvijo hiksus (svetimtaučius valdovus), Tutmosis, kuris Imperijos ribas nukėlė prie Eufrato upės (Mesopotamijoje), faraonė Hatšepsut, Akhenaton, kuri įvedė vieno dievo Aton (Saulės) garbinimą, ir jaunutis Tutankhamun, kuris neseniai svečiavosi New Yorko Metropolitan muziejuje.

Gi XIX dinastija — Egipto istorijos viršūnė — su 8 faraonais. Jos valdymo metu įvyko svarbiausias Senojo Testamento įvykis — Išganymas: Išėjimas, arba Egsodas, iš Egipto. Šios dinastijos faraonų vardai mums jau pažįstami: Seti I, Rameses II, Merneptah...

XX dinastija gausi Ramesidais: Rameses III-XI! Jos valdymo metu vargino Egiptą filistinai, arba Jūros tautos, mums žinomi iš Šventosios istorijos.

Imperijos laikotarpio faraonai Luxor padarė pasaulinio garso stebuklu. Tai vis tebeliudija milžiniški šventovių rūmų likučiai rytinėje Nilo pakrantėje ir Karalių bei Karalienių slėnių kapai — vakarinėje.

Į VAKARINĘ NILO PAKRANTĘ

Senasis Egiptas gyveno ir galvojo simetriškai. Tai išmokė pati gamta. Rytinė Nilo pakrantė ir derlinga žemės juostelė yra Saulėtekio šalis, čia gyvenama besiruošiant kelionei per upę į Anapus — į vakarinę Nilo pakrantę, kur yra Saulėlydžio, arba Vakarų, šalis.

Visi žmonės lygūs, sako Egipto išmintis: visus glamonėja keturi vėjai; visi — vargšai ir turtuoliai — naudojasi potvynio palaima; visi panašūs, nes tas pats nerimas veda visus ir į gera, ir į bloga; visi ilgisi pasiekti Vakarus

— Saulėlydį, arba amžinybę. Vakarinė Nilo pakrantė Egipto išgyvenime ir raštijoj yra žmogaus nemirtingumo, arba amžinybės ilgesio, simbolis.

Du žadintuvai mane pribudina: žvirbliai ir varlės. Žvirbliai, pešdamiesi ant viešbučio kiemo, triukšmą kelia, o varlės, įvertindamos ryto vėsumą, panilėj kvarkia. Varlių ir žvirblių kalba visur ta pati. Smagu jaustis namie Egipte!

Iš vakaro jau buvau susitaręs su Tadros Botros, 70-mečiu koptu, dėl kelionės į Vakarus — Karalių ir Karalienių slėnį. Jis — krikščionis. Tačiau vakar, sakydamas "Iki pasimatymo", paspaudė ranką ir pridėjo musulmonišką "Inš'Allah" (Jeigu Allah norės!). Save jis vadina Petru. Erelio nosim, aukšta kakta ir saulės nubronzintu, giliomis raukšlėmis išvagotu veidu.

Petras yra ne arabas, bet tikras egiptietis. Ne tik gidas be priekaišto, bet ir atidus šeimininkas Egipto svečiam. Gidu jo esama jau nuo 1928 metų! Švenčia auksinį gidavimo jubiliejų.

Septintą valandą ryto Petras manęs laukia Nilo prieplaukoje. Laiveliu keliamės į Vakarus — į Anapus.

KARALIENIŲ SLĖNIŲ KAPAI: MIRTIS — TIK ILIUZIJA

Nūdien ir Vakaruose — Anapus krašte išnaudojamas kiekvienas dirbamos žemės kampelis. Du Memnon kolosai stovi kviečių lauke. Kadaise jiedu saugojo Amenophis III šventovės portalą. Statulos vadinamos kolosais dėl to, kad jos yra 16 metrų smiltainio akmens milžinai.

Pasakojama, kad senovėj Memnon kolosai mėgdavo švilpauti ir giedoti. Ypač tekant saulei. Romos cezaris Septimius Severus (II a. po Kr.), būdamas prietaringas, įsakė kolosus nutildyti. Atrodo, kad ankstų rytą, temperatūrai ir drėgmei kolosų plyšiuose kintant, susidarydavo švilpimas bei mįslinga giesmė.

Šiaurinio koloso kojas teršia graffiti. Archeologai kaltina du senovės turistus — Romos imperatorius: Adrijoną ir Septimius Severus!

Karalienių slėnio kapai egiptiečių vadinami Grožio vieta. Kone 70 kapų dykumos pakriaušėje tarnauja karalienių, princų ir princesių Anapus gyvenimui. Kapas yra gilus urvas su kambariais mumijoms ir mantai, kuri turėjo aprūpinti mirusiųjų gyvenimą Anapus pasaulyje. Man įdomiausias — Titi kapas su kambariu jos mumijai, ilgu koridorium, kurio sienas puošia šviesutėlės freskos, ir šalutiniais kambariais tarnam ir mantai.

Užeinu į Nefertari, Rameses II žmonos, kapą. Ir čia sienos akis ir mintį rište pririša.

Įdomu, kad faraonų šeimos princai, berniukai, buvo laidojami ne su tėvu, bet su motina.

Rameses III sūnus Chamwes pomirtiniu gyvenimu dalinasi viename kape su motina. Jo būta jaunučio vyriausiojo kunigo Ptah šventovėje, Memphis mieste. Keletas reljefų vaizduoja jį kartu su tėvu faraonu. Kitą sūnų, Amun-heršof-šef, Rameses III pats pristato Anubiui, Požemio dievui Šakalui, prašydamas jam iškilios ir smagios vietos Vakarų — Anapus laukuose.

Niekur nematau mirties skausmo ar baimės. Atrodo, kad mirtis — tik iliuzija. Mumija ir kapas su manta užtikrino saugų perėjimą iš trapaus rytinio Nilo šono į amžinus Vakarus.

HATŠEPSUT — MOTERIS FARAONĖ

Tarp Karalienių slėnio ir Karalių slėnio yra daug Imperijos laikotarpio architektūros šedevrų. Vienas jų — faraonės Hatšepsut Mirusiųjų šventovė, arba Deir el Bahri. Jos architektūra yra vienui viena visame Egipte.

Dalis jos įterpta į dykumos pakriaušę, ji turi tris milžiniškas, viena už kitą aukštesnes, terasas, arba pako-

pas, kurias centre jungia rampos su laiptais. Pirmoji pakopa buvo skirta liaudžiai, antroji — didikam, o trečioji — kunigam, faraonei Hatšepsut ir dievam. Trečiosios terasos gale, iš dalies pakriaušėje, yra šventasis kambarys ir dvi šoninės halės: Punto halė kairėj ir Gimimo — dešinėj. Punto halės reljefai ir freskos vaizdžiai pasakoja apie faraonės kelionę į smilkalų ir kvepalų šalį Puntą (Somaliją?), o Gimimo — Hatšepsut gimimą dieve-faraone. Stoginės dievui Anubiui ir dievei Hathor šliejasi prie halių. Anubis, Požemio dievas Šakalas, buvo ir balzamavimo bei mumijos saugotojas.

Hatšepsut Egipto istorijoje yra reta moteris faraonė. Paprastai jo soste sėdėdavo vyrai. Daug karalienių, pavyzdžiui, gražuolė Nefertiti, išgarsėjo dėl to, kad buvo faraonų žmonos. Hatšepsut savo valdžią pradėjo, tapdama posūnio Tutmosis III regente. Valdyti jai labai patiko. Nelaukdama, kol Tutmosis III bus savarankiškas, ji visą valdžią perėmė į savo rankas. Savo moteriškumą slėpė ir viešumoje elgėsi lyg būtų buvusi vyras. Net ir apeiginę barzdą ėmė nešioti. Iš faraono titulų vieno vengė — nenorėjo būti vadinama Galinguoju jaučiu...

Ši nuostabi, ne visai išsilaisvinusi moteris, norėdama save ir savo vardą deramai įamžinti, pastatė Deir el Bahri šventovę. Norėdama įteisinti savo faraonystės dievišką kilmę, Gimimo halėj pavaizdavo save "naujai gimusia". Tik jai mirus (po 20 metų faraono soste!), Tutmosis III bandė su oblium iškaišti savo pamotės atminimą iš jos šventovės sienų. Tuo jis Hatšepsut padarė dar įdomesnę.

Hatšepsut mane nuolat stebino. Aišku, ji nebuvo pėsčia. Vien dėl to, kad ji Tutmosis III po savo letena išlaikė 20 metų. Mat, jis pats nebuvo koks mėmelis, priešingai — tapo Egipto Aleksandru Didžiuoju, Imperijos kūrėju. Net "faraono" vardas iki jo laikų reiškė tik "Didįjį namą" —

kaip kaiserį, carą. Su Tutmosis III-ju faraonas ėmė reikšti valdovo asmenį.

KARALIŲ SLĖNY

Važiuojam vingiuotu Karalių slėnio keliuku. Prieš tūkstančius metų juo iškiliai žygiuodavo faraonų laidotuvių procesijos.

Saulė labai karšta. Oras sausas. Slėnyje nematai jokio medelio ar žolės. Tik kur ne kur sudžiūvusios usnys, pūstelėjus paklydėliui dykumos vėjukui, persirita per keliuką. Rodos, gali išgirsti šioj sausoj tyloj procesijos muziką, vežimo su mumija ratus ir mantos nešikų žingsnius. Pats slėnis — vieta be vilties. Ne veltui jį arabai vadina Mirties slėniu.

Imperijos laikotarpio faraonai liovėsi statę piramides savo pomirtiniam gyvenimui, nes jos jau buvo tapusios plėšikų aukomis. Dykumos pakriaušė vakariniame Nilo šone prie Luxor atrodė lyg piramidžių virtinė. Be to, atokiau nuo gyvenviečių ir saugesnė vieta. Ir statyti nieko nereikėjo. Užteko urvą su kambarių labirintu išrausti. Palaidojus, urvo angą galima užmūryti ir užslėpti.

Karalių slėnyje surasta net 64 faraonų kapai. Tačiau aplankyti jų yra įmanoma tik 17. Man teko skaitytis su laiku ir pasirinkti tris: Seti I, Rameses VI ir Tutankhamun.

SETI I

Seti I kapas yra iškiliausias. Reljefai ir freskos 100 metrų gilumo urve lyg vakar sukurti. Mumijos kambarys tuščias, — Seti I Anapus namai buvo išplėšti. Archeologai jo mumiją atrado paslėptą netolimoj Hatšepsut Mirusiųjų šventovėje. Prieš keletą dienų aplankiau Seti I mumiją Kairo muziejaus mumijų kambaryje, o jo alebastrinį sarkofagą prieš keletą metų liečiau Londono British Museum salėje.

Negaliu atitraukti akių nuo Seti I mumijos kambario lubų: mėlynos ir žvaigždėmis išpuoštos. Tolimoj šiaurėj palinkę Grigo ratai su Šiaurės žvaigžde mane nukelia į rudens naktį Žemaitijoje. Senovės egiptiečiui toji Šiaurės žvaigždė su kaimynėmis buvo palaiminga vieta.

RAMESES VI

Rameses VI kapo sienos yra Mirusiųjų knyga. Hieroglifais ir piktogramomis aprašoma jo kelionė iš šiapus, gyvenimo rytiniame Nilo šone, laiveliu į Anapus, gyvenimą dievų tarpe vakariniame Nilo šone. Pats Rameses VI stovi prieš Ozirį ir skaičiuoja savo gerus darbus, kurie jam duoda teisę būti dievu tarp dievų. O gerų darbų sąrašas ilgokas, — jame bent 64 klausimai su faraono atsakymu: "Taip, aš tai padariau!" Šis sąrašas iš dalies man primena Dešimt Dievo Įsakymų ir Kristaus Teismo aprašymą *Evangelijoj pagal Matą*. Taigi, be visuotinės Dievo nuojautos, žmoguje galima atpažinti ir visuotinę — "Daryk gera ir venk blogo" nuojautą.

Sarkofago kambaryje lubos palieka neišdildomą įspūdį: senovės egiptiečių visatos, arba kosminė, samprata. Pagal ją, dangaus skliautas — dievė moteris Nut kojomis stovi ant Saulėtekio ribos, jos palinkęs liemuo yra pats dangus, o rankomis ji liečia Vakarų akiratį. Tarp Nut kojų ir rankų ramiai tyso dievas vyras Geb. O tarp išlenkta nugara Nut ir ramaus Geb stovi dievas Šu, — oras, kuris ir sujungia, ir atskiria dangaus skliautą nuo žemės. Žemė — vyras, o dangus — moteris! Neįprasta. Norisi purtyti galvą ir krapštyti pakaušį. Šalimais ir kitas visatos įvaizdis — dangaus skliautas čia yra kosminė karvė...

VAGYS KARALIŲ SLĖNY

Abu faraonų kapai, Seti I ir Rameses VI, rodo randus, kuriuos paliko amžių laikotarpyje šmaikštūs vagys.

Egiptą daug kas apiplėšė. Nūdien yra daugiau obeliskų Romoje, negu pačiame Egipte.

Andre Thevet, Kotrynos de Medici kapelionas, jau XVI a. giriasi įlindęs į Sakkara mastabas, ieškodamas mirusių egiptiečių. Mat, mumija buvo tapusi ieškomu vaistu Europos vaistinėse. Senieji kapai buvo apvagiami norint parūpinti mumijų miltelių. Patys egiptiečiai, pritrūkę mumijų, sutrindavo net mumijų medinius karstus į miltelius. Mumijos tapo brangia preke, o dievai faraonai — balzamu nuo visų ligų. Mano gidas Petras ima net balsą kelti. Tik pamanykit, sako, Škotijoje XVII a. svaras mumijų miltelių kainavo net aštuonis šilingus! Vienas sukčius bent 600 svarų iš Egipto išvežė!

Žodis *mumija* yra arabiškas: *mumiyah* — bitumas, arba dervos pavidalo medžiaga iš angliavandenilių. Artimųjų Rytų gyventojai bitumą naudoja gydyti žaizdom. Garsusis persų gydytojas Avicenna (XI a.) mumijų milteliais gydė bet kokią ligą: paralyžių, epilepsiją, vėmimo priepuolius, žaizdas skilvyje, sutrenkimus, širdies priepuolius... Namo grįžęs, girdėjau, kad ir dabar New Yorke galima pirkti tikrų mumijos miltelių. Kaina — $40.

GIMSTA EGIPTOLOGIJA

Napoleonas Bonaparte 1798 metais bandė pamokyti anglus, užkariaudamas Egiptą. Neklysiu sakydamas, kad šis prancūzų karo žygis buvo ir egiptologijos, Egipto studijų, pradžia. Su armija ir laivynu Napoleonas pasiėmė ir mokslo vyrų — 100 su viršum įvairių sričių žymūnų. Jų uždavinys — suprasti Egiptą ir apšviesti Europą. Įdomu, kad Napoleono karininkai juos vadino "asilais"...

Gudrusis gidas Petras man papasakojo apie vieną iš Napoleono "asilų", Vivant Denon vardu. Sako, jis niekur neatsiliko nuo fronto linijos ir, sekdamas kareivius, buvo pirmasis iš "asilų", kurie pasiekė Nilo kilpą su Luxor.

Čia senuko Petro akys sublizgėjo pasididžiavimu ir ašaromis: "Kareiviai, pamatę Luxor šventoves, be įsakymo išsilygiavo ir ginklu jas pagerbė, būgnininkams palydint muzika".

Su prancūzų atėjimu prasidėjo didžioji Egipto senienų vagystė. Jiems Egiptą palikus, paša Mohamed Ali, norėdamas kraštą sumoderninti, pasikvietė italus, anglus, vokiečius. Jie tempė į savo kraštus visa, ką galėjo pajudinti.

Egipte daug kur užtinki Auguste Mariette vardą. Tai pirmasis Egipto senienų ir gražmenų saugotojas. Jo dėka senienų vagis ir kapų plėšikus imta tramdyti. Mariette ėmė rūpintis ir muziejaus steigimu.

Mūsų amžiuje prie egiptologijos prisidėjo ir amerikiečiai. Chicagos universiteto profesoriaus James H. Breasted vardas yra visur minimas su pagarba. Amerikiečių archeologinės ekspedicijos praturtino New Yorko ir Bostono muziejus.

PAS TUTANKHAMUN

Kapų plėšikai, turistai ir archeologai per tūkstančius metų rausėsi po faraonų kapus. Atrodo, kad jau visa išknista. O vis dėlto vienas kapas Karalių slėny liko beveik nepaliestas. Tai New Yorko svečio Tutankhamun kapas. Jį atrado archeologas Howard Carter 1922 metais.

Tut — Tutankhamun — vardą dabar žino net vaikai. Savo gyvenime jis nebuvo toks iškilus ir žinomas. Faraonu tapo, būdamas dešimties metų amžiaus (1361 m. pr. Kr.), vedė dvylikinę mergaitę, o mirė vos 19 metų sulaukęs. Beje, jo tėvai buvo kur kas iškilesni: Akhenaton, "monoteizmo" kūrėjas, ir Nefertiti, gražuolė jo žmona. Tutankhamun išgarsėjo savo kapu ir kapo turtais. Archeologas H. Carter pašventė beveik aštuonerius metus, kol

juos visus — apie 2000 daiktų! — nudulkino ir aprašė. Tačiau pats kapas — vienas mažiausių Karalių slėnyje.

Howard Carter vis dėlto nebuvo pirmasis ir šiame kape. Atrodo, kad netrukus po Tutankhamun laidotuvių jį aplankė plėšikai. Kapo prieškambaris rastas sujauktame stovyje ir apytuštis, o faraono biustas be gražmenų.

Tutankhamun mumiją paslėpdami amžiam kape, kunigai ją aprūpino visu, kas tik Anapus atbudusiam faraonui būtų pravartu. Rūmų baldai, šimtai pintinių vaisių, plunksninės vėduoklės, tarnų statulos... Faraono valdžios simboliai, apeiginiai peiliai ir nuostabus kardas, du vežimai karo žygiui ir net sulankstoma lovelė. Ir net žaislų... Dievai, gyvulių ir žmonių forma, ne tik saugo, bet ir bendrauja su mirusiu dievu-faraonu Anapus karalystėje: Hathor—paauksuota karvės galva su saulės skrituliu tarpragėj; Anubis — juodais, pasidabruotais nagais ant letenų; Sekhmet — medinė liūtė. Keturios dievės saugo išbalzamuotas faraono kūno dalis: Serket, auksinė dievė su skorpionu ant galvos, rankomis gaubia spintelę su viduriais; Izidė — kepenis; Nephthys — plaučius; Neith — pilvą. Dvi paties Tutankhamun statulos stovi prie mumijos kambario durų. Vidutinio vyro ūgio. Įrašai sako, kad jaunutis faraonas buvo "geras dievas, kuriuo mes didžiuojamės, ir viešpats, kuriuo mes giriamės".

Didžiausias Tutankhamun kapo turtas — pati mumija, įdėta į masyvų sarkofagą. Balzamuotas faraono kūnas buvo rakinte įrakintas, lyg kiniečių dėžėj, gausybėje karstų: keturios paauksuotos medinės dėžės, po to akmeninis sarkofagas su reljefais ant sienų, pagaliau trys karstai, kurių arčiausias prie mumijos gryno aukso (vienos tonos!). Šie trys karstai, lyg rūbas, turi faraono kūno formą. Be to, kiekvienas turi faraono veido ir karūnos piešinį. Karūnos priekyje — vanagas ir kobra, Aukštojo ir Žemojo Egipto simboliai. Paskutiniame karste veidą den-

gia gryno aukso maskė. Žiūrėti į jį — žiūrėti į paties faraono veidą. Maskės bruožai atitinka mumijos veido bruožus.

Tutankhamun mirties maskės jo kape dabar nėra. Ji šiuo metu New Yorke. Man ją teko matyti prieš 20 metų Kairo muziejuje ir vėliau, jo didybei Tutankhamun lankant Londoną.

EGIPTO RELIGIJA: ANAPUS ŽEMĖLAPIS

Karalių slėnis! Karalienių slėnis! Grožio vieta? Mirties slėnis? Kokia buvo egiptiečių mirties samprata? Jaučiuosi lyg kadaise pirmoj geografijos pamokoj. Egipto religija turėjo iškilų Anapus žemėlapį. Būdamas krikščionis, stebiuosi egiptiečių nemirtingumo nuojauta. Tačiau jų Anapus geografija — iliuzija.

ATGAL Į GYVENIMĄ ŠIAPUS

Tadros Botros, mano gidas, manęs neskubina. Matau šimtus nuostabių dalykų, kitus tūkstančius praeinu, jų net nepastebėdamas. Pastovusis ir patikimasis Nilas darė Egiptą kraštu, kuriame viešpatavo ne tik simetrija, bet ir pasitikėjimas. Pasitikėjimas saule, Nilu, gyvenimu šiapus, gyvenimu Anapus..., paremtas gamta, žmogaus nagingumu ir savimone — "Kur du stos, visados daugiau padarys"...

Viešbutin grįžtu motorlaiviu. Motoro dūzgimas lyg ne vietoj. Ir popiečio vėjukui nėra progos pasismaginėti burėse, bet tenka lankstytis ir šnarėti panilės nendrėse.

LUXOR ŠVENTOVĖSE

Atrodo, faraonų kapų dydis ir svarba Egipto istorijoj sumažėjo. Pajunti didžiulį skirtumą tarp Cheops piramidės ir Seti I kapo Karalių slėnyje. Šventovės dievam augo iškiliu didumu ir svarba. Dvi jų mane vilioja: viena pačiame Luxor mieste, o kita šiek tiek atokiau (3 km). Jų

Du egiptiečiai: nūdienis koptas ir Rameses II.

Dalis Luxor šventovės kolonų.

Karnak šventovės likučiai.

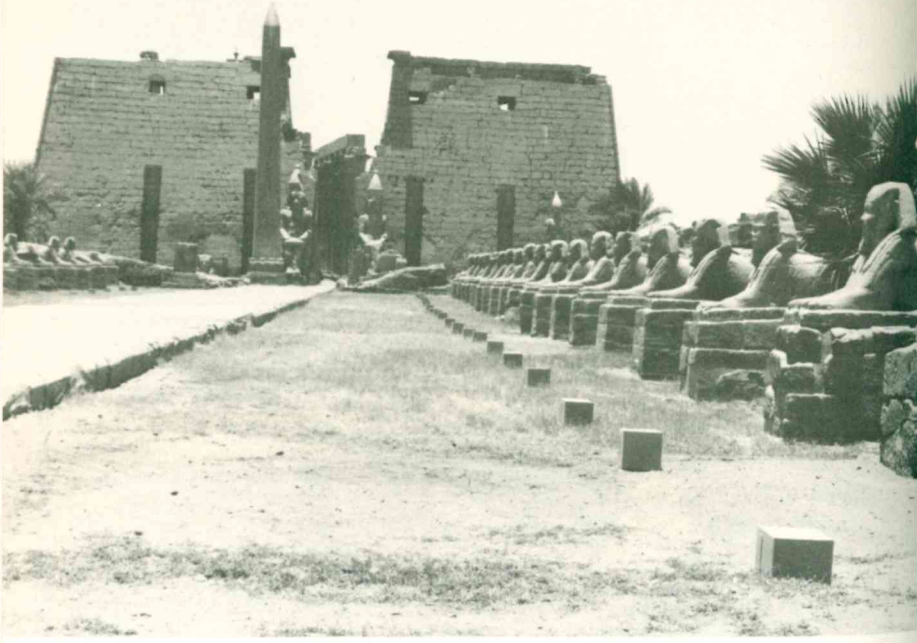

Į Luxor šventovę vedanti sfinksų alėja.

Faraonų kapų slėnis: karalienės Hatšepsut šventovė.

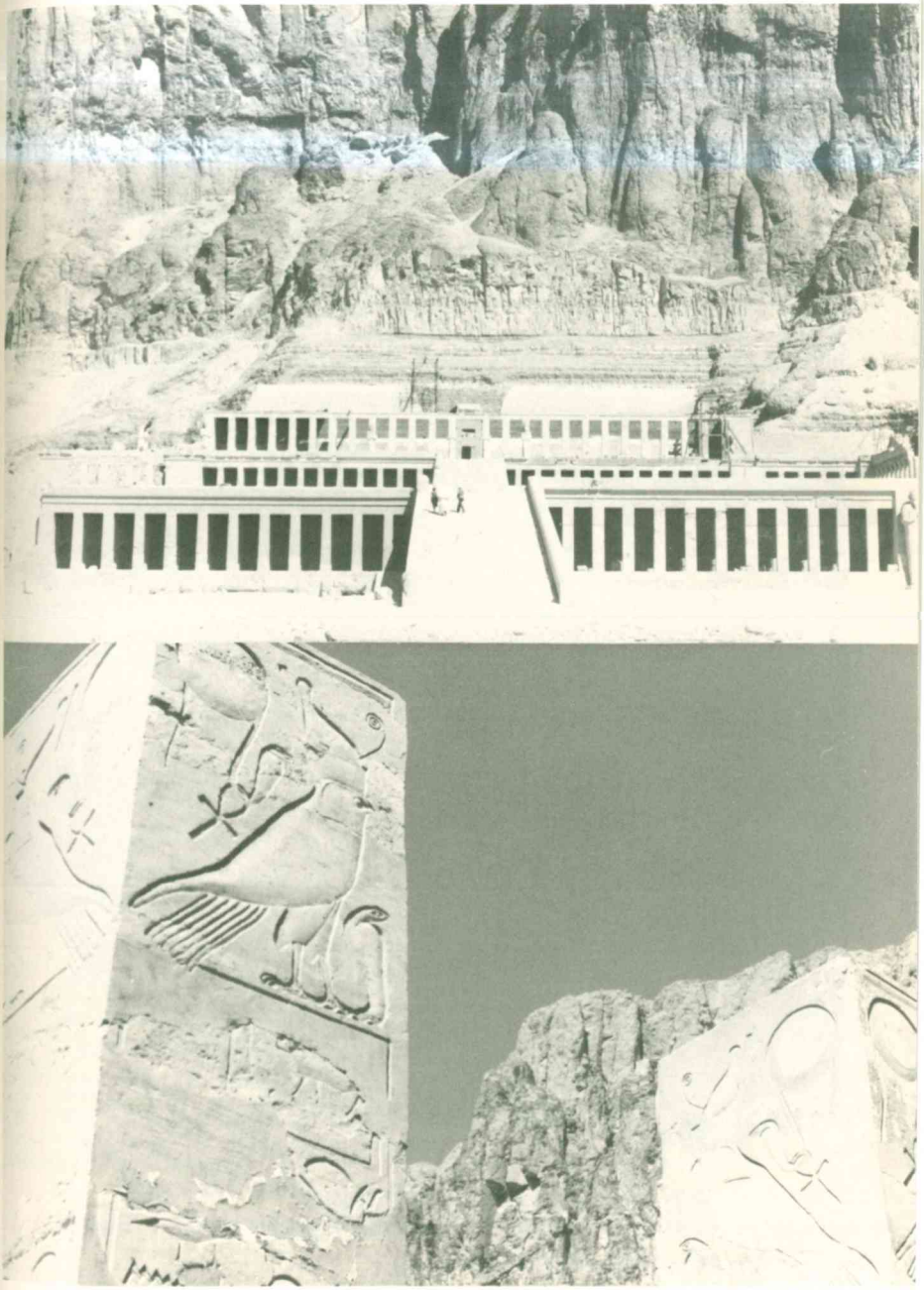

Hatšepsut kilmės aiškinimas hieroglifais.

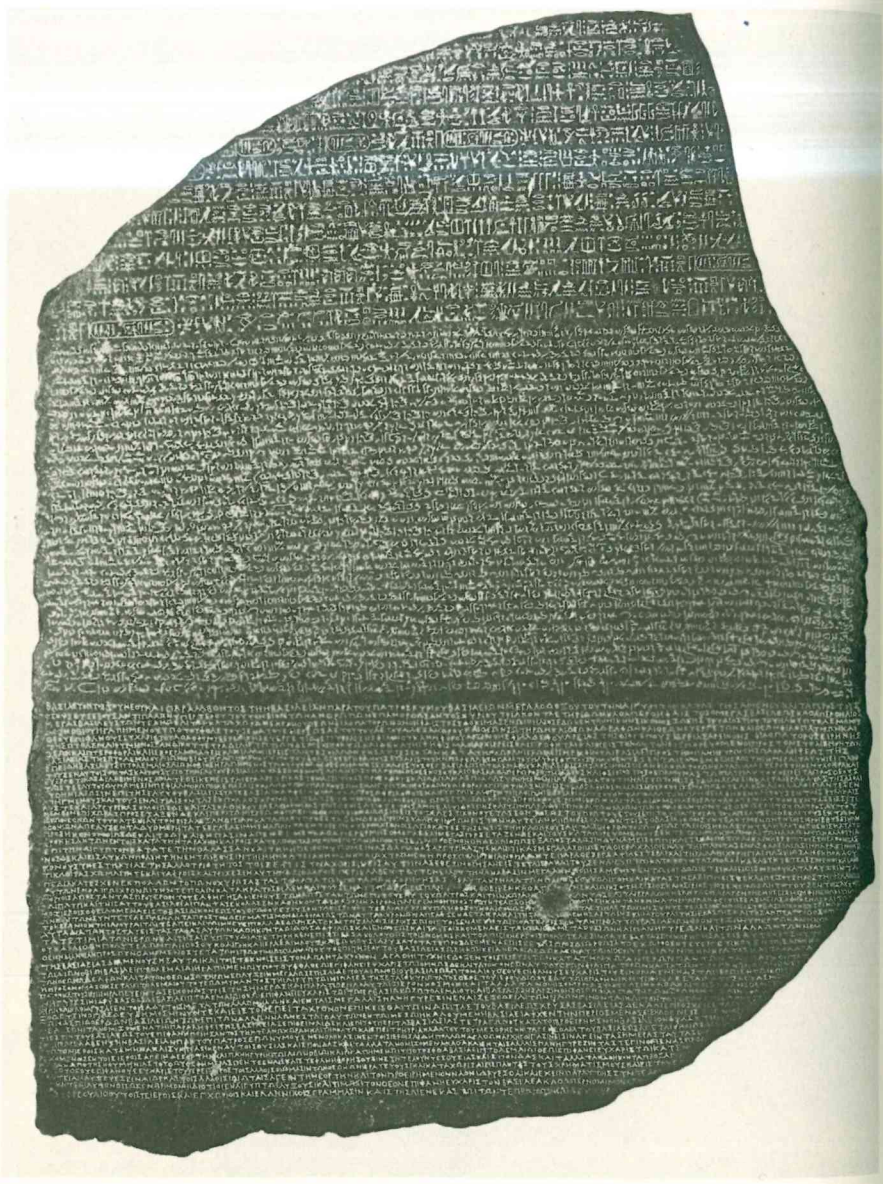

Rosetta akmens dalis laikoma Britų muziejuje Londone.
Viršuje egiptietiškas įrašas hieroglifais ir demotine rašysena,
o apačioje tas pats įrašas graikų kalba.

statytojai faraonai, tiesa, žėrėjo didybe ir buvo pačioje žmogaus galios viršūnėje, tačiau jie niekuo neužtemdė dievų žėresio Egipte.

AMUN-RE: TAUTOS ŠVENTOVĖ

Amun-Re šventovė yra Luxor miesto dalyje, kurią prancūzai pavadino Karnak. Užtat ir pati šventovė dažnai ženklinama Karnak vardu. Važiuoju į ją vienkinkiu, arklio traukiamu vežimu palei Nilą, šiaurės link. Patys arabai nemoka skubėti, tačiau arklio skubinti negaili. Jau prietema. Kairėje vėsuma alsuojąs Nilas, o dešinėj miesto gatvelės su šviesomis ir garsais. Važiuoju šventyklon vakare, nes noriu pabuvoti Šviesos ir Aidų spektaklyje.

Savo architektūrine sąranga Egipto šventovės primena Nilo slėnio peizažą. Pailgos, su keletu kolonomis įrėmintų šventkiemių. Kiemai tuojau pat krinta į akis. Jie, lyg ištroškusios dykumos aptvarai, pasiruošę priimti dievų didybę ir galią, tapdami jų telkiniais.

Amun-Re šventovėje galima atpažinti bent dvidešimt architektūrinių amžių. Kukli pradžia XX a. prieš Kristų, statyba sužydi Imperijos laikotarpyje, ir kukli pabaiga Ptolomėjų laikais.

Šviesos ir Aidų spektaklis prasideda šventovės prieškiemy. Spalvingos šviesos sukuria aidam foną. Klausaisi faraonų įrašų, kuriuos meniškai skaito spektaklio rengėjai.

"Štai, — sako Amenophis III, — mano širdis didžiuojasi. Pastačiau šį nuostabų paminklą. Taip dar nėra niekada buvę. Pastačiau paminklą savo tėvui Amun-Re..., amžiną pilį iš balto kalkakmenio, auksu išpuoštom sienom, sidabru išklotom grindim. Panaši ji į dangaus skliautą, kuriame keliauja Amun-Re. Jo ežeras yra sklidinas didžiojo Nilo, žuvų ir paukščių viešpaties..."

Spektaklis juda iš šventkiemio į šventkiemį, iš laikotarpio į laikotarpį. Keičiasi šviesos, keičiasi aidai. Girdi

Hatšepsut, Seti I, Rameses II, Tutankhamun... Stovi Kolonų salės kolonų miške — jų dar tebestovi 134! Pusantro metro storio, pilnos hieroglifų ir piktogramų...

Tik apie vidurnaktį grįžtu viešbutin.

LUXORO ŠVENTOVĖ

Gaidžiai ir muezinai aušrą sveikina skirtingai. Tačiau abeji miegoti neleidžia. Nilas šį rytą be garbanų. Tykus, lyg mūsų Nemunas. Vakar jo garbanos net žilti buvo ėmusios. Penktadienis. Gatvėse anų vienkinkių vežimų mažiau. Apie septintą ryto Luxor jau dūzgia ritmu, kuris nutils tik apie vidurnaktį.

Į Luxor šventovę einu pėsčiom. Ji pačiame miesto centre. Amenophis III šią šventovę pašventė dievų trejetukui: Amun, Mut ir Chons. O jo sūnus Akhenaton, garsusis faraonas heretikas, ne tik sunaikino šių dievų statulas, bet ir Egipto sostinę iš čia perkėlė į naujai pastatytą Tell el-Amarna (415 km į šiaurę).

Akhenaton ėmė garbinti tik vieną dievą — Saulę. Saulė, tiesa, Egipte buvo nuolat garbinama, tačiau drauge su kitomis gamtos apraiškomis. Akhenaton ir Amun vardą Atono vardu pakeitė, ir pats Amenophis IV pasivadino Akhenaton — Atono atspindžiu. Kai kada Akhenaton religija vadinama monoteizmu, arba vieno Dievo garbinimu. Tačiau tai buvo tik tariamas monoteizmas. Apskritai, monoteizmas yra garbinimas vieno Dievo —gamtos Kūrėjo, o ne gamtos. Akhenaton garbino saulės skritulį, arba egiptiečiui įspūdingiausią gamtos apraišką.

Tutankhamun, atskalūno faraono įpėdinis, Tell el-Amarna sugriovė ir atstatė Amun dievų garbinimą. Luxor šventovėj jis pastatė didžiulę kolonų salę, išpuoštą įrašais, kurie įamžina jo atminimą. Ir Rameses II čia daug statė. Šeši "milžinai" Rameses II sėdi šventovės priekyje, o du obeliskai gyrė jį ir jo žygius. Vienas jų nūdien yra Place

de la Concorde, Paryžiuje. Ir krikščionys dalį Luxor šventovės buvo perdirbę į Dievo garbinimo namus. Tai liudija freskos su scenomis iš evangelijų. O musulmonai ir dabar turi mečetę, Abū Haggag vardu, didžiajame šventovės šventkiemyje.

Apeiginį kelią į Luxor šventovę puošia sfinksai su avino galva. Amun-Re yra *sulietas* dievas: Amun — vėjas ir Re — Saulė. Sfinksas yra sulietas įvaizdis. Paprastai sfinksas Egipte yra liūtas su žmogaus galva. Luxor sfinksas turi avino galvą. Avinas senovės egiptiečiui buvo apvaisinimo, arba našumo, simbolis. Be to, jis primena ir jėgą. Faraonui einant į karo žygį, viena iš jo divizijų nešiojo avino ženklą.

Kadaise būta 124 sfinksų su avino galva, puošiančių šį apeiginį kelią. Dabar tik 40 tebesaugo Amun-Re, "mokytoją, visų dalykų kūrėją". Amun-Re pagal Egipto mitologiją apvaldė sau paklusnias gamtos apraiškas. Šventovės, kurias egiptietis jam pastatė, žėri Dievo nuojauta vėjuje (Amun) ir saulėje (Re).

SUDIEV EGIPTUI

Ruošiuos kelionei į Amman, Jordanijoj. Truputį baiminuosi. Mat, reikia grįžti į Kairą egiptiečių skridimo linija. O ji, atrodo, yra Inš'Allah (jei Alachui patiks!) skridimo linija. Be to, ir Kairo orauostis verčia baimintis. Ten reikės persėsti į Jordanijos skridimo linijos lėktuvą.

Iš viešbučio verandos stebiu Saulėlydžio kraštą anapus Nilo. Upė čia liemeninga — apie vieną kilometrą pločio. Egiptas — Nilo dovana! Rytų šone gyvenama tik trumpai, o vakarų — amžinai.

Pietų metu viešbučio valgomajame turi smalsų svečią — žiurkutę. Įkyri ji nebuvo. Tik pasižiūrėjo, apsilaižė ir nušmirinėjo į kitą valgomojo pusę. Matyt, ten yra jos urvas.

Luxor mieste yra daug krikščionių: koptų ir katalikų. Katalikus aptarnauja italai pranciškonai. Parapijukė maža, bet judri. Bažnyčios prieangyje pamaldų tvarkaraštis. Vienas jų pageltęs, išblukęs — lenkų kalba. Iš 1972 metų! Lenkiškai mokąs pranciškonas kviečia sovietų kareivius Velykų pamaldom.

Misr Air — Egypt Air skridimo agentūroje susipažinau su Yousef Abdel, katalikų tarnautoju. Jo kviečiamas, užeinu į jo namus išgerti puoduko arbatos. Mat, sunku atsispirti prieš egiptiečio gerumą ir mano paties smalsumą. Yousef Abdel gyvena kartu su tėvais, trimis sesutėmis, kurių dvi ištekėjusios, ir motinos tėvais. Aplinka kukli, bet kupina širdžių gerumo. Pavaišina kakavos puoduku.

GRĮŽIMAS Į KAIRĄ

Grįžimas į Kairą virš Nilo slėnio yra net įdomesnis, negu skridimas pirmusyk į Aswan. Jau daug kas pažįstama. Be to, ir į Egiptą jau įsiklausyta. Šimtai dalykų matyta, o pro tūkstančius praeita prabėgomis.

Egiptas — pirmoji tauta žmonijos istorijoje! Ar egiptietis žinojo, kas yra gyvenimas, kas yra žmogus, kas yra Dievas? Paminklai atspindi jo gyvenimo, žmogaus savipratos ir Dievo nuojautą. Nuostabus supratimo krislas nežinios vandenyne. Ar mes žinom, kas yra elektra? Ja naudojamės, žinom jos apraiškas, net ją pagaminam, bet kas ji, vis dar nežinom.

"KAIRO AEROUOSTAS. IŠVYKO..."

Sėdžiu Kairo orauosčio laukimo salėje. Laukiu Alia, Jordanijos lėktuvų linijos, skridimo į Amman, Jordanijos sostinę. Esu tarpdury tarp dviejų kraštų. Braukiu prakaitą. Jo daug. Ir šiltas jis. Sunkiausia buvo prisigrūsti prie Alia kontoros langelio — keleivių daug. Muitinė tik paklausė, ar nesivežu ginklų ir narkotikų, o pasų kontrolės

valdininkas, net akių nepakėlęs, pavargusia ranka uždėjo pase antspaudą: "Kairo orauostis. Išvyko — Birželio 9, 1978".

Laukimo salėje gaivu. Vėsinama. Ir baras turtingas gėrimų ir užkandos. Kainos niekuo nesiskiria nuo Romos, Londono, New Yorko kainų.

Egipte nutūpiau saulei leidžiantis, o išvykstu popiet. Atvykdamas patekau į orauosčio šutrą, išvykstant gaivina vėsuma laukimo salėje. Negudru dieną girti, vakarui neatėjus, nei svetimą kraštą aprašyti kelionės pradžioje. Egipte pabuvojus, pajunti pagarbą egiptiečiui — 5500 metų Tautos kūrėjui.

Nežinia, kiek reikės laukti. Mat, Kaire tarptautiniai skridimai, nenorėdami savo keleivių laukti, tikslaus išskridimo laiko iš anksto nepraneša. Žinai, kad tą ir tą valandą turi prisistatyti orauosčio bilietų kontoroje.

HIEROGLIFAI — ŠVENTIEJI RAIŽINIAI

Pamačius Egipto senienas, mane masina pačio egiptiečio savimonė ir išraiška. Iš viso du dalykai liudija, kad žmogus arba tauta nebėra vaikas: *matematika* — atsaji priemonė aplinkai suprasti, ir *raštas* — įvaizdžiai, arba simboliai, savimonei išreikšti.

Egiptietis bene bus buvęs pirmasis žmogus žemėje, ėmęsis kurti ir matematiką, ir raštą. Rasdamas atsają priemonę aplinkai suprasti matematikoje, jis matavo panilės laukus, iš anksto apskaičiavo jų derlių ir pajėgė aprūpinti maistu savo kraštą. Stebėdamas dangaus skliautą, jis įsidėmėjo tikslius žvaigždžių ir žvaigždynų kelius. Domėdamasis savo kūno anatomija, jis išmoko gydytis nuo ligų ir žaizdų. Svarbiausia gi: egiptietis sukūrė raštą — įvaizdžius minčiai išreikšti.

Raštas įamžina patirtį. Egiptiečio raštai, hieroglifai, padaro ir mums jo senovę suprantamą; hieroglifai — ke-

lias į egiptiečio savimonę ir atmintį, nuostabią Nilo upės civilizaciją.

Žmogus ėmė raštu save ir savo aplinką reikšti ir Mesopotamijoje. Tai buvo irgi ketvirtajam tūkstantmečiui prieš Kristų besibaigiant. Kuris iš kurio mokėsi? Sunku pasakyti. Abu — mesopotamietis ir egiptietis — ėmė rašyti figūriniais įvaizdžiais, arba simboliais. Mesopotamietis, ilgai nedelsdamas, savo figūrinius įvaizdžius pakeitė į kylio išvaizdos brūkšnius — *kyliaraštį* (iš lotynų kalbos žodžio *cuneus* — kylys). O egiptietis neskubėjo. Sykį pradėjęs rašyti figūriniais braižiniais — hieroglifais, jis jų neatsisakė.

Nuo pat pradžios, maždaug I dinastijos metu (3100-2890 m. pr. Kr.), iki 394 m. po Kr. — paskutinio mums žinomo hieroglifinio rašto Izidės šventovėje Philae saloje prie Aswan, egiptiečio raštas ir liko ideogramų (ženklų, kurie išreiškia sąvokas) ir fonogramų (ženklų, kurie išreiškia garsus) junginys. Vardas *hieroglifai* yra graikiškas ir reiškia *šventieji raižiniai*. Mat, graikai buvo pirmieji turistai Egipte. Jie ir egiptiečio raštą savaip pavadino.

Pradžioje kiekvienas hieroglifas išreiškė visą žodį, arba sąvoką. Ilgainiui, hieroglifiniam raštui tobulėjant, daugumą figūrinių įvaizdžių imta naudoti garsam išreikšti. Jų pagalba buvo išreiškiami žodžiai, kurie neturėjo nieko bendra su figūriniais įvaizdžiais. Egiptietis išskyrė 24 hieroglifus, kuriais išreiškė 24 priebalses. Tačiau balsių jis rašyti nemokėjo. Balses reikėjo *mokėti* įdėti įgūdžio dėka. Užtat egiptietis alfabeto nesusikūrė.

Hieroglifinis raštas buvo patogus ir iškilus raižiniam ant akmens. Tačiau ėmus naudoti papirusą ir medžio lentas, reikėjo ir naujos rašysenos. Išsivystė dvi formos: hieratinė, arba kunigų, ir demotinė, arba liaudies. Kunigiškoji rašysena savo senumu kone lenktyniauja su hierogli-

fine. Ji tėra tik jos suprastinta forma — parankesnė greitam rašymui nendriniu plunksnakočiu ant papiruso ir šepetuku ant medžio lentos. Kunigiškos rašysenos vardas klaidinantis, nes ji buvo naudojama ir buities poreikiams. Liaudiška rašysena yra vėlesnis greitraščio padarinys. Ja naudotasi vėlesniais laikais, pradedant VII a., sąskaitose ir dokumentuose. Panašiai, kaip ir hieratinė, demotinė rašysena yra paranki rašyti ant papiruso.

Šventyklų, kapų ir paminklų hieroglifai išsaugojo egiptiečio atminimą — savimonę ir išraišką. Istoriniai dokumentai, biografijos, užkeikimai ir maldos mane prašnekino Nilo slėnyje. Tačiau čia terandi tik egiptiečio atminimo — savimonės ir išraiškos santrumpas. Norint su senovės egiptiečiu deramai pasišnekėti, reikia skaityti jo raštiją, kuri mus pasiekė papirusuose. Papirusas yra iš papiruso nendrių suspaustas senovės popierius. Jis nesubiro į dulkes, nes jį išsaugojo Egipto smėlis ir sausas klimatas. Egiptietis rašė ant papiruso šepetėliu arba nendriniu plunksnakočiu, pamirkydamas jį iš suodžių darytame rašale.

AKMUO KALBA: ROSETTA AKMENS ŠUKĖ

Kone penkiolika šimtmečių buvo stebimasi Egipto hieroglifais, jų nesuprantant. IV a. po Kristaus kunigija, paskutinė karta rašiusi ir skaičiusi hieroglifus, ne tik nusinešė į kapus jų paslaptį, bet ir paliko įsitikinmą, kad hieroglifai — mįslingi apeiginiai ženklai. Tik 1822 m. prancūzas Jean Francois Champollion, iškilus kalbų žinovas, dramatiškai atskleidė, kad tupį paukščiai, spoksą veidai, susiraičiusios gyvatės ant akmeninių sienų Egipte neturi nieko bendro su gyvuliais, žmonių veidais ir gyvatėmis, bet yra žodžiai ir sakiniai. Jo dėka imta suprasti, kad būta egiptiečių kalbos, kurią pažinus, galima prasiveržti į nuostabos sklidiną Egipto atminimą.

Svarbiausias raktas hieroglifų mįslei įspėti buvo amžių nunešiota juodo bazalto akmens šukė, kurią prancūzų kareiviai užtiko, kasdami apkasus prie Rašid, arba Rosetta, miestelio, vakarinėj Nilo deltos pašonėj, Napoleono žygio į Egiptą (1799 m.) metu. Radiniui ir buvo duotas Rosetta akmens vardas. Nesunku ant jo atpažinti įrašą dviem kalbom: graikų ir egiptiečių. Egiptiškas įrašas ir hieroglifais, ir demotine (liaudiška) rašysena. Iš graikų teksto aiškėja, kad tai nereikšminga proklamacija Ptolemėjo V garbei (iš 196 m. pr. Kr.). Tačiau egiptologai tuojau pat nujautė, kad ji gali turėti raktinę svarbą hieroglifams iššifruoti. Pirmiausia reikėjo nujausti, o po to nuojautą įgyvendinti. Rosetta akmuo buvo perskaitytas tik po 23 metų!

Jean Francois Champollion grūmėsi su Rosetta akmens mįsle 14 metų, paties akmens net nematydamas. Turėjo tik fotografijas. Raktas į iššifravimą buvo Ptolemėjo vardas graikiškajame tekste. Jis buvo atpažintas ir hieroglifinėj rašysenoj. Vardas *Ptolemaios* turi 8 figūrinius įvaizdžius. Pradžioje bandyta juos suprasti piktogramomis (sąvokų piešiniais). Champollion buvo įsitikinęs, kad liūto hieroglifas, arba raižinys, įvaizdino graikų kalbos žodį *p(t)olemos* — karas. Iš čia ir karaliaus vardas Ptolemaios, arba Karingasis. Tačiau šiuo keliu eidamas, jis pateko į aklagatvį. Grįžo atgal. Dabar ėmė vardą *Ptolemaios* skaityti fonetiškai ir perkelti Ptolemėjo vardą garsas po garso iš graikų į demotinę, iš demotinės į hieratinę rašyseną, o iš hieratinės į hieroglifus. Atkūrė garsų junginį p-t-o-l-m-y-s, arba Ptolmys.

1822 metais į Champollion rankas pateko prieš septynetą metų užtiktas Philae šventovės Aswan mieste hieroglifinis įrašas. Jis nesitvėrė iš nuostabos. Mat, šiame įraše jis rado ir kitą, jau anksčiau atpažintą, vardą: Kleopatra. Kleopatra ir Ptolmys turi tris tapačius hieroglifus, arba

garsus. Hieroglifas *T*, tiesa, buvo skirtingas abiejuose varduose. Champollion, nuojautos vedamas, darė išvadą, kad juodu turi tą patį garsą. Jam padėjo anglų kalbos F ir PH, — abu turi F garsą, būdami skirtingos išvaizdos. Turėdamas keturias raides — PTOL, likusias PtolMYS ir KlEopAtRA raides atpažino, nuojautos vedamas.

Su 12 garsų fonogramų, arba hieroglifų, Champollion pajėgė iššifruoti A-l-k-s-e-n-t-r-s — Aleksandro vardą. Ptolemėjas, Kleopatra, Aleksandras — ne egiptiški vardai. Tačiau Champollion įsitikino, kad per garsus bus galima atrakinti duris į hieroglifų paslaptį. Todėl jis ėmė rinkti įrašus su vardais iš Ptolemėjų ir romėnų laikų Egipte ir, jų padedamas, atkurti fonetinius ženklus garsams. 1822 m. rugsėjo mėn. jis iššifravo pirmuosius grynai egiptiškus Rameses ir Tutmosis vardus. Raktas į hieroglifų mįslę buvo jau jo rankose ir ėmė suktis — Jean Francois Champollion atvėrė duris į Egipto raštiją.

Nebo kalnas Jordanijoje: Mozės mirties vieta.

Šią vietą tyrinėja Tėvų pranciškonų biblinis institutas.

JORDANIJA: VIRŠ KARALIAUS VIEŠKELIO

Orauosčio autobusas mus nuveža prie lėktuvo. Jau motorai šildomi. Noriu skubėti ir būti vienu pirmųjų lėktuve, nes man rūpi vieta prie lango dešinėj pusėj. Aplink lėktuvą stoviniuoja kareiviai ir policininkai. Keleivius rikiuoja į eiles. Prieš lėktuvan lipdamas, kiekvienas keleivis turi pirštu parodyti savo lagaminą. Tik po to galima lipti į lėktuvą. Man nusišypso laimė. Mat, visą kelionės mantą nešuosi rankose. Keleiviai su keletu mantos gabalų rausiasi po lagaminų kalnus, savųjų ieškodami.

Pagaliau ir lėktuve. Sėdžiu prie lango dešinėj pusėj. Taip, kaip norėta. Man įdomu užmesti akį ant Sinajaus dykumos ir Sueco kanalo. Be to, skrisim ir virš Gošen žemės Nilo deltoje. O čia kadaise Jokūbo vaikai turėjo ganyklas savo bandom.

Lėktuvas pilnas pilnutėlis. Vakarietiškai apsirengusių keleivių beveik nėra. Vis arabiški drabužiai. Šalia sėdi du jauni arabiukai. Su galvos apdangalu — kalafiyeh ir sijonu — galabiyeh. Kerši, lyg pingvinai. Įdomus dalykas. Prieš dvidešimt metų retas arabas nemokėjo kalbėti angliškai, nūdien retas moka kalbėti angliškai.

Kylam šiaurės rytų link. Iki Amman tiesiog būtų tik apie 400 km. Tačiau Artimuosiuose Rytuose valstybių sienos siekia patį dangų. Iš Egipto į Jordaniją neskrendam per Sinajaus dykumą, bet per Vidužemio jūrą ir Kipro salą — 2000 km kelionė!

Vidužemio jūra smaginasi šelmiškais debesiukų būriais. Alia lėktuvas — Boeing 707 — bando į juos dėmesio nekreipti. Bet ima purtytis ir drebėti. Kylam aukštyn. Dešinėje dunkso Šventosios Žemės pajūris. Lyg auksinis kaspinas.

Alia, valstybinė Jordanijos lėktuvų linija, yra ištaigi ir svetinga. Patarnautojų gausu. Dauguma jų merginos. Patarnauja su atida ir šypsniu. Tik mano bendrai — arabiukai — turi vargo. Vienas jų ima arbatą saldyti su kvepiančia veidui šluostyti servetėle.

Ir lėktuvo kapitonas paslaugus. Kartkarčiais apgarsina, kur esam ir ką galim matyti. Iš kalbos sprendžiu, kad jis nėra arabas, bet anglas.

Trunkam visą valandą, kol pasiekiam Kipro valstybę saloje. Kipro sala brangi savo krikščioniška praeitimi. Paulius, Tautų Apaštalas, čia pradėjo skelbti Gerąją Naujieną.

Iš lėktuvo žiūrint, Kipras atrodo lyg emeraldas su pražilusiais šonais. Vakariniame salos gale yra Paphos miestas su Afroditės įlanka. Teko ten būti prieš keletą metų. Afroditė — meilės dievė. Pagal graikų mitą, ji gimė šiame paplūdimy. Iš jūros išbrido. Rytiniame salos gale matau kitą miestą. Tai Salamis. Ir ten Paulius pagonims

Dievo gerumą skelbė. Iš lėktuvo griuvėsiai sunkiai atpažįstami. Žiūriu į juos per telefoto linzę. Pravartu būtų turėti žiūronus! Barnabas, pirmosios Pauliaus misijinės kelionės bendras, čia gimė ir čia kape laukia prisikėlimo.

Sprausminis lėktuvas neleidžia ilgai akim ganytis po emeraldo salą Vidužemio jūroje. Sukam į rytus — Libano ir Sirijos link. Po pusvalandžio jau kabam virš Beiruto, Libano sostinės. Kairo laikraščiai šį rytą rašė, kad ten musulmonai arabai krikščionis arabus apšaudo artilerija, o sirai tai gauna iš abiejų. Atrodo, kad apačioj ramu. Sunku pasakyti, ar dūmų stulpai kyla iš fabrikų kaminų, ar iš gaisrų.

Libanas iš oro įdomus. Dvi kalnų — Libano ir Antilibano — virtinės, lyg šukos, išilgai dalina kraštą į pajūrio juostą ir žalumu spoksantį Bika'a slėnį. Libano kalnuose auga kedrai. Rytinė virtinė pietuose baigiasi Hermono kalnu (2814 m). "Dangus yra Tavo — ir žemė, sukūrei Tu žemę ir kas tik ant žemės. Tu šiaurę ir pietus sutvėrei, didžiuojas Tavim Taboras ir Hermonas" (Ps 88 /89/, 12-13). Hermonas viršūnėje puošiasi sniegu. Ne veltui vietiniai jį vadina Jebel eš-Šeikh — Šeicho kalnu. Amžinas sniegynas puošia ne tik jį, bet ir jo šiaurines atšlaites.

Libanas rytuose turi sausą kaimyną — Sirijos dykumą. Oras virš jos tyrutėlis. Debesėlio jokio. Lėktuvas nebedreba, nebevirpa. Rodos, kad tik kabam ore. Pietinis Libanas yra Fatahland — Palestinos partizanų šalis. Iš čia jie vargina Izraelį, laisvės Palestinai ieškodami.

Damaskas, Sirijos sostinė, sėdi ant rytinės Antilibano kalnų virtinės papėdės. Savo žalumu jis akis patraukia net ir iš lėktuvo. Mat, jo sodus laisto Barada upė. Tikra oazė dykumoje. Damaskas turbūt yra seniausias Žemės miestas. Jo pradžia priešistorinė. Nuo pradžios iki dabar jame gyvenama, — piliakalniu Damaskui niekuomet ne-

teko būti. Ir Abraomas jį pažino (II tūkstantmečio pradžioj); Tautų Apaštalas Paulius sutiko Viešpatį Jėzų pakeliui į jį (Apd 9). Damaske dar tebėra gatvė, vardu Tiesioji, su užeiga iš Pauliaus laikų (Apd 9,11). Akis patraukia tiesios, tiesios linijos, kurios lyg rodyklės šaute šauna į šiaurę, į rytus. Tik pietų pusėn rodanti linija sulūžta, imdama raitytis. Tai vieškeliai: į Aleppo — šiaurėje, į Palmyrą ir Iraką — rytuose. Sulūžusi rodyklė — vieškelis į Jordaniją per pajordanės ir Gileado kalnus.

Praskridę Damaską, visu kampu sukam pietų link. Jordano upės slėnis dalina Jordaniją nuo jai prieš 1967 metų karą priklausiusio Vakarinio krašto (West Bank), kurį dabar valdo Izraelis. Galilėjos jūra, nors ir yra didžiulis ežeras (24 km ilgio ir 5-11 km pločio), atrodo lyg mažutė gitara. Ne veltui Šventraštis jį Kinereto — Gitaros ežeru vadina.

Jordano vardas mums gerai pažįstamas. Katekizmas ir geografija mane supažindino su Jordano upe ir slėniu. Čia Jonas Krikštytojas Jėzų pakrikštijo (maždaug 27 m. po Kr.). Kas kita su *Jordanijos* vardu. Jordanija — hašemitų karalystė, kuri susikūrė tik po I pasaulinio karo, britam turkus iš Palestinos išgujus. Jordanija ir Izraelis yra du kraštai, kurių žemė yra šventa trim pasaulinėm religijom: žydijai, krikščionijai ir islamui. Šiame Artimųjų Rytų kampe galima pažinti geriau, negu bet kur kitur Rytuose, nuostabią Vakarų ir Rytų sampyną.

Senovėje per pajordanę ir Gileadą ėjo Karaliaus vieškelis, — nuo Mesopotamijos per Damaską, Ammaną į Aqabah įlanką. Juo žygiavo egiptiečiai, hetitai, babiloniečiai, asirai, persai, graikai, romėnai, arabai... Žygiavo armijos pulti ir gintis, slinko kupranugarių karavanai su manta ir prekėmis, judėjo tautelės, ieškodamos saugaus kampo apsigyventi. Karaliaus vieškelį ir dabar archeolo-

gai kur ne kur atpažįsta. Be abejo, tik lėtesniu lėktuvu ir žemiau skrisdami.

Amman orauostyje leidžiamės laiku. Jordaniečiai, tiesa, arabai, bet tik kalba teprimena egiptiečius. Visur švaru, tvarkinga, patrauklu. Turistų jie laukia ne tik dėl uždarbio, bet ir norėdami save kitiems parodyti. Keleivių daug ir čia: turistų, maldininkų, kareivių, pirklių. Maišaties nėra. Patarnavimas greitas ir mandagus. Net muitinėje jautiesi svečias.

Kelionėje į svetimą kraštą pirmieji įspūdžiai duoda visam buvojimui nuotaiką. Svečiu orauostyje pasijutęs, svečiu jautiesi ir kelionėje po kraštą.

Dar orauostyje susisiekiu su viešbučiu. Lygtis nereikia — neprašomi pasako kambario kainas. Jos įvairios. Rinkis pagal norą ir kišenę. Mano viešbučio vardas angliškas: Merryland. Lygtis nereikia nė su taksistu. Taksis turi kilometražą. Iš Kairo atvykus, nustembama. Gali domėtis, klausinėti: kas? kur? — bakšišo už atsakymą niekas nelaukia.

JORDANIJA — HAŠEMITŲ KARALYSTĖ

Jordanija yra bent trečdaliu didesnė už Lietuvą (97,740 kv. kilometrų). Jordano upė ir Negyvoji jūra ją skelia į dvi dalis. Rytinė Jordanija — sausi plokščiakalniai, vietomis net 750 metrų aukščio, nejučiomis tampa Arabijos dykuma. Vakarinė — dalis istorinės Palestinos, kuri mums pažįstama kaip Judėja ir Samarija. Samarijoj — šiaurėj gausu derlingų daubų, Judėja — pietuose akmeninga ir skurdesnė. Vakarinę Jordaniją Izraelis užėmė 1967 metų karo metu.

Jordanijos gyventojai — arabai: ūkininkai ir beduinai. Tačiau Vakarinės, arba istorinės, Palestinos gyventojai yra mišrios kilmės. Gyventojų turi mažiau negu Lietuva (2,500,000). Kone 90% jų — sunni (tikrieji Maho-

meto sekėjai) musulmonai. Krikščionių — apie 100,000, pusė jų maronitų ir lotynų apeigų katalikai.

Jordanijos krašto paviršius patrauklus šiurkščiu spalvingumu. Tik 10% tetinka žemės ūkiui. Turizmas yra antros svarbos įplaukų šaltinis. Pramonė dar tik bando atsistoti ant kojų. Žaliavas reikia įsivežti, o gaminių eksportui vis dar maža. Jordanija nėra turtinga, bet darbšti ir veržli.

JORDANIJA IR ŠVENTRAŠTIS

Jordanija yra labai svarbi Šventraščio tyrinėtojams. Kadaise čia buvo Ammonas, Bašanas, Edomas, Moabas— karalystės, kurios aprašomos Senojo Testamento knygose. Archeologam Jordanija — aukso kasyklos! Amman mieste yra American Schools of Oriental Research — Archeologų draugijos nuolatinis padalinys. Esu jo narys ir galiu naudotis jo paslaugia pagalba.

Kadaise garsusis Karaliaus vieškelis buvo tiltas ne tik armijom, bet ir Azijos, Europos ir Afrikos civilizacijom. Didžiulis Jordanijos turtas — senienos ir žilas amžius: bent 11,000 metų! Piramidžių, tiesa, čia nerasi, bet senovė joje nemažiau įdomi tam, kas moka klausytis.

XIV a. prieš Kristų benamiai Habiru klajokliai kūrė savo tautas ir valstybes ant nūdienės Jordanijos žemės. Habiru nebuvo gimstama, bet tampama. *Heber* reiškia *anapus*, t.y. anapus (į vakarus nuo) Eufrato upės. Tai buvo asmenys, kurie, palikdami miestišką aplinką, tapdavo benamiais klajokliais anapus (į vakarus nuo) Eufrato upės. Ir Abraomas bus buvęs vienas iš Habiru. Tik jo anapus reikia rašyti didžiąja raide: benamis klajoklis į Anapus.

XIII a. Abraomo palikuonys, eidami iš Egipto į Kanaaną, turėjo daug bėdos su jau sėsliais tapusiais Habiru. *Skaičių* knyga (22-24 sk.) pasakoja apie žynį Balaamą ir

jo kalbančią asilę. Mat, moabiečių karalius Balakas pasikvietė jį, kad prakeiktų izraeliečius. Balaamas, Ammono šalies žynys, atjojo ant asilės. Angelas jam pastojo kelią. Anot *Skaičių* knygos, "Asilė, pamačiusi stovintį angelą su ištrauktu iš makšties kalaviju, pasisuko iš kelio ir ėmė eiti dirva". Balaamas ją mušė ir privertė grįžti į kelią. Ūmai, atsiradus tarp dviejų tvorų, angelas kelią vėl užstojo. Asilė, nebegalėdama pasukti nei kairėn, nei dešinėn, sustojo ir sukniubo. Žynys ėmė daužyti ją lazda. Skaitom: "Tuomet Viešpats atvėrė asilės nasrus, ir ji ėmė kalbėti: 'Ką aš tau padariau? Kam mane muši?.. Argi aš ne tavo gyvulys, kuriuo jodinėjai iki šiai dienai? Pasakyk, ar aš tau kada nors dariau panašiai?'" Balaamas turėjo pripažinti: "Niekuomet!" "Tada Viešpats atvėrė Balaamui akis, ir jis pamatė stovintį kelyje su ištrauktu iš makšties kalaviju angelą..." Balaamas, Balako kviestas prakeikti izraeliečius, angelo liepiamas, juos palaimino.

Tai labai sodrus Šventraščio pasakojimas. Jame pilna gyvo tikėjimo ir šmaikštaus sąmojo: net asilas mato, ką Dievas daro, o tu, žmogau, neišmanai!..

Abraomo palikuonys izraeliečiai pasiekė Moabo plokščiakalnius ir pajordanės Abel-šitim tik per 40 metų, arba per vieną kartą. Tai buvo prieš 3200 metų.

Aš pasiekiau tą pačią vietovę, darydamas didelį lanką, per ketvertą valandų.

AMMAN MIESTE: GATVĖS BE ŽENKLŲ

Taksistas skubiai veža per kviečių laukus, kurie jau arti pjūties. Geltoni, sunkiomis varpomis, linguoja pavakarės vėjuke. Moabo aukštumos tinka javams. Matau ir miežius — trumpus ir retus, su ilgais ūsais, šelmiškai šnarančius. Kur ne kur atšlaitėse vijojasi vynmedžiai ir rimtai stovi gumbuoti alyvmedžiai. Vijoklinių vynmedžių

reta, bet jų gausu prie Betliejaus ir Hebrono. Paprastai jie aukštyn stiebiasi žmogaus duotu ramentu.

Amman — miestas be gatvės užrašų. Pagrindinės gatvės vingiuoja slėniuose. Daubos ir atšlaitės rodo gatvelių raizgyną. Kartu su Roma didžiuojasi septyniomis kalvomis. Miesto praeitis — spalvinga. 1921 metais čia buvo tik kaimelis, kurį emiras Abdullah, vėliau tapęs karalium, pasirinko savo palapinei. Kaimelis tapo sostine.

Amman ne visuomet buvo kaimas. Jis turi net priešistorinę senovę. Šventraštis jį vadina Rabbah — Didžiuoju, arba Rabbath-Ammon — Didžiuoju Ammon. Karalius Dovydas jį X a. sunaikino, tačiau, jo sūnui Saliamonui valdant, jis atgijo. Romėnų laikais Amman buvo vadinamas Filadelfijos vardu.

JORDANIJA — ARABIJOS ŠIRDIS

Geografiškai žiūrint, Jordanija yra arabų pasaulio centras. Turistui Jordanija — Arabijos širdis. Egiptas širdies parodyti negali, nes jame per ankšta; Tunisija per daug padrika; Libanas ir Sirija — karo stovyje. Jordaniečiai turistui rodo širdį.

Jau orauostyje pajunti nuoširdumą. Pasiekęs Merryland viešbutį, pasijutau Pažado Žemėje. Viešbutis, tiesa, paprastas. Merryland atspindi ne linksmąjį, bet paslaugųjį kraštą. Kambarys mažutis. Langas į kiemo pusę. Skersai kiemo tik kitus langus matai. Tačiau kambarys jaukus ir švarus. Be to, jame yra ir televizorius, ir šaldytuvas su gaiviu vandeniu, limonado, alaus buteliais. Ar tai galėtų būti? Tikriausiai tai miražas! Šaldytuve yra ne tik dubenėlis su ledais, bet ir J&B scotch butelis. Ant stalo kainoraštis. Jordaniečiai turistus laiko svečiais. Juos nuoširdžiai priima. Čia ne Egiptas!

Po Kairo Amman — jaukus ir vėsus. Nesi prekė. Jautiesi žmogum tarp žmonių.

Mane domina tvirtovė, kuri tūno ant Jebel Hussein, ir romėnų laikotarpio pastatai. Einu pėsčiomis. Su žemėlapiu rankose. Seku slėnio gatvę. Žmonės gatvių vardus žino iš atminties.

Tvirtovė pastatyta ant plokščiakalnio. Mane traukia ne tiek tvirtovė (ji arabų statyta), kiek pats plokščiakalnis. Čia, Šventraštis rašo, Dovydas pasiuntė savo karininką Uriją mirčiai. Tada Dovydo kariuomenė, Joabo vedama, apgulė Rabbath-Ammon. Pats Dovydas buvo Jeruzalėje.

Šventraštyje skaitau: "Pavakare Dovydas, vaikštinėdamas ant rūmų stogo, pastebėjo besimaudančią moterį. O ji buvo labai graži. Dovydas ėmė teirautis, kas ji per viena. Jam buvo pranešta, kad tai Betsabėja,... hetito Urijo žmona" (2 Sam / 2 Kar 11,2-26). Dovydas įsakė, kad Betsabėja ateitų į karaliaus rūmus. Atėjo. Išėjo nėščia. Dovydas ir Betsabėja buvo bėdoje. Ką daryti? Pagal Mozės Įstatymą gresė mirties bausmė.

Dovydas davė Joabui įsakymą, kad atsiųstų Uriją į Jeruzalę. Urijui atvykus, teiravosi apie karą ir Rabbath-Ammon. Po to jis liepė Urijui eiti namo pas žmoną. Tačiau Urijas miegojo kareivinėse su savo kareiviais. Dovydas kitą dieną jį net išbarė: "Argi ne iš kelio atėjai? Kodėl nėjai namo?" Urijas pasirodė padoresnis už Dovydą. "Sandoros Skrynia, Izraelio ir Judah kareiviai vargsta mūšio lauke", — sakė jis karaliui, — "o aš eisiu namo valgyti, gerti ir miegoti su savo žmona? Gink, Dieve!" Dovydas jam įsakė dar dieną pasilikti Jeruzalėje. Tą vakarą, pietų metu, Dovydas Uriją nugirdė. Urijas, nors ir girtas būdamas, namo pas Betsabėją nėjo. Kitą rytą Dovydas parašė Joabui laišką ir jį pasiuntė per Uriją: "Pastatyk Uriją mūšio priekyje, kur kova smarkiausia, ir palik jį, kad žūtų..." Karininkas Urijas žuvo ant šios kalvos.

Vaikštau po griuvėsius su Šventraščiu rankose. Dievas ir Dovydas. Dovydas ir Betsabėja. Urijas. Žmogus susikerta su Dievu.

Skaitau toliau: "Viešpats siuntė pas Dovydą pranašą Nataną. Jis atėjo ir ėmė kalbėti. 'Viename mieste gyveno du vyru, vienas turtingas, o kitas beturtis. Turtingasis turėjo daug avių ir jaučių, beturtis gi visai nieko neturėjo, išskyrus vieną avelę, kuri jam buvo kaip duktė. Atėjus pas turtuolį pakeleiviui, jis, gailėdamas savo avių ir jaučių, paėmė beturčio avį ir prirengė valgių svečiui'. Dovydas, įtūžęs prieš aną turtuolį, sako Natanui: 'Tas žmogus turi būti nubaustas mirtimi!' Natanas, pirštu į Dovydą rodydamas, sako: 'Tu esi anas žmogus!'" (2 Sam / 2 Kar 12,1-7).

Senasis Testamentas yra knyga apie žmogaus sankirtį su Dievu. Idealusis karalius Dovydas — nusidėjėlis! Dovydas mokėjo ne tik nusidėti, bet ir atgailauti. Šventraštyje yra psalmė, kuri laikoma Dovydo sukurta, vardu "Pasigailėk manęs, Dieve!" "Sutverk širdį man tyrą, o Dieve, many nepalaužiamą dvasią atnaujink!" (Ps 50 /51/, 12).

Mintimi lyginu Rameses II su Dovydu. Koks skirtumas! Rameses II save laikė ir jautėsi dievu, — nuodėmės nepažino. Dovydas giliai išgyveno savo trapų ribotumą.

KARALIAUS HUSSEINO RŪMAI IR ROMĖNŲ AMFITEATRAS

Į šiaurę nuo tvirtovės matau El-Qasr — pilį, kurią sau pasistatė pirmoji arabų karta Jordanijoje. Čia pat ir nūdieniai karaliaus rūmai. Kresni, spalvingi, iškilia uniforma arabų legiono kariai saugo vartus.

Dauboje, į vakarus nuo tvirtovės, atpažįstu romėniškus pastatus. Daubon nusileisti jau ne taip lengva. Eiti, tiesa, pakalnėn smagu, bet nežinai, kuri gatvelė veda tiesiau žemyn. Du berniukai, palikę sviedinį, mane palydi

Amman: romėnų amfiteatro likučiai Jordanijos sostinėje.

Džeraš: romėnų statybos likučiai Naujojo Testamento Gerasoje.

pakalnėn. Pasakoja, kad karalius Hussein poryt kelia sau vestuves. Sako, mūsų nauja karalienė yra amerikietė.

Amfiteatras — pačiame miesto centre. Romėnai jį pastatė II a. Jordaniečiai jį prieš keletą metų atnaujino. Dabar jame dainuojama, vaidinama, koncertuojama. Teatre yra akmeniniai suolai šešiem tūkstančiam dalyvių.

GINTARAS IŠ BALTIJOS

Amman muziejus mažutis. Bet man jis paliko didžiulį įspūdį. Senienų čia maža, bet jos puikiai išdėstytos. Jų tarpe randu ir gintaro gražmenis su parašu: "Gintaras iš Baltijos pajūrio. Atvežtas prieškristiniais laikais". Turbūt finikiečių, arba punų, dėka.

Į NABATIEČIŲ PETRĄ

270 km nuo Amman, pietinėje Jordanijos dykynėj, yra Petra, senovės nabatiečių sostinė. Keliauti į ją nėra lengva. Taksiu iškeliauju iš Amman 5 val. ryto. Turiu ir gidą, ir šoferį. Gido vardas Elijas Sarkis. Pavardę taria kirčiuodamas antrąjį skiemenį. Save laiko dypuku. Mat, turėjo pasitraukti iš gimtojo miesto, Jeruzalės, 1967 metų karo metu.

Po trijų valandų pasiekiam Ma'an miestą. Čia vieškelį reikia palikti ir pasitenkinti keliuku į kalnuotą dykumą. Keliukas netrukus įvingiuoja į Wadi Musa, Mozės upelio vagą. Vasaros metu Wadi Musa tėra tik upelio vaga, važiuojame ja lyg ant būgno. Taksistas vengia smėlio duburkių. Liūčių metu kelio nėra.

Wadi Musa didžiuojasi Šventraščio pasakojimu. Mozė kadaise čia kažkur iš uolos iškvietė gaivų vandenį.

Al-Dži policijos būstinėje reikia sustoti. Esam prie pat Siq, arba Plyšio, kuris veda į Petrą. Siūlo samdyti arklį, asilą, mulą... Sako, reikės bent valandą joti. Klausiu, kiek kilometrų. "Dvi ar trys mylios", atsako. Prikal-

binu Eliją eiti pėsčiomis. Pažadu užmokėti už naujus puspadžius.

Takas į Petrą eina palei senovės nabatiečių užtvanką. Kadaise ji sulaikydavo staigaus lietaus vandenis, apsaugodama Siq ir Petrą. Prieš 15 metų, pasakoja Elijas, staigus potvynis užklupo Siq plyšyje 50 prancūzų. Visi žuvo! Po to nabatiečių užtvanka iš dalies atstatyta. Vis vien žiūriu į dangų, ar nėra ten tamsių debesų...

Siq tarpeklis siaurutis. Vargu ar džipas juo pravažiuotų. Turbūt ne. Uolų sienos, 50-60 metrų aukščio, rodo dangaus mėlynę pro rožių spalvos plyšį. Čia stovinėti nejauku, nors ir įdomu. Norisi skubiau žengti ir žiūrėti aukštyn. Tik visa bėda, kad akmenys po kojomis. Reikia žiūrėti, kur koją dedi.

Petra buvo miestas-tvirtovė dykynės slėny. Nepaimama tvirtovė. Keli kareiviai galėjo ją Siq plyšy apginti.

Siq tarpeklis baigiasi dauba su rožių spalvos akmens sienomis. Mėlynas dangus, rožinis smiltainis ir kur ne kur žalia augmenija. Akis sustabdo uoloje iškaltas klasinio graikų stiliaus kapo fasadas. Tai Iždas, arba Khaznat Faron, vienas iš sveikiausių Petra paminklų. Sako, kad Ali Baba ir keturiasdešimt plėšikų jame slėpdavo savo grobį. Užtat ir Iždu vadina.

Daubos šonuose yra kapas bei šventovės ir žmonių išraustos uolos. Smagu į jas lįsti. Viduj vėsu. Pati dauba pilna romėnų laikotarpio griuvėsių: iškilūs vartai iškilmėm, Jupiterio šventovė, na, ir daržinės išvaizdos viešbutis iš karaliaus Husseino laikų.

Petra griuvėsiuose mane labiausiai patraukia Deir, arba Vienuolynas, ir Aukos altorius. Norint juos pasiekti, reikia gerokai palypėti. Vienuolynas buvo išraustas uoloj, III a. po Kr., Dhu-šara, pagrindinio Petra dievo, garbei. Randu ir kryžiaus ženklų kai kur ant sienų. Atrodo, kad ši šventovė buvo kada nors ir krikščionių dievnamis.

Elijas jau žino, kad mane visa domina. Be to, jis yra tikrai paslaugus. Sako, eikš su manim. Palipam ant uolų viršūnės už Deir, arba Vienuolyno. Dievuli mano! Vienas įspūdingesnių vaizdų, kuriais yra tekę džiaugtis gyvenime. Panorama nuostabi! Jordano plyšys link Negyvosios jūros ir Aqabah įlankos, Sinajaus dykuma, Negeb, šventraštinis Kanaanas prieš akis. Elijas atkreipia dėmesį į Jebel Harun — Arono kalną. Sako, ten yra Aarono, Mozės brolio, kapas. Tik pusė kilometro į pietvakarius. Ant jo kasmet musulmonai beduinai švenčia Id al-Adha — Aukos šventę. Ja prisimenama Abraomo auka Dievui ir baigiama hadž kelionė į Meką. Pietryčiuose Arabijos dykuma su mėnulio paviršių primenančiais krateriais.

Elijas pasakoja, kad tik 1812 metais nuotykių ieškotojas šveicaras Johann Burckhardt išgarsino Petrą Europoje. Keliaudamas nuo Damasko į Kairą per Aqabah, jis klausėsi beduinų pasakojimų apie paslaptingus griuvėsius kalnų slėnyje. Iš pasakojimų spėjo, kad tai galėtų būti Petra. Burckardt laisvai kalbėjęs arabiškai ir gerai pažinęs islamą. Apsimesdamas esąs musulmonas, jis galėjo be kliūčių klaidžioti po šias paslaptingas uolas. Sakėsi, kad padaręs pažadą nunešti auką prie Aarono kapo. Musulmonai beduinai ne tik leido, bet ir padėjo šiam pirmam europiečiui pereiti per Petrą.

Iš daubos takeliu į pietryčius nuo viešbučio lipam į Nedž kalną Aukos altoriaus apžiūrėti. Pakeliui uolėtos atšlaitės rište pririša akis spalvomis, kontūrais, šventovėmis ir olų kapais. Aukos altorius Nedž kalne yra Aukštoji Petra vieta, — altorius kruvinom aukom. Aplink altorių akmeny grioveliai kraujui nutekėti. Du akmeniniai obeliskai, lyg amžini sargybiniai, stovi prie Altoriaus šonų. Elijas tvirtina, kad Altorius tiksliai žymi rytų-vakarų ašį. Tą, esą, galima patikrinti tuo metu, kada naktis yra lygi su diena.

Ir iš čia puiki panorama. Saulė jau linksta vakaruosna. Nauji šešėliai ir tirštėjančios spalvos. Slėnis buvo aukso spalvos vidurdienį, rožinis — popiet. Dabar jis vis labiau parausta ir tampa purpurinis. Su spalvų kaita keičiasi ir Petra nuotaika. Ir vėjuką imu pajusti. Tiesa, nėra kuo jam žaisti. Tik uolos, uolos, uolos... Negi žaisi su akmenimis! Užtat tyliai švilpauja po uolų briaunas ir šelmiškai paglosto mano barzdą. Kartkartėmis ir kepurę nuo galvos nukelti mėgina. Lyg norėtų priminti: nusiimk kepurę — šventoj vietoj esi...

PETROS ISTORIJA

Nabatiečiai buvo semitų gentis iš Šiaurės Arabijos. Petrą savo sostine padarė jau 800 m. pr. Kr. Amžiams bėgant, užkariavo žemes šalia Karaliaus vieškelio ir pasidarė karavanų kelio viešpačiai ir saugotojai. Turėjo nepaprastai turtingas įplaukas. Egipto su Mesopotamija prekyba buvo jų rankose.

Istorija sako, kad 312 m. pr. Kr. Seleucidai, Aleksandro Didžiojo palikuonys, bandė nabatiečius iš Petra išvietinti. Tačiau nabatiečiai jų ne tik į Petrą neįsileido, bet ir iš pajordanės išvijo. Tik romėnai pajėgė nabatiečius pavergti. Pradžioj jiems davė savivaldą, bet ilgainiui (nuo II a.) Nabatėja tapo romėniškosios Arabijos provincijos dalimi. Romos valdoma, Petra vėl pasidarė patogus ir žydintis miestas. Tą liudija likučiai teatrų, maudyklių, šventovių, gatvių... Vėliau Petra tapo Bizantijos imperijos miestu. O VII a. ją užkariavo arabai. Arabam valdant, Karaliaus vieškelis neteko savo svarbos. Tuo pačiu dingo ir Petra įplaukų šaltinis. Laiko smėlis užpylė jos paminklus. Ir tik XIX a. šveicaras Johann Burckhardt vėl Petrą užkliudė.

Petra praeitis prieš nabatiečius yra miglota. Šventraštis mini horitus, kurie jau čia gyveno XX a. pr. Kr., ir

edomiečius, kurie Mozės laikais valdė pietinę Jordaniją. Šventraštis Petrą vadina Sela vardu. Sela reiškia tą patį, ką ir Petra — Uola.

Archeologai ėmė raustis Petra mieste tik 1929 metais. Nūdien, pusšimčiu metų vėliau, archeologiniai tyrinėjimai tęsiami. Petra yra knyga, kurią reikia skaityti lėtai. Imta domėtis ir pačia nabatiečių tauta. Jordanijos karaliaus Hussein ir Saudi Arabijos prekybininkų padedami, Utah universiteto (JAV) mokslininkai ir dabar rausiasi po Petra daubą.

PRO KERAK Į AMMAN

Saulėlydis padaro Petrą užburta vieta. Spalvos ir tyla. Gaivu.

Aš ir Elijas, kojas vilkdami, atšliaužiam prie Al-Dži policijos būstinės. Taksistas saldžiai miega. Nors ir pažadintas, bet jo nuotaika gera.

— Kaip patiko?

— Ką matėt?

— Viską?

— Ar per dantį trauki?

Maždaug pusiaukelėje tarp Petra ir Amman privažiuojam Kerak, mūrais aptvertą kryžiuočių miestą ant kalno. Mūrai ne grožiui, bet gynybai. Žiūriu į jį tik iš automobilio. Įspūdinga Kerak pilis mėnesienoj. Stovi ant kalno. Staigios pašlaitės. Tik repečkomis galima pilies sienas pasiekti. Sunku įsivaizduoti tokios pilies pastatymo pastangas ir pastačius aprūpinti tūkstančius gynėjų (ir jų arklius!) maistu ir vandeniu.

Elijas savo kraštą puikiai pažįsta. Ima pasakoti apie Salah ed-Din (Saladino) kovas su kryžiuočiais. Sako, jis kartą Kerak netikėtai užpuolė. Pilyje vyko vestuvės. Pilies komendantas pasiuntė Saladinui kepsnį su vynu — priminė, kad nemandagu ardyti vestuvių džiaugsmą. Ara-

bų vadas per pasiuntinį už dovaną gražiai padėkojęs ir pasiteiravęs, kurioje pilies daly miega jaunavedžiai. Mat, norįs savo kariam įsakyti, kad tos dalies akmenimis nedaužytų.

SEKMADIENIS AMMANO MIESTE

Klausiu viešbučio patarnautoją, ar yra arti krikščionių maldos namai. Priveda prie lango ir rodo į tarp namų kyšančius kupolus. Tikrai jie turi kryžius.

Po pusvalandžio jau esu graikų ortodoksų bažnyčioj. 9 val. ryto. Žmonių dar tik saujelė. Bet jie renkasi. Jauni, seni, vaikai... Pamaldos jau prasidėjusios. Giesminis pokalbis tarp kunigo ir choro. Gieda graikų kalba, bet arabiškais balsais — dykumos lūpomis. Giesmė lyg augąs vėjo ošimas smėlyje: gilus, nenumaldomas, nepasotinamas. Tik kunigas ir choras atlieka Dievo garbinimo pokalbį, dalyviai tyli — klausosi. Vienas kitas niūniuoja giesmės melodiją.

Pamaldų metu krikštija kūdikį. Senukas kunigas kūdikį neša per bendriją. Atėjus evangelijai, būrelis dalyvių apstoja kunigą ir evangelijų knygą. Rinkliavą daro du — senukas ir vaikas. Abu eina kartu.

Pamaldom baigiantis, bažnyčia kone pilna. Lyg šeima tėvo namuose. Sveikinasi, lenkdamiesi ir liesdami krūtinę, lūpas ir kaktą. Jauku. Į mane niekas dėmesio nekreipia.

Vyrai žemi ir kresni. Moterys dar žemesnės ir kresnesnės. Vieni ir kiti daugiausia su sijonais. Kai kurie vyrai vilki ant galabiyeh ir europietišką švarką. Ant galvų kalafiyeh — arabiškas gaubtuvas. Iš jo galima daug apie žmogų pasakyti: šviesiai raudonas su juodais taškučiais — arabų legionierius; šviesiai pilkas su padrikais kvadratėliais — kaimo ar dykumos vaikas; grynai baltas — miestietis. Kalafiyeh prie galvos spaudžia keliaaukštis

virvelių raizginys. Legionierius, beduinas ir miestietis galvos gaubtuvą prilaiko juoda virvute, o šeichas — puošnia, paauksuota ir daugiaaukšte. Moterų drabužiai tamsūs. Lyg maišai krinta nuo pečių ir juosta perjuosiami. Krūtinės tviska blizgučiais ir spalvingu išsiuvinėjimu.

Lėtai išeinu iš bažnyčios į gatvę. Tikrai, žmogus — ne grybas. Per naktį neišauga. Ir papročiai ir drabužiai atspindi žmogaus patirtį.

Gatvėje netrūksta ir vakarietiškai apsirengusių žmonių. Tačiau retas jų vietinis. Dažniausiai čia gyveną užsieniečiai ir turistai.

Pilna arabiškų restoranėlių. Stalų tik keletas. Ir valgis paprastas. Šviežia duona — plokšti apvalainiai, sumaltų žirnių ir aliejaus padažas bei *laban* — arabiškas raugintas pienas. Arbata su šaltmėtėmis ir čia geriausias gėrimas.

NEBO KALNE IR MADABA MIESTELY

Elijas Sarkis pasidarė geras pažįstamas Jordanijoje. Sutariu, kad jis man parodys ir Nebo kalną, kur mirė Mozė, ir Madabą, mozaikų miestą. Atvažiuoja su taksistu — Moze Ideh — manęs paimti.

Madaba yra 40 km į pietus nuo Amman, o Nebo kalnas — 5 km į šiaurės vakarus nuo Madaba.

Nebo kalnas yra tariamoji Mozės mirties vieta. Šventraštis pasakoja, kad Dievas liepė Mozei kopti ant šio kalno ir pasižiūrėti į Pažado Žemę. Čia Mozė ir miręs (Įst 34).

Vaizdas iš Nebo kalno yra panoraminis ir šildo širdį. Ant viršukalnio yra griuvėsiai — senas šventnamis ir ir krikščioniškas vienuolynas. Pranciškonai, ištikimieji Šventosios Žemės saugotojai, japonų archeologų padedami tyrinėja griuvėsius jau kelinti metai. Elijas mane tempia į vakarinę viršukalnio pašlaitę. Čia įrengtas mažutis

parkas — stebėjimo vieta. Cementu grįsta asla su stogine, stalai su suolais ir keletas medelių.

Elijas sako: "Ši yra mano mėgstamiausia vieta visoje Jordanijoje". "Kodėl?" klausiu. "Iš čia galiu pasižiūrėti į savo tėvynę!" Jis nutyla. Suprantu. Paeina į stoginės kampą, atsisėda, nugara atsiremdamas į stalą, ir visu veidu stebi Jordano slėnį ir anapus. Ten jo širdis, nes ten jo tėvynė.

Slėnis miglotas. Daug ką matyti — neįmanoma.

Madaba miestelis mane jau seniai domino. Dažnai jis vadinamas mozaikų miestu. Šventraštis jį irgi mini Išėjimo iš Egipto pasakojime. Romėnų laikais Madaba išgarsėjo, nes mozaikos tada buvo itin madingos. Nūdien Madaba yra kone krikščioniška vietovė. XIX a. 2000 su viršum krikščionių, bijodami musulmonų, pabėgo iš Kerak pietuose ir apsigyveno čia.

Madaba tįso ant senovės pamatų. Įeini į krautuvę ar net į šeimos namus — esi muziejuje. Grindys dažniausiai su senovės mozaikomis.

Graikų ortodoksų bažnyčia savo grindyse turi mozaikinius Jeruzalės ir Palestinos žemėlapius. Jie yra iš imperatoriaus Justiniano (VI a. po Kr.) laikų. Jeruzalės žemėlapyje gali atpažinti pagrindines gatves ir Šventojo Karsto baziliką. Palestinos žemėlapis parodo keliolika vietovių, kurias mini Šventraštis. Abu žemėlapiai labai spalvingi: žalia, mėlyna, ruda ir geltona spalva balto kalkakmenio fone.

Mozė Ideh yra krikščionis iš Madaba. Elijas Sarkis, tiesa, musulmonas, bet pagarbus krikščionim. Mozė moka vairuoti ir turi taksį, bet savo krašto nepažįsta. Elijas, atrodo, verčiau jotų ant asilo, negu vairuotų taksį, — yra žiningas ir paslaugus gidas. Arabų kraštuose įprasta dalintis darbu ir uždarbiu. Savo miestelyje Mozė Ideh jaučiasi lyg gaidys savo kieme. Visus sveikina. Visi jį svei-

kina. Sumeta žodį kitą ir su savo parapijos kunigu. Ūmai sustoja prie maisto krautuvėlės. Nuperka tris plokščius duonos apvalainius ir tris išmirkyto sūrio gabalus. Sūris ožkų pieno ir mirkomas didžiuliame stiklo inde. Lietuvoje sūriai džiovinami, arabų kraštuose mirkomi. Skonį sunku aprašyti, — labai aitrus. Laužiam duoną ir sūrį. Mozė patenkintas ir šypsosi, rodydamas auksu sustiprintą dantį, kad man duona ir sūris patinka.

Šalia Madaba pakelėje pastebiu keletą juodų palapinių. Jordanijos beduinai ima miesčionėti. "Ar galima aplankyti?" klausiu. "Bent sustokim", — tuojau pat pritaria Elijas. Palapinių kuolai stipriai įkalti žemėn. Uždangalas — juodas audeklas, austas iš kuprio ir ožkų vilnos. Žemės jis nesiekia. Bent pusės metro plyšys aplink visą palapinę įleidžia akis vidun. Ten namų darbo kilimėliai kloja aslą. Šalia palapinės beduinė (ne beduinas!) rūko ilgą pypkę. Tai ne *nergileh* — pypkė, kurią vyrai rūko. Pirmusyk Arabijoje matau moterų pypkę. Vyrai, rūkydami *nergileh*, tabako dūmus traukia pro vėsinantį vandenį. Moterų pypkė vandeniu nevėsinama. Ji turi ilgą medinį kandiklį.

GARAZIEČIŲ KRAŠTE

Evangelija pagal Morkų aprašo demonų apsėstą vyrą (Mk 5). "Mano vardas", sako netyroji dvasia, "Legionas, nes mūsų daug" (Mk 5,9). Apie 40 km į šiaurę nuo Amman yra Džeraš, arba Gerasa, miestas. Čia Viešpats Jėzus lankėsi. Laiko, tiesa, man Jordanijoje mažai beliko. Tačiau negi praleisi progą pabuvoti ten, kur Viešpats Jėzus lankėsi!

Elijas irgi džiaugiasi. Mat, vasaros metu turistų nedaug, o pragyventi reikia. Už septynis dinarus ($21) nuveš ir parodys.

Kelionė trumputė. Tik 50 minučių. Naujas asfaltuo-

tas kelias per Moabo plokščiakalnius ir pušimis apaugusias kalvas.

Džeraš — Gerasa bene bus geriausiai išsilaikęs romėnų laikotarpio miestas. Šalia vieškelio iškilmingi vartai — triumfo Arka, pastatyta imperatoriui Adrijonui (129 m. po Kr.) priimti, sveikina ir mane. Toliau už vartų — milžiniškas hipodromas. Įvažiuojam į Džeraš per pietinius vartus. Pėsčiomis pasiekiu Dzeuso šventovę, užeinu į teatrą su marmuro suolais bent 6000 žiūrovų, pereinu per milžinišką forumą su kolonomis, kurios tebestovi savo vietose, ir atsiduriu Kolonų gatvėje, pačiame Džeraš centre. Kolonos kadaise laikė vandentiekio vamzdžius, kuriais tekėjo vanduo į visas miesto dalis.

Vakariniame Kolonų gatvės šone atpažįstu *nymphaeum*, pusiau apskritą pastatą su fontanu ir šventove nimfom. Pastato šonas ir dabar tebėra išpuoštas raižiniais. Nimfos laiko didžiules urnas. Kadaise iš jų vanduo teškeno į tvenkinį nymphaeum kieme. Tvenkinio fasadas didžiuojasi liūto galvomis. Tingūs liūtai kadaise nesiliovė spjovę vandenį į Kolonų gatvę.

Prie nymphaeum glaudžiasi ir Artemidės (Dianos) šventovė. Artemidė buvo daugiakrūtė derlingumo dievė. Jos garbintojai tikėjo, kad jos dėka žolė augo pievoje, avys ir karvės vedė, o moterys gimdė. Šventovė Artemidei statyta II a. po Kristaus. Priešais Artemidės šventovę yra krikščionių maldos namai, vadinami Vandentiekiu.

Akis patraukia Gileado panorama. Kalvos ir slėniai. Karšta, bet sausa. Čia Viešpats Jėzus buvojo. Be to, Jokūbas su Dievo angelu slėnyje per naktį ritosi (Pr 32:22-32). Džeraš mieste atpažinta net 13 krikščioniškų maldos namų. Katedra statyta 350 m. po Kristaus. Tai bene bus krikščionijos seniausia šventovė Jordanijoje.

Vertelgos sekioja neva su senais pinigais ir alyvinėmis lemputėmis iš molio. Daugumas jų — vakar naktį pa-

darytos senienos. Kur nors netoli Džeraš. "Made in Japan" arba "Made in Taiwan" ant jų nematyti.

Vakaruose, Gileado kalvų atšlaitėse, yra Jordano slėnis ir upė. O anapus — Palestina: Izraelis ir okupuotoji Jordanijos dalis. Elijas Sarkis žiūri į anapus ir iš čia. Ilgisi savo Jeruzalės. Prisimenu Šventraščio psalmę, kurioje žydai, būdami tremtyje, ilgisi Jeruzalės.

Prie Babilonijos upių sėdėdami verkiam,
Siono kalną atsiminę.
Ant karklo šakų sukabintos mūsų nutilusios arfos.
Mūsų trėmėjai mums liepia giesmes giedoti;
mūsų engėjai ragina džiūgaut:
"Pagiedokite apie Siono kalną!"
Kaip mums giedoti Viešpaties giesmes:
mums svetima ši žemė!
Jeigu, Jeruzale, tave aš užmirščiau,
mano dešinė tenuvysta. (Ps 136/137/, 1-6)

Ir arabas, ir žydas ilgisi Šventosios Žemės!

IŠ JORDANIJOS Į IZRAELĮ

Arabas ir žydas — abu Abraomo vaikai. Tik jų motinos buvo skirtingos. Šeimos kivirčas turi daugiau žiežirbų ir aistros, negu kivirčas tarp svetimųjų.

Aplamai, arabų kraštai neįsileidžia turistų, kurių pasai turi Izraelio valstybės vizą arba bent kokį žydišką antspaudą. Tik Jordanija darosi šiek tiek praktiškesnė. Izraelis dėl to tik šypsosi.

Turiu du kelius iš Amman į Jeruzalę: vienas jų — skristi lėktuvu į Atėnus, ten persėsti į lėktuvą, kuris mane nuveš į Ben Gurion orauostį prie Tel Aviv, o kitas — taksiu iki Hussein/Allenby tilto ant Jordano upės. Pasirenku antrąjį. Tris dienas prieš kelionę paduodu prašymą Jordanijos vidaus reikalų ministerijai Ammane. Valdininkas

prašymą priima, bet jordaniečiams įprasto nuoširdumo nerodo. Jautiesi, kad užgauni jo kraštą, prašydamas leidimo. Grįžtu iš ministerijos lyg šaltu vandeniu perpiltas.

Trečią dieną vykstu leidimo pasiimti. Jį paduoda žemesnio rango tarnautojas. Klausiu, kaip pasiekti Hussein tiltą. Atsako: tai tavo reikalas.

Į ŠVENTĄJĄ ŽEMĘ

Birželio 13. Jau vakar vakare sužinojau, kad Hussein /Allenby tiltas bus "atviras", — bus galima pereiti į Vakarinį kraštą (arabai net Izraelio vardo ištarti negali!). 6 val. ryto iš autobusų stoties palieku Amman. Atrandu taksį, kuris kaip tik veža keleivius prie tilto. Kainuoja tik vieną dinarą. Mano pakeleiviai — palestiniečiai. Nekalbūs. Vienas jų — tik paauglys — nesiliauja rūkęs.

Moabo aukštumose dar vėsu. Slėnin leidžiantis pradeda šilti ir darytis tvanku. Nuo Amman iki tilto — apie 50 km. Pravažiavus Šunat Nemrin miestelį Jordano slėnyje, atsiradom kieme su šimtais žmonių — vyrų, moterų, vaikų — eilėse prie langelių. Tai arabai — jordaniečiai ir palestiniečiai — važiuoja į Vakarinę Jordaniją arba grįžta iš jos. Esam Jordanijos pasienio būstinėje. Užsieniečiams atskiras langelis. Eilės prie jo nėra. Jaunas pasienio policijos karininkas uždeda antspaudą ne ant paso, bet ant dokumento, kurį išdavė Amman įstaiga.

Iki tilto dar penketas kilometrų. Veža sukrypusiu autobusu. Sausakimša. Jordano slėnyje vasaros metu viešpatauja šutra. Autobuse verkia kūdikiai, skundžiasi vaikai. Ir motinų veidai išvagoti rūpesčiu. Niekas nekalba. Siena tarp Izraelio ir Jordanijos nėra vien tik geografinė, ji yra ir psichologinė: baimė, neapykanta, kerštas... Rodos, įbrėkštų kas degtuką, ir visa paskęstų ugnyje.

Jordano upė tik keliolika metrų prieš mus. Tiltas — medinis. Man jis primena Vinco Kudirkos aprašytąjį —

apgriuvęs ir netvirtas. Arabai jį vadina Hussein vardu, o žydai — Allenby. Hussein — Jordanijos karalius, o Allenby — britų generolas, kuris 1917 metais išvijo turkus iš Palestinos. Pats Jordanas — tik upeliukas. Gal koks pusšimtis metrų skersai. Vasaros metu lengva jį perbristi. Matyt, kad ir Jordanija, ir Izraelis Jordano upės vandenį pakreipia į šoną, pakinkydami jį gėrimui ir laistymui.

Autobusas sustoja ir nejuda. Tuo tarpu per tiltą į abi puses prašliaužia dešimtys sukvežimių. Tie, kurie važiuoja į Izraelio pusę, užsikabina žydiškus leidimus, o tie, kurie važiuoja į Jordaniją, užsikabina jordaniškus. Sunkvežimiai visai nuogi. Matai tik motorus, dėžę, kurioje sėdi šoferis, ir platformą. Į Izraelio pusę važiuoja tušti, o iš Izraelio — su žemės ūkio gaminiais.

Apie vidurdienį pajuda ir mano autobusas. Persirita į kitą Jordano pusę. Jordanas — Viešpaties Jėzaus krikšto vieta. Izraelio karininkas įkiša galvą pro duris ir pasveikina: "Baruchim habaim!" (Sveiki atvykę!). Turistus paprašo išlipti.

Esu Šventojoj Žemėj.

***

Žmogus keliauja. Bet kelionė daro žmogų. Tik asilas iš kelionės negrįžta arkliu.

NAUDOTŲ ŠVENTRAŠČIO CITATŲ SĄRAŠAS

Pradžios knyga: Pr
1-11 103, 113
2,4b-3,24 106
2,18-25 54
3,1-11 113
3,22-24 56
4,1-16 56
6-9 113, 119
8,4 262, 265
10,1-32 78
10,8-12 77
11,1-9 44, 56, 60
11,27-31 107-108
11,28 114
12-50 78, 103, 114, 117, 270
12,1-4 124
28,12 122
32, 22-32 407

Išėjimo knyga: Iš
1,8-10 346

Skaičių knyga: Sk
22-24 392

Pakartoto įstatymo knyga: Įst
5,16 143
34 404

2 Samuelio knyga (2 Karalių pas arkivysk. J. Skvirecką/: 2 Sam) 2 Kar
11,2-26 395
12,1-7 396

2 Karalių knyga (pas arkivyskupą J. Skvirecką 4 Karalių/:2 Kar) 4 Kar
10,32 79
18,13-37 84

Izaijo knyga: Iz
5,26 88
22 227
22,6 227
40-55 139, 192, 218
40,1-5 172
41,1-8 202
41,25-29 201
44,28 192
44,38 200
45,1 172, 192
45,1-2 201

Jeremijo knyga: Jer
25,11-12 201
29,10 201
49,34-39 227
50,10 114

Jonos knyga: Jon
1,1 80

Psalmynas: Ps
50/51/,12 396
88/89/,12-13 389
104/105/ 107
136/137/,1-6 44, 408

Ezdro knyga: Ezd
1,1-4 201
6,1-2 250
6,1-3 250

Tobijo knyga: Tob
3,7-10,13 250
4,1 172
4,1-5.21 179
8,23 250, 251
9,2 172
9,3.6 179

Esteros knyga: Est
1,1 218
4,13-14 234

Danieliaus knyga: Dan
7,9-10 218
8,1-2 235
8,1.20 218
10,1 218
11,1 218

Evangelija pagal Matą: Mt
1,1 126
2,1 190
2,13-15 328

Evangelija pagal Morkų: Mk
5 406
5,9 406

Evangelija pagal Luką: Lk
10,29-37 8

Evangelija pagal Joną: Jn
1,14 263
4,1-42 8
4,22-23 145

Apaštalų darbai: Apd
2,5-9 90
9 390
9,11 390
16,35-37 24
22,25 24

Laiškas romiečiams: Rom
4,12 126
4,18 125

2 laiškas korintiečiams: 2 Kor
3,3.6 145

Laiškas galatams: Gal
3,28 145

1 laiškas Timotiejui: 1 Tim
2,4 144

Laiškas žydams: Žyd
11,1-2.8.27.29 10
11,8-10 124
11,13-16 55

1 Jono laiškas: 1 Jn
4,10.16 144

Apreiškimas Jonui (Apokalipsė): Apr
17,1-7 44

VARDŲ IR DALYKŲ RODYKLĖ

Aarono kalnas 400
Abadan 152, 224, 225, 227, 228
A-ba-gi, Ūro karalius 125-126
Abbas Didysis 183, 185, 188, 190
Abbas Mirza 171
Abdel, Yousef 380
Abdul Azim 174
Abdullah 394
Abydos 352
Abraomas 15, 29, 39, 54, 85, 98, 103, 104-105, 108, 114, 117, 118, 124-125, 126, 167, 192, 270, 310, 339, 390, 392, 393, 400, 408
Abu Bakr 99-100
Abu Haggag 379
Abu Sergius 320
Abu Simbel 343, 344, 346, 351-356, 362
Abel-šitim 393
Abu Talib 95
Adomo medis 106
Adrija 14
Adrijonas 365,407
Achemenidai 154, 168, 172, 175-176, 200, 206, 208, 212, 218, 225, 236-237, 250
Afganai 194
Afganistanas 100, 143, 148
Afrika 275, 276, 277, 278, 283, 288, 300, 310, 319, 344, 392
Afrika Korps 286
Afroditė 288
Afšarai 154, 194
Aga Mohamed Qajar (Kadžar) 156
Aglabitai 295, 303
Agora 91
Ahab 79
Ahmosis 363
Ahriman 204
Ahuramazdah 169, 177, 204, 205, 206, 212, 215, 217, 249
Ahwaz 152, 180, 224, 227, 229, 239, 247
Ayatullah 155
Aiša 96-97, 97
Akadai 108, 117, 236
Akadiečiai 33, 98
Akhenaton, žr. Amenophis IV 309, 363, 370, 378
Akkad 77-78, 117
Akmens amžius 36-37, 92
Akropolis 213, 235, 236
Al-Azar 319
Ali 94-97, 97, 99, 101, 154, 170, 179, 187
Ali ir plėšikai 67
Alia 380, 388
Ali Baba 399
Ali Qapu 187
Aleksandras, Didysis 15, 60, 169, 175, 199, 205, 213, 237, 245, 247, 282, 322, 323, 362, 366, 385
Aleksandrija 310
Aleppo 390
Al-Hikmah 133
Alkmena 89
Allah 30, 94, 97, 101, 143, 155, 161, 162, 163, 170, 182, 189, 221, 222, 263, 291, 292, 300, 302
Allenby tiltas, žr. Hussein tiltas 408-410
Al Mansur 26, 301 177
Al-Mutassim 293
Alpės 253, 282
Al-Šemut 133, 141-142, 147
Amara 106
Amasis II 202
Amenophis IV, žr. Akhenaton 323, 364, 377, 378

American Schools of Oriental Research 286, 392
Amerikiečiai 40
Amyittis 47
Amman 379, 380, 388, 390, 391, 393-394, 402, 408, 409
Ammonas 392
Amun 309, 352, 355, 378, 379
Amun-Re 377, 379
Andimešk 239
Anglai 40
Anglija 164, 357
Ankh 362
Antanas, Šv. 310
Antilibano kalnai 389
Antoninus 283
Antrojo Izaijo knyga 192
Anu 51-52, 66, 89
Anubis 365, 366, 371
Apadana 168, 215, 235, 237, 238
Apaštalų darbai 90, 226
Apipjaustymas 303
Apokalipsė 44
Apophis 311
Apreiškimas 270
Apšvietos amžius 128
Apvaizda 251
Aqabah, įlanka 400
Aqar Quf, žr. Agarguf 133, 139, 140, 141
Arabai 33, 39, 40, 75, 136, 142, 154, 195
Arabija 33, 134, 142, 143, 170, 394, 401
Arabijos dykuma 110, 391, 400
Aranas 107
Ararato kalnas 262-267, 265, 266
Ararato kalnai 264, 265
Arbata 165-166
Arbatkrūmiai 255
Arbil Liwa 33
Archeologai 40-41, 55, 57, 78-79, 80, 81, 91, 119-120, 125-126, 141, 199-200, 235
Archeologija 13, 39, 63-64, 78, 105, 114, 117, 118-120, 121, 129, 168, 170, 171, 236, 238, 246, 269, 339, 392, 402, 405-406
Architektūra 156
Ardašir 169
Ariadna 284
Arya Mehr - Arijų saulė 152
Arijai 154-155, 196
Aristotelis 243, 244
Arkeologija 264
Armėnai 189-190, 191
Armėnija 33, 71, 80, 191, 265
Artakserksas I 206, 216
Artakserksas III 216
Artemidė 407
Artimieji Rytai 14-15, 25, 35, 104, 129, 134, 139, 142, 148, 150, 161, 196, 197, 225, 226, 235, 238, 245, 248-249, 264, 269, 369, 388, 390
Asasinai 70, 253
Asirai 33, 55, 83-85, 87, 98, 103, 226
Asirija 39, 68, 81, 83, 86, 87, 88, 171
Asmodėjus 250
Astyages 172, 202, 245
Aswan 319, 342, 344, 358, 384
Aswan užtvanka 343, 346, 356, 357
Ašur 68, 77-78, 83, 86, 108-109,
Ašurbanipalas 39, 81, 83, 86, 87, 88, 108, 109, 114, 227, 231, 236
Ašurnasirpal 79
Ašuršanat 88
Ateitis 111, 125, 126, 269
Atėnai 91, 155, 213, 321, 408
Atėnė 91
Atgaila 88
Atlaso kalnai 293, 294, 303
Atleidimas 85, 88
Aton 310, 363, 378
Au, Joseph 147, 148
Augustas 24, 320
Augustinas, šv. 279, 293

Avesta 155
Avicenna 243, 244, 369
Avinas 379
Azerbaidžanai 154
Azerbaidžanas 148, 167, 180, 190, 194, 240, 252, 253, 254
Azija 14, 64, 68, 72, 76, 90, 158, 169, 184, 197, 207, 256, 268, 269, 270, 392
Azija, Mažoji 24, 83-84, 90, 202, 354
Azija, Vakarų 14, 253, 268
Alžirija (Alžyras) 97

Babazeyd 239
Babelė (Babilonas) 56, 77-78
Babelis 44
Babelio bokštas 45, 56-61
Babilonas 38, 40, 41-51, 55, 66, 84, 114, 129, 140, 192, 202, 212, 320
Babiloniečiai 83, 98
Babilonija 60-61, 85, 109, 114, 128, 134, 139, 140, 167, 172, 208, 218, 227
Bac 286
Bagdadas 25, 26, 29, 31, 32-40, 61, 64, 65, 66, 68-69, 89, 90, 92, 98, 103, 105, 123, 125, 132, 136, 139, 141-142, 145, 150, 151, 177, 194
Baktiarai 154
Balaamas 392-393
Balakas 393
Balearų salos 281
Bal el-Bahar 284
Baltija 398
"Baltoji revoliucija" 195, 196, 219, 224, 254
Balučai 154
Bandar-i-Pahlavi 152, 253, 255, 256, 257
Bank Markazi 164
Barada upė 389
Barbarai 15
Bari 26
Barnabas 389
Basrah 67, 97, 99, 102, 103, 105, 106, 107, 123, 225
Bašanas 392
Bavarija 253
Bazar 161
Beduinai 406
Behistun uola 129, 131, 132
Behistun kaimas 128
Behistun įrašas 130, 131-132
Beirutas 389
Bendrija, Vakarų 279
Bengladeš 143
Ben Gurion orauostis 408
Berberai 294-295
Berlynas 125
Bernanos 304
Betliejus 190, 191, 394
Betsabėja 395-396
Beždžionės 352
Biblija, žr. Knyga/Šv. Raštas 27, 264
Bika'a slėnis 389
Bilalama 39
Byzas 271
Bizantai 135
Bizantija 169, 401
Bogazkoy 109
Bombėjus 179
Bosforas 14, 268, 269, 270, 271
Botta, P.E. 81
Bourguiba, Habib 288, 291, 302, 305
Breasted, James H. 370
Britanija 24
Buddha 169, 204
Buyuk Agri Dagi 264, 265-266
Burckhardt, Johann 400, 401

Carter, Howard 370-371
Carthage, žr. Tunis-Carthage 286
Ciudad Mexico 26
Civilizacija 34, 37, 61-63, 98, 105, 108, 129, 208, 382, 392
Chaldėjai, žr. Kaldėja 65
Champollion, Jean F. 383-385

Chefren 329, 337, 338
Cheops 329, 337-338, 372
Chons 378
Chosroes 135, 136, 190
Chosroes arka (Taq-i-Kesra) 134
Christie, Agatha 78
Churchillis 156

Čalūs 152, 257, 258, 260
Češmeh Ali 167, 177, 179, 192
Čoga Zambil 229, 230, 231-233

Damaskas 79, 95, 139, 285, 389, 390
Damietta 310
Danielius 235
Danieliaus knyga 192, 218, 235
Daria-i-Nur deimantas 164
Dardanelai 270
Darijus I 128, 130, 131, 132, 168, 206, 208, 215, 216, 217, 237, 242, 249, 250
Darijus II 206
Darijus III 175, 237
Darna 24
Dašt-i-Kavir dykuma 149, 181
Dašt-i-Lut dykuma 149
Daugpatystė 302
Decijus 279
Deir el Bahri 365, 366
Delhi 157, 161, 185
Demavend kalnas 149, 157, 260
De Morgan, Jacques 235
Denon, Vivant 369
Derlingasis pusmėnulis 25, 86, 89, 109, 129
Derlingumas 53-54
Dervišas 222
Dešimt Dievo įsakymų 38
Dievas 54, 85, 106, 124, 145, 155, 177, 180, 189, 222, 251, 293-294, 380
Dievo **Atsiminimai** 104, 113
Dievo Tauta 172
Diodorus 217
Dhu-šara 399
Dominikonai 76
Dovydas 206, 394-396
Dualizmas 167, 172, 205
Du-du 37
Duona 32
Dur Kurigalzu 139-140, 168
Dur Untaš 231
Dzeusas 89
Džoser piramidė 331

Ebarti 236
Ebla 78
Edeno sodas, žr. Rojus 106
Edessa 206
Edfu 356, 361, 362
Edna 251
Edomas 392
Efezas 77
Egiptas 54, 69, 86, 114, 117, 129, 135, 143, 202, 208, 307, 309, 311, 319, 321-323, 342, 343, 356, 357, 366, 369, 370, 371, 372, 380, 381, 388, 392, 394, 401
Egiptologija 369
Eifelis 152
Ekbatana, žr. Hamadan 129, 168, 180, 202, 212, 239, 243, 245, 250
Elam 117, 128, 225, 226, 231, 234, 236, 238, 239
Elamiečiai, žr. elamitai 90
Elamitai 88, 141, 192, 226, 227, 231, 233
Elbrusas 260
Elburso kalnai, žr. Elbursas 149, 256, 257, 258, 260, 261
Elbursas 150, 154, 155, 194
Elephantine (Dramblio sala) 344-345
Elgeta 292
Elijas 400, 402
El-Qasr pilis 396
Elvend kalnas 243, 247, 267
Emba 250

Enki 51-53, 225
Enkidu 26
Enlil 51-52, 141
Enuma eliš epas (mitas) 108-110, 111, 114, 118, 225
Erastotenas 344
Erech, žr. Warka 77-88, 111, 113, 127
Erodas Didysis 328
Erškėtrožė 113
Estera 234, 238, 244, 245-246
Esteros knyga 192, 218, 233, 234, 246-247
Ešnunna 38
Etemenanki 60-61
Etiopija 344
Eufratas 33, 41, 44, 45, 67, 84-86, 98, 103, 105, 106, 110, 114, 118, 121, 122, 123, 148, 192, 224, 225, 392
Europa 14, 27, 64, 65, 67, 68, 89, 142, 150, 156, 184, 243, 256, 268, 269, 271, 275, 277, 278, 392, 400
Evangelija 24
Evangelija pagal Matą 368, 406
Ezdro knyga 192, 201, 203, 218, 250
Ezechielis 55
Ezra 218

Farah Pahlavi 193, 253
Faraonas 323, 361-362, 366
Fars, žr. Pars 149, 194, 196
Fatahland 389
Fath Ali 171
Fatima 95
Fatimidai 319
Felicita, kankinė 279
Feluka 344
Filadelfija 394
Filipai 14
Filipinai 143
Filistinai 363
Filosofija 53, 55, 109
Finikiečiai, žr. Punai 275, 277-278, 398
Finikija 215, 278
Firdausi 194, 223
Fiumicino 25, 26, 275
Forum Romanum 14

Gabaelis 179, 180, 251
Gabrielis 263
Galata tiltas 271
Galen 323
Galilėja 69
Galilėjos jūra 390
Gamta 109-111
Gandras 361
Garbinimas 53-54
Gautama, Siddhartha, žr. Buddha 204
Geb 368
Genizah 321
Gerasa (Džeraš) 406-407
Gėrimai 65-66, 219
Geroji Naujiena 191
Ghirshman, R. 231, 235
Gilan 254, 255
Gileadas 407-408
Gileado kalnai 390
Gilgameš 111, 113, 167, 168
Gilgameš legenda 26, 86, 108, 109, 111-113, 113, 114, 118, 119, 127
Gintaras 398
Gizeh 318, 328, 329, 337-339
Gošen 310, 387
Graikai 33, 40, 55, 57-60, 89, 134-135
Graikija 13, 24, 134, 169, 205, 217, 237, 243
Grigo ratai 368
Grobis 136
Grotefend, G.F. 130
Gullistan rūmai 156, 157, 159-161, 163
Guti 118
Gvinėja, Naujoji 57

Habiru 392
Hadž 308, 400

Hafiz 194, 219, 220, 222-223
Hadad 40
Hagia Sofija 268, 271
Halaf 35, 36
Hamadan, žr. Ekbatana 152, 192, 239, 241, 242-251
Hamam 234
Hammamet 286
Hamurabis 15, 38-39, 44, 109, 167, 226
Hanibalas 281, 282, 287, 304, 305
Haran 107
Haraz upė 149, 250
Haremas 161, 346, 352
Harthema Ribat 288, 291
Harun ar-Rašid 25, 30, 31, 66, 133, 141, 145, 177, 253
Hasan 97, 99-100, 154
Hassuna 35, 36
Hathor 355-356, 366, 371
Hatra 68, 88, 89-91, 95, 151
Hatšepsut 363, 365-366, 367, 378
Hebronas 394
Helenizmas 91, 134
Heliopolis 328, 354
Hera 89
Heraklis 89, 135-136
Herkulas 206
Hermono kalnas 389
Herodotas 44-45, 60, 171, 245
Herzfeld, E. 213
Hetitai 354
Hezekijah 84
Hieroglifai 129, 381-385
Hiksai 363
Hillah kanalas 45
Hipokrates 323
Horus, žr. Sakalas 319, 338, 361-362
Hussein, Imamas 99-100, 101-102, 154
Hussein, karalius 396, 398, 410
Hussein, šachas 184
Hussein tiltas, žr. Allenby tiltas 408-410
Husseinas 399

Id al-Adha (Aukos šventė) 400
Ideh, Mozė 405
Imamas 94, 103, 154
Imhotep 309, 331
Imperija 44, 70, 75, 86-88, 90, 109, 114, 117, 118, 132, 168, 202, 269, 301, 309, 323, 363, 372
Indija 15, 100, 114, 161, 169, 179, 185, 204, 214
Indonezija 143
Inšušinak 231
Irakas 13, 24, 29, 31-32, 40-41, 55, 62, 65, 67, 72, 97, 98-100, 103, 120, 126, 133, 141, 148, 225, 252, 390
Iranas 13, 72, 75, 97, 100, 114, 129, 140, 147, 148, 149, 151, 152-155, 154, 161, 164, 166, 167, 171, 172, 178, 180, 181, 184, 195, 196, 220, 225, 228, 236, 240, 253-256, 261-262
Isfahan 166, 180-181, 183-192, 194, 195, 198, 223, 228, 247, 253
Isin 38
Islamas 65, 70, 94-103, 142-145, 147, 154, 163, 165, 170, 174, 177, 178, 187, 197, 222-223, 263, 287, 291, 300-301, 319, 390
Ispanija 197, 281
Įstatymas 24
Istorija 55, 70, 120, 167, 171, 235, 309, 322, 342
Istoriškumas 39, 83
Išganymas 363
Išganymo istorija 323
Išėjimas iš Egipto 323, 346, 363, 405
Išėjimo knyga 339, 340
Ištara 40, 45-46, 55, 81, 86
Italija 13, 26, 275

Įvaizdis 158, 160
Izaijas 88, 227
Izaijas, Antrasis 55
Izaijo knyga 139, 200, 203
Izidė 338, 350, 362, 371, 382
Izraelis 27, 40, 88, 117, 145, 204, 327, 357, 390-391, 408, 410
Iždo knyga 248-249, 250
Įžūlumas 60

Jabal Judi 267
Jahan, mogulų imperatorius 157
Jahvė 56, 77, 201, 203, 310
Jamšid, mitinis persų karalius 245
Japonija 160
Jarmo 35
Jatulis, prel. Paulius 276, 277, 278, 291, 294, 295, 303, 304
Jehu, izraeliečių karalius 79
Jemenas 97
Jeremijas 201, 204, 226, 227
Jeronimas, šv. 265
Jeruzalė 40, 44, 69, 84, 135, 155, 190, 208, 227, 285, 295, 320, 398, 405, 408
Jėzus 64, 85, 126, 263, 321, 328, 390, 396, 406, 407, 410
Jėzus ir musulmonai 32
Jiddah 307
Joabas 395-396
Jokūbas 387
Jona, pranašas 80, 88
Jonas Krikštytojas 390
Jonos knyga 83, 85, 88
Jordanas 400, 408
Jordanija 379, 387-410, 388, 390, 391, 392, 394, 408, 410
Jordano slėnis 405, 409
Jordano upė, žr. Jordanas 390, 391, 409-410
Judah 84, 227
Judaizmas 95, 143, 144
Judėja 24, 208, 215, 218, 391
Julfa (Džiulfa) 189-190, 191
Jungtinės Amerikos Valstybės 67, 72, 150, 221, 228, 243, 293, 323, 357
Juodoji jūra 260, 270
Juozapas, šv. 320, 328
Juozapas, Flavijus 235
Jupiteris 399
Justinianas 405

Ka (egiptiečių "aš") 331
Kadeš 346, 354-355
Kadhimijah 99, 100, 103
Kadvan 261
Kaimas 36, 117, 269
Kayyam 194
Kairas 285, 307, 311, 318-321, 327, 330, 340, 372, 379, 380, 394
Kairouan 294, 295, 300, 302
Kalah, žr. Nimrud 78
Kalba 56, 89, 90, 109, 151, 196-197
Kaldėjai 114
Kaldėja 114
Kalifai 94
Kalifas 31, 66, 93, 95-96, 99, 100, 136, 154, 197
Kalifatas 97-98
Kalifornija 98, 150, 259
Kalvarija 135
Kanaanas 107, 323, 392, 400
Kanonas 279
Kara-Bogaz-Gol 256
Karaliaus vieškelis 387, 390, 392, 401
Karalių slėnis 363-365, 367, 368-369, 370, 372
Karalienių slėnis 363-365
Karbala 99-101, 187
Karnak, žr. Luxor 343, 362, 377
Kartagina 277-279, 281-283, 287, 293, 295
Karūn upė 149, 227-228, 231, 234
Kasitai 77, 140, 192, 226, 236
Kaspija (jūra) 149, 180, 251, 254, 255, 257, 260

Kaspijos pajūris 259
Kašan 190
Kaškai 154, 194
Katalikai 190, 380
Katarina II 160
Kaukazas 256, 260
Kemal Ataturk 75, 271
Kerak 402, 405
Keramika 35
Kermanšah 152, 239, 240-241
Kyliaraštis 37, 83, 87, 109, 117, 127-132, 168, 233, 249, 382
Kilikija 80
Kilimas 158-159, 295
Kinereto ežeras 390
Kinija 15, 204
Kiprijonas, šv. 278-279
Kipro sala 388
Kiras Didysis 15, 45, 63, 139, 147, 154, 172, 175, 196, 198-201, 203-206, 208, 218, 220, 229, 236, 237, 245, 250
Kirkuk 72
Kiro cilindras 201, 202-203
Kirpėjas 303
Kiš 108-109
Khartoum 344
Khaznat Faron (Ižda) 399
Khorassan kalnai 148-149
Khuzistanas 149, 224-225, 234, 239, 253
Klajokliai 91, 154, 158, 174, 194, 195, 225, 239-240, 253, 254, 392
Kleopatra 384-385
Knessiye Fatima 26, 29, 30, 67, 127, 133, 142, 147
Knyga, žr. Šv. Raštas 104
Koldewey, R. 45,47
Kom Ombo 356, 359-360
Konfucijus 204
Konstantinas 271
Konstantinopolis 271
Koptai 320, 328, 364, 380
Koranas, žr. Qur'an 27, 96-97, 102, 134, 144, 163, 195, 222, 240, 263, 264, 267, 301, 302, 319
Krikščionybė 75-77, 95, 135, 143-145, 278, 279, 300, 319, 360-361, 390
Krikščionija 32, 189, 197, 263, 310
Krikščionys 90, 379, 392, 403-404
Krizas 202
Kryžiaus karas 69-70
Kryžius, Jėzaus 135, 190
Kronikų, Antroji knyga 218
Ktesiphon 127, 133, 136-137
Ksenofonas, žr. Xenophon 81
Kserksas I 111, 168, 206, 208, 213, 215, 216, 218, 220, 234, 238, 249,
Kufa 95, 99
Kultūra 34, 61-63, 84, 97-98, 105, 108, 118, 129, 140, 166-167, 197, 205, 248-249, 319
Kunigija 53, 155, 383
Kura 256
Kurdai 71-75, 154, 240-241
Kurdistanas 33, 71-75, 148, 167, 180, 239, 248, 253, 254
Kūrėjas 54, 104, 182, 378
Kūrimas 81
Kurigalzu, karalius 140
Kurigalzu, miestas 141
Kuš 77
Kut 105
Kviečiai 35-36

Yezdegerd I 245, 246

Lagaš 39
La Goulette 281, 286
Laila 356-357, 361, 362
Lao-Tzu 204
Lazio 25
Ledynai 33-34
Libanas 143, 214, 272, 343, 389, 394
Libano kalnai 389
Libija 309, 319

Lidija 202, 220
Lietuva 72, 276, 391
Lygybė 363-364
Lipit-Ištar 38-39
Lytis 53-54, 111
Liudvikas, šv. 305, 320
Liūtas 55, 83, 86-88, 196, 254, 379
Londonas 125, 186, 328, 372, 381
Los Angeles 150
Lucijus Verus 135
Lūrai 154
Luristanas 140, 148, 167, 168
Lut-fullah mečetė 188
Luxor, žr. Karnak 343, 356, 362, 369, 370, 372-379, 380

Ma'an 398
Ma'at (Darna) 323
Madaba 404-406
Magija 53-54, 109, 111, 118
Magrebas 295, 300
Mahmudiya 42
Mahdi, žr. Mahdis 103, 154
Mahdis 94
Mahometas 94, 95, 96, 99, 102, 134, 143, 154, 162, 170, 177, 252, 283, 295, 301, 302
Mahometas II (sultonas) 271
May, Karl 71, 276-277, 295, 304
Makabiejų knygos 192
Malik es-Saleh 320
Mallowan, M. 78
Mamelukai 320, 329
Mandagumas 292
Manethos 322
Mansuras 31
Marabout, žr. Šventieji 302, 304
Maratonas 169
Mardukas) 40, 46, 60, 202-203
Mariette, Auguste 370
Marija, Mergelė 77
Marijos medis 328
Marmara 270, 271
Marokas 197, 291
Marsas 14, 319
Mastaba 331-332
Mataria 328
Matematika 381
Mead, Margaret 57
Mecca, žr. Meka 100, 163, 170, 182, 189, 194, 221, 246
Medai 47, 83, 90, 226, 227, 240
Medicina 323
Medicinos mokslas (Avicennos) 244
Medija 171, 235, 239, 245
Medina 95, 96, 136, 283, 287, 295
Megiddo 109
Mehrabad 262
Meka, žr. Mecca 295, 301, 308, 400
Memphis 318, 328, 329-330, 354
Memnon kolosai 364
Menas 31, 158, 309
Menes 309, 322
Merneptah 346, 363
Mesijas, žr. Pateptasis 172, 200, 203
Mesopotamija 24, 29, 31, 32-40, 44, 47, 51-55, 57, 61, 69, 78, 83, 86, 88, 89, 98, 104, 110, 111, 108-114, 117, 121, 123, 128, 129, 139, 148, 158, 168, 169, 180, 192, 205, 208, 225, 231, 234, 240, 269, 322, 382, 401
Metalų amžius 36
Miestas-valstybė 38, 44, 117, 269
Mykerinos 329, 337, 339
Mikrab 163, 170, 188, 189, 301
Mimbar 170
Mirhadi, dr. Amin 222-224
Mirtis 109, 111-113, 118, 177, 364, 365, 372
Mirties vandenynas 1'2
Mirusieji 124
Mirusiųjų knyga 368
Mišios 31-32, 65
Mitas 53, 109, 114
Mitologija 379

Moabas 392, 393, 402
Mohamed Ali 370
Mojave dykuma 181
Mokslas 31, 53-54, 70, 109
Mona Lisa (Nimrud) 39
Monastir 286, 287-293
Mongolai 98, 155, 253
Monoteizmas 323, 370, 378
Mordekai 234, 238, 245, 246
Mosul 67-68, 72, 75, 83, 151
"Motel Pahlavi" 255
Moteris 27, 35, 54
Moterystė 96
Mozė 339, 404-405
Muawiya 95
Muezzin(as) 163, 182, 300-301
Muhammad 182
Muhammad Ašraf 193-194
Muhammad Reza, šachas 152, 156, 160, 175, 193, 196, 224, 239, 244, 254, 258
Muharram 100
Muitinė 27-29
Mullah 155, 162, 184
Mumija 331, 346, 365, 367, 369, 371
Musa, Wadi 398
Musės 359
Musulmonai 29, 40, 92, 96, 99, 142-145, 160, 278, 320
Mut 378
Muziejus 32-40, 45, 46, 62, 79, 93, 152, 166-172, 187, 202, 223, 238, 262, 318, 321, 367, 398

Nabatėja 401
Nabatiečiai 401-402
Nabonidas 122, 202
Nabopolasar 114
Nabukas, žr. Nebuchadnezzar 38, 44, 45, 46-47, 60, 80, 85, 114, 226, 245
Nadir, šachas 157, 161, 185
Nahum 83
Nahoras 107
Najaf-Kufa 100
Napoleonas Bonaparte 160, 188, 329, 343, 369, 384
Napoli 26
Naqš-i-Rustam 193, 203, 206
Nasiriyah 103, 107, 126
Nasser 330, 357
Nasser ed-Din, šachas 156, 163
Natanas 396
Naujasis Testamentas 15, 126
Naujieji metai 53-54, 111, 122, 203, 215
Navarra, Fernand 266, 267
Neandertalio žmogus 33-34
Nebi Yunus 80-81
Nebo kalnas 404-405
Nebuchadnezzar, žr. Nabukas 40
Nefertari 352, 355-356, 365
Nefertiti 309, 323, 366, 370
Negeb 400
Negyvoji jūra 391, 400
Nehemijas 218
Nehemijo knyga 218
Neith 371
Nemunas 378
Nemirtingumas 109, 111, 330-331
Neolitinis amžius 179
Nephthys 371
Nergal 86
Nerimas 37
Neringa 351
Neronas 24
Nestorijonai 76-77
Nestorijus 77
New Yorkas 328, 372, 381
Niebuhr, Carsten 130
Nilas 309, 310, 321, 322, 342, 344, 361, 369, 372, 377, 378, 380, 382, 387
Nilometras 344
Nimrud, žr. Kalah 39, 68, 77, 78, 83
Ninmah 47-51, 55
Ninevė, žr. Nineveh 39

Nineveh 68, 75, 77-78, 80, 83, 85, 108, 109, 180, 245, 250, 251
Nirvana 204
Nojaus arka 262, 263, 264-267
Nojus 105, 113, 119-120, 248
North, R. 25, 26, 89, 133, 148, 242
Nuodėmė, žr. Įžūlumas 56
Nut 368

Oazė 182, 184
Obeliskas 328, 358
Odisėja 112
Oikoumene 15
Okbar Ibn Nafi 295
Omano jūra 180
Omar 100
Omayyad 95
Omra 308
Opis 139
Ostija 26
Othman 100
Oziris 338, 362, 368

Pachomijus, šv. 310
Pahlavi dinastija 154, 156, 159, 161, 169, 175, 177, 186, 190, 254
Pakistanas 143
Palestina 25, 40, 55, 70, 84, 109 117, 135, 145, 190, 322, 389, 390, 391, 405, 408
Palmyra 390
Panteonas 51-55
Paphos 388
Papirusas 383, 346
Paryžius 186, 188
Pars, žr. Fars 169, 193, 194, 196, 208, 240
Parsai 178
Pasargadae, žr. Pasargadė 168, 193, 195, 198, 205, 212
Pasargadė 203
Partai 40, 90, 91, 134-135, 168-169, 190, 245
Partija 90, 168, 235
Patarlės 37
Pateptasis, žr. Mesijas 172, 200
Paukščių takas 89
Paulius 24, 388, 390
Paulius, Tautų apaštalas 126
Paulius, šv. Atsiskyrėlis 310
Pax Romana 24
Pažado Žemė, žr. Šventoji Žemė 394
Penktadienis 181, 183
Perpetua, kankinė 279
Persai 33, 60, 91, 98, 160, 226, 227
Persepolis, žr. Takht-i-Jamšid 130, 168, 192, 193, 198, 203, 207, 208-217
Persija 80, 87, 106, 118, 148, 156, 157, 160, 161, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 180, 183, 191, 192-193, 195, 197, 204, 208, 212, 215, 216-217, 218-220, 224, 228, 236-237, 243, 244, 249, 253, 261
Persijos įlanka 33, 122, 123, 149, 225
Persijos sostas 152, 169, 193
Persiškumas 187, 196
Persų karai (Herodoto) 208
Petra, žr. Sela 398-402
Petras I, caras 160
Petras, žr. Tadros Botros 369, 370
Philae 382, 384
Pieno takas, žr. Paukščių takas 89
Pierre, Pere 29, 31, 32
Pietų Afrika 156
Piktografija, žr. Raštas 37, 127
Piramidė 57
Pirmoji Pora 106
Pithom 339
Place de la Concorde 378-379
Platonas 328
Plinijus Jaunesnysis 91
Plutarchas 237
Poezija 223

Port-Said 310
Požemis 111
Povo sostas 157, 160, 161, 164
Pradžios knyga 104-105, 106, 107-108, 113, 114, 122, 262, 263, 270
Pramonė 62
Pranašas 102
Pranašai 55
Prancūzija 148, 277, 303, 357
Prato, Luigi 64
Priešistorė 32-33, 36-37, 113, 167
Protėviai (Tikėjimo) 103
Protėvių sakmė 103, 107, 113-114, 117
Psalmistas 44
Ptah 355
Ptolomėjas 385
Ptolemėjai 361, 362, 372, 384, 385
Punai, žr. Finikiečiai 277, 287
Puntas 366

Qarqar 79
Qasr Manšuq 93
Qazvin 152, 252
Qom 150
Quyunjik (Kujundžik), žr. Nineveh 80
Qur'an, žr. Koranas 263
Qurnah 67, 103, 105, 106, 107

Rabbath-Ammon 394, 395
Rages, žr. Reyy 155, 175-176, 180, 192, 250, 251
Raguelis 250, 251
Rameses II 310, 323, 328, 330, 339, 346, 351, 351, 354, 355, 362, 363, 378, 396
Rameses III 365
Rameses VI 367, 368
Rameses, javų sandėlis 339
Ramsar 258
Rapolas 251
Rašid, žr. Rosetta 384
Rašt 152, 255
Raštas 37, 61, 323, 381
Rawlinson, Henry C. 128-132, 242
Razminas, prel. K. 70
Re 309, 352, 379
Rebeka 151, 154, 156, 157, 166, 172, 174, 175, 177-178, 179, 180, 227, 228, 229, 230, 233, 239, 240, 242, 243, 247, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 262
Reyy, žr. Rages 166, 172-173, 175, 177, 180
Religija 51-55, 62-63, 95, 99, 110, 126, 143-145, 154, 197, 205, 221, 233-234, 278, 287, 359-361, 362, 372
Remas 14, 321
Renesansas 128
Reza Khan 148, 156, 164, 174, 175
Rezaiyeh ežeras 263
Ričardas I Liūtaširdis 69
Rytai 39, 66, 114, 202, 237, 277, 319, 322, 390
Rytprūsiai 291
Rojus 15, 29, 33, 67, 98, 103, 104-105, 106, 107, 248
Roma 13, 14, 15-24, 25, 29, 42, 65, 91, 93, 135, 155, 169, 170, 190, 205, 271, 275, 281-282, 321, 381, 394
Romėnai 40
Rommel, generolas 286
Romulas 14, 321
Rooseveltas 321
Rosetta, žr. Rašid 310
Rosetta akmuo 383, 384
Roxana 237
Rožė 220
Rudbar 253, 254
Rud-i-sar 258
Rusai 40, 93, 94
Rusija 170, 171

Saadi 194, 219, 220-221
Sadat, Anwar 327

Safavidai 183, 194, 223, 253
Sahara 278, 287, 294, 310, 329, 330, 342, 343, 346, 351
Sahel 287, 294
Sahneh 243
Sakalas, žr. Horus 361
Sakhawiyeh 141
Sakkara 318, 328, 330-332, 369
Saladinas, žr. Salah ed-Din 75 320
Salah ed-Din 69-70, 320, 402-403
Salamis 169, 388-389
Saliamonas 394
Salman el-Farsi 134
Salman Pak 133-134, 139
Samarija 391
Samarra 31, 35, 36, 69, 92-94, 100
Sąmojis 85
Sandora 107
Sanskritas 148
Sara, žr. Sarah 107
Saracėnas 70
Sarah 250, 251
Sardis 220
Sardinija 275, 281
Sargon I 236
Sarkis, Elijas 398, 404, 408
Sasanidai 134, 135, 169-170, 225, 245, 252,
Saudi Arabija 307
Saulė 91, 196, 215, 217, 254, 309, 311, 328, 363, 378
Saulėlydis 363, 379
Saulėtekis 112, 363, 368
Sefid upė 149, 254, 255, 256, 261
Sekhmet 371
Sekminės, Pirmosios 226
Sela, žr. Petra 402
Seleukija 135, 139
Seleucidai 401
Seminarija 162-163
Semitai 33, 91, 114, 117
Senasis Testamentas 78, 85, 88, 104, 107, 108, 109, 126, 134, 172, 175, 192-193, 233, 245, 250, 263, 363, 392, 396
Senienų departamentas 133, 142
Sennacherib 81, 84-85
Septimius Severus 135, 364
Serbet 371
Seth 319, 362
Seti I 310, 323, 339, 344, 352, 355, 363, 367, 368, 372, 378
Sevres sutartis 75
Sfinksas 214, 330, 338-339, 379
Sfinksė 339
Sicilija 275, 281, 287
Sidi Abou Said 277, 279, 281, 304-305, 307
Sidi Bou 294
Siduri 112
Sinajaus dykuma 387, 388, 400
Siq (Plyšys) 398-399
Sirija 134, 389, 394
Skaičių knyga 392-393
Skanes 292
Skipijonas 282
Skirtuvo tiltas 204-205
Skitai 90
Skvireckas, arkivysk. J. 79, 84, 265
Slenkstis 162
Slypintis Imam, žr. Mahdi 94
Sobek 359
Sodyba 174, 207
Somalija 366
Sostas, žr. Povo sostas 164, 188, 196, 197, 205, 208, 212, 216, 362
Soussa 286-287
Sovietų Sąjunga 25, 40, 75, 97, 143, 225, 256, 260, 262, 270, 343, 357
Stalinas 156
Stambulas 125, 166, 262, 268, 270, 271, 285
Stromboli ugniakalnis 275
Suecas 319, 310, 357, 387
Sufi 221, 223

Sukilimas 24
Sulaimanijah 72
Sumerai 33, 37, 57, 61, 98, 108, 114, 117, 119, 127, 158
Sumerija 109, 111, 117
Sunitai, žr. Sunni 72, 95, 99, 100, 197, 240
Sunni islamas 94
Sūq (Souq) 161
Susa, žr. Šuša 167, 168, 192, 212, 217, 227, 233-239, 240
Svetimavimas 97

Šachas 154, 197
Šahyad (Šacho paminklas) 152
Šahpur 252
Šakalas, žr. Anubis 365, 366
Šalmanasar III 79
Šanidar 33-34
Šapur I 169, 206
Šasarvanai 154, 194
Šatt Al-Arab 106, 224-225
Ša'ūr 235, 236
Šeherezadė 27, 30
Šeima 251
Šiaurės žvaigždė 368
Šija islamas 94, 154
Šijitai 95, 97, 99, 100, 197
Šijizmas 183
Šilkas 255
Šinar (Babilonija) 56, 77
Širaz 152, 154, 180, 188, 191, 192-194, 203, 218, 223, 228, 247
Širqat 71
Škotija 369
Šu 368
Šubad 125-126
Šul-gi 125
Šunat Nemrin 409
Šuo 33-34, 37
Šuša, žr. Susa 152
Šveicarija 29
Šv. Karsto bazilika 135, 405
Šventieji, žr. Marabout 302
Šventykla 201, 208, 259
Šventoji Šeima 320, 328
Šventoji Žemė 69, 80, 388, 404-405, 409, 410
Šventraštis, žr. Šv. Raštas 25, 27, 39, 44, 55, 78, 83, 117, 200, 208, 226, 250, 263, 279, 320-321, 339, 346, 390, 392, 393, 394, 395, 398, 401-402, 404, 405, 408
Šviesos ir Aidai 377
Šv. Onos dievnamis 188
Šv. Raštas, žr. Šventraštis 14, 39, 54-55, 78, 79, 104, 105, 106, 108, 113, 114, 124, 168, 183, 192, 200-202, 218, 227, 235, 246, 250, 263, 264
Šv. Šeimos parapija 32, 64-65

Tacitas 24
Tačara (Veidrodžių salė) 216
Tadros Botros, žr. Petras 364, 372
Tahrir aikštė 318, 320
Takestan 252
Takht-i-Jamšid, žr. Persepolis 207-217
Talmūdas 134
Tanita 283
Taranto 26
Taryba (dievų) 86
Taršiš 85
Tauta 269
Tautosaka 104
Tebai 354, 362
Technologija 62-63, 356
Teheranas 147, 150, 155-158, 161, 164, 165, 166, 172, 174, 175, 180, 183, 195, 198, 257, 261, 285,
Teisynas 37-38, 39, 236
Tell el-Amarna 343, 378
Tell Mardikh, žr. Ebla 78
Teologija 100
Tepe Sialk 167, 192
Terah, žr. Tarė 123
Termopilai 169, 212

Tertulijonas 279
Teuman 88
Thebes, žr. Tebai 343
Thevet, Andrė 369
Tiamat 225
Tiberis 26
Tiglath-pileser I 83
Tigras 26, 29, 30, 33, 64-66, 67, 75, 79, 92, 93, 103, 105, 106, 110, 114, 121, 123, 134, 136, 148, 192, 224, 225
Tikėjimas 54-55, 93, 145, 251, 360-361
Tikrit 69
Tylos bokštas 177-178
Tyras 281
Tobijas 179, 250, 251
Tobijo knyga 155, 172, 175, 179-180, 192, 250-251
Tofetas 283
Tolerancija 167, 172
Tomas Akvinietis, šv. 243
Topkapi rūmai 271
Tora 246
Trajanas 90, 135, 345
Tridento Susirinkimas 279
Tūkstančio ir vienos nakties pasakos 26, 27, 29, 145
Tukulti-Ninurta I 78
Tunis, žr. Tunisas 275, 276, 277, 279, 293, 307
Tunis — Carthage 276, 277
Tunisas, žr. Tunis 283-285, 286
Tunisija 275, 276, 278, 279, 282, 287-288, 292, 304, 394
Turizmas 13, 40-41, 142, 207, 214, 270, 277, 317-318, 391, 392, 394, 408
Turkai 155, 183
Turkija 13, 72, 75, 109, 252, 262, 264, 266, 268-272, 291
Turkomanai 154
Tutankhamun 310, 323, 363, 367, 370-371, 372, 378
Tutmosis 309, 363
Tutmosis III 367
Tvanas 81, 103, 104-105, 108, 109, 112, 113, 118-119, 121, 264

Uganda 344
Universitetas, žr. Al-Azar 152, 194
Untaš-Huban 231
Ur(as) 99, 107, 108, 114, 118-124, 140, 270
Ural 256
Urartu kraštas 265
Urijas 395-396
Ur-nammu 37, 118
Uršanabi 112-113
Uruk, žr. Erech 35, 36
Utnapištim 112
Uzbekistanas 244

Xenophon, žr. Ksenofonas 75

Vakarai 40, 62, 117, 132, 169, 191, 204, 237, 277, 311, 319, 322, 345, 363-364, 365, 368, 390
Vakarų žmogus 33
Valerijonas 206
Valgis 42, 66, 165, 186
Vandentiekiai 149-150, 174
Vatikanas 24, 276
Vidužemio jūra 13, 24, 26, 87, 202, 270, 275, 278, 284, 286, 287, 309, 310, 346, 388, 389
Villa Lituania 25
Vincentas Paulietis, šv. 190-191
Vyras 54
Visuomenė 52-53
Vokietija 130, 156
Vokietija, Rytų 29
Volga 256

Warka, žr. Erech 111
West Bank (Vakarinis šonas) 390
Woolley, Sir Leonard 108, 118-119, 120, 124, 125
Wright, G. Ernest 267

Zacharijas 135-136
Zagros kalnynas 33, 35, 71, 129, 148, 149, 181, 229, 239, 240, 248, 252
Zayandeh Rud (upė) 149, 181, 191
Zandai 194, 223
Zaratustra 15, 167, 169, 172, 177-178, 190, 197, 204-206
Zefanijah 83
Ziggurat — "Kalno viršūnė" 57-61, 57, 78, 93, 121-23, 139, 140, 141, 226, 231

Žaltys 113
Žemaitija 133, 220, 254, 293, 368
Žemdirbystė 34-36
Žemė, žr. Ninmah 33, 87, 168, 225, 226, 309, 389
Žemėlapis 405
Žydai 344
Žydija 390
Žydų senovė (Juozapo Flavijaus) 235
Žmonija 56-57
Žmogus 34, 63-64, 270, 339, 380, 381
Klajoklis 34
Medžiotojas 34
Sėjėjas 36
Ūkininkas 36

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJOS LEIDINIAI

P.O. Box 608, Putnam, CT 06260

1. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 1 dalis. Konstitucijos. 1967, 282 psl. $3.50, prenumeratoriams $2.50

2. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 2 dalis. Dekretai ir pareiškimai. 1969, 306 psl. $3.50, pren. $2.60

3. **II Vatikano Susirinkimo dokumentai.** 3 dalis. Popiežių kalbos ir raštai. 1969, 362 psl. $4.00, pren. $3.00

4. Stasys Yla, **Šiluva Žemaičių istorijoje**. 1 dalis. Reformacija ir restauracija. Gausiai iliustruota. 1970, 296 psl. $5.00, pren. $3.75

5. Stasys Yla, **Šiluva Žemaičių istorijoje.** 2 dalis. Ruošiama spaudai.

6. Antanas Maceina, **Didieji dabarties klausimai.** Pasaulio sekuliarizacija. Evangelijų numitinimas. Evoliucija ir religija. 1971, 332 psl. $6.00, pren. $4.50

7. Stasys Žilys, **Gyvoji Liturgija**. 1970, 184 psl. $5.00, pren. $3.75

8. Matas Raišupis, **Dabarties kankiniai**. Lietuvos vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų kryžiaus kelias pirmojoje ir antrojoje Sovietų okupacijoje. 1972, 436 psl., $6.75, pren. $5.00

9. Kun. dr. Jonas Gutauskas, **Dievas šiandien.** Dievo samprata ir jo buvimas. Žmogaus su Dievu ir be Dievo likimas. 1973, 288 psl. $6.00, pren. $4.50

10. Antanas Maceina, **Krikščionis pasaulyje**. Pasauliškio vaidmuo išganymo istorijoje. 1973[1], 1974[2], 404 psl. $7.00, pren. $5.25

11. Alfonsas Grauslys, **Šviesa tamsoje**. 1974, 456 psl. $8.00, pren. $6.00

12. **Protu ir tikėjimu. Mariteno raštų rinktinė**. Vertė Anicetas Tamošaitis, S.J. 1975, 340 psl. $6.00, pren. $4.50

13. Antanas Maceina, **Religijos filosofija**. 1 dalis. 1976, 336 psl. $6.00, pren. $4.50

15. Pranas Manelis, **Kristus ir Eucharistija.** Dievo veikla išganymo istorijoje. 1977, 384 psl. $7.00, pren. $5.25

16. Antanas Rubšys, **Raktas į Naująjį Testamentą**. 1 dalis. 1978, 394 psl., $8.00, pren. $6.00

17. Antanas Rubšys, **Raktas į Naująjį Testamentą**. 2 dalis. 1979, 424 psl., $9.00, pren. $6.75

18. Kun. dr. Jonas Gutauskas, **Didžiųjų Bendrijos Tėvų mintys**. Senosios krikščionių literatūros antologija tikėjimo, doros ir krikščioniškos pasaulėžiūros klausimais. 1979, 303 psl., $7.00, pren. $5.25

19 Vladas Kulbokas, **Lietuvių religinė poezija**. 1982, 268 psl., $7.00, pren. $5.25

21. Antanas Rubšys, **Šventojo Rašto kraštuose**. 1982, 430 psl., $9.00, pren. $6.75

Šventoji Dvasia — Bažnyčios atnaujintoji. Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas ir Bažnyčios vadovų žodžiai. Paruošė prel. Vytautas Balčiūnas, 1976, 124 psl. $2.00, pren. nemokamai.

Šv. Liudvikas-Marija Grignon de Monfort, **Marijos laslaptis**. 1979, 80 psl., $2.00, pren. $1.50

Ivan Havener, O.S.B., **Imk ir skaityk.** Šv. Rašto dvasinis skaitymas. Vadovas pradedantiesiems, 1981, 56 psl., $1.00, pren. $0.75

Psalmynas. Iš Neovulgatos naujai išverstas ir išleistas Lietuvoje 1973. Perspausdintas 1974, 262 psl. $3.50, pren. $2.50

Šv. Raštas. **Naujasis Testamentas.** Naujai išverstas iš graikų kalbos ir išleistas Lietuvoje 1972, JAV perspausdino ir išleido Kunigų Vienybė. (Mūsų platinamas). 638 psl. $5.00, pren. $3.00